

ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ
LXIX/1

МАТИЦА СРПСКА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК
ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ
MATRIX SERBICA
CLASSIS LITTERARUM
ARCHIVUM PHILOLOGICUM ET LINGUISTICUM

Покренут 1957. године
До XXVI књиге (1983) излазио под називом *Зборник за филологију и лингвистику*

Главни уредници:
Др Миливој Павловић (1957–1960), др Рудолф Коларић (1961–1962),
академик Павле Ивић (1963–2000), академик Александар Младеновић (2001–2009),
академик Јасмина Грковић-Мејџор (2010–)

LXIX/1

Уредништво:
Др МИЛИВОЈ АЛАНОВИЋ, Др НАДА АРСЕНИЈЕВИЋ, Др ЖАРКО БОШЊАКОВИЋ,
Др ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЈѢОР, Др ЈАСМИНА ДРАЖИЋ, Др ДРАГА ЗЕЦ, Др МАРИНА КУРЕШЕВИЋ,
Др ГЕРХАРД НЕВЕКЛОВСКИ, Др МОТОКИ НОМАЋИ, Др СЛОБОДАН ПАВЛОВИЋ, Др МАТО ПИЖУРИЦА,
Др СВЕТЛАНА М. ТОЛСТОЈ, Др ЗУЗАНА ТОПОЛИЊСКА, Др БЈОРН ХАНСЕН
Collegium redactorum:
Dr MILIVOJ ALANOVIĆ, Dr NADA ARSENIJEVIĆ, Dr ŽARKO BOŠNJAKOVIĆ, Dr JASMINA DRAŽIĆ,
Dr JASMINA GRKOVIĆ-MAJOR, Dr BJÖRN HANSEN, Dr MARINA KUREŠEVIĆ, Dr GERHARD NEWEKLOWSKY,
Dr MOTOKI NOMACHI, Dr SLOBODAN PAVLOVIĆ, Dr MATO PIŽURICA, Dr SVETLANA M. TOLSTOJ,
Dr ZUZANNA TOPOLIŃSKA, Dr DRAGA ZEC

Главни и одговорни уредник:
Академик ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЈѢОР

ISSN-0352-5724 | UDK 80/81(082)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

LXIX/1

НОВИ САД
2026

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

Орсат Лигорио: Сх. <i>ѿорѿаѿи се</i> (ка другачијем рјешењу једне ‘млетачке’ етимологије) . . .	7
Наташа Драгин: Три хиландарска натписа као одраз језичке слике XVII века	17
Марина Шафер: Кондиционалне клаузе са идентификативним односом у српском језику .	29
Душанка Вујовић: Дигитална инфраструктура <i>Речника савременој српској језика</i>	43
Милица Динић Маринковић, Александра Марковић: <i>Када се местио сећа</i> : концептуализација лексичке јединице <i>успомена</i> у основношколском узрасту	55
Марија Пастор-Кичи: Концептуализација густативних категорија у српском и мађарском језику	79
Дејан Марковић: Телесно засноване метафоре и семантичко профилисање у концептуализацији искуства: српско-руска перспектива	93
Гордана Ивковић: Говорни чин упозорења у текстовима о здрављу на српском и енглеском језику кроз теорију учтивости: контрастивна анализа	111

ХРОНИКА

Мато Пижурица: Боље да пропадне село него обичај	127
Данка Вујаклија: Научни скуп „Материјална и духовна култура Срба у мултиетничким срединама и/или периферним областима”	132

КРИТИКЕ И ПРИКАЗИ

Јасмина Дражић: Рајна Драгићевић (прир.). <i>Будућности српске ојисне лексикографије</i> . . .	137
Веран Станојевић: Тијана Ашић. <i>Ојшѿа линѿисѿика (језик у ѿеорији и уѿѿѿреби)</i> . . .	144
Марина Шафер: Јасмина Дражић. <i>Речи с маѿине</i>	147
Александра Кардош Стојановић: Tvrtko Prčić. <i>Agentivna sufiksacija u engleskom jeziku</i>	159
Милан Ајѿановић: Страхиња Степанов. <i>Огледи из језика у ѿримени: од ѿексѿуалне до криѿичке анализе</i>	171
Милица Рабреновић: <i>Творба, ѿромена и норма у језичком сисѿему. Зборник радова у часѿ ѿрофесору Божи Ђорићу</i>	175
Упутство за припрему рукописа за штампу	181
Contents	187

Орсат Лигорио

СХ. ТОРЊАТИ СЕ (КА ДРУГАЧИЈЕМ РЈЕШЕЊУ ЈЕДНЕ 'МЛЕТАЧКЕ' ЕТИМОЛОГИЈЕ)*

Сх. *ѿѡрњаѿи се* 'удаљити се' обично се изводи од млет. *tornar(se)* 'вратити (се)' < влат. *TORNĀRE* 'окретати; враћати (се)'. Но, географија дијалекатских потврда (Нишава, Рашка, Подриње, Банат, Бачка, Славонија, Лика, Трополе, Херцеговина, Равни Котари, Далматинска Загора итд.) не указује на млетачки као на извор заимања. Стога се у овом раду предлаже алтернативно етимолошко рјешење: да је сх. *ѿѡрњаѿи се* од рум. 2sg. subj. *să te torni* [tornʲ] 'да се вратиш, врати се', такође од влат. *TORNĀRE*.

Кључне ријечи: етимологија, балкански латинитет, млетачки, румунски, српско-хрватски.

SCr. *tòrnjati se* 'get lost, off you go' is usually derived from Ven. *tornar(se)* 'return' < Vulg. L. *TORNĀRE* 'turn; return'. However, the geographical distribution of the attested forms (Nišava, Raška, Podrinje, Banat, Bačka, Slavonia, Lika, Tropolje, Herzegovina, Ravni Kotari, Dalmatian Zagora, etc.) does not point to Venetian as the source of borrowing. The paper therefore proposes an alternative etymology, deriving SCr. *tòrnjati se* from Romn. 2sg. subj. *să te torni* [tornʲ] 'may you return, return!', likewise from Vulg. L. *TORNĀRE*.

Key words: etymology, Balkan Latin, Venetian, Romanian, Serbo-Croatian.

1. Увод. Претресајући ријечи постале од ит. *tornare* 'вратити' и *tornarsi* 'вратити се', *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* П. Скока наводи и дијалекатски облик *ѿѡрнѡѿи се* 'вратити се' (Божава), те додаје: „Ovamo još u saobraćajnom govoru pejorativni imperativ *tòrnjāj se* 'udalji se'” (ERHSJ III 525). То јест, ERHSJ пореди дијал. *ѿѡрнѡѿи се* 'вратити се' са пејор. *ѿѡрњаѿи се* 'удаљити се' и оба изводи од ит. *tornarsi* 'вратити се', тј. млет. *tornarse*. Будући да се каснији етимолошки рјечници овом етимологијом не баве (Gluнак 1993 и ERHJ, EPCJ и ПЕРСЈ до *T* још нису стигли), Скоков суд и даље важи као мјеродаван; преносе га HER XI 91 и HJP, а налази се и у дијалекатским рјечницима који осим потврде, значења и примјера доносе и етимолошко тумачење (нпр. Вавић 2008: 467 или Pavlović – Pavlović 2018: 518). Но, исцрпан увид у дијалекатску грађу открива да у приморју глагола *ѿѡрњаѿи се* нема, што важећу, млетачку етимологију чини упитном. У овом раду, пејор. *ѿѡрњаѿи се* 'удаљити се' одваја се од дијал. *ѿѡрнѡѿи се* 'вратити се', а мјесто тога се предлаже алтернативно етимолошко рјешење, које је усклађено са геолингвистичким и формалним датостима расположиве дијалекатске грађе.

* Остварење овог рада подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновације Републике Србије у склопу финансирања научноистраживачког рада на Универзитету у Београду – Филозофском факултету (број уговора 451-03-33/2026-03/200163).

2. Сх. ПОТВРДЕ У ЗНАЧЕЊУ ‘ВРАТИТИ (СЕ)’. СПРАМ ИТ. *tornare* И *tornarsi* У МЛЕТАЧКОМ СЕ НАЛАЗИ *tornar* ‘вратити’ И *tornarse* ‘вратити се’; в. BOERIO 1867³: 758. ПРЕМА REW⁵ 8794, МЛЕТ. *tornar(se)* ПОСТАЈЕ ОД ЛАТ. *tornāre*. ИСТО DELI 1330. ИСПРВА, *tornāre* ЗНАЧИ ‘ОКРЕТАТИ’, А КАСНИЈЕ, У ВУЛГАРНОМ ЛАТИНИТЕТУ, ЗАМЈЕЊУЈЕ КЛАСИЧНО *vertere* У ЗНАЧЕЊУ ‘ВРАЋАТИ (СЕ)’; в. VÄÄNÄNEN 1981³: 81. ПРЕМА ERHSJ III 525, сх. потврде транзитивног типа настављају млет. транзитив *tornar*, а оне рефлексивног типа млет. рефлексив *tornarse*. ИСТО LIPOVAC-RADULOVIĆ 1981: 358. ДВОЈАКЕ ПОТВРДЕ ОДРАЖАВАЈУ МЛЕТ. ТРАНЗИТИВ-РЕФЛЕКСИВ *tornar(se)*.

Сх. транзитиви, у значењу ‘вратити’ (*коѿа/шѿио*, осим ако није другачије назначено): *ѿорнѿѿ* (Сусак, НАММ – НРАСТЕ – GUBERINA 1956: 126; Сењ, MOGUŠ 2002: 152 – у значењу ‘спустити’); *ѿорнѿѿ* (Вис, ROKI 1997: 540 – нпр. „ѿн ѿѿрна кѿпе”, тј. карту у истој боји).

Транзитив долази и у изразу *ѿѿрнѿѿ кѿнѿѿѿ* букв. ‘вратити рачун’, тј. ‘бити од користи’ (Ријечка нахија, RJA XVIII 488; СЗ Бока, MUSIĆ 1972: 230; ЈИ Бока, LIPOVAC-RADULOVIĆ 1981: 358; Дубровник, БОЈАНИЋ – ТРИВУНАЦ 2002: 394; Силба, VIGATO 2017: 32). ПРЕМА RJA V 261, прва потврда налази се у наравоученијима Доситејевих *Басни* („ту намъ не ѿѿрна конаѿѿ” и „како су хотели они коима э ѿѿрнао конаѿѿ”, в. ОБРАДОВИЧ 1788: 44, 272). ПОСРИЈЕДИ ЈЕ ОПЕТ ИЗРАЗ МЛЕТАЧКОГ ПОРИЈЕКЛА, ОД *tornar conto*; в. BOERIO 1867³: 758.

Сх. рефлексиви, у значењу ‘вратити се’: *ѿорнѿѿѿи се* (Божава, ERHSJ III 525; Сали, PIASEVOLI 1993: 383; Сеструњ, FATOVIĆ 2017: 273); *ѿорнѿѿѿи се* (Ку-кљѿица, MARIĆIĆ 2000: 313; Ривањ, RADULIĆ 2002: 311; Брбинић, RANČIĆ 2013: 189); *ѿорнѿѿѿи се(ј)* (Силба, VIGATO 2017: 21); *ѿорнѿѿѿ се* (Блато, MILAT PANŽA 2015: 442). ПРЕМА САОПШТЕЊУ ДР М. АБОВИЋА, ОБЛИК *ѿорнѿѿѿ се* налази се и у гово-рима југоисточног дијела Боке которске.

Двојаке потврде, у значењу ‘вратити (се)’: *ѿорнѿѿѿи (се)* (Врграда, JURIŠIĆ 1973: 217; Повљана, TIŠIĆ 2004: 377; Бибиње, ŠIMUNIĆ 2013: 725 – транзитив нпр. у „ѿорнѿѿѿи пѿнаг”, тј. даску); *ѿорнѿѿѿ (се)* (Божава, CRONIA 1927–28: 81; ЈИ Бока, LIPOVAC-RADULOVIĆ 1981: 358; Орбанићи, KALSBECK 1998: 571 – транзитив нпр. у „оњѿ ми је ѿѿрнѿѿла оњѿ”; Уније, NIKOLIĆ 2000: 179; Бели, VELČIĆ 2003: 490; Питве, BARBIĆ 2011: 327; Хвар, BENČIĆ 2014²: 468; Ложишћа, GALOVIĆ – VALERILEV 2021: 396 – транзитив нпр. у „ѿорнѿѿѿ пѿсмо”); *ѿорнѿѿѿ (се)* (Паг, VIDOVIĆ 1974: 116 и KUSTIĆ 2002: 386 – транзитив нпр. у „све сѿн му ѿѿрнѿѿла”); *ѿѿрнѿѿѿ (се)* (Трогир, GEIĆ 2015: 421); *ѿѿрнѿѿѿ (се)* (Омишаљ, MAHULJA 2006: 339; Гробник, LUKEŽIĆ – ZUBČIĆ 2007: 663); *ѿѿрнѿѿѿи (се)* (Ист, SMOLJAN 2015²: 403).

Друго лице млетачког императива (млет. *torna!*) понегдје служи као узвик: *ѿѿрна!* (Сењ, MOGUŠ 2002: 152; Хвар, BENČIĆ 2014²: 468 – нпр. „и ѿѿрна! вѿсело нѿсе”, тј. натраг); *ѿѿрна!* (Омишаљ, ERHSJ III 525 и MAHULJA 2006: 339); *ѿѿрнѿ!* (Колан, OŠTARIĆ 2005: 534 – као заповијед вољу при орању, на крају њиве, док поново не уђе у бразду); *ѿѿрна се!* (Питве, BARBIĆ 2011: 327). Рјеђе се млет. императив јавља у служби прилога: *ѿѿрна* (Иж, MARTI-NOVIĆ 2005: 424 – нпр. „кад нисмо могли туде, а ми ѿѿрна”, тј. ‘около’).

3. ПОТВРДЕ У ЗНАЧЕЊУ ‘СТРУГ’ И ‘ПРЕША’. ЛАТ. *tornāre* ДЕНОМИНАЛ ЈЕ ИЗВЕДЕН ОД *tornus* < грч. *tórvoς* ‘струг’; в. ERNOUT – MEILLET 1959⁴: 695. (*Сѿѿруѿ* је сто-

ларско оруђе помоћу ког се предмети од дрвета окрећу, стружу и глачају.) У италијанском, лат. *tornus* даје *torno*; в. REW⁵ 8796. Но, много је обичније *tornio*, које је према DELI 1330 поријеклом од *torni* (= плурал застарјелог *torno*) док је деноминал од *tornio tornire* ‘стругати’. Већ ЗОРЕ 1895: 22 сх. потврде у значењу ‘струг’ изводи од ит. *tornio*. Исто ERHSJ III 525. Но, поред њих јављају се и оне у значењу ‘преша’, које се (како уочава MAVER 1922: 252) у италијанском не налази. Према томе, извјесно је да у случају потоњих потврда не може бити ријечи о италијанским позајмљеницама већ о далматороманским реликтима са влат. метонимијом ‘струг’ → ‘преша’ (као нпр. и у кат. *torn* ‘преша’, в. DECat VIII 607). Слично тврди и Скок, који дозвољава да потврде у значењу ‘преша’ могу бити далматороманског поријекла под условом да спрам лат. о имају у; в. ERHSJ III 525. Касније, исто и LIGORIO 2014: 257. (BARTOLI 1906 и ROSSINI 1990 потврде у значењу ‘преша’ не наводе.)

Сх. потврде у значењу ‘струг’: *ѿбрањ*, -рња и *ѿурањ*, *ѿурња* (Дубровник, ЗОРЕ 1895: 22 и ERHSJ III 525); *ѿурањ*, -рња (Пољница крај Сплита, IVANIŠEVIĆ 1903: 274 и 1904: 74).

Сх. потврде у значењу ‘преша’ (за гњечење маслина, грожђа, смокава): *ѿурањ*, -рња (Стон, Пољница, Вис, централна Далмација, ERHSJ III 525); *ѿурањ*, *ѿурња* (Вис, РОКИ 1997: 547 – нпр. „двѿ-три *ѿурња* за турнѿт”, тј. за гњечење); *ѿурањ*, *ѿурња* (Хвар, BENČIĆ 2014²: 476); *ѿурањ* (Зларин, ВЛАЖИĆ–DEAN 2002: 195); *ѿурањ* (Далматинска Загора и западна Херцеговина, GUSIĆ – GUSIĆ 2004: 495); *ѿуран*, *ѿурња* (Питве, BARBIĆ 2011: 331). Прва потврда у значењу ‘преша’ налази се у трећем издању Парчићевог рјечника, у ком уз глосу ‘*torchio*’ (= ‘*ѿоркул*, преша’) стоји варијанта *ѿуран*; в. PARČIĆ 1901³: 1040.

Деноминали потврда у значењу ‘преша’, који значе ‘гњечити, прешати’ (маслине, грожђе, смокве): *ѿорњайи* (Стон, ERHSJ III 525); *ѿурнѿй* (Вис, РОКИ 1997: 547); *ѿурнѿй* (Трогир, GEIĆ 2015: 431); *ѿурнај*, према *ѿурнање* (Хвар, GRGURIĆ KASANDRIĆ 1880: 389) и *ѿурнѿње* (Брусје, DULČIĆ – DULČIĆ 1985: 701); *ѿри-ѿурнаји* (Пољница крај Сплита, IVANIŠEVIĆ 1904: 138); *ѿурњайи* према 3sg. *ѿурња* (Макарска, BOGIŠIĆ 1874: 272 – нпр. „Човјек се стара само око баштине ... да бере и купи маслине, да их млије и *ѿурња*”); *ѿурњѿй* (Сплит, VIĐOVIĆ 1994: 118). Према саопштењу др М. Томелић-Ђурлин, у Куни Пелешкој постоји и имперфектив *ѿурњаваји*. ERHSJ III 525 сх. потврде у значењу ‘гњечити, прешати’ не схвата као деноминале него као непосредне позајмљенице од ит. *tornire*, тј. од млет. *torniar*. Но, то не може бити тачно јер ови облици не значе ‘гњечити, прешати’ него управо ‘стругати’ (и слично, више в. у GDLI XXI 60 и BOERIO 1867³: 758).

Деноминали, у метафоричком значењу ‘кињити, мучити’: *ѿорнаји* (Буковица у Далмацији, ARDALIĆ 1908: 217 – нпр. „рече мужу, да му је зет рекао, да одмах дође, мислећи, да ће онако и њега *ѿорнаји*, као и њу”); *с-ѿѿорнај* (Кућиште, ERHSJ III 525 – у значењу ‘гњавити’, нпр. „што ме *сѿѿорнајеш*”). Скок облик *с-ѿѿорнај* изводи од ех- > *с-* ‘из-’ и млет. *torniar* ‘стругати’. Но, вјероватније је да се метафора Х → ‘кињити, мучити’ заснива на значењу ‘гњечити, прешти’ (које се налази у примјерима из претходног параграфа) него на значењу ‘стругати’; уп. нпр. сх. *ѿлѿачији* ‘притискати’, одакле онда ‘угњетавати’.

4. ПОТВРДЕ У ЗНАЧЕЊУ ‘УДАЉИТИ СЕ’. Посљедњу групу чине потврде у пe-
јоративном значењу ‘нестати, одбити, губити се’, тј. ‘удаљити се’. Као што је
већ речено у *Уводу*, ERHSJ III 525 изводи ове потврде од млет. *tornarse* ‘вра-
тити се’, одакле су и оне из од. 2.

Сх. потврде у значењу ‘удаљити се’ (осим ако није другачије назначено):
ѿдорњаѿи се (Нови Сад, Деска, Суботица, Мокрин, Ново Милошево, ПЕТРО-
ВИЋ и др. 2009: 52 – нпр. „ѿдорњаѿ се, да те нe видим више овде”; Гламоч,
Болиновић 2015: 198 – нпр. „чѣеш ли штa ти кажeм, ѿдорњаѿ се овдaлeн”;
Драгачево, ПЕТРОВИЋ – КАПУСТИНА 2019: 557 – нпр. „мбрам да се ѿдорњаm из
овијех стопа”; Придрага, ВАВИЋ 2022: 789 – нпр. „ѿдорњаѿ се тѿ липо у п...
мaтeрну”); **ѿорњаѿи се** (Далматинска Загора и западна Херцеговина, GUSIĆ
– GUSIĆ 2004: 487 – нпр. „смиста се ѿорњаѿ од моји врата”; Качер, ПЕТРОВИЋ
– КАПУСТИНА 2011: 289); **ѿдорњаѿи(и) се** (Мојковац, Ристић 2010: 271 – нпр.
„нeк се ѿдорња ѿдaвдe”; Бенковац, PAVLOVIĆ – PAVLOVIĆ 2018: 518; Бијело Поље,
Башановић-Чечовић 2020: 248 – нпр. „ѿорњаѿ се и да те моје очи више не
виде”); **ѿдорњаѿ се** (бачки Хрвати, SEKULIĆ 2005: 595 – нпр. „ѿдорњаѿ ми се
исприд куће”; Студенци, ВАВИЋ 2008: 467 – нпр. „ѿдорњаѿ ми се исприд oчију”;
Пакрац, Заилац 2024: 536 – нпр. „ѿдорњаѿ се одавлe док те нјeсам изударo”);
ѿдорњаѿ се (лички икавци, ĆULJAT 2009: 257); **ѿорња се** (Каменица код Ниша,
Јовановић 2004: 330 – нпр. „нeка се ѿорња од мeн”; Црна Трава, Стојановић
2010: 928 – нпр. „нeк се ѿорња од нашу кућу”); **с-ѿдорњаѿи се** (Качер, ПЕТРО-
ВИЋ – КАПУСТИНА 2011: 278 – у значењу ‘пасти’; Драгачево, ПЕТРОВИЋ – КАПУ-
СТИНА 2019: 538 – нпр. „ђe се пoслe стoрњаше – oни знaју”); **с-ѿорња се**
(Црна Трава, Стојановић 2010: 900 – у значењу ‘изгубити се; нестати’, нпр.
„cѿорњаше се там-дoлe у рeку” или „cѿорњал се нeгдe у рaт”); **у-ѿорња се**
(Црна Трава, Стојановић 2010: 526 – у значењу ‘препасти се’, нпр. „начисто
се уѿорњал”); **на-ѿорња се** (Црна Трава, Стојановић 2010: 521 – у значењу
‘вршити нужду’, нпр. „наѿорњал се баксуз на cрeд путинчe”, тј. на сред пута,
стазе).¹

Прва потврда у значењу ‘удаљити се’ налази се већ у првом издању
Вуковог рјечника (Вук 1818: 824) и гласи **ѿдорњаѿи се** ‘*sich fortmachen; ma-
turo*’ – нпр. „ѿорњаѿ се одатле”. Поред глагола, Вук на наведеном мјесту би-
љежи и гл. именицу **ѿдорњање** ‘*das Machen, daß man fortkommt; maturatio*’. Сaм
глагол јавља се у још неким рјечницима XIX вијека; биљежи га, на примјер,
Шулеков рјечник *s.v. sich fortpacken* (ŠULEK 1860: 497), *sich hinausheben* (*op.
cit.* 681) и *sich hinpacken* (*op.cit.* 685), и Поповићев рјечник *s.v. sich fortmachen*
(Поповић 1879: 125), *sich fortpacken* (*op.cit.* 126), *sich packen* (*op.cit.* 207), *sich
fortscheren* (*op.cit.* 237), *sich trollen* (*op.cit.* 287), *sich wegpacken* (*op.cit.* 343) и
sich wegscheren (*ibid.*).

Из Вуковог рјечника **ѿдорњаѿи се** и **ѿдорњање** преузето је у истом зна-
чењу у рјечник И. Броза и Фр. Ивековића (BROZ – IVEKOVIĆ 1901: II 581) и у
Рјечник ЈАЗУ (RJA XVIII), с тим што потоњи додаје два примјера из дјелa М.
Милићевића: „на ти ово, па се ѿорњаѿ одатле” из *Зимњих вечери* и „с душе ми
се ѿорњаѿ” из *Поменика знамениѿих људи у српској народа*. У XX вијеку, гла-

¹ У значењу ‘вршити нужду’ (од страха) уп. *у-ѿорњаѿи се?* Уочи и *ѿориѿи* ‘ђубрити’
(ERHSJ III 484).

гол *ѿѡрњаѿи се* улази у српскохрватски стандард те се јавља у рјечницима као што је РМС, који (у VI 243) доноси примјере „*ѿѡрњај се* одмах одавле” из *Хумористичких дјела* В. Корајца и „*ѿѡрњај ми се* испред очију” из *Јаруге* Б. Чиплића. Упркос каснијем распаду српскохрватског стандарда, глагол *ѿѡрњаѿи се* опстао је, те данас чини саставни дио свих пост-српскохрватских стандарда: српског (РМС-1² 1301), црногорског (Вуковић 2014: 812), босанског (Ћеђић 2007: 1140) и хрватског (НЕР X 91).

5. ДРУГАЧИЈЕ РЈЕШЕЊЕ. Из овдашње грађе произлази да важеће етимолошко тумачење сх. *ѿѡрњаѿи се* ‘удаљити се’ (о ком је више ријечи било у *Уводу*) има **двје главне мане**.

1) Потврде у значењу ‘вратити се’ све имају *н* док оне у значењу ‘удаљити се’ све имају *њ*; в. од. 2 и 4. У ЕРНСЈ, Скок пореди прве са другима те изводи и једне и друге од млет. *tornarse* ‘вратити се’, али не објашњава зашто прве имају *н* док друге имају *њ*. (То јест, **не објашњава откуд *њ*** у наводном *tornarse* > *ѿѡрњаѿи се*.) Мјесто тога, ослања се на потврде у значењу ‘гњечити, прешати’ (од. 3), од којих неке имају *њ*, што нас наводи на закључак да прећутно подразумијева њихов уплив на потврде у значењу ‘удаљити се’. Но, остаје нејасно која је тачно веза између значења ‘гњечити, прешати’ и ‘удаљити се’. Према томе, прва мана Скокове етимологије та је што се у њој не налази закономјерно објашњење за *њ* у сх. *ѿѡрњаѿи се* ‘удаљити се’. Чак и ако допустимо тзв. укрштање (што за Скоков уобичајени метод нипошто није карактеристично), пирморани смо да укрштамо облике неповезаних, диспаратних значења, као што су ‘гњечити, прешати’ и ‘удаљити се’.

2) Потврде у значењу ‘удаљити се’ **јављају се искључиво у копненим крајевима**. Налазимо их у ЈИ Србији (Црна Трава), Нишави (Каменица), Рашкој (Драгачево, Качер), Подрињу (Вук), Банату (Мокрин, Ново Милошево, Деска), Бачкој (Нови Сад, Суботица, бачки Хрвати), Славонији (Пакрац), Лици (лички икавци), Тропољу (Гламоч), Херцеговини (западна Херцеговина), Равним Котарима (Бенковац, Придрага), Далматинској Загори (Студенци) и СИ Црној Гори (Бијело Поље, Мојковац); в. од. 4. За разлику од тога, млетачке позајмљенице обично долазе у приморским крајевима, нпр. у Истри, Хрватском приморју, Далмацији (са острвима), Боки которској, Паштровићима итд. Више в. нпр. у Мулајић 1959: 129–31, Мусић 1972: 36–40 и, сада, Шпановић 2024: 230–31. Према томе, друга је мана Скокове етимологије та што не води рачуна о томе да се сх. *ѿѡрњаѿи се* ‘удаљити се’ дијалекатски јавља само ондје гдје млетачке позајмљенице иначе не долазе.

Због наведених мана досадашње етимолошко тумачење не дјелује вјероватно, а мјесто њега одмах се указују **двје алтернативне етимолошке опције**.

1) Могло би се узети да је сх. *ѿѡрњаѿи се* позајмљено из ‘балканског латинитета’. Наиме, сви румунски варијетети настављају влат. *tornāre* ‘окретати; враћати (се)’, а сâмѡ *tornāre* на овим је просторима забиљежено већ у VII вијеку, у облику 2. лица императива *tornā* (= чувено „*tǫrva, tǫrva*” из Теофилакta Симокате, в. *Hist.* II 15, 9). Но, *torn-āre* би код нас дало *ѿѡрн-аѿи се*, а не *ѿѡрњ-аѿи се*. Како бисмо ту формалну потешкоћу отклонили, могли

бисмо претпоставити да је *TORNĂRE* у балканском латинитету **преиначено у **torniăre*** (што би заиста дало *ѿѡрњ-аѿи се*); уп. нпр. ром. **capțiăre* поред лат. *CAPTĀRE* ‘хватати’ или ром. **altiăre* поред лат. *ALTĀRE* ‘дизати’. Више у ТЕКАВЋИЋ 1970: 196–97, VÄÄNÄNEN 1981³: 90–91, NEDELJKOVIĆ 2005 итд. Но, румунске континуанте (в. испод) не указују на **torniăre* него на *TORNĂRE*. (У вељотском, BARTOLI 1906: II 230 биљежи *tornuăr* ‘вратити’, али ELEMENDORF 1951: 129 тај облик изводи од ит. *tornare*.)

2) Влат. *TORNĂRE* ‘окретати; враћати (се)’ у румунском даје *a (se) turna* ‘повратити; сипати’, архаично и ‘вратити се’; в. REW⁵ 8794. Исто CIORANESCU 1966: 868. Надаље, у арумунском даје 1sg. (*mi*) *tornu* ‘вратити (се); повратити се, доћи к себи’ (РАПАНАГИ 1963: 1041), у мегленском 1sg. (*mi*) *torn* ‘вратити, одбити; вратити се’ (CAPIDAN 1925: III 296), у исторорумунском *turnă (se)* ‘вратити (се)’ (PUȘCARIU 1929: 327 и KOVAČEĆ 1998: 201). Сх. *ѿѡрњ-аѿи се може бити од конјунктива ових глагола*: рум. 2sg. *torni* (чит. *tornʲ*), арум. 2sg. *torñi* (чит. *torñji*, РАПАНАГИ 1963: 27), мег. 2sg. *torń* (чит. *torñj*, CAPIDAN 1925: III 296). Наиме, независни конјунктив користи се и као императив; уп. нпр. мег. „*si-ts ti torń*” ‘да се вратиш, врати се’ (CAPIDAN 1925: II 66). Више в. у GALR I 391. Према саопштењу др Николе Голубовића (више о информанту в. у ЛИГОРИО 2024), облик 2. лица конјунктива постоји и у влашком говору Бора и Мајданпека, и гласи *torñj*. Но, значи искључиво ‘сипати’.²

Из геолингвистичке перспективе, обје наведене опције могуће су, али из перспективе историјске фонетике, **друга опција је вјероватнија**, те је стога предлажемо као рјешење.

6. ЗАКЉУЧЦИ

(1) Противно Скоку, сх. *ѿѡрњаѿи се* ‘удаљити се’ не да се поредити са потврдама у значењу ‘вратити се’ (дијал. *ѿорнѿи се* и слично, в. од. 2), од млет. *tornarse* ‘вратити се’; наиме, претпоставка да *tornarse* даје *ѿѡрњаѿи се* не објашњава откуд њ у *ѿѡрњаѿи се*. Могуће ‘укрштање’ са потврдама које имају њ (дијал. *ѿурњаѿи* и слично, в. од. 3) чини се произвољно јер оне не значе ‘вратити се’ или ‘удаљити се’ него ‘гњечити, прешати’.

(2) Географија дијалекатских потврда у значењу ‘удаљити се’ (ЈИ Србија, Нишава, Рашка, Подриње, Банат, Бачка, Славонија, Лика, Трополе, Херцеговина, Равни Котари, Далматинска Загора, СИ Црна Гора) не указује на заимање из западних извора, као што су тоскански, млетачки, јужноиталијански, далматоромански и вељотски, него из источних извора, као што су румунски, влашки, арумунски и мегленски.

(3) Сх. *ѿѡрњ-аѿи се* ‘удаљити се’ по облику у потпуности одговара 2. лицу конјунктива румунских глагола у значењу ‘вратити се’: рум. *torni* (чит. *tornʲ*), арум. *torñi* (чит. *torñji*), мег. *torń* (чит. *torñj*). Независни конјунктив у румунском користи се и као императив; према томе, подразумијевани семантички развој био би ‘да се вратиш, врати се’, што такође у потпуности одговара нашем значењу ‘нестани, одбиј, губи се’, односно ‘удаљи се’.

² За ‘повраћати’ → ‘повраћати; сипати’ у влашком и румунском уп. рум. *a vărsa* ‘повраћати’ → ‘повраћати; просипати’.

СКРАЋЕНИЦЕ

арум.	арумунски
влат.	вулгарнолатински
грч.	грчки
ит.	италијански
кат.	каталонски
лат.	латински
мег.	мегленски
млет.	млетачки
ром.	романски
рум.	румунски
сх.	српскохрватски

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- БАШАНОВИЋ-ЧЕЧОВИЋ, Јелена. *Рјечник њовора околине Бијелој Поља*. Подгорица: ЦАНУ, 2020.
- БОЈАНИЋ, Михаило, Растислава Тривунац. Рјечник дубровачког говора. *Српски дијалектолошки зборник* 49 (2002): 1–458.
- БОЛИНОВИЋ, Милош. Рјечник гламочког говора. *Српски дијалектолошки зборник* 57 (2015): 1–246.
- ВУК 1818: Вук Ст. Караџић. *Српски рјечник*. Беч: Р.Р. Armenier, 1818.
- ВУКОВИЋ, Ненад (ур.). *Рјечник црногорској народној и књижевној језика : Рејсџар*. Подгорица: ЦАНУ, 2014.
- ЕРСЈ: Александар Лома (ур.) и др. *Етимолошки речник српској језика*. Св. I–. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2003–.
- ЗАИЛАЦ, Миленко. Рјечник говора Срба у селима око Пакраца. *Српски дијалектолошки зборник* 71 (2024): 265–594.
- ЗОРЕ, Луко. 1895. Дубровачке туђинке. *Сјоменик СКА* 26 (1895): 1–25.
- ЈОВАНОВИЋ, Властимир. Речник села Каменице код Ниша. *Српски дијалектолошки зборник* 51 (2004): 313–688.
- ЛИГОРИО, Орсад. Историја тоничког вокализма у влашком вернакулару Бора и Мајданпека. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* 67/1 (2024): 19–32.
- ОБРАДОВИЋ, Досјоеи. *Езјовое и ѣрочихъ разнихъ баснојворцевъ басне*. Leipzig: J.G.I. Breitkopf, 1788.
- ПЕРСЈ: Александар Лома (ур.) и др. *Приручни етимолошки речник српској језика*. Том I–. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2023–.
- ПЕТРОВИЋ, Драгољуб (ред.) и др. *Речник српских њовора Војводине*. Св. IX. Нови Сад: Матица српска – Тиски цвет, 2009.
- ПЕТРОВИЋ, Драгољуб, Јелена Капустина. Из лексике Качера. *Српски дијалектолошки зборник* 58 (2011): 1–336.
- ПЕТРОВИЋ, Драгољуб, Јелена Капустина. Речник Драгачева. *Српски дијалектолошки зборник* 66/2 (2019): 7–635.
- ПОПОВИЋ, Ђорђе. *Речник српскоја и немачкоја језика*. Св. I. Панчево: Браћа Јовановић, 1879.
- РИСТИЋ, Данијела. *Рјечник њовора околине Мојковца*. Подгорица: ЦАНУ, 2010.
- РМС: *Речник српскохрватскоја књижевној језика*, I–III. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–69; IV–VI. Нови Сад: Матица српска, 1967–76.
- РМС-1²: *Речник српскоја језика*. Нови Сад: Матица српска, 2011².
- СТОЈАНОВИЋ, Радосав. Црногравски рјечник. *Српски дијалектолошки зборник* 57 (2010): 9–1060.
- ШПАНОВИЋ, Ана. *Романизми Сјаре Црне Горе и Брда*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2024.

*

ARDALIĆ, Vladimir. Narodne pripovijetke iz Bukovice u Dalmaciji. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 13 (1908): 161–232.

- BABIĆ, Ivan. *Studenački rječnik*. Studenci: Župni ured Studenci, 2008.
- BABIĆ, Zvonko. *Rječnik mjesta Pridrage*. Zadar: Matica hrvatska, 2022.
- BARBIĆ, Ante. *Rječnik Pitava i Zavale*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2011.
- BARTOLI, Matteo Giulio. *Das Dalmatische: Altromanische Sprachreste von Veglia bis Ragusa und ihre Stellung in der apennino-balkanischen Romania*. Bd. I–II. Wien: A. Hölder, 1906.
- BENČIĆ, Radoslav. *Rječnik govora grada Hvara*. Hvar: Muzej hvarske baštine, 2014².
- BJAŽIĆ, Slavko, Ante DEAN. *Zlarin: Kratka povijest i rječnik*. Zagreb: Prometej, 2002.
- BOERIO, Giuseppe. *Dizionario del dialetto veneziano*. Venezia: Gio. Cecchini, 1867³.
- BOGIŠIĆ, Valtazar. *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena*. Knj. I. Zagreb: Dionička tiskara, 1874.
- BROZ, Ivan, Franjo IVEKOVIĆ. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Sv. I–II. Zagreb: K. Albrecht, 1901.
- CAPIDAN, Theodor. *Meglenoromânii*. I–III. București: AR, 1925.
- CIORANESCU, Alejandro. *Diccionario etimológico rumano*. Madrid – Tenerife: Gredos – Biblioteca filológica, 1966.
- CRONIA, Arturo. Građa o božavskom narječju. *Јужнословенски филолоџи* 7/1–2 (1927–28): 69–110.
- ČEDIĆ, Ibrahim. *Rječnik bosanskog jezika*. Sarajevo: Institut za jezik, 2007.
- ČULJAT, Marko. *Ričnik ličke ikavice*. Gospić: Lik@ Press, 2009.
- DECAT: Joan Coromines. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Vol. I–IX. Barcelona: Curial edicions catalanes, 1980–91.
- DELI: Manlio Cortelazzo, Paolo Zolli. *Dizionario etimologico della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli, 2004.
- DULČIĆ, Jure, Pere DULČIĆ. Rječnik bruškoga govora. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 7/2 (1985): 373–747.
- ELMENDORF, John V. *An Etymological Dictionary of the Dalmatian Dialect of Veglia*. Chapel Hill, 1951.
- ERHJ: Ranko Matasović (ur.) i dr. *Etimološki rječnik hrvatskog jezika*. Sv. I–II. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2016–21.
- ERHSJ: Petar Skok. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Knj. I–III. Zagreb: JAZU, 1971–73.
- ERNOUT, Alfred, Antoine MEILLET. *Dictionnaire étymologique de la langue latine*. Paris: C. Klincksieck, 1959⁴.
- FATOVIĆ, Svetko. *Rječnik govora otoka Sestrinja*. Zadar: Matica hrvatska, 2017.
- GALOVIĆ, Filip, Pavle VALERIJEV. *Rječnik govora mjesta Ložišća na otoku Braču*. Zagreb: Hrvatsko katoličko sveučilište, 2021.
- GALR I: Valeria Guțu Romalo. (Coord.) *Gramatica limbii române*. I. București: AR, 2008.
- GDLI: Salvatore Battaglia. *Grande dizionario della lingua italiana*. Vol. I–XXI. Torino: UTET, 1996–2002.
- GEIĆ, Duško. *Rječnik i gramatika trogirskoga cakavskoga govora*. Split: Književni krug Split – Združeni artisti Trogir, 2015.
- GLUHAK, Alemko. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: A. Cesarec, 1993.
- GUSIĆ, Ivica, Filip GUSIĆ. *Rječnik govora Dalmatinske Zagore i zapadne Hercegovine*. Zagreb: I. Gusić, 2004.
- HAMM, Josip, Mate HRASTE, Petar GUBERINA. Govor otoka Suska. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 1 (1956): 1–213.
- HER: Ranko Matasović i Ljiljana Jojić (ur.), i dr. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Sv. I–XI. Zagreb: Novi Liber – Jutarnji list, 2004.
- HJP: *Hrvatski jezični portal*, <https://hjp.znanje.hr>. 10.01.2026.
- IVANIŠEVIĆ, Frano. Poljica – Narodni život i običaji : Prvi dio. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 8 (1903): 183–336.
- IVANIŠEVIĆ, Frano. Poljica – Narodni život i običaji : Drugi dio. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 9 (1904): 23–144.
- JURIŠIĆ, Blaž. *Rječnik govora otoka Vrgade*. Zagreb: JAZU, 1973.
- KALSBECK, Janneke. *The Čakavian Dialect of Orbanići near Žminj in Istria*. Amsterdam – Atlanta: Rodopi, 1998.
- KASANDRIĆ GRGURIĆ, Pero. Riječi sakupljene na Hvarskom otoku. *Slovinac* 3/20 (1880): 389–90.
- KOVAČEC, August. *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik*. Pula: Znanstvena udruga Mediteran, 1998.
- KUSTIĆ, Nikola. *Cakavski govor grada Paga s rječnikom*. Zagreb: Društvo Pažana i prijatelja grada Paga, 2002.

- LIGORIO, Orsat. *Problem leksičke stratifikacije u adrijatistici*. Doktorski rad. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2014.
- LIPOVAC-RADULOVIĆ, Vesna. *Romanizmi u Crnoj Gori : Jugoistočni dio Boke kotorske*. Cetinje – Titograd: Obod – Pobjeda, 1981.
- LUKEŽIĆ, Iva, Sanja ZUBČIĆ. *Grobnički govor XX. stoljeća : Gramatika i rječnik*. Rijeka: Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, 2007.
- MAHULJA, Ivan. *Rječnik omišaljškoga govora*. Rijeka – Omišalj: Riječki nakladni zavod – Općina Omišalj, 2006.
- MARIČIĆ, Tomislav. *Rječnik govora mjesta Kukljica na otoku Ugljanu*. Zadar: Matica hrvatska, 2000.
- MARTINOVIĆ, Žarko. *Rječnik iškoga govora*. Zadar: Gradska knjižnica, 2005.
- MAVER, Giovanni. Parole croate di origine italiana o dalmatica. *Archivum Romanicum* 6 (1922): 241–52.
- MILAT PANŽA, Petar. *Rječnik govora Blata na Korčuli*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2015.
- MOGUŠ, Milan. *Senjski rječnik*. Zagreb – Senj: HAZU, 2002.
- MULJAČIĆ, Žarko. Naše dalmatskomletačke posuđenice. *Jezik* 8/5 (1959): 129–39.
- MUSIĆ, Srđan. *Romanizmi u severo-zapadnoj Boki kotorskoj*. Beograd: Filološki fakultet, 1972.
- NEDELJKOVIĆ, Vojin. Exaltaviit. *Illinois Classical Studies* 30 (2005): 177–79.
- NIKOLIĆ, Margita. *Unije : Kuželj vaf sarcu*. Mali Lošinj: Katedra Čakavskog sabora Cres – Lošinj, 2000.
- OŠTARIĆ, Ivo. *Rječnik kolanjskoga govora*. Zadar: Matica hrvatska, 2005.
- PAPAHAGI, Tache. *Dicționarul dialectului aromân*. București: AR, 1963.
- PARČIĆ, Dragutin. *Rječnik hrvatsko-talijanski*. Zadar: Narodni list, 1901³.
- PAVLOVIĆ, Alojz, Eduard PAVLOVIĆ. *Rječnik novoštokavske ikavice benkovačkog kraja*. Zadar: Matica hrvatska, 2018.
- PIASEVOLI, Ankica. *Rječnik govora mjesta Sali na Dugom otoku*. Zadar: Matica hrvatska, 1993.
- PUȘCARIU, Sextil. *Studii istroromâne*. III. București: AR, 1929.
- RADULIĆ, Ladislav. *Rječnik rivanjskoga govora*. Zadar: Matica hrvatska, 2002.
- RANČIĆ, Gordana. *Zavičajni rječnik i kronika mjesta Brbinj*. Zadar: 3000 godina Za dar, 2013.
- REW⁵: Wilhelm Meyer-Lübke. *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: C. Winter, 1972⁵.
- RJA: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. D. I–XXIII. Zagreb: JAZU, 1880–1976.
- ROCCHI, Luciano. *Latinismi e romanismi antichi nelle lingue slave meridionali*. Udine: Campanotto, 1990.
- ROKI, Andro. *Libar viškiga jazika*. Toronto: T. Roki, 1997.
- SEKULIĆ, Ante. *Rječnik govora bačkih Hrvata*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Katolički institut za kulturu, povijest i duhovnost „Ivan Antunović”, 2005.
- SMOLJAN, Ante. *Rječnik govora otoka Ista*. Zadar: Matica hrvatska, 2015².
- ŠIMUNIĆ, Božidar. *Rječnik bibinjskoga govora*. Zadar: Matica hrvatska, 2013.
- ŠULEK, Bogoslav. *Deutsch-kroatisches Wörterbuch*. Agram: F. Suppan, 1860.
- TEKAVČIĆ, Pavao. *Uvod u vulgarni latinitet*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 1970.
- TIČIĆ, Ante. *Rječnik govora mjesta Povljane na otoku Pagu*. Zadar: Matica hrvatska, 2004.
- VÄÄNÄNEN, Veikko. *Introduction au latin vulgaire*. Paris: C. Klincksieck, 1981³.
- VELČIĆ, Nikola. *Besedar bejske tramuntane*. Mali Lošinj – Beli – Rijeka: Katedra Čakavskog sabora Cres – Lošinj, 2003.
- VIDOVIĆ, Radovan. Nekoliko tekstova u dalmatinskim čakavskim i čakavskim govorima iz druge polovice 19. stoljeća. *Čakavska rič* 4/1 (1974): 105–26.
- VIDOVIĆ, Radovan. Prozodijski primjeri s početka ovoga stoljeća. *Čakavska rič* 22/1 (1994): 63–141.
- VIGATO, Ivica. Leksičke osobitosti silbenskoga pučkoga igrokaza *Ki će mi šoldi dati*. *Croatica et Slavica Iadertina* 13/1 (2017): 13–37.

Orsat Ligorio

SCR. *TORNJATI SE* 'GET LOST, OFF YOU GO'
(TOWARDS AN ALTERNATIVE ETYMOLOGY OF A "VENETIAN" LOANWORD)

S u m m a r y

Serbo-Croatian *tòrnjati se* 'get lost, off you go' is usually taken with *tornät se* 'return' and derived from Venetian *tornarse* 'return', ultimately from Vulgar Latin *TORNĀRE* 'turn; return'. However, the geographical distribution of the dialectal data is not consistent with a Venetian loanword. (No attestations in coastal varieties and abundant attestations in inland regions such as SE Serbia, Nišava, Raška, Podrinje, Banat, Bačka, Slavonia, Lika, Tropolje, Herzegovina, Ravni Kotari, Dalmatian Zagora, NE Montenegro.) The paper therefore proposes an alternative: it derives Serbo-Croatian *tòrnjati se* 'get lost, off you go' from Romanian *a se turna* 'turn', likewise from Vulgar Latin *TORNĀRE* 'turn; return'. The assumption is that *a te torni* [torn] (= 2nd person singular subjunctive used with the force of the imperative) served as the immediate template for Serbo-Croatian *tòrnj-ati*. In the author's view, this interpretation is more compatible with both the formal properties and the geolinguistic distribution of the available dialectal data.

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за класичне науке
Чика Љубина 18–20, 11000 Београд, Србија
orsat.ligorio@gmail.com

(Примљено: 15. јануара 2026;
прихваћено: 19. маја 2026)

Наташа Драгин

ТРИ ХИЛАНДАРСКА НАТПИСА КАО ОДРАЗ ЈЕЗИЧКЕ СЛИКЕ XVII ВЕКА*

У раду се анализирају правописне и језичке карактеристике три хиландарска ктиторска натписа из различитих периода XVII века (трпезарија 1622, параклис Светог Николе 1660, параклис Рођења Светог Јована Претече, 1682, 1683/4). Иако их поред духовног центра и културно-историјског миљеа који репрезентују повезује и српскословенски језик којим су писани, они испољавају и одређене специфичности које продубљују разумевање једног сегмента редакцијске писмености послересавског периода, пружајући уједно и драгоцену сведочанства о флексибилности норме књижевног језика и њеној способности прилагођавања новом социолингвистичком амбијенту, који је са собом донела епоха османске власти.

Кључне речи: натписи, српскословенски језик, Хиландар, XVII век.

This paper analyzes the orthographic and linguistic characteristics of three founders' inscriptions at Hilandar from various periods in the 17th century (the refectory 1622, the chapel of St. Nikola 1660, and the chapel of the Birth of St. John the Baptist, 1682, 1683/84). Even though they are connected by the spiritual center and the cultural-historical milieu they represent, and also the Serbian Church Slavonic language in which they were written, they also exhibit certain specific qualities that enhance our understanding of one segment of the literacy in the post-Resava period. At the same time, they offer valuable insights about the flexibility of the norm of the literary language and its ability to adapt to the new sociolinguistic conditions arising in the epoch of Ottoman rule.

Key words: inscriptions, Serbian Church Slavonic, Hilandar, seventeenth century.

*Свештој устојени на
академика Александра Младеновића*

1. Увод. Комплекс манастира Хиландара као „најсложенија и најзначајнија целина нашег средњовековног наслеђа” (Суботић и др. 2019: 17) од свог оснивања до данас чува и баштини велики број што рукописних, што штампаних извора од непроцењивог духовног и културно-историјског значаја. Посебан и специфичан део тог писаног наслеђа чине и натписи, који се разликују како по обиму и садржини, тако и по техници и вештини израде, односно естетским диметима. Осим тога што пружају непосредна сведочанства о манастирском животу, трајно обележеном градитељским активностима (в. Фотић 2000: 108–133), они прате и одражавају и различите етапе развоја писмености код Срба, што је посебно занимљив аспект у њиховом проучавању будући да су се око манастира вековима као чланови братства, ктитори и приложници окупљали људи из различитих крајева српског језичког простора.

* Ово истраживање финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије на основу уговора бр. 451-03-34/2026-03/200166, склопљеног с Филозофским факултетом Универзитета у Новом Саду.

на етимолошком месту (блговолѣніѣмъ 1,⁵ прѣ/ѿ/таго 1, ва грѣсе/х/ 3, прѣ/ѿ/толь 5, прѣ/д/р/ѣжѣшъ 6), а срећу се и примери у којима стоји на месту є: поспѣшнѣѣ/м/ 1, повѣленіѣ/м/ 2, рѣкоу 4, вѣлѣкомъ 6, смерѣномъ 7. О преласку полугласника у а сведочи читав низ примера: ва/ѿ/его 2, ман'шаго 3, ва нноце/х/ 3, ва добродѣтелъ 3, ва грѣсе/х/ 3, ва ле/т/ 4. За разлику од заменичког корена въ- и предлога въ, који се редовно пишу с а, префикс съ- је доследно с јером: съврѣшеніѣ/м/ 1, събора 2, съврѣши ѿ/ѣ 4–5, съдрѣжѣшъ 5. Полугласнички знак је присутан и у групи ч + -ьск- (грѣѿ/ѿ/коѣ 6), док се у случајевима без гласовне вредности замењује пајерком: хилѣ/н/дар'скаго 2, срѣб'ски/х/ 5. Секундарни полугласник бележи се у примеру Г мн. земѣль 5, док у облику активног партиципа претерита прѣ/ѿ/-тав/л'ѣшом/с/ ѣ 7 изостаје (уп. Јерковић 2004: 74). Стари дублет на -ѣ/-о- среће се с резултатом вокализације својствене старословенским текстовима: тогда 5. Чува се и -л на крају речи прѣ/ѿ/толь 5, као и група *шии* у облицима активног партиципа презента съдрѣжѣшъ 5, прѣ/д/р/ѣжѣшъ 6. Закон прегласа се крши само у облику Д јд. сложене придевске промене прѣ/ѿ/тав/л'ѣшом/с/ ѣ 7, што је била одлика и других редакцијских текстова.

2.3. Морфолошке црте сведоче о високом степену поштовања српскословенске норме. Генитив јд. придева м. рода одређеног вида доследно је с наставком -аго: прѣ/ѿ/таго 1, хилѣ/н/дар'скаго 2, ман'шаго 3, хоуѣаго 3, ѡбоаго 3, когатаго 3. У Д јд. исте промене среће се наставак -омъ: вѣлѣком/с/ 6, смерѣномъ 7, прѣ/ѿ/тав/л'ѣшом/с/ ѣ 7. Једини посведочени придев у Г мн. срѣб'ски/х/ 5 уклапа се у општу тенденцију потискивања просте промене придева у одговарајућим падежима множине, ван категорије апсолутног датива. Страно име у дативу ѡѣстаѣ 6 такође добија наставак књижевног језика, док друга турска реч с титуларним значењем сѣл'танъ 6, која му претходи, остаје непроменљива. Нанос из народног говора присутан је само у случају Л јд. мешовите и *о промене с наставком -у: прѣ ѡѣѣ нѣмѣноу, кѣр ѡдрѣѡнѣ ѡромѡнахъ 2–3, ѡ ѣ/м/ делъ 4. О посрбљавању текста у границама норме може се говорити једино у случају новије форме тврднѣ ѿ/ѣ 4, док се у другом примеру активног партиципа претерита глагола IV инфинитивне врсте прѣ/ѿ/тав/л'ѣшом/с/ ѣ 7 примењује старији тип творбе.

2.4. Поред стилски неутралних облика 3. л. јд. аориста ѡѣновѣ ѣ 1, пописа ѣ 1, съврѣши ѿ/ѣ 4–5 у тексту се јављају и активни партиципи. Примери активног партиципа презента оба пута су у склопу конструкције апсолутног датива која кондензује независне реченице: тогда съдрѣжѣшъ прѣ/ѿ/толь срѣб'ски/х/ земѣль архієпѣѿ/кѣпѣ кѣр паісею 5–6, грѣѿ/ѿ/коѣ же скѣптро прѣ/д/р/ѣжѣшъ вѣлѣком/с/ сѣл'танъ ѡѣстаѣ 6. На другој страни, активни партицип претерита поприма детерминативну улогу: рѣкоу же, геѡргіа зѡграфа мѣтрофанѡвѣла тврднѣ ѿ/ѣ ѡ ѣ/м/ делъ. ва ле/т/. *ѣѣ.р.л.лѣ*. 4, вѣтна памѣт' смерѣномъ стар'цѣ мѣтрофанъ прѣ/ѿ/тав/л'ѣшом/с/ ѣ, ле/т/. *ѣѣ.р.лѣ* 6–7. У првом случају, међутим, због изостанка конгруенције с именицом која му претходи, могла би му се приписати и вредност самосталног предиката, што је иначе одлика текстова наративног карактера (Грковић-Мелѣор

појачати свест о наддијалекатском карактеру српскословенског језика и екавизму као једној од његових најупадљивијих одлика.

⁵ Интерпретација овог примера је условног карактера с обзиром на постојање форме благоволеніѣ (уп. волѣн/воленѣ Даничић 1975, 1: 148, 149).

2007: 247). Инвентар везника чини само н 1, 2, 3, 4. У завршном исказу, који није у директној вези са садржајем натписа, среће се и императив у 2. л. јд. р'цн 6.

2.5. На лексичкој равни такође се могу издвојити обележја високог стила: а) сложенице б'лговолѣнїѣмъ 1, добородѣлн 3; б) придев прѣ/ѣ/таго 1, у којем префикс прѣ- иступа као средство емфазе. Значајан је и удео стране лексике, која покрива разноврстан тематски спектар: а) номинације црквених лица: архїєпн/ѣ/квпѣ 5 (грч. ἀρχιεπίσκοπος), нгвѣнѣу 2 (грч. ἡγουμένος), ѣромонахъ 3 (грч. ἱερομόναχος); б) ословљавања и титуле (обе речи у непроменљивој форми): к'ѣр 2, 5 (грч. κύριος), сѣ'танъ 6 (тур. sultan < арап. *sultān* – ŠKALIĆ 1966: 574); в) занимања и делатности: зѣграфъ 4 (грч. ζωγράφος); г) календарски термини: нѣс/м/в'рїа 5 (грч. νοέμβριος); д) државноправни термини: ск'ѣптро 6 (грч. σκῆπτρον); ѣ) градитељство: трапѣзарїа 2 (грч. трапезάριον). Од монашких имена срећу се: гѣор'гїа 4 (грч. Γεώργιος), мларїѣнъ 2 (грч. Μαρτίων), м'ѣтрофанъ 7 (грч. Μητροφάνης), паїсѣу 6 (грч. Παΐσιος). Ономастичку грађу употпуњује и турско име мѣстафѣ 6 (тур. Mustafa – ŠKALIĆ 1966: 477). Од стране основе изведени су и епоним м'ѣтрофанѣнѣа 4 (< м'ѣтрофанъ),⁶ као и придев хнлѣ/н/дар'скаго 2 (< грч. Χελαντάριον). Словенски део речника чине лексеме заједничке књижевном и народном језику. Уочава се повећана фреквенција глаголских именица, које се уз већ наведену сложеницу б'лговолѣнїѣмъ 1 редовно завршавају на -їѣ: поспешнїѣ/м/ 1, с'в'ршѣнїѣ/м/ 1, повѣ'ленїѣ/м/ 2.

3. СВЕТИ НИКОЛА (ЧЕТРДЕСЕТ СЕВАСТИЈСКИХ МУЧЕНИКА). Натпис о изградњи параклиса Светог Николе ктитора хаџи Петронија при игуману Виктору 1660. године, за који се зна само на основу писаних извора, садржи четири реда уклесана у камену плочу димензија 36 x 20 cm. Пронађена 70-их година XX века у пиргу Светог Ђорђа, ова плоча првобитно је била уграђена поред представе Светог Николе изнад портала некадашњег параклиса Четрдесет севастијских мученика, изгорелог иначе у пожару 2004. године (Суботић и др. 2019: 77).

3.1. Посведочене правописне црте указују на доследност у примени ресавских иновација приликом бележења групе *је* помоћу *ѣ*, као и вокала *и* испред *ј* словом *ї*: пронзволѣнїѣ/м/ 1, петронїѣ 3. У иницијалној позицији стоји *ї*: ѣромонахъ 2–3. На месту полугласничког знака с гласовном вредношћу присутно је дебело јер: с'зда сѣ 1, Н јд. м. р. заменице сѣ 1, с'в'орны 3, кѣ 4. Танко јер се среће само на крају речи стар'ѣ 3, где је уочен и усамљен случај употребе пајерка с гласовном вредношћу. Одступа једино пример пронзволѣнїѣ/м/ 1, где је група *ѣе* написана помоћу лигатуре у складу с рашком праксом. Нема поузданих потврда за писање сугласника *ћ*: к'ѣр 2, 3. Иако су се у овој улози могла јавити и слова *ч* и *ж* (Младеновић 1965: 144, 146), сугласник *и* бележи се графемом *ѣ*: хаѣн 3.⁷ Слово *з* се јавља само у бројној вредности на крају

⁶ О недовољно јасним околностима његовог настанка у овом случају в. КАЈМАКОВИЋ 1977: 26, 28–29.

⁷ О пореклу овог слова у српској ћирилици в. Младеновић 1965. Прва и недовољно поуздана потврда, према овим налазима, везује се за XVI век те у светлу те чињенице није необично што се у првом познатом српском буквару дечанског монаха Саве с краја тог сто-

натписа (ε/π/ · σ̄ = 16), као и грчка слова ζ и φ (ζ · ζ̄ · ρ · ζ̄ · φ · φ̄ = 7169). У продужетку управо наведеног датума означеног на традиционалан начин налази се и година од Христовог рођења написана арапским цифрама (1661).⁸ Овај споменик иначе „најстарији је ктиторски натпис с годином исписаном арапским бројкама на Светој Гори и у српској епиграфици уопште” (Суботић и др. 2019: 82). Бележе се акценти и спирити.

3.2. Иако прелазак у > i и успостављање екавизма припадају променама из ране фазе развоја српске редакцијске писмености, овде слова ы и ѣ стоје на етимолошким позицијама: а) Г јд. нѣколы 2, Н јд. м. р. съборны 3; б) лѣ/т/ 4. Нема ни потврда о преласку ъ > а, док у књишким категоријама (префикс сѣ- и предлог къ), као што је већ наглашено, стоји полугласнички знак љ.⁹ Остале црте фонолошког типа које би имале дистинктиван карактер у односу на народни језик нису присутне.

3.3. На морфолошком плану чува се српскословенски наставак -ы у Г јд. именице *а промене нѣколы 2, као и -аго у случају Г јд. придева сѣго 1. Продор наставка из дијалекатске базе уочен је само у облицима Л јд. *о промене: прн нгѣменѣ кѣр вѣкторѣ ѣромонаѣх 2–3.

3.4. У сфери синтаксе не јављају се конструкције својствене високом стилу српскословенског језика. Нема ни партиципа, а од личних глаголских облика среће се само стилски неутрална форма аориста у 3. л. јд. сѣзда ε 1. Инвентар везника своди се на жє 3.

3.5. На лексичкој равни у овом релативно кратком натпису упадљив је висок удео страних речи. Поред већ поменутих монашких термина нгѣменѣ 2, ѣромонаѣх 2–3 и ословљавања кѣр 2, 3, срећу се још непроменљива реч хаин 3 (тур. *haci* < арап. *hāḡḡ* – ŠKALIĆ 1966: 296),¹⁰ као и именица ктиторѣ 3 (грч. κτήτωρ). Ономастичку грађу чине имена црквених лица: нѣколы 2 (грч. Νικόλαος), вѣкторѣ 2 (лат. *Victor*), петронѣ 3 (грч. Πετρόνιος). Назив месеца ‘септембар’ (грч. σεπτέμβριος < лат. *september*) не може се до краја реконструисати јер је написан скраћено: ε/π/ 4. Среће се стилски маркирана сложеница чюдотворца 2, док изостају придевска образовања с прѣ-. Једина глаголска именица у тексту завршава се на -ије: проиѣволениѣ/м/ 1.

4. СВЕТИ ЈОВАН ПРЕТЕЧА. Натпис о обнови параклиса Рођења Светог Јована Претече на врху пирга Светог Саве смештен је у цркви изнад улазних врата на западном зиду. Организован је у шест редова и исписан црним

лећа (Буквар 1597) оно не помиње. С уласком у XVII век број примера знатно расте, да би највећа фреквенција била забележена у XVIII веку (в. Младеновић 1965: 130–142).

⁸ Увођење арапских цифара приликом бележења године од Христовог рођења може се на основу записа пратити од прве половине XVI века, док је у атонској средини почело да се прихвата тек од наредног столећа (Суботић и др. 2019: 81–82).

⁹ Описано стање није толико необично ако се има на уму да је ктитор Петроније, судећи према доступним изворима, био веома учена личност, тиховатељ и љубитељ књига, најзад и ходочасник у Свету земљу, а у једном тренутку и манастирски заступник у споровима око метоха на Каламарији и Касандри (Суботић и др. 2019: 79).

¹⁰ Реч је о хонорифику широко распрострањеном у различитим православним срединама на Балкану, које су биле под вишевековним турским утицајем (IZMIRLIEVA 2012/2013: 140).

словима на белој основи димензија 70 x 40 cm. Сам натпис открива да се обнова одвијала у две фазе. Најпре су унутар пирга изведени грађевински радови 1681/1682. године за време игумана Гаврила (Фотић 2000: 118–119), да би ускоро и црква била живописана 1683/1684, тада већ под новим игуманом Симеоном. Ктитор је био митрополит београдски хаџи Симеон (Љуби-братић), „последњи међу бројним Херцеговцима који су током XVII века оставили видљивог трага у животу Хиландара” (Суботић и др. 2019: 107). Иако се не помиње у натпису, у извесној мери осветљена је и улога коју је у том послу имао рођени брат игумана Симеона, угледни ктитор и духовник Никанор (Томић 1997: 158, 166–167; Фотић 2000: 146–147). До данас, међутим, остало је нејасно да ли израду програма живописа (в. Томић 1997: 160–175), а у склопу њега свакако и самог натписа, треба доводити у везу с једном или више поменутих личности, које су својим знањем и искуством несумњиво могле допринети завршетку овог захтевног подухвата.

4.1. Забележени примери сведоче о примени ресавских иновација у случају групе *је* иза вокала написане малим *є* и бележења *и* испред *ј* словом *ї*: *нзволєнїємъ* 1, *поспєшенїє/мъ* 1, *сѣврѣшенїє/мъ* 1–2. Изузетак у том погледу је само иницијална позиција у речи *їермона/хъ* 6, где се јавља *ї*, присутно такође и у *їоанна* 6, *їгѣменѣ* 6. Поред поменутог положаја *ї* се среће на почетку и у средини речи, али је таква употреба углавном резервисана за страну лексику (*мїтрополїтъ* 2–3, *їгѣменѣ* 3, *гаврїлѣ* 4, *мїтрополїтъ* 4–5), а само по изузетку домаћу (*попїса* 5). Доминира танко јер (*тъж/д/є* 4, *въ* 6, *сѣврѣшенїє/мъ* 1–2), осим наведеног примера с *ъ* у функцији бележења *р* вокалног. У јединој потврди групе *ље* посведочена је рашка пракса (*нзволєнїємъ* 1), што није ретка појава и у црквеним књигама тога времена. О извесној правилности може се говорити и у случају омеге, која се у словенским речима среће у иницијалној позицији (*ѡца* 1, *ѡкнѡвы* 2), док се у страним речима јавља у унутрашњим слоговима, углавном у складу с правописом изворника (*сѣмѡн* 3, *сѣмѡн* 5, *їоанна* 6, *сѣмѡн/ѣ* 6, али и *мїтрополїтъ* 4–5). Употреба ижице везана је само за страну лексику: *кѣ/рѣ* 3, 5, 6, *сѣмѡн* 3, *сѣмѡн* 5, *сѣмѡн/ѣ* 6. Како је изговор страних речи био условљен традицијом писарских центара, не може се са сигурношћу говорити о бележењу сугласника *ћ* словом *к* у речи *кѣ/рѣ* 3, 5, 6. И у овом натпису сугласник *и* означен је словом *и*: *хаи* 3, 5. Слово *ѣ* се не јавља, као ни грчка слова *ѣ*, *ѡ* и *ѣ*. Пишу се спирити, док је бележење акцената недоследно.

4.2. Поред препознавања етимолошке позиције (Н јд. м. р. *придева белнгра/д/скы* 3), присутне су и међусобне замене слова *ы/и*: а) Г јд. *сави* 2, прилог пакн 4; б) А јд. м. р. заменице *сы* 2, 3. л. јд. аориста *ѡбнѡвы* 2. Рефлекс јата је екавски: *поспєшенїє/мъ* 1, *белнгра/д/скы* 3, *прѣ/д/тѣ* 5–6. На етимолошком месту слово се пише само у именици *лѣто*, карактеристичној за уводне или у овом случају завршне формуле унутар натписа: *лѣт* 4, *лѣ/тѣ* 6. О рефлексу полугласника у *а* сведочи реч страног порекла *пирѣгъ* 2 (грч. *πύργος*), приликом чије адаптације је дошло до разбијања сугласничке групе (Даничић 1975, 2: 304). Од осталих црта јавља се само српскословенска група *жсг*: *послѣж/д/є* 4, *тъж/д/є* 4.

4.3. У сфери морфологије на српскословенски карактер текста указује облик Г јд. **а* промене *сави* 2, као и наставак *-аго* у Г јд. *придева сѣго* 2 x 2, 5.

Нанос из народног језика и овде је у виду Л јд. *о промене с наставком -у: прн ѣѣменѣ гаврѣнѣ 3–4, прн ѣѣменѣ кѣ/ѣ/ сѣменѣ/ѣ/ 6.

4.4. На пољу синтаксе изостају књишке конструкције, а нема ни партиципа. Присуство глаголских облика своди се само на форме 3. л. јд. аориста ѡбновѣ 2, пописѣ 5, ѡкрасѣ 5, које су биле својствене и народном и српскословенском језику. Инвентар везника чини само н 1, 5.

4.5. Речник сведочи о снажном упливу стране лексике у текст овог натписа. Поред термина ѣѣменѣ 3, ѣѣменѣ 6, ѣменѣ/ѣ/ 6 и ословљавања кѣ/ѣ/ 3, 5, 6, ѡнѣ 3, 5, забележених и у претходним натписима, овде се јављају још и црквена титула цнтрополѣтъ 2–3, мѣтрополѣтъ 4–5 (грч. μητροπολίτης) и изрази из сфере градитељства пѣраѣъ 2 (грч. πύργος), каѣраѣн 2 (грч. καμάρα). Поред имена прѣд/ѣ/ ѡанна 5–6 (Ἰωάννης), срећу се и монашка имена: савѣ 2 (Σάβ(β)ας), сѣменѣ 3, сѣменѣ 5, сѣменѣ/ѣ/ 6 (Συμεών), гаврѣнѣ 4 (Γαβριήλ). Осим стилски неутралне речи белѣгрѣ/ѣ/ски 3 других сложеница нема, а изостају и придевска образовања с прѣ-. Повећану фреквенцију испољавају глаголске именице, које се редовно завршавају на -ѣје: нѣѡленѣѣѣѣѣ 1, поспешенѣѣѣѣѣ/ѣ/ 1, сѣѡршенѣѣѣѣѣ/ѣ/ 1–2.

5. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА. Израђени у различитим периодима XVII века, сви испитивани натписи писани су српскословенским језиком и пружају драгоцену сведочанства о једном сегменту редакцијске писмености послересавског периода. Иако их, поред језика и ресавског правописа, повезује заједнички духовни центар у ком су настали, као и сличан културно-историјски амбијент епохе коју репрезентују, они испољавају и одређене специфичности, које продубљују разумевање тзв. турског раздобља у историји старе српске књижевности и писмености уопште.

5.1. Најдужи и уједно у језичко-стилском погледу најразвијенији је натпис из манастирске трпезарије (1622). Поред основних редакцијских црта, у њему се могу наћи и упадљива обележја високог стила попут датива апсолутног, стилски маркираних сложеница и придева с префиксом прѣ-. У речнику је значајан и удео лексике страног порекла. Занимљиво је зато да се управо у једном таквом натпису, који одражава висок ниво филолошке културе састављача Георгија Митрофановића, среће и најфлексибилнији однос према правописној норми књижевног језика. Иако није дошло до потпуне елиминације графема ѣ и ѣ, које су уз изостављено ѣ временом у потпуности изгубиле своју фонолошку посебност једначећи се са словима ѣ, ѣ и веома рано ѣ, видљива је јасна тежња ка фонолошком писању, односно ка посрбљавању правописа (уп. Буквар 1717: 315, 317). Посебно је у том смислу индикативан однос према књишким категоријама које испољавају оштар контраст према панданима из дијалекатске базе (ѡѡ > ѡ, ѡс- > сѡ-), а које су доследно писане с ѣ (предлог ѡѡ, заменички корен ѡс-), за разлику од оних које одликује висок степен подударности с еквивалентима из српског језика, а које су редовно писане с јером (префикс ѡѡ-, ѣ + -ѡѡ-). На другој страни, у нешто млађем натпису из 1660. године, уз доследно поштовање етимолошког правописа у свим сегментима норме, уочава се и редовна примена ресавске иновације у случају бележења полугласничког знака у књишким категоријама словом ѣ, док

се у трећем, најмлађем споменику (1682, 1683/1684) гласовна вредност обележава танким јером, а слово њ се уводи са секундарном функцијом маркирања *p* вокалног. Све то показује да је однос према ресавским иновацијама и правописној норми у овом периоду редакцијске писмености био у великој мери индивидуалан, а свакако условљен писарском традицијом и праксом центра у којем се културни делатник формирао. На то упућује и начин бележења година (углавном словним цифрама од постања света), који је у натпису ктитора хаџи Петронија допуњен и употребом арапских бројки и навођењем године од Христовог рођења.

5.2. Фонолошка норма српскословенског језика доследно је спроведена, што је у основи очекивано с обзиром на карактер и намену ових натписа. Општештокавски наноси овде изостају чак и у случају фреквентног предлога ‘у’, али и код других категорија. Све особине, укључујући и екавски рефлекс јата и прелазак полугласника у *a*, уклапају се у опште прилике књижевног језика тога доба. Посебну пажњу завређује само непроменљива форма хаџи, посведочена у другом и трећем натпису. С обзиром на хомогену диглосију која је карактерисала стару српску писменост намеће се питање да ли њено присуство треба посматрати као нанос из народног језика, у који после XIV века почињу да продиру речи турског порекла (Ивић 1994²: 118–120), или пак као саставни део и српскословенског језика, који од тог доба укључује и сугласник *џ*. Како се овде ради о натписима црквеног карактера, писаним књижевним језиком у потпуно сакралном социолингвистичком амбијенту, нема разлога да се о сугласнику *џ* не говори као саставном елементу фонолошког система српскословенског језика тога времена. Слична ситуација уосталом била је присутна већ на самим почецима словенске писмености када сугласник *џ* преко позајмљеница постаје део консонантског система првог словенског књижевног језика (Иванова 1998: 75). Поред поменуте паралеле, у прилог томе говори још неколико чињеница: 1) значење позајмљенице хаџи, али и осталих речи из тог творбено-семантичког гнезда (нпр. хаџија, хаџилук),¹¹ има духовну конотацију, односно сакрални подтекст;¹² 2) процес усвајања и адаптације речи с овим гласом одвијао се без тешкоћа јер је за сугласник *џ* постојао ослонац у дијалекатској бази;¹³ 3) временом долази и до графичког осамостаљивања фонеме *џ*, која се у писаном наслеђу бележила и словима ч и ж, да би на самом крају редакцијског периода у сентандрејском Буквару из 1717. године, који се данас приписује Гаврилу Стефановићу Венцловићу (Буквар 1717), своје место добила и графема џ (в.

¹¹ О употреби посведоченог хонорифика и могућим правцима ширења његовог творбено-семантичког гнезда в. RJAZU III: 545–546; GEORGEVICH 1918: 104; ŠKALJIĆ 1966: 295–296.

¹² Именица хаџија постаје тако и део речника водича у Свету земљу Сарајлије Гаврила Тадића из 1662. године (Цветковић Теофиловић 2021: 74, 185), који је у основи писан књижевним језиком, уз одређен степен отворености и за наносе из дијалекатске базе. Када су у питању ходочасници међу хиландарским монасима, звање хаџије уз име поклоника Христовом гробу први пут се среће у једном протатском акту из 1547. године у потпису проигумана хаџи Ефти-мија, да би широко прихваћено постало тек стотинак година касније (Суботић и др. 2019: 79).

¹³ Најређе присутна у српском језику, ова африката, „обична у највећем делу штокавских говора, јавила се првобитно као резултат једначења по звучности (тип *враџбина*), али је као фонема афирмисана позајмљивањем страних речи са њ” (Ивић 1991: 79).

Архив САНУ, бр. 141, лист 16/15); 4) услед малобројности, ниске фреквенције и ограничених могућности успостављања синтагматских односа позајмљенице са *и* нису представљале значајнију претњу очувању вишевековном традицијом устаљене правописне норме (уп. *вратъба, свѣдоуъба* – Даничић 1975, 1: 158; 3: 225). Дакле, описаним разликама у односу на старословенски (Јерковић 1984: 57–58), које су обележиле формирање консонантског система српскословенског језика на самом почетку редакцијске писмености, како ови натписи сакралног карактера показују, могуће је од турског периода придружити и консонант *и* као саставни елемент књижевног језика током његовог вишевековног развоја (уп. Младеновић 1977: 7–8).

5.3. Морфолошке особине које имају дистинктиван карактер доследно се реализују у складу са српскословенском нормом. Наноси из народног језика у сва три натписа своде се на општештокавски наставак у Л јд. именица **o/jo* основа и то углавном у склопу именом и звањем допуњеног израза *ѿри иѿмену*. Узимајући у обзир шире језичке прилике у натписима, ова особина не сведочи заправо о ретком пропусту у овладавању нормом, већ пре свега о фреквентности и устаљености овог израза у датом типу извора. У прилог томе говори и чињеница да имена светитеља, Светог Саве и Светог Николе Чудотворца, али и „великог” султана Мустафе добијају наставке књижевног језика, преносећи тако свест о хијерархији, што на духовном, што на световном плану, и на поље језичког израза.

5.4. Ако се изузму партиципске конструкције књишког карактера, које се срећу једино у најстаријем и најдужем натпису из манастирске трпезарије, у сфери синтаксе нема већих тешкоћа у разумевању текста будући да је структура исказа блиска народном језику. Самостални предикати, који су редовно у аористу, као и други реченични елементи повезују се једино везницима *и* и *жѣ*. Говор је увек у трећем лицу, а једини пример директног обраћања с императивом налази се на самом крају првог натписа, без директне везе с његовим главним садржајем.

5.5. На лексичком плану сва три натписа повезује висок проценат страних речи, међу којима доминирају календарска имена црквених лица, презета углавном из грчког и по изузетку латинског језика, као и њихове титуле и звања. Три речи из турског покриле су појмове из световне (*сулѿтан Мусѿшафа*), али и сакралне сфере (*хаѿи*). Када је реч о словенском делу речника, поред лексике заједничке за оба идиома, повећану фреквенцију испољавају глаголске именице, које се редовно завршавају на *-ије*, те заједно са сложеницама и придевским образовањима с *прѣ-* значајно доприносе узвишеном језичко-стилском изразу.

5.6. Иако представљају праве језичке минијатуре у односу на велико рукописно наслеђе хиландарске збирке, овде издвојени натписи на довољно репрезентативан начин осветљавају један сегмент српскословенске писмености из позне фазе њеног развоја. Осим тога што сведоче о континуираном чувању норме књижевног језика у сакралној сфери, они одражавају и њену флексибилност и способност прилагођавања специфичностима измењеног социолингвистичког амбијента. То прилагођавање у овом случају читовало

се, на једној страни, у отворености према појединим елементима народног језика, што показује увођење турске позајмљенице *хаџи*, а преко ње и су-гласника *џ* у књижевни израз, као и уопштавање облика *Л јд*. именица **o/jo* основа с наставком *-у* у одређеном типу исказа. На другој страни, у натпису хаџи Петронија манифестовало се и у употреби арапских цифара, а у натпису из манастирске трпезарије кроз елементе посрбљеног правописа, тј. у приближавању другим видовима писмености, попут на пример пословноправне, са знатно слободнијим приступом ортографској норми. Све то скупа, важно је на крају нагласити, није суштински нарушило традицијом учвршћене и вишевековном праксом устаљене узусе српскословенске писмености. С ове историјске дистанце, могло би се само додати да је у извесној мери навестило будуће правце развоја књижевног језика код Срба.

ИЗВОРИ И ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- БУКВАР 1597: *Први српски буквар инокa Саве, Венеција 1597*. Приредио Михаило Блечић. Београд: Политика, 1991.
- БУКВАР 1717: *Венцловићев сенијандрејски буквар 1717: филолошко издање са рачуналим текстом и савременим преводом*. Приредили и пропратне студије написали Томислав Јовановић, Димитрије Е. Стефановић. Будимпешта: Радионица „Венцловић” – Београд: Арте, 2013.
- ГРКОВИЋ-МЕЛДОР, Јасмина. *Списи из историјске лингвистике*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2007.
- ДАНИЧИЋ, Ђ. *Рјечник из књижевних сјараина српских*, 1–3. Београд: „Вук Караџић”, 1975 (ре-принт).
- ИВАНОВА, Т. А. *Старославјанский язык*. Санкт-Петербург: Издательство С.-Петербургского университета, 1998.
- ИВИЋ, Павле. *Изабрани ојледи II. Из историје српскохрватској језика*. Ниш: Просвета, 1991.
- ИВИЋ, Павле. Језичке прилике код Срба у раздобљу од 1537. до 1699. године. Радован Самарџић (ур.). *Историја српској народа. Књига трећа, други том: Срби под турском влашћу 1537–1699*, друго издање. Београд: Српска књижевна задруга, 1994, 105–121.
- ЈЕРКОВИЋ, Вера. Средњовековне ортографске школе код Срба. *Југословенски семинар за сја-не слависти* 31 (1980): 19–28.
- ЈЕРКОВИЋ, Вера. Српскословенска норма у гласовном и морфолошком систему. *Jugoslovenski seminar za strane slaviste* 33–34 (1984): 55–66.
- ЈЕРКОВИЋ, Вера. О транскрипцији српскословенских текстова. Вера Васић (ур.). *Предавања из историје језика* (Лингвистичке свеске 4). Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 2004, 70–86.
- КАЈМАКОВИЋ, Здравко. *Георгије Митрофановић*. Сарајево: „Веселин Маслеша”, 1977.
- МЛАДЕНОВИЋ, Александар. Прилог проучавању порекла слова *џ*. *Анали Филолошкој факултету* V (1965): 125–157.
- МЛАДЕНОВИЋ, Александар. Напомене о српскословенском језику. *Зборник за филологију и лингвистику* XX/2 (1977): 1–20.
- СУБОТИЋ, Гојко, Бојан Миљковић, Никола Дудић. *Најписани манастира Хиландара. Том први XIV–XVII век*. Београд: САНУ, Хиландарски одбор – Византолошки институт САНУ – Манастир Хиландар, 2019.
- ТОМИЋ, Оливер. Београдски митрополит Симеон и његова хиландарска задужбина. Милка Јанковић (ур.). *Друа Казивања о Светој Гори*. Београд: Просвета – Друштво пријатеља Свете Горе Атонске – Библиотека града Београда, 1997, 154–176.
- ФОТИЋ, Александар. *Света Гора и Хиландар у Османском царству (XV–XVII век)*. Београд: Балканолошки институт САНУ – Манастир Хиландар – Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 2000.

ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ, Ирена. *Зге, у свейџому їрагу Јерусалиму: їрилої їроучавању језика српске їїџоїисне їрозе*. Ниш: Филозофски факултет, Центар за црквене студије, 2021.

*

GEORGEVICH, T. R. Serbia and the Holy Land. *The Journal of Theological Studies* XIX (1918): 97–114.
IZMIRLIEVA, Valentina. The Title *Hajji* and the Ottoman Vocabulary of Pilgrimage. *Modern Greek Studies Yearbook* 28/29 (2012/2013): 137–167.

RJAZU: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII. Zagreb: JAZU, 1880–1976.

ŠKALIĆ, Abdulah. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: „Svjetlost”, 1966.

Nataša Dragin

THREE HILANDAR INSCRIPTIONS AS A REPRESENTATION OF THE LINGUISTIC SITUATION IN THE SEVENTEENTH CENTURY

S u m m a r y

This paper analyzes the orthographic and linguistic characteristics of three founders' inscriptions produced at Hilandar in various periods of the 17th century (at the refectory 1622, the chapel of St. Nikola 1660, and the chapel of the Birth of St. John the Baptist, 1682, 1683/84). Even though all are written in the Serbian Church Slavonic and the Resava orthography, they also manifest certain specific qualities that deepen the understanding of this segment of the literacy in the post-Resava period. The oldest inscription from the monastery refectory is both the longest and also, in the linguistic-stylistic sense, the most fully developed. In it, one also finds remarkable features of high style, and thus it is interesting that, in comparison with the other two newer inscriptions, it is characterized by the most flexible relationship to the orthographic norms of the literary language. The phonological norm is consistently respected in all three inscriptions, and special attention is drawn to the Turkish loanword *hadži* (*hajji*), through which the consonant *dž* entered the literary language. On the morphological level, the only element from the vernacular appears in forms of the locative singular of nouns in the **o/o* declension, indeed mostly within the frequent and, evidently in that type of manuscript, established phrase *pri igumenu*. In the sphere of syntax, if the bookish participle constructions are excluded (only present in the inscription from 1622), the linguistic structure is close to the vernacular and thus is not a significant barrier to the understanding of the text. On the lexical level, a notable feature of high style are compounds and adjectives formed with the prefix *pre-*. There is also a significant layer of loanwords, mostly Greek and to a lesser extent Latin and Turkish. Taking all these elements into consideration, it can be concluded that the analyzed inscriptions offer precious testimony about the continuous preservation of the norms of literary language in the sacral realm, while also expressing its flexibility and ability to adapt to the specific characteristics of the changing sociolinguistic surroundings in the period of Ottoman rule.

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
draginnatasa@ff.uns.ac.rs

(Примљено: 27. фебруара 2026;
прихваћено: 19. маја 2026)

Марина Шафер

КОНДИЦИОНАЛНЕ КЛАУЗЕ СА ИДЕНТИФИКАТИВНИМ ОДНОСОМ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ*

У раду се испитује један специфичан тип кондиционалних клауза – између протазе и аподозе успоставља се идентификативни однос, што значи да се протазом даје дефиниција, објашњење одређеног појма, док се аподозом дати појам идентификује. Стога је аподозни предикат најчешће копулативног или семикопулативног типа, док његово лексичко језгро чини одређени термин. Овакве реченице јавиће се превасходно у научном функционалном стилу, те су као корпус за ово истраживање коришћени различити уџбеници и монографије, те онлајн-енциклопедија *Википедија*.

Кључне речи: кондиционална клауза, протаза, аподоза, идентификативност, термин.

In this paper, a specific type of conditional clause is examined – one in which an identification relationship is established between the protasis and the apodosis. This means that the protasis provides a definition or explanation of a given concept, while the apodosis identifies that concept. Consequently, the predicate of the apodosis is typically of a copular or semi-copular type, with its lexical core consisting of a specific term. Such sentences appear primarily in the scientific functional style, and therefore various textbooks, monographs, and *Wikipedia* were used as the corpus for this study.

Key words: conditional clauses, protasis, apodosis, identification, term.

1. Увод. О кондиционалности као семантичкој категорији и о кондиционалним конструкцијама, а пре свега о кондиционалним клаузама, писано је много, како у домаћој, тако и у страниј литератури, нормативнограматичкој и научној. *Условне (појодбене, кондиционалне) клаузе* дефинишу се у свим домаћим (српским, хрватским и/или српскохрватским) граматикама на сличан начин: као врста зависних реченица којима се означава *услов* реализовања ситуације означене вишом реченицом, а имају функцију *одредбе услова* (СТЕВАНОВИЋ 1969: 865; 2007: 317; SILIĆ – PRANJKOVIĆ 2005: 347; СТАНОЈЧИЋ – ПОПОВИЋ 2008: 326; MRAZOVIĆ – VUKADINOVIĆ 2009: 600; ПИПЕР – КЛАЈН – ДРАГИЋЕВИЋ 2022: 625. и др.). Условне реченице у српском језику посматране су пре свега из перспективе синтаксе и семантике, те се у граматикама и научним студијама наводе глаголски облици којима су формализовани предикати протазе и аподозе и њихова комбинабилност (обухватнији списак комбинација може се наћи у MRAZOVIĆ – VUKADINOVIĆ 2009; СТАНОЈЧИЋ – ПОПОВИЋ 2008; КОВАЧЕВИЋ 2011; 2013; 2014. и др.); даје се попис и анализа функција и значења простих и сложених везника (везничких израза) који уводе условне клаузе

* Рад је настао као резултат финансирања научноистраживачког рада на Филозофском факултету у Новом Саду (број уговора 45103-137/2025-03/200166), а делимично се ослања на резултате истраживања у оквиру израде докторске дисертације под насловом *Кондиционалне конструкције у стандардном српском језику*, одбрањене 29. 7. 2025. на Филозофском факултету у Новом Саду.

(најопширније у КОВАЧЕВИЋ 1996; 2011; 2013; 2014; Ђуркин 2018); а најзаступљенија класификација кондиционалних клауза заснована је на семантичком критеријуму – деле се према *сћејену остварљивости услова*, односно према томе да ли говорник зна или не зна у каквој је релацији са стварношћу радња протазног предиката (IVIĆ 1983; КРАВАР 1984; КАТИЋИЋ 1984/1985 и др.).¹ Међутим, поједини типови кондиционалних клауза не могу се одредити дефиницијом којом се најчешће представљају кондиционалне клаузе, будући да се за њих не може једноставно рећи да представљају услов (односно, *хипотетички, замисљени, уишћени* узрок (КОВАЧЕВИЋ 1988: 221; ПИПЕР 2005: 814; SILIĆ – PRANJKOVIĆ 2005: 347)) какве хипотетичне последице, исказане главном клаузом. О одређеним групама специфичних кондиционалних клауза у српском (и хрватском) језику говори се спорадично, у радовима појединих аутора (нпр. IVIĆ 1983; ŠARIĆ 1995, 1997; VASIĆ 2000; АЛАНОВИЋ 2014; 2024; МОСКОВЉЕВИЋ ПОПОВИЋ 2018; ШАФЕР 2022; 2023), док су класификација и преглед (свих) атипичних кондиционалних реченица учињени у докторској дисертацији под називом *Кондиционалне конструкције у стандардном српском језику* (ШАФЕР 2025).

1.1. ПРЕДМЕТ, ЗАДАЦИ И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА. Предмет овог истраживања управо је један такав специфичан тип кондиционалних клауза, назван *кондиционалним клаузама са идентификативним односом*: протазом се даје дефиниција, објашњење, односно опис одређеног појма, док се у аподози тај појам (најчешће је реч о *термину*, тј. *називу*) идентификује.² Циљ овог истраживања јесте утврђивање и опис формалне – *синтаксичке*, односно значењске – *семантичке* структуре оваквих условних реченица: испитаће се употреба просентенцијализатора и корелатива, типични везници којима се уводе овакве клаузе, позиција протазе и аподозе, као и особине аподозног предиката, односно глагола који га формализују; учиниће се осврт и на укрштање категорије кондиционалности и категорије темпоралности, те на семантичке особине лексема које се идентификују у аподози; сагледаће се и лексичко-семантички односи у које ступају лексеме у двама аподозама или више њих у непосредној близини – пре свега односи антонимије и хипонимије.

1.2. КОРПУС ИСТРАЖИВАЊА. Будући да су кондиционалне клаузе овога типа уочене пре свега у *научном* функционалном стилу, за корпус су одабрани различити уџбеници, монографије, граматике, те онлајн-енциклопедија *Википедија*, која се показала врло драгоцен извором за овај тип клауза, с обзиром

¹ Најчешће се примењује трочлана подела: на *реалне*, *хипотетичке* и *иреалне*, с тим што поједини аутори издвајају и *евентуалне* условне реченице (нпр. КРАВАР 1984: 11–20; КАТИЋИЋ 1984–1985: 339–342; ВОЛВОДИЋ 2018: 433–491), док други такве реченице прикључују реалним (евентуалнореалним) кондиционалним реченицама. Пр. РЕАЛНЕ: *Ако добијем њремију, кућићу аућо*; ПОТЕНЦИЈАЛНЕ: *Када бих добио њремију, кућићу бих аућо*; ИРЕАЛНЕ: *Да сам добио њремију, кућићу бих аућо* (СТАНОЈЧИЋ – ПОПОВИЋ 2008: 326).

² Овај тип реченица уочен је као прилично фреквантан у једном делу обимног корпуса који је коришћен током израде већ споменуте докторске дисертације, те је њима у овој дисертацији и посвећено једно потпоглавље (ШАФЕР 2025: 136–139), које се овом приликом модификује и проширује. Наиме, *идентификативне* кондиционалне реченице, како су назване у овој дисертацији, сврставају се у ширу класу кондиционалних реченица с *конклузивним* односом – аподозом се доноси *закључак* на основу исказаног протазног садржаја.

на то да је њена основна улога управо дефинисање и класификовање разних појмова из света који нас окружује, па и појмова из различитих научних области. Ексерпирани су примери који се тичу друштвених, хуманистичких и природних наука: филозофије, логике, лингвистике, права, економије, математике, биологије, хемије, медицине, ботанике и сл. У обзир је узет и публицистички стил,³ у којем је забележен мањи број примера, као и текстови научнопопуларног карактера, који су на граници између публицистичког и научног стила.⁴

2. АНАЛИЗА КОНДИЦИОНАЛНИХ КЛАУЗА СА ИДЕНТИФИКАТИВНИМ ОДНОСОМ. Како је већ речено, протазом кондиционалних реченица са идентификативним односом наводи се опис одређеног појма (а протаза је неретко сачињена од неколико клауза, којима се прецизно представља и описује одређени (научни) феномен), док се аподозом тај појам одређује, најчешће у виду *штермина*, тј. *назива* – он може бити исказан именицом, односно синтагмом, нпр.:

- (1) *Ако се презент даје у ремаркама драмског текста као упутство глумцу или читаоцу да оно што је означено глаголом у презентском облику треба да буде истовремено са изговарањем следеће реченице или пасуса у истом тексту, онда је њо сценски презент, нпр. (35) Ујка Васа (шапуће): Слушај ово. (Пипер и др. 2005: 751).*⁵

У датом примеру протазом се прецизно дефинише и описује један тип презента, те се у лексичком језгру аподозног копулативног предиката јавља именичка синтагма – *сценски ѡрезениј*. Наиме, појам исказан именицом – *ѡрезениј* – читаоцу текста поглавља граматике из које је пример ексерпиран већ је познат и раније представљен (он, заправо, представља тему поглавља у тој граматичкој), док се увођење новог термина односи на употребљен квалификатор – *сценски*, чиме се издваја и именује једна класа наведене теме – један тип презента. Протаза је уведена везником типичним за (евентуално) реалне условне реченице – везником *ако*, неретко је уведена и везником *уколико*, а о друкчијим примерима више ће речи бити касније у раду. Аподоза садржи просентенцијализатор *ѡо*, који упућује на протазни садржај, као и корелатив *онда*, којим се регулише след између узрока/услова и последице, чинећи тако релативно устаљену структуру којом се аподоза оваквих реченица најчешће уводи: *онда је (су) ѡо*, с тим што корелатив може и изостати: *ѡо је (су)*. Свакако, употреба овакве структуре могућа је само уколико је аподоза у постпозицији, што и јесте најчешћи случај у кондиционалним реченицама са идентификативним односом, а о изузецима ће више речи бити даље у раду. У наставку следи још неколико примера са аподозним предикатом копулативног типа:

³ Журналистички стил је обично широко схваћен и одликује га велика жанровска и информациона разуђеност. Стога се у њему могу наћи карактеристике и других функционалних стилова.

⁴ Целокупан попис извора грађе наведен је на крају рада.

⁵ У свим примерима у овом раду везници, просентенцијализатори (и неке заменице са анафорском функцијом), корелативи и глаголски делови аподозног предиката биће обележени косим словима, док ће термини који се идентификују у аподози бити истакнути малим верзалом.

- (2) *Ako se između dve dvostruke veze nalazi dve ili više prostih veza, onda je to IZOLOVAN DIEN* (ŠTAJNER – KERVEŠAN 2014: 140);
- (3) *Ako je оплођење унутрашње и развиће се одвија у телу мајке, али се ембриони хране жуманцетом јајне ћелије и по завршеном ембрионалном развићу женке рађају живе младунце, онда је њо оововивипарност (vivum = жив); присутно је код неких гмизаваца (sr.wikipedia.org. Ойлогња);*
- (4) *Ukoliko se za bitak smatra neka materija (Tales je smatrao vodu), to je MATERIALIZAM, a ako se smatra nešto nematerijalno (Platon je za bitak smatrao ideje), to je IDEALIZAM (sr.wikipedia.org. Биће).*

2.1. Будући да просентенцијализатор *њо* замењује садржај протазе, те да ће, како је већ речено, уз овакву протазу стајати аподоза која најчешће садржи копулу, идентификујући појаву описану у протази, протазе оваквих реченица врло је блиска допунској / изричној / комплементној субјекатској (или пак предикативној) клаузи, иако је уведена везником *ако* (*уколико*), те на формалном плану представља кондиционалну клаузу. Наведено се може илустровати и заменом позиција протазе и аподозе, што подразумева и елиминацију просентенцијализатора и корелатива, док се протазе смешта у позицију лексичког језгра копулативног предиката, уп.:

Ako se između dve dvostruke veze nalazi dve ili više prostih veza, onda je to IZOLOVAN DIEN → *IZOLOVAN DIEN je (jeste) ako se između dve dvostruke veze nalazi dve ili više prostih veza.*

Интерференција допунских и условних реченица уочава се и у друкчим семантичким типовима кондиционалних клауза, не само у онима које су предмет овог рада, а један такав тип описује и В. Ружић (2006: 123–218), уп.:

Добро је да // АКО останеш такав.

Испитујући допунске реченице које су предмет оцене, док се независном предикацијом износи „став уверености говорног лица да је нешто позитивно (добро, корисно итд.) или да има негативну конотацију” – употребом предикатског израза *добро је* и његових суплетивних форми, В. Ружић увиђа разлику између употребе везника *џињо* и везника *га*,⁶ примећујући при том да се употребом везника *га*, који се везује за нереализован садржај, развија однос *јоогбе*, те да је везник *га* у таквим случајевима заменљив везником *ако* (2006: 215–216).⁷

⁶ Уп. *Добро је што си дошао* (Ружић 2006: 216).

⁷ Сличне случајеве спомиње и М. Ковачевић (2011: 169) – „основном клаузом се изражава вриједносни афекат чија је материјална садржина изражена зависном клаузом истовремено и услов његовог остварења”, закључујући да овакве клаузе имају и допунску и одредбену (адвербијалну) функцију, с тим што се у примерима које овај аутор наводи разматра само употреба везника *га*, не и везника *ако*. Уп. *Било би лепо да буде њако* (*Вечерње новостии*, 30. 12. 2009, 48); *Било би велико изненађење да не освоје Евролигу* (*Вечерње новостии*, 3. 2. 2010, 48). Овакве реченице аутор назива (*још*енцијалним) *условно-изричним* реченицама (Ковачевић 2011: 169). Што се пак тиче везника *ако*, још је А. Мусић уочио његову употребу у увођењу изричних реченица, и то изричних објекатских реченица, нпр.: *Dojde k njoj i pita ju, ako će poč za njega; Stari ga pita, ako je zgotovil, ča mu je bil naredil; Zaklinam te bogom živijem da rečeš nam, ako ti jesi Isukrst, sin boga živoga.* и сл. (Musić 1898: 31–32). Овакве примере аутор тумачи као индиректна питања постала од хипотетичних реченица (А. Мусић овај термин користи за условне реченице) – „valja rečenicu s *ako* držati za objekat od glagola *da rečeš nam* (iza kojega i dolazi) kao indirektno

2.2. Осим просентенцијализатора и заменице *ѿо*, која упућује на цео протазни садржај,⁸ у аподози кондиционалних реченица са идентификативним односом може се наћи и каква друга заменица којом се успоставља корелацијални однос између протазе и аподозе – таква заменица има функцију анафоре, остварујући корелацијалну везу са одређеним протазним елементом, често субјектом, уп.:

- (5) *Ако* телесна ћелија уместо пара хромозома садржи само један, *онда је ѿо* монозомик. [...] *Ако*, пак, ћелија има два хромозома више од нормалног, тј. уместо једног има два пара одређеног хромозома, *онда је она* тетразомик ($2n+2$) (sr.wikipedia.org. *Хромозомске аберације*);
- (6) *Ако* се у телесној ћелији налази више од две, а у полној више од једне гарнитуре хромозома, *онда су ѿакве ћелије* полиплоидне (sr.wikipedia.org. *Хромозомске аберације*).

Заменица *она*, у другој аподози примера 5, упућује на појам који се ближе одређује, односно на *ћелију*, а може се јавити и каква показна заменица – нпр. заменица *ѿакав* (у примеру 6, а место ње би могла доћи у обзир и заменица *овакав*), која такође упућује на појам чији се подтип одређује, на *ћелију*.

Могући су, дакако, и друкчији начини увођења аподозе – са поновљеном речи из протазе или из претходног контекста, док заменица и корелатив изостају, као у примеру 7; или пак само са запетом, односно цртом у писању,⁹ као у примеру 8 (при чему се, у оваквим примерима, увек подразумева реприза неког раније исказаног сегмента – у овом случају, глагола *називајући се*):

- (7) *Ukoliko su uvedene grupe iste, etri su prosti, a ukoliko su različite, etri su* МЕШОВИТИ (ŠTAJNER – KERVEŠAN 2014: 165);
- (8) У природи се јавља као mineral anhidrit, CaSO₄, i kao dihidrat, CaSO₄.2H₂O, koji se naziva gips, a *ako је* zrnast i potpuno beo – ALABASTER (ŠTAJNER – KERVEŠAN 2014: 296).

2.3. Осим копулативних, у аподози се могу јавити и семикопулативни предикати, који су најчешће сачињени од глагола именовања: *зватући се*, односно, *наз(и)ватући се*, што је очекивано, с обзиром на основну функцију аподозе – да *именује* појам дефинисан протазом. Заправо, у кондиционалним реченицама са идентификативним односом условно-последична релација заснована је управо на нивоу *именовања* – одређене карактеристике приказане у протазу представљају нужан и довољан услов да се одређени феномени *именују* на одређени начин. Допуна глаголима именовања може се јавити у инструменталу, односно у номинативу:

pitanje” (1898: 31). И *Грамађиџа сѿарословенској језика* наводи да везник *ако* у старословенским канонским споменцима функционише и као везник допунских реченица „при глаголи за речева, мисловна, сетивна и емоционална дейност” (ГСЈ 1993: 482, у Павловић 2009: 303), а поред тога, јавља се и као показатељ темпоралности (1993: 498, у Павловић 2009: 303) и квалификативности (1993: 501, у Павловић 2009: 303). Слични примери јављају се и у савременом српском језику (нпр. *Реци ми ако ѿи је хладно*).

⁸ И у већ споменутој докторској дисертацији о кондиционалним реченицама у српском језику уочавају се примери чије аподозе почињу структуром *ѿо је (cy)*, уп.: *Ako vam se danas ne radi, то је zbog vremena; ...ako što preduzima, то је radi nekog prijatelja* (ШАФЕР 2025: 164); *Ako dopustite sebi da vas savladaju negativna osećanja, то је kao da ste stavili trulu jabuku u korpu sa zdravima* (ШАФЕР 2025: 142) и сл. – у лексичком језгру аподозног предиката није идентификација, него експлицирање узрока, намере, односно поређења.

⁹ У говору ће овакви примери подразумевати паузу.

- (9) *Ako su polisaharidi sastavljeni od istih monosaharidnih jedinica nazivaju se* НОМОГЛИКАНИМА, *a ako su sastavljeni od različitih monosaharidnih jedinica, HETEROGLIKANIMA* (ŠTAJNER – KERVEŠAN 2014: 222);
- (10) *Ako je anketom obuhvaćen svaki element osnovnog skupa, onda se takva anketa zove* ПОПИС. *Ako se anketa vrši samo nad elementima uzorka, onda se ona zove* УЗОРАЧКА АНКЕТА (ОДС: 4);
- (11) *Histerektomija je operacija prilikom koje se odstranjuje materica. Ukoliko se zajedno sa matericom odstranjuju i jajnici sa jajovodima, onda ovu vrstu operacije zove-mo* HISTEREKTOMIJA SA ADNEKSETOMIJOM (*drdjordjevicginekologija.rs*).

Као што показује последњи наведени пример, глагол именовања не мора бити у форми повратног глагола – може се јавити и у облику првог лица множине. Овакав начин имперсонализације чест је у научном функционалном стилу.¹⁰

Поред наведених глагола, аподоза може садржати и глагол *смайпрайи* (се) + N_{Instr}, те структуре попут: у *ийиџању је* + N_{Nom}, *реч је о* + N_{Lok}, *паги се о* + N_{Lok} и сл.¹¹ Као што је показала већина до сада наведених примера, кондиционалне реченице са идентификативним односом често ће се јавити у *низовима*, односно у *јаровима* – било да су у питању две или више самосталних реченица или да је реч о реченичном комплексу који је сачињен од двеју или више протазно-аподозних структура. Тада ће се углавном комбиновати различити типови аподозног предиката. Следи још неколико таквих примера, у којима се појављују и горенаведене предикатске форме: *смайпрайи се*, у *ийиџању је*, *реч је о* и *паги се о*:

- (12) *Ako se u prisustvu katalizatora povećava brzina hemijske reakcije, onda se kataliza smatra* ПОЗИТИВНОМ, *a ako dolazi do smanjenja brzine hemijske reakcije, onda se kataliza naziva* НЕГАТИВНОМ (ŠTAJNER – KERVEŠAN 2014: 54);
- (13) *Ukoliko energija kojom se započinje reakcija dolazi od ubrzavanja jednog jezgra, proces se zove „VAZDUH-META” FUZIJA, ukoliko su oba jezgra ubrzana, to je onda „VAZDUH-VAZDUH” FUZIJA. Ukoliko su jezgra delovi plazme koja je blizu termičke ravnoteže, onda se radi o „TERMONUKLEARNOJ” FUZIJИ* (*sr.wikipedia.org. Nuklearna_fuzija*);
- (14) *Ako se prilikom obrazovanja snopića sve ćelije prokambijuma izdiferenciraju u elemente floema i ksilema, takav snopić se naziva* ЗАТВОРЕН ПРОВОДНИ СНОПІЋ. *Ukoliko u snopiću zaostane zona prokambijalnog tvornog tkiva, čije se ćelije neprestano dele i potom diferenciraju u nove histološke elemente ksilema i floema, onda je reč o* ОТВОРЕНОМ ПРОВОДНОМ СНОПІЋУ (*sr.wikipedia.org. Provodni_snopići*);
- (15) *Инверзије могу бити: перицентричне и парацентричне. Ако је ротирани део хромозома обухватио центромеру, онда је њо* ПЕРИЦЕНТРИЧНА, *a ako се ротација десила само унутар једног крака (није захватила центромеру), онда је у њи* ПАРАЦЕНТРИЧНА ИНВЕРЗИЈА (*sr.wikipedia.org. Хромозоске_аберације*).

¹⁰ „У овоме стилу 1. лице множине веома често губи конкретно значење и прелази у сферу апстрактности и уопштавања” (Тошовић 2002: 351).

¹¹ Говорећи о карактеристикама глагола у научном функционалном стилу, Б. Тошовић уочава да „у научним текстовима долази до десемантизације глагола, који се претварају у обичне везивне карике без посебног значења.” Тако се глаголи попут *биџи* (*јесам*), *чинџи*, *йредсјавџи* и сл. „подвргавају семантичкој неутрализацији и прерастају у безбојне копуле” (2002: 352). Аутор наводи и да се у научним текстовима чешће употребљавају глаголи несвршеног вида (према СЕРЕБРЯКОВА 1974: 6), потом, да су глаголски облици најчешће оријентисани на садашњост – чак 69% (према ВАСИЉЕВА 1976: 119), а специфично за научни текст јесте и употреба садашњег времена у ванвременском значењу – значењу времена у најширем смислу, што се објашњава тиме што се у научном функционалном стилу анализирају обележја, особине и процеси (2002: 352).

Појава низања, уланчавања или пак упаривања овог типа протазно-аподозних структура очекивана је када се узме у обзир прагматичка функција кондиционалних реченица с односом идентификације, односно функционални стил у којем се ове реченице јављају – наиме, у научним текстовима, између осталог, наводе се класе, односно типови и подтипови одређених појава, који се при том терминолошки одређују, те је честа појава *хијонимије*: лексеме које се идентификују у аподозама налазе се у хипонимско-хиперонимском односу; с друге стране, честа је и појава *антионимије*, будући да је познато да термини „имају већу могућност успостављања антонимских односа него лексеме општег лексичког фонда” (Гортан-Премк 1997: 122).¹² Стога ће се јавити низови дефинисања *кохијонима* (као у пр. 13, где се дефинишу термини *ваздух-меџа фузија*, *ваздух-ваздух фузија* и *џермонуклеарна фузија*), али и дефинисање *антионимских џарова*, које такође повезује заједнички хипероним, те је и овде реч о кохипонимима (нпр. *џозиџивна* – *неџаџивна каџа-лиза*, у пр. 12; *заџворен* – *оџворен џроводни сноџић*, у пр. 14; *џериценџрична* – *џараценџрична инверзија*, у пр. 15). Неретко ће две протазно-аподозне структуре бити повезане везником *а*, као сигналом супротности, што је случај у горенаведеном примеру 15, као и у следећим примерима:

- (16) *Уколико* се лече само симптоми, *онда је џо* СИМПТОМАТСКА, а *ако* се уклањају узроци болести, *онда је џо* КАУЗАЛНА ТЕРАПИЈА (*sr.wikipedia.org. Тераџија*);
 (17) *Kod triacilglicerola, ukoliko* се за glicerol вежу три исте масне киселине, *takvi triacilgliceroli се називају* PROSTI, а *ако* су молекули масних киселина различити, *онда су то* MEŠOVITI TRIACILGLICEROLI (ŠTAJNER – KERVEŠAN 2014: 259).

Конечно, ваља споменути и глагол комуникативног значења – *џовориџи*, који је такође чест у кондиционалним реченицама са идентификативним значењем. И он се може јавити у имперсоналној форми са морфемом *се* – *џовориџи се*, али и у првом лицу множине:

- (18) *Ako* produkt lučenja, sekret, ostaje u ćelijama, nagomilavajući се u njima, ili се izlučuje u intercelulare, *radi се о* UNUTRAŠNIM – ENDOGENIM SEKRETORNIM ĆELIJAMA (TKIVIMA). *Ako* се, пак, sekret izlučuje na površinu biljke, *onda се govori о* SPOLJAŠNIM – EGZOGENIM SEKRETORNIM ĆELIJAMA (TKIVIMA) (JANČIĆ 2004: 141)
 (19) U zavisnosti od kriterijuma podele, postoje razne podoblasti optimizacije. *Ukoliko* nemamo tzv. ograničenja u matematičkom modelu, *onda говоримо о* BEZUSLOVNOJ OPTIMIZACIJI, *inače је u pitanju* USLOVNA OPTIMIZACIJA. *Ukoliko* potencijalno rešenje problema pripada nekom konačnom (ali često ogromnom) skupu, *onda говоримо о* DISKRETNOJ OPTIMIZACIJI, u suprotnom *reč је о* KONTINUALNOJ OPTIMIZACIJI (*nmo.matf.bg.ac.rs*).

И у овим примерима појављују се сигнали супротности – у пр. 18 уочава се партикула *џак*, док се у пр. 19 јављају везничке форме *иначе* и у *суџроџином*, које су специфичне по томе што „кондензују предикацију супротну по смислу од оне која јој претходи, а имају примарно кондиционално значење

¹² Наведену тврдњу Д. Гортан-Премк објашњава чињеницом да су „антоними речи са истом архисемом и истом доминантном семом, чије се крајње могућности реализације супротстављају, а у основи терминолошке антонимије леже не толико спонтане асоцијације по контрасту, колико усконаучна сазнања о постојању појмова, појава које су у неком контрастном односу” (1997: 122). О антонимији у научном функционалном стилу в. и Б. Тошовић 2002: 350.

– дакле, могу се парафразирати везником за супротност, кондиционалним везником и речцом за негацију – *а ако не*” (ШАФЕР 2020: 200).

2.4. Кондиционалне клаузе с идентификативним односом неретко су уведене везником *уколико*, што показују многи до сада наведени примери. То још једном потврђује наводе нормативнограматичке и научне литературе да је везник *уколико* „обичнији у научном, административном или публицистичком стилу, мада се среће у другим функционалним стиливима” (ПИПЕР – КЛАЈН – ДРАГИЋЕВИЋ 2022: 626; КОВАЧЕВИЋ 2013: 18).¹³

У научном функционалном стилу, као и у другом специјалним стиливима, нису ретки ни сложени везнички изрази.¹⁴ У корпусу је уочен један пример с везничким изразом у *случају кага*,¹⁵ који садржи везник *каг*, типичан и за темпоралне и за кондиционалне реченице:

(20) У *случају кага* температура ваздуха остане или буде виша од 20° С, током ноћи, онда је *џо* летња ноћ (sr.wikipedia.org. *Лейџи _ган*).

Говорећи о предлошким изразима који се могу употребити и као делови сложених везника, Љубомир Поповић међу условне везнике, поред везника *џог увјејом да* и у *случају ако*, наводи и везник у *случају каг* (1966: 205, 217), а спојеве у *случају каг/ако/га* спомиње и Т. Батистић, истичући да се употребом везника *каг* у оваквим сложеним конструкцијама наглашава *вероватноћа* акције, док значењу *ипрејџиосџавке* боље одговарају везници *ако* и *да* (БАТИСТИЋ 1972: 175–176).¹⁶ О овом сложеном везнику најопширније говори В. Ђуркин (2018: 150–153), која његово појављивање бележи у административном стилу. Ова ауторка везник у *случају каг* сврстава у условне везнике, закључујући да се „употребом дате конструкције обезбјеђује, прије свега, једно-

¹³ Занимљиво је да се и у мађарском језику, поред везника типичног за условне реченице – везника *ha*, може јавити и везник *amennyiben*, пре свега у административним и пословним текстовима (JASZAI – TÓTH 2005: 419), а да је овај везник, посматрано из перспективе етимологије, настао на сличан начин као и везник *уколико* – оба у себи садрже прилог за количину (ШАФЕР 2015: 136).

¹⁴ У монографији о сложеним зависним везницима, у одељку посвећеном условним везницима, В. Ђуркин запажа да је учесталост појављивања сложених условних везника највећа у административном стилу, иако су њихова појављивања потврђена у свим функционалним стиливима (2018: 135).

¹⁵ Поред везничког израза уоченог у испитиваном корпусу, домаћа литература даје шири списак условних сложених везника: *џог условом да*, *уз услов да*, *у случају да*, *за случај да*, *џог/с ипрејџиосџавком да*, *уз ипрејџиосџавку да* (КОВАЧЕВИЋ 2013: 9; Ђуркин 2018: 129–156), као и у *случају ако* (Поповић 1966: 205; Волводић 2018: 458–459; Ђуркин 2018: 143). Ваља ипак нагласити да се овакви спојеви у домаћој литератури посматрају на различите начине – не само да се предлажу различита терминолошка решења, него се „за њих може рећи да нису у потпуности граматикализовани” (Алановић 2014: 634), из чега следи да се могу посматрати и као конструкције са зависним клаузама, допунском или односном, а не као везнички спојеви.

¹⁶ Ауторка закључује да у неким случајевима одабир везника *да*, *каг* или *ако*, уз конструкцију у *случају*, утиче на разлику у значењу, нпр. *Na taj način U SLUČAJU DA/AKO/KAD stihijski nastane oružana pobuna, kolovođe su lica...* (Prvo, 53; БАТИСТИЋ 1972: 175), док у појединим примерима „supstitucija veznika ne mijenja bitno značenje”, нпр. *Popodnevni odmor nije obavezan, sem U SLUČAJU AKO lekar to prepiše* (Pol., 10. VII 1966, 6); *U SLUČAJU KADA postoje kalcifikacije u anatomskim elementima srca, mora se primeniti...* (Radiol., 164); *Da li bi, U SLUČAJU DA radna organizacija prodaje svoj deo stana, imao pravo preče kupovine?* (Pol. 19072, 8) (БАТИСТИЋ 1972: 176).

значајна кондиционална интерпретација реченице” (2018: 152).¹⁷ Но, у примерима са значењем идентификације, на место овог везника могао би доћи како условни везник *ако*, тако и самостално употребљен временски везник *кад*, а значење услова, односно времена, свакако је у другом плану.

2.5. У корпусу су регистроване и зависне клаузе са идентификативним односом уведене простим везником *каг(а)*:

- (21) *Кага* црни постави Стонвалу формацију, са пешацима на Ц6, Д5, Е6 и Ф5, онда је *џо* ХОЛАНДСКА ОДБРАНА (*sr.wikipedia.org. Шах. Сиџоунлов најџаг*);
- (22) *Кага* станце имају исту риму, а звуче различито, *џо се зове* COBLAS ALTERNADAS („АЛТЕРИРАНЕ СТАНЦЕ”) (*sr.wikipedia.org. Размена_кобла*).

Везник *каг(а)*, као што је познато, уводи и темпоралне и кондиционалне клаузе, те се у литератури јављају различити ставови у вези с класификацијом одређених, прелазних случајева. Поједини аутори сматрају да је за сврставање *каг*-реченица у условне реченице неопходно да и протазни и аподозни глаголи буду у потенцијалу, иначе је реч о временском везнику, односно о временској реченици (BRAVEС – HRASTE – ŽIVKOVIĆ 1968: 210–211; Ivić 1983: 146; Silić – PRANJKOVIĆ 2005: 348; СТАНОЛЧИЋ – ПОПОВИЋ 2008: 327. и др.), док други наводе да је сврставање *каг*-реченица у условне могуће и уколико су њихови предикати исказани свевременским презентом (СТЕВАНОВИЋ 1969: 868–870; MRAZOVIĆ – VUKADINOVIĆ 2009: 601¹⁸). Постоје и они који издвајају прелазни, синкретички тип *каг*-реченица – *временско-условне* реченице (АЛАНОВИЋ 2014: 644–645; ВОЈВОДИЋ 2018: 479), при чему се прецизирају услови који морају бити испуњени да би *каг*-реченица бар делимично припадала пољу услова – протазни предикат појављује се у перфективном презенту, док је аподозни углавном у футуру првом, али и у потенцијалу или перфекту (АЛАНОВИЋ 2014: 644–645). У кондиционалним реченицама са идентификативним односом, као што је раније наведено, везник *ако* може се заменити везником *каг(а)* и обрнуто, без промене у значењу – у оба случаја зависна клауза представља одређену ситуацију која се главном клаузом термилолошки одређује. У корпусу су забележени и примери у којима се наизменично користе везници *ако/уколико* и везник *кага*, што сведочи о њиховој супститутивности:

- (23) Uzajamno prenošenje prava jeste ono što ljudi nazivaju ugovorom. *Ако* се ствар предаје истовремено са преношењем права, *онда је то* UGOVOR; *ако* се прво предаје ствар, а од другог касније очекује нешто заузврат, *онда је то* SPORAZUM; *ако* се обе стране договоре да ће чинидбе испунити касније, *ради се о* OBEĆANJIMA; *када* нема узajамног преношења права, *онда је то* POKLON (*sr.wikipedia.org. Levijatan_(spis)*).

2.6. Као што је већ на почетку речено, најчешће ће се на првој позицији јавити протаз, а на другој аподоза, што потврђују сви до сада наведени примери, али није искључен ни обрнут случај:

¹⁷ Наиме, ауторка до оваквих тврдњи долази уз помоћ теста изостављања прве структурне компоненте овог везника (у *случају*) – тада реченица или мења семантичку вредност и постаје темпорална, или се ствара могућност двоструке значењске интерпретације (Ђуркин 2018: 152).

¹⁸ Уп. *Kad se temperatura spusti na 0 stepeni celzijusa, voda počinje da se smrzava; Kad čovek pogreši, mora to i da prizna* (MRAZOVIĆ – VUKADINOVIĆ 2009: 601).

- (24) Pri tome, uzajamni položaj polipeptidnih lanaca može biti *PARALELAN* (ako oba lanca imaju isti smer od N- prema C-kraju) ili *ANTIPARALELAN* (ako jedan lanac ima smer od N- prema C-kraju, a drugi od C- prema N-kraju) (ŠTAJNER – KERVEŠAN 2014: 239);
- (25) [...] дакле свака врста везе с конститутивним реченичним члановима чинила би синтагму, која може бити: ОДРЕДБЕНА, *ако се зависном речју открива латентни потенцијал управне речи (сиво небо, сухо грвце)*, или ДОПУНСКА, *уколико се зависном речју износи саставни део појма (орашки земљу, сећи грва, сећи ђе-сиром, орашци ралицом)* (ДРАЖИЋ 2014: 63)
- (26) *MOBINGOM se smatra ako se svi oko vas ponašaju kao da ne postojite, ili sve što uradite na poslu nailazi na podsmeh ili kritiku šefova i kolega, kada ne dobijate radne zadatke ili vas zadužuju poslovima koji su ispod vaših stručnih sposobnosti (rts.rs);*
- (27) *Ako sadrže iste acil-ostatke nazivaju se PROSTIM ANHIDRIDIMA, a MEŠOVITIM ANHIDRIDIMA ukoliko sadrže različite acil-ostatke* (ŠTAJNER – KERVEŠAN 2014: 188).

Како примери показују, протаза може бити одвојена запетом (пр. 25), односно смештена у заграду (пр. 24), са десне стране термина који описује, мада су уочени и друкчији примери (26 и 27). Ваља нагласити да су у примерима 24 и 25 аподозни термини штампани верзалом и у оригиналном тексту, а слична је ситуација и са већим делом раније наведених примера – термини су у научним текстовима често истакнути, било да је реч о приручницима за одређене факултетске предмете, или пак о научним монографијама. И смештање протазе у постпозицију додатно наглашава сам термин, будући да се приликом читања након њега прави пауза, у писању обележена запетом, односно заградом. Такви текстови могу бити формиран и у виду теза.

3. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА. У овом кратком прегледу представљен је један тип кондиционалних клауза, фреквентан у научном функционалном стилу. Између протазе и аподозе успоставља се *идентификативни* однос – протаза представља опис одређеног феномена, а у аподози се тај феномен идентификује. Поред везника *ако*, у корпусу је веома фреквентан и везник *уколико*, који је и иначе чешћи у специјалним функционалним стилевима, али је уочен и сложени везник – у *случају када*, као и прост везник *када* – заједнички кондиционалним и темпоралним клаузама. Аподоза је у највећем броју случајева у постпозицији, а често почиње структуром *онда је (су) што / што је (су)*, мада се јављају и друкчији случајеви. Поред копулативних глагола, аподозни предикат може садржати и семикопулативне глаголе: *зваци се, наз(и)вају се*, односно конструкције: *реч је о, ради се о, у ишћању је*, као и глаголе *смајурају се, љоворију се* и сл. Овакве протазно-аподозне структуре неретко ће се јавити у паровима или у низовима, при чему ће се у двема аподозама често наћи лексеме у антонимском односу. Кондиционалне клаузе са идентификативним односом представљају само сегмент атипичних кондиционалних клауза, док је за целовитији увид у структуру и семантику атипичних кондиционалних клауза (те категорије кондиционалности уопште) неопходно сагледати и друге типове атипичних кондиционалних клауза у српском језику.

ИЗВОРИ

- ДРАЖИЋ, Јасмина. *Лексичке и грамађичке колокације у српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2014.
- ОДС: *Основи дескриптивне сјајнијике*. Београд: Београдска академија пословних и уметничких струковних студија.
- <efaidnbmnnnibpcajpcgclcfindmkaj/https://www.bpa.edu.rs/FileDownload?filename=afbd21ea-7755-4ca0-bd9b-4088b13721ee.pdf&originalName=I-nedelja-predavanja-i-vezbe-Statistike-VD.pdf> (приступљено: 1. 11. 2025)
- ПИПЕР, Предраг, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето ТАНАСИЋ, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синђакса савременога српског језика. Проста реченица* (у редакцији Милке Ивић). Београд: Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска, 2005.

*

drdjordjevicginekologija.rs

JANČIĆ, Radiša. *Botanika farmaceutika*. Београд: Službeni list SCG, 2004.

nmo.matf.bg.ac.rs

rts.rs

sr.wikipedia.org [чланци: *Лејџи_ган*; *Ојлогња*; *Размена_кобла*; *Сјаунлов_најаг*; *Тераија*; *Хромозомске_аберације*; *Виће*; *Levijatan_(spis)*; *Nuklearna_fuzija*; *Provodni_snopici*]

ŠTAJNER, Dubravka, Slavko KERVEŠAN. *Hemija*. Novi Sad: Poljoprivredni fakultet, 2014.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- АЛАНОВИЋ, Миливој. Погодбене реченице у Травничкој хроници. Бранко Тошовић (ур.). *Andrićeva Hronika*. Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Banja-luka: Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske, 2014, 633–647.
- АЛАНОВИЋ, Миливој. Ако-конструкције компензаторних односа. Милош Ковачевић (ур.). *Акјуелна ијиња синђаксе реченице српског језика*. Андрићград: Андрићев институт, 2024, 11–48.
- ВАСИЉЕВА, А. Н. *Курс лекциј по стилистике русског језика. Научни стил речи*. Москва: Русский язык, 1976.
- ВОЈВОДИЋ, Дојчил. Реченице са клаузама категоријалног комплекса условљености: узрочним, последичним, циљним, погодбеним, допусним. Предраг Пипер (ур.). *Синђакса сложене реченице у савременом српском језику*. Нови Сад: Матица српска – Београд: Институт за српски језик САНУ, 2018, 433–491.
- ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка. *Полисерија и орђанизација лексичког сисјема у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 1997.
- ГСЈ: *Грамађичка на сјааробљаарски језик. Фонетика. Морфологија. Синђаксис* (ред. Иван Дуриданов). София: Издательство на Българската академия на науките, 1993.
- ЂУРКИН, Веселина. *Сложени зависни везници у српском језику (и њихова функционалностилска дисјрибуција)*. Београд: Јасен, 2018.
- КОВАЧЕВИЋ, Милош. Условно значење везника *док*. *Сушастљено и мимојредно у линвистички*. Подгорица: Унирекс, 1996, 111–119.
- КОВАЧЕВИЋ, Милош. Условне реченице с везником *да* у српском језику. *Грамађичка ијиња српског језика*. Београд: Јасен, 2011, 159–173.
- КОВАЧЕВИЋ, Милош. Реченице с реалноусловним везницима у савременом српском језику. *Радови Филозофског факултетија, бр. 15, књија 1*. Универзитет у Источном Сарајеву: Филозофски факултет Пале (2013): 9–32.
- КОВАЧЕВИЋ, Милош. Синтаксичко-семантички услови употребе везника *кад* у погодбеном значењу. *Српски језик XIX* (2014): 105–116.
- КРАВАР, Мирослав. Модална типологија хипотетичкога периода у хрватско-српском језику. *Научни састјанак славистија у Вукове дане 14/2*. Београд: МСЦ, 1984, 11–20.
- МОСКОВЉЕВИЋ ПОПОВИЋ, Јасмина. О зависнословеним реченицама с кондиционалном комен- тативном клаузом. *Јужнословенски филолој LXXIV/1* (2018): 61–80.

ŠARIĆ, Ljiljana. Interpretacija pogodbenih rečenica. *Filologija* 29 (1997): 155–169.

VASIĆ, Vera. Kondicionalne klauze sa nekonsekutivnom apodozom. *Јужнословенски филолоџ LVI/1–2* (2000): 177–185.

Marina Šafer

CONDITIONAL CLAUSES WITH AN IDENTIFICATIONAL RELATIONSHIP IN SERBIAN

S u m m a r y

In this paper, a specific type of conditional clause is examined – one in which an identificational relationship is established between the protasis and the apodosis. This means that the protasis provides a definition or explanation of a given concept, while the apodosis identifies that concept, e.g., *Ako se između dve dvostruke veze nalazi dve ili više prostih veza, onda je to IZOLOVAN DIEN*. Such sentences appear primarily in the scientific functional style, and therefore various textbooks, monographs, and *Wikipedia* articles were used as the corpus for this study. In addition to the conjunction *ako*, the conjunction *ukoliko* is also very frequent in the corpus. In most cases, the apodosis is in post-position, and it often begins with the structure *onda je (su) to / to je (su)*, although other patterns also occur. Besides copular verbs, the predicate of the apodosis may also contain semi-copular verbs such as *zvati se*, *naz(i)vati se*, as well as constructions like *reč je o*, *radi se o*, *u pitanju je*, or verbs of communicative meaning such as *govori se o*, etc. Such conditional sentences are often found in pairs or sequences – with several protasis-apodosis structures – in which the apodoses frequently contain lexemes that stand in an antonymic relationship.

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
marina.safer@ff.uns.ac.rs

(Примљено: 24. новембра 2026;
прихваћено: 19. маја 2026)

Душанка Вујовић

ДИГИТАЛНА ИНФРАСТРУКТУРА РЕЧНИКА САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Рад је посвећен дигиталној инфраструктури развијеној за потребе израде *Речника савременог српског језика* Матице српске, који има за циљ попис и систематски опис савремене лексике српског језика. За ове потребе развијена је софтверска платформа која подржава структурирани унос и обраду лексикографских података, као и њихово повезивање са електронским корпусом српског језика посебно формираним за ову намену. Посебна пажња посвећена је принципима организације платформе из лексикографског угла, структури лексикографске одреднице у дигиталном окружењу и утицају дигиталних алата на организацију и методологију лексикографског рада, нарочито у погледу избора и употребе корпусних примера.

Кључне речи: Речник савременог српског језика; дигитална лексикографија; електронски корпус; дигитални језички ресурси.

This paper focuses on the digital infrastructure developed for the compilation of the *Dictionary of Contemporary Serbian* (Matica srpska), which aims to record and systematically describe the contemporary vocabulary of the Serbian language. For this purpose, a dedicated software platform has been developed, enabling the structured input and processing of lexicographic data, as well as their integration with an electronic corpus of Serbian specifically compiled for this task. Particular attention is given to the principles underlying the organization of the platform from a lexicographic perspective. The structure of dictionary entries in a digital environment is also examined, as well as the impact of digital tools on lexicographic work, especially regarding the selection and use of corpus examples.

Key words: *Dictionary of Contemporary Serbian*; digital lexicography; electronic corpus; digital language resources.

1. Увод. Лексикографска делатност Матице српске заузима значајно место у српској култури, развоју српске лингвистике, стандардизацији српског језика, као и у систематском бележењу, проучавању и очувању његовог лексичког блага. У оквиру ове традиције настао је и лексикографски пројекат *Речник савременог српског језика* (РССЈ) који се непосредно надовезује на Матичине опште језичке речнике, шестотомни *Речник српскохрватскога књижевног језика* (РМС) и једнотомни *Речник српског језика* (РСЈ). Концепција новог *Речника савременог српског језика* ослања се на традиционална лексикографска решења српске лексикографије примењена у овим речницима, као и на она примењена у *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* (РСАНУ), настојећи да их даље развије и прилагоди условима савремене лексикографске праксе.

Иако су разговори о концепцији Речника, као и одређене организационе припреме, започети много раније, конкретне активности на његовој изради отпочеле су 2020. године. Циљ овог великог лексикографског пројекта јесте сакупљање, систематизација, опис и објављивање око 150.000 речи потврђе-

них у изворима из друге половине XX и првих деценија XXI века (ДРАГИЋЕВИЋ 2026: 5, ВУЈОВИЋ – МИЛОСАВЉЕВИЋ 2023: 135). Његов значај огледа се у томе што ће попунити празнину у опису лексике српског језика из периода од половине XX века до данас, јер су у грађу за речник ушла савремена „дела српских писаца са језичког простора на којем се говори српски језик, дневне новине и часописи, речници, уџбеници за основну и средњу школу, универзитетски приручници, стручна литература, преведена дела најбољих преводилаца“ као и други доступни писани и говорни извори (ДРАГИЋЕВИЋ 2026: 5).

Пошто обим и разноврсност савремене језичке грађе захтевају другачије начине прикупљања, организовања и анализе, него што је то било могуће у традиционалној лексикографској пракси, у изради Речника значајну улогу имају дигитални језички ресурси и алати, који обезбеђују систематско прикупљање, структурирање и претрагу лексичке грађе (GRANGER 2012: 2–3). Зато је у оквиру пројекта прво развијена специјална дигитална инфраструктура¹. Циљ рада је да прикаже њене основне компоненте: софтверску платформу за унос и обраду лексикографских података и електронски корпус српског језика, формиран на основу савремених писаних и говорних извора, као и да покаже на који начин њихова интеграција утиче на организацију лексикографског рада и структуру одреднице.

У савременој лексикографској пракси развијени су различити софтверски системи намењени изради речника. Такви системи усмерени су преваходно на уређивање лексикографских одредница и генерисање речничког текста, док се корпусна претрага по правилу обавља помоћу засебног алата. Међу доступним решењима нисмо пронашли систем који би пружио одговарајућу подршку за сложену прозодијску и морфолошку структуру српског језика и за формат лексикографског чланка какав је успостављен у традиционалним Матичиним речницима РМС и РСЈ. Зато је за потребе израде РСЈ развијено сопствено софтверско решење у виду платформе која обједињује формирање лексикографског чланка и приказ и претрагу електронског корпуса у заједничком радном окружењу, прилагођеном специфичностима српског језика, при чему генерисани речнички текст одговара формату постојећих Матичиних речника (VUJOVIĆ – MILOSAVLJEVIĆ 2025: 426). Развијена софтверска решења веома су сложена и обухватају велики број функционалности, од којих се у раду приказују оне најзначајније за организацију и методологију лексикографског рада. Будући да за српски језик нисмо пронашли у потпуности упоредива решења овог типа², опис дигиталне инфраструктуре у раду заснива се, пре свега, на сопственом искуству у развоју система.

2. УЛОГА ДИГИТАЛНИХ РЕСУРСА У САВРЕМЕНОЈ ЛЕКСИКОГРАФИЈИ. Лексикографија као дисциплина која се бави прикупљањем, описом и систематизацијом лексичког фонда једног језика, традиционално је била везана за штампане медије. Речници су настајали као обимна штампана дела, која су представљала

¹ Под дигиталном инфраструктуром у раду подразумевамо целовит систем софтверских алата, база података и електронских ресурса који чине технолошку основу за лексикографски рад.

² У Матици српској, за пројекте из домена историјске лексикографије, развијен је софтвер специјализован за обраду старих текстова.

резултат дуготрајне и систематске лексикографске обраде. Развој дигиталних технологија и интернета последњих деценија довео је до значајних промена у савременој лексикографији, што се огледа у новим моделима израде и дистрибуције речника (FUERTES-OLIVERA 2018: 1–2). У многим језицима дошло је до постепеног преласка са традиционалних штампаних речника на електронске и онлајн лексикографске ресурсе, који отварају нове начине претраге, повезивање са језичким корпусима и динамично ажурирање лексичких података. Иако су први електронски речници често представљали само дигиталну верзију штампаних издања, савремени лексикографски ресурси све више користе могућности електронских медија и доносе другачији методолошки приступ у организацији и представљању лексичке грађе (GRANGER 2012: 2; DE SCHRYVER 2003: 146). Истовремено, језички корпуси, као електронске збирке аутентичних језичких података, играју све значајнију улогу у савременој лексикографији и представљају један од основних извора за лексикографску анализу (GRANGER 2012: 3). За разлику од неких других европских језика, српска лексикографија још увек се, у великој мери, ослања на традиционални модел штампаних речника. Ипак, у савременим лексикографским пројектима, као што је Матичин пројекат израде РССЈ, све је присутнија употреба дигиталних алата, електронских база података и језичких корпуса, што постепено мења начин на који се лексичка грађа прикупља, обрађује и систематизује.

2.1. ДИГИТАЛНА ОСНОВА ПРОЈЕКТА РССЈ. Поједини аспекти дигиталне инфраструктуре за израду *Речника савременог српског језика* већ су разматрани у ранијим радовима, у којима су представљени програм за унос лексикографских јединица и електронски корпус *Срјко* (Вуловић – Милосављевић 2023; ВУЈОВИЋ – МИЛОСАВЉЕВИЋ 2025). У овом раду даје се општи преглед дигиталног окружења у коме се одвија пројекат израде Речника, чији је циљ систематски опис лексике савременог српског језика, са посебним освртом на језичку употребу у новијем периоду. На тај начин овај Речник треба да допуни и савремени постојеће лексикографске ресурсе, узимајући у обзир промене које су се у језику догодиле у последњим деценијама, као и нове методолошке приступе у савременој лексикографији.

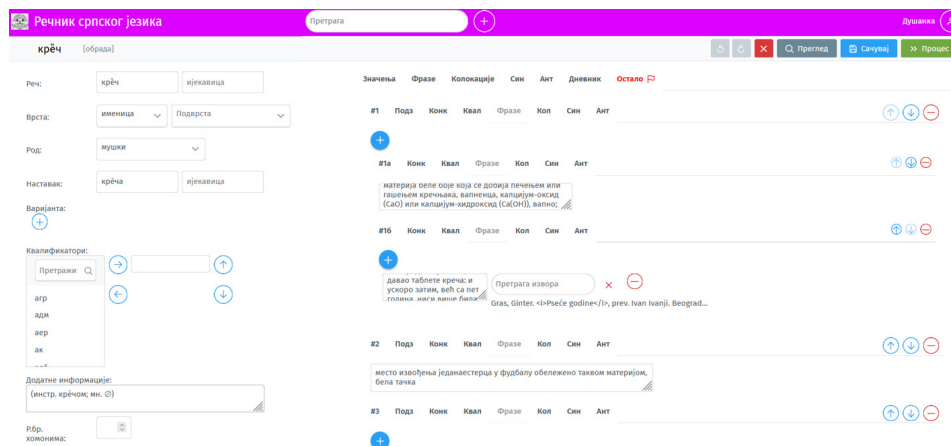
За разлику од ранијих речничких подухвата, који су у великој мери почивали на традиционалним системима прикупљања и обраде грађе, израда Речника савременог српског језика од почетка се заснива на дигиталној инфраструктури и корпусној грађи. Управо тај технолошки оквир значајно утиче на организацију лексикографског рада, начин обраде језичке грађе и структуру самог речничког чланка.

3. ДИГИТАЛНА ИНФРАСТРУКТУРА ЗА ИЗРАДУ *РЕЧНИКА САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ЈЕЗИКА*. Дигитална инфраструктура развијена за потребе израде *Речника савременог српског језика* заснива се на софтверским платформама за унос и обраду лексикографских података и за приказ и анализу електронског корпуса српског језика као основног извора језичке грађе. Читав систем реализован је као веб-апликација која подржава истовремени рад више корисника и централизовано управљање лексикографским подацима. Апликацији се приступа путем стандардних веб-прегледача (као што су *Mozilla Firefox*, *Google Chrome*,

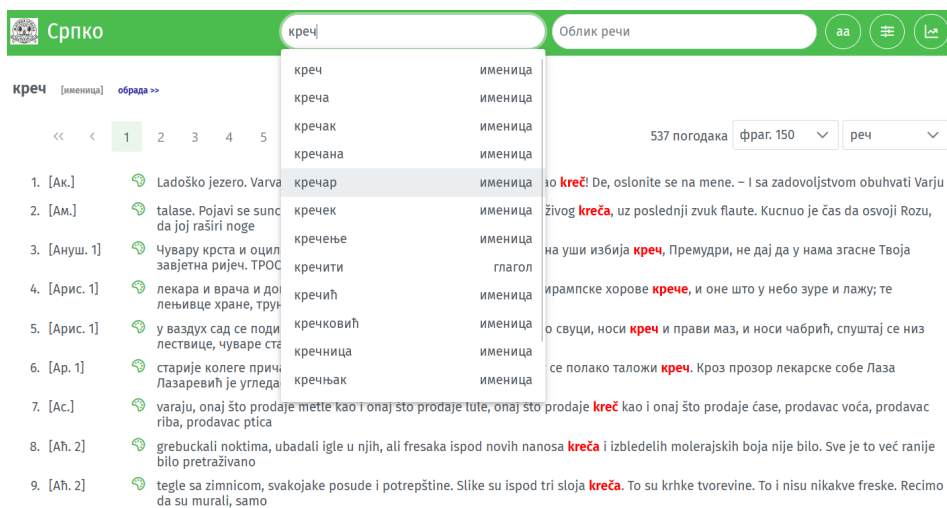
Safari, Opera, Microsoft Edge), без потребе за додатном инсталацијом софтвера на радне станице. Истовремено, корисничка права дефинисана су одвојено за корпус и за платформу за израду речника тако да се свака од платформи може користити и независно једна од друге, у ширем истраживачком контексту (VUJOVIĆ – MILOSAVLJEVIĆ 2025).

Основни принцип функционисања овог система јесте структурирање лексикографских података у оквиру базе података, што чини основу за њихову систематску организацију, претрагу и даљу обраду. За разлику од традиционалног приступа, у коме је речнички чланак представљен као линеарни текст, у дигиталном окружењу он се организује као скуп међусобно повезаних података који се уносе у посебна поља и могу се различито комбиновати у зависности од начина приказа (De SCHRYVER 2003: 156). Повезивањем овако организованих лексикографских података са корпусним примерима, успоставља се непосредна веза између описа лексичке јединице и њене употребе у аутентичном језичком контексту, што представља један од основних захтева савремене корпусно засноване лексикографије (GRANGER 2012: 3). Лексеме се тако истовремено сагледавају као структурирани скуп података и као елемент живе језичке употребе у свим контекстима у којима се налазе у корпусу.

3.1. ОРГАНИЗАЦИЈА ДИГИТАЛНОГ СИСТЕМА ЗА ИЗРАДУ Речника САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ЈЕЗИКА. За потребе израде *Речника савременог српског језика* развијен је интегрисани дигитални систем који подржава унос, обраду и систематизацију лексикографских података, као и рад са језичком грађом на којој се заснива њихова анализа. Основу система чине два функционално повезана, али концепцијски различита подсистема: софтверска платформа за израду речника (Сл. 1), намењена уређивању лексикографског чланка, и електронски корпус српског језика, који служи као извор за претрагу и избор примера употребе лексеме у процесу њене лексикографске обраде (Сл. 2 и 3). Ови подсистеми међусобно су повезани тако да корисник може директно пренети корпусни пример у структуру лексикографског чланка, што значајно олакшава избор и обраду лексичке грађе.

Слика 1: Страница за унос и обраду лексикографског чланка

Слика 2: Страница за претрагу у електронском корпусу

Слика 3: Страница за селекцију и унос корпусних примера у поља значења лексикографске одреднице

Софтвер за рад са корпусом и речником обухвата више типова података који су у систему организовани према својој намени. Структурирани подаци (са унапред познатом структуром) као што су речнички чланци, лексеме са свим својим граматичким облицима, библиографски описи изворе, статистике за извештаје, подаци о одлукама у вези са избором речи које ће ући у Речник, и подаци о корисницима и правима приступа, систематски се чувају у релационој бази података (*MariaDB*) која обезбеђује њихово ефикасно управљање и контролу. Оваква организација података омогућава јасно дефинисање улога обрађивача, редактора и уредника у процесу израде речника, контролу измена и доследност у обради лексикографских јединица.

Неструктурирани подаци, као што су документи који чине корпус и генерисани Речник у PDF и Word формату, чувају се непосредно у фајл-систему сервера на коме се извршава програм (VUJOVIĆ – MILOSAVLJEVIĆ 2025: 437).

Ефикасна претрага текстуалних података и брзо проналажење тражених речи у свим контекстима остварени су помоћу посебног сервиса развијеног специјално за ову намену. Овако устројен систем подржава ефикасно управљање обимном грађом и доприноси систематичнијој и уједначенијој лексикографској обради, јер се појединачни елементи чланка могу лакше контролисати и међусобно упоређивати.

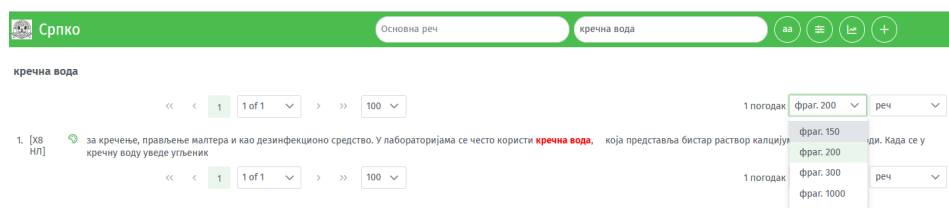
3.1.1. ПЛАТФОРМА ЗА ИЗРАДУ РЕЧНИКА. Начин организације платформе за израду речника може се сагледати на слици 1. На њој је приказано радно окружење у коме се врши унос и преглед свих елемената лексикографског чланка у оквиру јединственог система. Софтверска платформа за израду речника заснива се на принципу структурираног уноса података при чему се поједини елементи лексикографског чланка уносе у засебна поља базе података. Овакво решење доприноси прецизнијем организовању лексикографских информација, њиховом лакшем претраживању, као и аутоматском генерисању различитих приказа речничког текста. Појединачна поља за унос леме, њених варијаната, основних и додатних граматичких информација и квалификатора употребне вредности, јасно су разграничена и доступна за уређивање на левој половини екрана. На десној половини, преко менија се отварају поља за унос значења, подзначења и примери употребе у конкретном контексту, са пољима за конкретне библиографске изворе из корпуса. Поља за унос значења и подзначења организована су хијерархијски, при чему се свако од њих може самостално додавати, брисати, уређивати и премештати у оквиру структуре чланка, што чини лексикографски опис детаљним и флексибилним. Мени садржи и поља за унос квалификатора везаних за појединачна значења, за унос колокација и фразеологизама, синонима и антонима. У систем је интегрисан и дневник рада у коме је могуће пратити који лексикограф ради на којој одредници и у којој је фази обрада одређене лексеме. Картица „остало“ отвара поље за унос питања и коментара у вези са обрадом речи. То поље је обележено црвеном заставицом ради лакше уочљивости. Ту се налази још и дугме за снимање измена, као и картица „процес“ која служи да се одредница пошаље редактору или уреднику или, ако је потребно, врати обрађивачу на дораду. Ова платформа представља централно радно окружење у коме се лексикографски подаци систематизују, проверавају и обликују у коначну форму, будући да се у њој врше унос, исправке, допуне и уједначавање појединих елемената структуре у складу са унапред дефинисаном организацијом чланка и форматом предвиђеним за штампану верзију речника.

У оквиру система имплементирано је аутоматско генерисање прелоњеног текста речника у PDF и Word форматима са свим елементима макроструктуре. Тиме се обезбеђује да се у сваком тренутку добије увид у текућу, форматирану верзију речника, са бројем страница и заглављима за сваку, што значајно олакшава контролу и планирање будућег штампаног издања. Функционалност читавог система проверена је током израде *Нацрта за Огледну свеску Речника савременог српског језика* који је завршен у фебруару 2026. У њему је приказано око сто лексикографских одредница, а састављен је уз примену дигиталне платформе. Тако су у пракси тестиране све кључне

функције програма, од уноса и обраде података, преко претраге корпуса и интегрисања примера употребе у лексикографски чланак, до генерисања коначног текста речника у форми припреме за штампу. Иако су, у овој фази пројекта, активности усмерене на стварање основе за израду Речника у штампаном облику, начин на који је систем конципиран допушта да се лексикографски подаци, по потреби, прилагоде и електронском облику представљања.

3.1.2. ПЛАТФОРМА ЗА РАД СА КОРПУСОМ. Поред платформе намењене изради речничког чланка, важан део дигиталног система чини и платформа за рад са корпусом, чија је организација приказана на сликама 2 и 3. Овај део система фокусиран је на рад са језичком грађом, односно на њено претраживање, анализу и селекцију речи које ће ући у речник, као и примера употребе који ће се даље користити у лексикографској обради (Сл. 3). Платформа има два поља за претрагу (Сл. 3 и 4), прво је намењено претрази по основном облику речи, а друго претрази по било ком облику речи, по фрази, изразу или делу текста.

Приликом претраге корисник сам одређује ширину контекста у којем се приказују резултати и то могу бити фрагменти од 150, 200, 300 или 1000 речи, или читава реченица у којој се налази тражени пример (Сл. 4).

Слика 4: Поља за претрагу и подешавање ширине контекста

Резултати претраге корпуса приказују се у облику конкорданци са назначеним изворима (Сл. 2), како је и уобичајено у електронским корпусима. Маркирањем одређеног контекста може се извршити његово убацивање у поље за пример употребе изабраног значења или подзначења неке речи (Сл. 3) чиме се аутоматски пример појављује и у платформи за израду Речника. Заједно са примером употребе преноси се и информација о извору у ком се налази.

Поткорпус	Број извора	Број речи	Удео
Књижевни	774	47.237.445	27,02%
Новински	163.451	95.922.558	54,87%
Разговорни	5.690	26.443.513	15,13%
Научни	10.070	4.163.683	2,38%
Административни	153	1.065.547	0,61%
УКУПНО	180.138	174.832.746	100,00%

Слика 5: Преглед статистике по поткорпусима

Грађа корпуса груписана је по поткорпусима (књижевни, новински, разговорни, научни и административни), што служи као основ за анализу

употребе лексике у различитим функционалним и стилским доменима. Укупан број речи у корпусу, за сада је 174.832.746. На слици бр. 5 види се тренутни преглед статистике по поткорпусима у коју су укључени број извора, број речи и процентуални удео сваког од поткорпуса у укупној грађи. Заступљеност појединих поткорпуса одражава, с једне стране, свесну одлуку Уредништва о избору извора, а с друге, објективну доступност грађе у дигиталном облику. Избор књижевних дела, превода и стручне литературе сачинила је Комисија Матице српске, док је избор електронских и осталих извора био у надлежности лексикографског тима.

Прикупљање грађе врши се комбиновањем више приступа: преузимањем постојећих дигиталних текстова, дигитализацијом штампаних извора и транскрипцијом аудио-визуелног материјала. Разговорни део корпуса, у највећој мери формиран је аутоматском транскрипцијом садржаја са интернет платформи (емисије и поткасти на Јутјубу), уз накнадну проверу и делимичну ручну обраду. Важно је нагласити да корпус није коначно затворен систем. Његово формирање је још увек у току, пре свега због ограничене доступности појединих текстова у дигиталном облику, нарочито у домену књижевности. Велики број књижевних извора мора ручно да се дигитализује, што је веома захтеван и дуготрајан процес. У том смислу, постојећи статистички подаци представљају тренутно стање, које се континуирано мења у складу са даљим богаћењем корпуса.

Осим претраге речи, у платформу за корпус интегрисане су и напредне функције филтрирања резултата и генерисања извештаја (статичких и динамичких), на основу различитих параметара, као што су учесталост појављивања, припадност поткорпусу или статус обраде лексеме. Ови алати имају важну улогу у процесу селекције лексичке грађе. Захваљујући њима, платформа за рад са корпусом превазилази функцију класичног претраживача текстова и постаје аналитички инструмент који омогућава систематско праћење употребе речи и доношење методолошки утемељених и аргументованих одлука о избору речи које треба да уђу у Речник.

Овако устројена дигитална инфраструктура значајно мења организацију лексикографског рада. Она уводи истовремени рад већег броја лексикографа у заједничком систему, систематско праћење обраде лексичких јединица и њихову редактуру, као и генерисање различитих извештаја о унетим подацима.

3.2. СТРУКТУРА ЛЕКСИКОГРАФСКЕ ОДРЕДНИЦЕ У ДИГИТАЛНОМ ОКРУЖЕЊУ. Увођење дигиталног окружења у израду речника не утиче само на технички аспект лексикографског рада, већ доводи и до промена у начину на који се лексикографска одредница концептуализује и обликује. За разлику од традиционалног модела, у коме је одредница схватана као јединствен текстуални низ, у дигиталном систему она се успоставља као резултат поступног повезивања различитих типова података који се уносе и обрађују током рада. Такав приступ омогућава већу прецизност у разграничењу значења, доследнију употребу квалификатора и систематичнији избор примера, будући да се сваки елемент одреднице формира посебно и у директној вези са језичком грађом.

Илустративан пример овакве организације види се на сликама 6 и 7. На њима се налази страница за обраду лексеме *дигитализовати*. Видимо да

су лема и њена граматичка обележја (Сл. 6), значења и примери употребе (Сл. 7) унети у засебна поља. Значења су организована хијерархијски, са могућношћу даљег гранања на подзначења, док се уз свако значење додају одговарајући примери из корпуса са назначеним изворима.

The screenshot shows the 'Речник српског језика' (Serbian Language Dictionary) interface. The main section is titled 'дигитализовати' (digitize) with a sub-label '[обрада]' (processing). It contains several input fields for entering a lemma and its grammatical features:

- Реч:** (Word) with a text input field containing 'дигитализовати' and a checkbox for '(се)' (se).
- Врста:** (Type) with a dropdown menu set to 'глагол' (verb).
- Наставак:** (Suffix) with a text input field containing '-ујем' and a checkbox for 'ијекавица' (ijekavian).
- Презент:** (Present) with a text input field containing 'екавица' and a checkbox for 'ијекавица' (ijekavian).
- Варијанта:** (Variant) with a blue plus icon and a dropdown menu.
- Глаголски вид:** (Verb form) with a dropdown menu set to 'свршен и несвршен' (perfective and imperfective).
- Глаголски род:** (Verb gender) with a dropdown menu set to 'Глаголски род' and a checkbox for 'прикажи' (show).
- Квалификатори:** (Qualifiers) with a checkbox for 'има посебна значења за - се' (has special meanings for - se).
- Квалитетатори:** (Qualifiers) with a search bar and a blue plus icon.

Слика 6: Изглед поља за унос леме, њених граматичких обележја и квалификатора

The screenshot shows the 'Речник српског језика' (Serbian Language Dictionary) interface for the verb 'дигитализовати' (digitize). The main section is titled 'дигитализовати' with a sub-label 'глагол' (verb). It displays the meaning and usage of the verb, along with examples of its use in context:

- Значења:** (Meanings) with a dropdown menu set to 'Значења (се)' (meanings (se)).
- Значења (се):** (Meanings (se)) with a dropdown menu set to 'Значења (се)' (meanings (se)).
- Фразе:** (Phrases) with a dropdown menu set to 'Фразе' (phrases).
- Колокације:** (Collocations) with a dropdown menu set to 'Колокације' (collocations).
- Син:** (Syntax) with a dropdown menu set to 'Син' (syntax).
- Ант:** (Antonyms) with a dropdown menu set to 'Ант' (antonyms).
- Дневник:** (Diary) with a dropdown menu set to 'Дневник' (diary).
- Остало:** (Other) with a red flag icon.
- Примери употребе:** (Examples of use) with a table showing examples of the verb in context, including the source of the example.

Слика 7: Изглед поља за унос значења речи, примера употребе и извора

Оваква организација олакшава уједначавање лексикографских решења унутар читавог речника, јер се појединачне одлуке могу контролисати и упоређивати у оквиру јединственог система. Овај помак може се довести у везу са савременим лексикографским приступима који указују на то да се структура речника и његових јединица мора преиспитати у складу са функцијама које речник треба да оствари. То подразумева и редефинисање неких од традиционалних структурних решења као што су линеарна организација чланка или алфабетни распоред одредница (уп. Gouws 2009: 4; Tarp 2012: 113).

Посебно место у оваквом приступу има хијерархијска организација значења, која омогућава да се значењска структура лексеме постепено разрађује и прецизније диференцира. Основна значења могу се даље гранати у подзначења, при чему се сваки ниво описује у непосредној вези са конкретним примерима употребе. Управо у том сегменту долази до изражаја улога корпуса као примарног извора података, будући да је избор примера заснован на систематичној анализи аутентичне језичке грађе. Корпусни примери служе не само за илустрацију значења, већ и његово прецизније разграничење, јер указују на различите контексте употребе, колокацијске обрасце и стилску вредност лексеме. Стога се структура одреднице не формира унапред као затворен систем, већ се постепено обликује у процесу рада, у интеракцији између лексикографске анализе и корпусне грађе. Илустративан пример таквог процеса пружа лексема *йахуљица*, која је у корпусу потврђена у низу секундарних значења, од назива за прехранбени производ од житарица,

преко назива за најмлађи узрасни разред у скијашком такмичењу и замрзнути ембрион, до експресивног означавања припадника миленијумске генерације. Управо корпус омогућава да се уоче све ове употребе и да се на основу броја и распоређености потврда процени да ли заслужују статус засебног значења у Речнику или представљају казационалну појаву. Тако је нпр. лексема *йахуљица* у корпусу потврђена са око 700 примера, од чега се око 170 односи на значење 'прехрамбени производ од житарица', које у ранијим Матичиним речницима није забележено. Фреквенција од 170 појављивања поуздан је показатељ да значење 'прехрамбени производ од житарица' треба да се узме у обзир приликом обраде речи *йахуљица*. Као што наглашавају Аткинс и Рандел (2008: 48), само употреба која је истовремено учестала и распрострањена у различитим типовима текста може поуздано бити сматрана делом стабилног лексичког језгра, а не пролазном или казационалном појавом. Тако корпус не служи само као извор примера, већ непосредно учествује у обликовању значењске структуре одреднице.

У том контексту, велики значај има начин на који се корпусна грађа укључује у процес израде лексикографске одреднице. У оквиру развијеног система предвиђено је да се примери употребе не бирају издвојено од процеса лексикографске обраде, већ да се селекција врши унутар посебног окружења за рад са корпусом, у коме су резултати претраге приказани у облику конкорданци. Лексикограф може на основу таквог приказа да анализира различите контексте употребе, упоређи примере и одабере оне који најпрецизније илуструју одређено значење или подзначење (уп. PRINSLOO 2012: 184). Одабрани примери затим се непосредно повезују са одговарајућим сегментима лексикографског чланка и преносе у платформу за његову израду, где се даље уређују и прилагођавају финалном облику (Сл. 3). На тај начин успоставља се континуитет између анализе језичке грађе и формулисања лексикографског описа, чиме се знатно умањује могућност произвољног избора примера и обезбеђује већи ослонац одреднице на стварну језичку употребу. Овакво решење може се посматрати као значајан искорак у односу на традиционалну лексикографску праксу јер се процес ексерпције примера и лексикографска обрада лексеме одвијају у јединственом радном окружењу.

4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА. Развијена дигитална инфраструктура за израду Речника савременог српског језика показује да увођење дигиталних језичких ресурса и алата не представља само техничко унапређење лексикографског рада, већ доводи и до промена у његовој организацији и методологији. Интеграција електронског корпуса са софтверском платформом за унос и обраду лексикографских података омогућава систематско прикупљање и анализу језичке грађе, као и њено непосредно укључивање у структуру лексикографског описа, нарочито кроз избор и повезивање корпусних примера са одређеним значењима у лексикографском чланку.

У таквом дигиталном окружењу лексикографска одредница више се не обликује као јединствен линеарни текст, већ као структура међусобно повезаних података који се постепено формирају у процесу рада. Овакав начин организације доприноси већој прецизности у опису значења, уједначенијој

формулацији појединих елемената одреднице и већој контроли над током лексикографске обраде.

Истовремено, упркос значајној улози дигиталних алата, кључна улога у обликовању лексикографског чланка остаје у домену лексикографа. Формирање и разграничење значења, утврђивање њихових међусобних односа, избор релевантних примера, као и издвајање фразеолошких и других типичних употреба, заснивају се на стручној процени лексикографа и на његовој интерпретацији језичке грађе. Дигитално окружење у том процесу не може га заменити, већ му пружа непосредан и систематичан увид у обимну корпусну грађу, различите извештаје засноване на њој, већу прегледност података и флексибилније обликовање појединих елемената одреднице. На тај начин лексикограф је у позицији да на основу ширег и поузданијег увида у језичку употребу доноси утемељене и доследне одлуке у процесу обраде лексеме.

Досадашњи рад на Речнику савременог српског језика био је усмерен на постављање поузданих теоријских, методолошких и техничких основа за његову израду, а као конкретан резултат тог рада настао је Нацрт за Огледну свеску. Израда Нацрта показала је да су у оквиру развијеног система успешно проверене кључне функције уноса, обраде и обликовања лексикографских података у речнички чланак, чиме је потврђена практична применљивост система у лексикографском раду. У том смислу, развијена дигитална инфраструктура може се посматрати као поуздан оквир за даљи рад на Речнику и истовремено као подстицај за постепено унапређивање српске лексикографске праксе у условима дигиталног окружења, не као замена за лексикографски рад, већ као његово методолошко унапређење. Рад показује да интеграција корпусних ресурса и лексикографске обраде у јединственом дигиталном окружењу представља ефикасан модел за организацију савременог лексикографског рада.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Вуловић, Душанка, Бранко Милосављевић. О програму за унос и обраду речи новог вишетомника Матице српске из лексикографског угла. *Актуелна истраживања лексикологије и лексикографије српског језика*. Андрићград: Андрићев институт. 2023, 133–149.
- Драгићевећ, Рајна. Предговор за Нацрт Огледне свеске Речника савременог српског језика (необјављени текст). 2026.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI. Нови Сад: Матица српска (и Матица хрватска I–III), 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–. Београд: САНУ – Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- РСЈ: *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.

*

- ATKINS, B. T. Sue, Michael RUNDELL. *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- DE SCHRYVER, Gilles-Maurice. Lexicographers' Dreams in the Electronic-Dictionary Age. *International Journal of Lexicography* 16/2 (2003): 143–199.
- FUERTES-OLIVERA, Pedro A. Lexicography in the Internet era. Pedro A. Fuertes-Olivera (ed.). *The Routledge handbook of lexicography*. London: Routledge, 2018, 1–14.

- GOUWS, Rufus H. Sinuous Lemma Files in Printed Dictionaries: Access and Lexicographic Functions. Sven Tarp (ed.). *Lexicography in the 21st Century*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2009, 3–21.
- GRANGER, Sylviane. Introduction: Electronic Lexicography – From Challenge to Opportunity. Sylviane Granger, Magali Paquot (eds.). *Electronic Lexicography*. Oxford: Oxford University Press, 2012, 1–11.
- PRINSLOO, Danie J. The Role of Corpora in Future Dictionaries. Sandro Nielsen, Sven Tarp (eds.). *Lexicography in the 21st Century*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2012, 181–206.
- TARP, Sven. Theoretical challenges in the transition from lexicographical p-works to e-tools. Sylviane Granger, Magali Paquot (eds.). *Electronic Lexicography*. Oxford: Oxford University Press, 2012, 107–118.
- VUJOVIĆ, Dušanka, Branko MILOSAVLJEVIĆ. Korpus „Srpko” kao tehnološka osnova za izradu Rečnika savremenog srpskog jezika Matice srpske. Jasmina Moskovljević Popović, Ranka Stanković (eds.). *South Slavic Languages in the Digital Environment (JuDig)*. Beograd: Filološki fakultet, 2025, 425–440.

Dušanka Vujović

DIGITAL INFRASTRUCTURE OF THE DICTIONARY OF CONTEMPORARY SERBIAN

S u m m a r y

This paper presents the digital infrastructure developed for the compilation of the *Dictionary of Contemporary Serbian Language* (Matica srpska), aimed at the systematic description of the contemporary lexicon of standard Serbian. The system is based on the integration of a purpose-built software platform for lexicographic data processing and a specially designed electronic corpus serving as the primary source of linguistic evidence. The paper outlines the organization of the platform, focusing on structured data input and the representation of dictionary entries as interconnected data sets rather than linear textual units. Particular attention is given to the role of the corpus in the lexicographic process, especially in the selection, analysis, and direct incorporation of authentic usage examples into dictionary entries. The digital environment supports a more systematic and transparent lexicographic workflow, contributing to greater precision in meaning differentiation and consistency in description. At the same time, the central role remains with the lexicographer, whose expert judgment governs the identification, formulation, and organization of meanings. The system has been tested through a draft sample booklet (*Nacrt za Oglednu svesku*), comprising approximately one hundred entries, confirming its practical applicability and establishing a reliable foundation for further work on the dictionary.

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
dusanka.vujovic@ff.uns.ac.rs

(Примљено: 31. марта 2026;
прихваћено: 19. маја 2026)

Милица Динић Маринковић
Александра Марковић

КАДА СЕ МЕСТО СЕЋА: КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА ЛЕКСИЧКЕ ЈЕДИНИЦЕ УСПОМЕНА У ОСНОВНОШКОЛСКОМ УЗРАСТУ*

Рад испитује развој значења лексичке јединице *успомена* из оквира *Сећање_искусиво* у писаној продукцији ученика на основношколском узрасту. У обради језичких података примењена су два аналитичка оквира – Фрејмнет и концептуална анализа. Резултати показују да значење лексичке јединице *успомена* у испитиваном узрасту није стабилно у оквиру конвенционалне структуре, већ да пролази кроз системску реорганизацију. У том процесу елемент *Место* постаје носећа оса успостављања значења, док се успомене доследно концептуализују као предметни ентитети. Уочени обрасци представљају системске начине концептуализације који се протежу на читав период обавезног образовања.

Кључне речи: усвајање Ј1, (лексичко-)семантички развој, Фрејмнет, концептуална анализа, српски језик.

This paper examines the development of the meaning of the LU *uspomena* ('memory.n', frame: *Remembering_experience*) in primary school students' written production. Two analytical frameworks are employed in the analysis of the linguistic data: *FrameNet* and conceptual analysis. Results indicate that, at this stage of development, the meaning of the LU *uspomena* is not yet fully stabilized within its conventional structure, but instead undergoes a process of systematic reorganization. In this process, the *Place* element emerges as the central axis of meaning construction, while memories are consistently conceptualized as objects. These patterns reflect systematic modes of conceptualization that extend throughout the entire period of compulsory education.

Key words: First language acquisition, (lexical) semantic development, FrameNet, conceptual analysis, the Serbian language.

1. Увод. Приступи проучавању лексичког развоја унутар области усвајања првог језика у досадашњим истраживањима остају, по правилу, закључани у две позиције: у позицији развојних психолога, који недовољно уважавају налазе лингвистичке науке, односно особености језичке способности која се испитује, и у позицији примењених лингвиста који испитују познавање вокабулара, често пренебрегавајући развојни и психолингвистички аспект феномена који истражују. Додатно, ови приступи подељени су и према узрастном опсегу истраживања – у оквиру развојне психолингвистике превасходно се испитује лексички развој на раном и предшколском узрасту, док је у примењеној лингвистици фокус на лексичком развоју током периода формалног образовања. Због тога, иако се лексички развој током усвајања Ј1 интензивно испитује већ више од пола века, досадашња истраживања недовољно

* Овај рад финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451-03-33/2026-03/200174 од 5. 2. 2026. године, склопљеном са Институтом за српски језик САНУ.

обухватају комплексност лексичког система, услед чега механизми и процеси који леже у основи усвајања и развоја вокабулара остају недовољно репрезентовани и неадекватно објашњени.

Лексички развој током усвајања Л1 не може се посматрати као једноставан и праволинијски процес акумулирања нових речи, већ као изразито динамичан и комплексан процес сталне реорганизације јединица и њихових значења унутар све сложеније лексичко-семантичке мреже која се постепено успоставља. Налази релевантних истраживања у развојној психоллингвистици и когнитивној лингвистици показују да усвајање вокабулара подразумева значајну варијабилност и дуготрајну стабилизацију јединица лексикона, уз поступно приближавање дистрибуцији конвенционалне употребе значења (CLARK 1993; VINMAN 1996; МОСКОВЉЕВИЋ ПОПОВИЋ 2017), при чему интеракција са окружењем, мултимодална комуникација и утеловљеност искуства имају кључну улогу у структурирању значења (TOMASELLO 2003; 2012; ВУБЕЕ 2010). Истовремено, лексичко значење није монолитно, већ има комплексну и вишеслојну структуру. Значење лексичких јединица сачињавају релације са десигнатима, денотатима и референтима, као и мрежа концептуалних односа, прототипских и полисемичких структура заснованих на метафоричким и метонимијским трансформацијама (АЛЕФИРЕНКО 1999; LYONS 1977; LAKOFF 1987; CROFT – CRUSE 2004; MURPHY 2010).

Због тога праћење семантичког развоја у усвајању Л1 захтева аналитичке инструменте који омогућавају описивање ових унутрашњих структурних односа и промена у начинима концептуализације значења. Управо из тог разлога у новијим испитивањима лексичког значења све већу пажњу привлаче модели засновани на концептуалним оквирима и мрежама значења, међу којима се Фрејмнет (RUPPENHOFFER и др. 2016) издваја као један од најразвијенијих дескриптивних инструмената.

1.1. ПРЕДМЕТ И ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА. Овај рад надовезује се на прву експлораторну студију о Фрејмнету као инструменту за праћење семантичког развоја током усвајања првог језика (ДИНИЋ МАРИНКОВИЋ и др. 2024). Могућности Фрејмнета у овој студији испитиване су на примерима употребе лексичке јединице (*lexical unit*; у даљем тексту ЛЈ) *усјомена*, тј. сублексема *усјомена* ‘сећање на кога или што, утисак који остаје у сећању на кога или што’ (РМС) у *Развојном корпусу илусаног српског језика (РАКОПС)*¹. Налази ове студије показали су да примена Фрејмнета на развојном корпусу омогућава: (1) детектовање тачака спајања и диференцијације значења, (2) идентификацију (развојних) лексичких процеса, и (3) откривање тока семантичког развоја. Међутим, део посматраних примера употребе испитиване ЛЈ остао је изван ове анализе будући да образују јасно препознатљиву системску групу у којој долази до реструктурирања централних (*core*) елемената оквира посредством механизма појмовне метафоре и метонимије.

Стога, истраживање представљено у овом раду има двојак циљ. Прво, да понуди решења за анализу и анотацију употребе испитиване ЛЈ у случајевима када су елементи оквира измењени дејством метафоре и метонимије.

¹ О овом корпусу в. тачку 2.2.

И друго, да применом на тај начин употпуњене методологије прикаже начине концептуализације једне апстрактне ЛЈ која припада општем лексичком фонду савременог српског језика, као и врло динамичан ток њеног значењског развоја који се протеже на читав период обавезног образовања. Ово истраживање послужиће и као узор за другачији приступ концептуалној анализи – кохерентан и емпиријски заснован (за сличан приступ в. NEUMAIR et al. 2025: 2).

2. ЈЕЗИЧКИ РЕСУРСИ. Испитивање могућности примене Фрејмнета у проучавању лексичког развоја током усвајања ЛЈ (DINIĆ MARINKOVIĆ и др. 2024) започето је у тренутку припремних радњи за постављање лексичке базе Фрејмнет за српски језик.² Стога је први корак био утврђивање елемената оквира и синтаксичких реализација стандардне (конвенционалне) употребе ЛЈ *успомена* из оквира *Памћење_искусиво*³, као неопходан услов за успостављање референтне линије и тачака поређења за семантичку анализу употребе ове јединице у језику основношколаца.

2.1. РЕФЕРЕНТНИ КОРПУСИ. За репрезентативни узорак стандардне употребе анализирани ЛЈ узети су референтни корпуси савременог српског језика, СрпКор 2013⁴ и СрпКор 2021⁵. Будући да је реч о лексеми која спада у лексички минимум српског језика (Кралишник 2016: 291) и која вероватно спада у основни лексички фонд⁶, њена употреба је стабилна. Имајући ово у виду, у репрезентативни узорак за анализу уврштене су и инстанције ове сублексеме из корпуса старих српских романа СрпELTeC⁷.

2.2. РАЗВОЈНИ КОРПУС. За репрезентативни узорак језичке продукције на основношколском узрасту узет је Развојни корпус писаног српског језика – РАКОПС. Овај корпус, величине 1.143.262 токена, састоји се од ~6200 радова четири различита основна типа текста које је писало више од 3500 ученика у узрасту од 3. до 8. разреда основне школе у Р. Србији.⁸ За разумевање резултата истраживања важно је истаћи да је упутством за писање аргумен-

² У тренутку писања ове студије подигнута је архитектура за српски Фрејмнет у сарадњи са Тијагом Торентом (Tiago Torrent), управником Лабораторије рачунарске лингвистике за бразилски Фрејмнет, као и са Илајем Матосем (Ely Matos), који заједно с Торентом развија бразилски Фрејмнет. База се налази на адреси: <https://external.frame.net.br/>

³ Lexical unit (LU) “memory.n”, frame: Remembering_experience према бази *FrameNet* доступној на <https://framenet.icsi.berkeley.edu/lus/11071>

⁴ Utvić 2013. СрпКор2013 доступан је, уз регистрацију, на адреси: <https://noske.jerteh.rs/#dashboard?corpname=SrpKor2013>

⁵ О СрпКор2021 в. Витас и др. (2025). Доступан је, такође уз регистрацију, на адреси: <https://noske.jerteh.rs/#dashboard?corpname=SrpKor2021>

⁶ Кажемо вероватно, будући да не задовољава недвосмислено критеријуме за припадност базичном слоју лексике (богату полисемију и деривацију, високу фреквенцију, често појављивање у фразеологизмима и пословицама, словенско порекло (о овим критеријумима в. Драгићевић 2025: 44).

⁷ Реч је о корпусу српских романа који су први пут публиковани у периоду 1840–1920. године и дигитализовани. Више о овом корпусу в. Trtovac et al., 2021. Корпус је доступан на адреси: <https://noske.jerteh.rs/#dashboard?corpname=srpELTeC>

⁸ Више о РАКОПС-у в. Moskovljević Popović – Dinić Marinković 2015, као и на www.rakops.fil.bg.ac.rs

тативног типа текста била предвиђена тема селидбе, како би се од ученика елицитирала формулација аргумената за селидбу, коју им родитељи предлажу у задатој имагинарној ситуацији, и против ње. Овако формулисано упутство директно је утицало на фреквентност појављивања лексеме *усйомена* у узорку аргументативног типа текста, а посредно и у целом РАКОПС-у (в. податке о броју инстанција обухваћених анализом у Табели 1).

Табела 1: Број обрађених појавница лексеме *усйомена* према корпусима

Корпус	Апсолутна фреквенција	Нормализована фреквенција (на 10 ⁶ токена)
<i>СрпКор2013</i>	4033	27,76
<i>СрпКор2021</i>	10336	14,42
<i>СрпELTeC</i>	267	45,08
<i>РАКОПС</i>	335	29,30

Како подаци из Табеле 1 показују, број појавница обухваћених анализом омогућио је поуздано утврђивање елемената оквира и њихових синтаксичких реализација како у стандардној употреби, тако и у развојном корпусу. Посебно истичемо да је фреквентност употребе лексеме *усйомена* у референтном корпусу СрпКор2013 и развојном корпусу РАКОПС (готово) истоветна.

3. МОГУЋНОСТИ ФРЕЈМНЕТА КАО ИНСТРУМЕНТА ЗА ПРАЋЕЊЕ СЕМАНТИЧКОГ РАЗВОЈА.⁹ Фрејмнет, као методолошки алат савремених релационих приступа у лексичкој семантици, проистиче из теоријских поставки семантике оквира Чарлса Филмора. Семантика оквира је когнитивносемантички приступ, а сам појам оквира дуго је теоријски развијан, почев од оквира у падежној граматици (1967/2003).¹⁰ Под оквиром Филмор разуме систем повезаних појмова, структуриран начин на који је сцена представљена или запамћена, па се може рећи да оквир структурира значење речи, а да реч призива оквир (FILLMORE 1982: 116–117). Свако искуство које памтимо јавља се у неком смисленом контексту и може се упамтити баш зато што поседујемо когнитивне схеме или оквири за разумевање искустава. Релевантно за наш рад јесте и Филморово уверење да се речи усвајају у таквим смисленим контекстима и да свака реч служи томе да истакне део тог контекста. С друге стране, процес разумевања је креативан, захтева да у сећању призовемо искуства (уопштена), кроз

⁹ Део резултата представљених у овом одељку првобитно је изложен на конференцији EURALEX 2024 (DINIĆ MARINKOVIĆ и др., 2024). Табеле у овом раду прилагођене су и реорганизоване у односу на верзију са излагања, а нотација елемената оквира и синтаксичких реализација прилагођена је терминологији на српском језику.

¹⁰ Сам Филмор указује на везу та два појма. Сваки падежни оквир био је замишљен као опис мале апстрактне сцене/ситуације, тако да је за разумевање семантичке структуре глагола било неопходно разумевање такве схематизоване сцене. Међутим, Филмор истиче да теорија семантичких улога није успела да пружи све детаље потребне за семантички опис, због чега је почео да развија идеју о постојању ширих когнитивних структура које могу да пруже нови слој представа о семантичким улогама, на основу којих би читави домени лексикона могли бити семантички описани (FILLMORE 1982: 115).

која смо научили одређене речи (FILLMORE 1976: 26–27). Свест о организацији нашег друштвеног и физичког света представља појмовну основу за развој лексикона.

Сваки оквир садржи централне (*core*) и периферне (*peripheral*) елементе, а може садржати и екстратематске (*extra-thematic*). Централни елементи оквира покривају учеснике у ситуацији, док су периферни везани за одредбе (место, време, начин и др.). Осим тога, од посебног је значаја то што овај приступ експлицитно повезује значења речи са синтаксичким контекстима у којима се оне јављају. У Фрејмнету, као лексичкој бази, обележава се неколико типова информација: конфигурација елемената оквира (група централних елемената реализованих у једној реченици, учесници у ситуацији); валентна група (један од елемената оквира заједно са својом граматичком реализацијом); валентни модел (образац) (скуп свих валентних група реализованих у једној реченици); опис валенце (скуп свих валентних модела које реализује једна сублексема) (ATKINS et al., 2003: 256–257).

Води се рачуна о томе да неки од елемената оквира под одређеним околностима може бити изостављен. То нулто појављивање (*null instantiation*; даље НП) може бити тројако. Неодређено (*indefinite null instantiation*; даље ННП), када се изоставља неки од централних елемената; нпр., уз глагол *свађају се* не мора се навести узрок свађе; затим, одређено (*definite null instantiation*; даље ОНП), када неки од централних елемената није експлицитно изражен, али је информација о његовој интерпретацији доступна из контекста; нпр. у реченици: *Почео сам да се свађам, али је он већ оглазио*, нигде се експлицитно не помиње други саговорник, али његов идентитет је доступан из контекста, из анафорске заменице. На крају, постоји и конструкцијом условљено нулто појављивање (*constructionally-licensed null instantiation*; даље КНП), када неки од елемената оквира није изражен због неког граматичког принципа, нпр. граматички субјекти уз императив (ATKINS et al., 2003: 269–270). У нашим примерима јављају се КНП и ННП (в. т. 3.1) (о нултом појављивању у Фрејмнету в. МАРКОВИЋ и др. 2021: 11; БАГИ 2025: 188).¹¹

Важно је нагласити и то да се у Фрејмнету именице, придеви, глаголи (ређе прилози и предлози) сматрају речима које су способне да призивају оквири (*frame-evoking words*) (ATKINS et al. 2003). Такве речи у опису оквира називају се циљним речима (*target words*). Тако је ЛЈ *успомена*, коју у овом раду посматрамо, циљна реч у оквирима које ћемо представити.

Фрејмнет предвиђа анотацију изворног или циљног домена метафоре, у зависности од тога да ли је метафора продуктивна или лексикализована. Уколико је продуктивна и веза с изворним доменом је још присутна у свести, као и уколико су сви елементи оквира циљног домена пресликани елементи оквира изворног, анотирају се оквири у изворном домену, а цела реченица

¹¹ У поређењу с Ворднетом, којим су представљене различите семантичке релације међу речима, Фрејмнет је отишао корак даље, пружајући структурирано знање о улогама које учесници догађаја, ситуација имају у њима. Све те улоге у овој лексичкој бази представљене су као улоге специфичне за одређене оквири, не као опште семантичке улоге (дакле, не говори се само о агенсу, пацијенсу, инструменту и др. већ о различитим спецификацијама ових улога у зависности од оквира). Познавање неке речи не може се свести на традиционалну речничку дефиницију, важно је и богато позадинско знање о оквиру који та реч призива.

бележи се ознаком „Метафора”. С друге стране, уколико метафора није продуктивна и појављују се елементи оквира који су независни од изворног домена, нема живе евокације изворног оквира, сматра се да је метафорична употреба посебно значење у односу на тзв. „дословну”. Тада се у Фрејмнету креира одговарајућа ЛЈ у неком од одговарајућих циљних метафоричних оквира и успоставља се метафорична релација између оквира. Међутим, тек неколико оквира у Фрејмнету обележено је овом релацијом (RUPPENHOFFER et al. 2016: 99–101).

У раду Нојмајера и сарадника (NEUMAIR et al. 2025) аутори примењују семантику оквира како би описали значење метафоричног израза; сматрају да су елементи оквира изворног домена пресликани на елементе оквира циљног домена и да тај процес доводи до настанка оквира појмовне метафоре (међутим, наглашава се да тај оквир не садржи само пресликане елементе, већ и елементе који су у њега директно пројектовани из оба та домена) (2025: 2). Оквир појмовне метафоре призива се директно, пресликавање се не врши сваки пут кад се обрађује метафоричан језик јер је таква метафора когнитивно укореењена.

Ми, међутим, сматрамо да метафора и метонимија коју користе деца када комуницирају о успоменама није конвенционална, али јесте стабилна, због чега је важно уочити који су изворни и циљни домени у метафорама које користе, као и које метонимијске везе успостављају.

3.1. РЕЗУЛТАТИ АНАЛИЗЕ ПОМОЋУ ФРЕЈМНЕТА. Применом методолошких поступака описаних у приручнику *FrameNet II: Extended Theory and Practice* (RUPPENHOFFER et al., 2016), као и на основу описа овог оквира у самој лексичкој бази Фрејмнет (в. ниже), у анализи издвојених инстанција из референтних корпуса (Табела 1) утврђени су елементи оквира ЛЈ *усйомена* (оквир *Памћење_искуство*) и њихове граматичке реализације у стандардној употреби (валентне групе), који су представљени у Табели 2. Пре табеле наводимо дефиницију оквира, преведену са енглеског језика, затим примере реченица аотираних елементима овог оквира.

Дефиниција оквира ЛЈ *усйомена* (оквир: *Памћење_искуство*):

„Спознавалац призива неко епизодичко сећање на прошло Искуство или на неки Утисак о Истакнутом ентитету, настало на основу прошлог искуства. Спознавалац се такође може сећати Истакнутог ентитета у одређеном Стању, које служи као референтни оквир у уму Спознаваоца. Када је пажња усмерена на Истакнути ентитет, није могуће помињање општег Искуства и у типичном случају, али не увек, присутан је или елемент Стање или Утисак о Истакнутом ентитету.” https://framenet.icsi.berkeley.edu/frames/Remembering_experience

SrpEITeC

- (1) Јутарње сунце позлатило (је) све миле и драге *усйомене* [на њезино детињство Искуство]. [Спознавалац ННП]

(Искуство ППК[на].А)

- (2) То је *усйомена* [на моје родитеље, – мога оца и моју мајку Истакнути ентитет]. [Спознавалац ННП]

(Истакнути ентитет ППК[на].А)

- (3) Можда ће [ти Спознавалац] некад *успомена* [на овај догађај Искуство] бити тешка.
(Спознавалац ИЈ.Д) (Искуство ППК[на].А)
- (4) [Свака стаза, сваки жбунић Истакнути ентитет] беше [му Спознавалац] по једна *успомена* [из прошлости Контекст].
(Истакнути ентитет ИЈ.Н) (Спознавалац ИЈ.Д) (Контекст ППК[из].Г)
- (5) Видиш ову ствар што сам ти сада показала, [то Истакнути ентитет] [ми Спознавалац] је најмилија и најдрагоценија *успомена* [из моје младости Контекст].
(Истакнути ентитет ИЈ.Н) (Спознавалац ИЈ.Д) (Контекст ППК[из].Г)

SrpKor2013

- (6) Најлепше *успомене* вежу [ме Спознавалац] [за Мали Дубовик, место на тремеђи Новог Града, Бихаћа и Крупе Истакнути ентитет].
(Спознавалац ИЈ.А) (Истакнути ентитет ППК[за].А)
- (7) Има дана када помислим да су све [моје Спознавалац] најлепше *успомене* везане управо [за период проведен у затвору Контекст].
(Спознавалац ПосИЈ.Н) (Контекст ППК[за].А)
- (8) [Какве Утисак] [Вас Спознавалац] *успомене* везују [за Дејана Медаковића Истакнути ентитет]?
(Утисак ПридЈ.Н) (Спознавалац ИЈ.А) (Истакнути ентитет ППК[за].А)
- (9) Могло би се рећи да сам увек живео од сећања на једно привиђење, а сада живим од *успомена* [на та своја сећања ВАЖАН ентитет]. [Спознавалац КНП]
(Истакнути ентитет ППК[на].А)
- (10) Остао је у *успомени* [света Спознавалац] [као благ и праведан управљач Стање]. [Истакнути ентитет КНП]
(Спознавалац ИЈ.Г) (Стање као+ИЈ.Н)

SrpKor2021

- (11) Чувам [лепе Утисак] *успомене* [на публику из Београда Истакнути ентитет]. [Спознавалац КНП]
(Утисак ПридЈ.А) (Истакнути ентитет ППК[на].А)
- (12) Видимо човјека како жив и здрав евоцира *успомене* [на давне догађаје Искуство]. [Спознавалац КНП]
(Искуство ППК[на].А)
- (13) Често су причали да [их Спознавалац] [најлепше Утисак] *успомене* вежу [за Дубровник и Котор Истакнути ентитет].
(Спознавалац ИЈ.А) (Утисак ПридЈ.Н) (Истакнути ентитет ППК[за].А)
- (14) Нико му живи није веровао, да [му Спознавалац] је то *успомена* [из рата Контекст].
(Спознавалац ИЈ.Д) (Контекст ППК [из] .Г)
- (15) Остао је у *успомени* [народа Спознавалац] [као велики, митски краљ Стање]. [Истакнути ентитет КНП]
(Спознавалац ИЈ.Г) (Стање као+ИЈ.Н)

Применом истих методолошких поступака установљени су елементи оквира и њихове граматичке реализације у РАКПОС-у и утврђени заједнички и специфични елементи и реализације на основу анализираних узорака. Ради јаснијег увида у налазе, разлике и пресеци у елементима оквира и синтаксичким реализацијама између референтних корпуса и развојног корпуса приказани су у Табели 3 коришћењем нотације скупова.

Табела 2: Референтни елементи оквира ЛЈ *усйомена* (оквир: *Памћење_искусйво*) и њихове граматичке реализације¹²

Елемент оквира	Граматичка реализација
<i>Сйознавалац</i>	ПосИЈ.Н ИЈ.Д ИЈ.А ННП КНП
<i>Искусйво</i>	ППК[на].А
<i>Уйисак</i>	ПридЈ.Н ПридЈ.А
<i>Исйакнуйи енйишйей</i>	ППК[на].А ППК[за].А ИЈ.Н
<i>Сйање</i>	као+ИЈ.Н
<i>Конйексй</i>	ППК[из].Г ППК[за].А

Ови подаци показују да је у ученичкој продукцији основна структура оквира ЛЈ *усйомена* у великој мери стабилизвана (колона „Пресек (...)” у Табели 3), али да се у овој развојној фази уочавају одсуство појединих елемената оквира, проширења оквира и померања, како у организацији елемената оквира, тако и у њиховим синтаксичким реализацијама (в. колону „РАКОПС\Р” у Табели 3).

Поређење елемената оквира и њихових синтаксичких реализација у референтним корпусима и у РАКОПС-у показује да у ученичкој продукцији није потврђен елемент *Сйање*, који је централни елемент оквира *Памћење_искусйво*, док се истовремено јављају елементи *Месйо* и *Обйашњење*, који не припадају оквиру ове лексичке јединице у стандардној употреби. Ти елементи јављају се као периферни (*Месйо*) и екстратематски (*Обйашњење*) у оквиру *Памћење* (енгл. *Memory*¹³), који призива ЛЈ *сећање* (енгл. *recollection*¹⁴).

¹² У табели користимо следеће скраћенице: ПосИЈ – посесивна именичка јединица; ИЈ – именичка јединица; Н, Д, А – номинатив, датив, акузатив; ННП – неодређено нулто појављивање; КНП – конструкционо условљено нулто појављивање; ППК – предлошко-падежна конструкција; ПридЈ – придевска јединица.

¹³ <https://framenet.icsi.berkeley.edu/frames/Memory>. Пример с централним елементима овог оквира: [Петар Спознавалац] је заборавио [све Садржал] [о свом ујаку Тема].

¹⁴ <https://framenet.icsi.berkeley.edu/lus/2673>

Уочене разлике упућују и на то да граница између ЛЈ *усйомена* и *сећање* у ученичкој употреби није у потпуности успостављена, те да се у појединим случајевима јавља преклапање њихових значењских домена. Честа појава елемента *Месйо* и његова значајна улога истовремено указују на то да се искуство памћења у ученичкој продукцији често концептуализује кроз просторни оквир, односно кроз лока(лиза)цију.

Табела 3: Разлике и пресек граматичких реализација елемената оквира за ЛЈ *усйомена* у референтним корпусима и у развојном корпусу РАКОПС¹⁵

ЕЛЕМЕНТИ ОКВИРА	ГРАМАТИЧКЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ		
	Референтни – РАКОПС ($P \setminus \text{РАКОПС}$)	РАКОПС – Референтни ($\text{РАКОПС} \setminus P$)	Пресек ($P \cap \text{РАКОПС}$)
<i>Сйознавалац</i>	ИЈ.А, ННП	ИЈ.Н	ПосИЈ.Н, ИЈ.Н, ИЈ.Д, КНП
<i>Искусйво</i>	–	Као-што.Суб, Када.Суб, Срел, Као-нпр.ИЈ, ППК[са].И	ППК[на].А
<i>Исйакнуйи енйийей</i>	ПридЈ.А	ПридЈ.Г	ПридЈ.Н
<i>Конйексй</i>	ППК[за].А	ППК[од].Г	ИЈ.Н, ППК[на].А
<i>Уйисак</i>	ППК[за].А	–	ППК[из].Г
<i>Сйање</i>	као+ИЈ.Н	–	–
<i>Обйащњење</i>	–	Јер.Суб	–
<i>Месйо</i>	–	ППК[у].Л, ППК[на].Л, ПрилЈ	–

Да би се ови налази прецизније интерпретирали, у Табели 4 дат је приказ утврђених елемената оквира лексичке јединице *усйомена* (оквир *Памћење_искусйво*) и њихових граматичких реализација у писаној продукцији основношколаца, и то (1) према утврђеним специфичним валентним моделима¹⁶ у РАКОПС-у, и (2) према узрасту, тј. разреду који су ученици похађали у тренутку прикупљања података.

Потребно је нагласити да у поступку анализе имплицитни елементи оквира нису реконструисани у случајевима када у ученичкој продукцији нема ни формалних ни контекстуалних назнака да је елемент *Сйознавалац* имплицитно присутан. Таква реконструкција укључивала би интерпретативно дописивање елемената који у подацима нису назначени, чиме би се могли

¹⁵ Разлике и пресек скупова приказани су у складу са стандардном теоријом скупова: $P \setminus \text{РАКОПС}$ – елементи потврђени само у референтним корпусима; $\text{РАКОПС} \setminus P$ – елементи потврђени само у развојном корпусу; $P \cap \text{РАКОПС}$ – елементи потврђени у оба корпуса. У доњем, издвојеном делу табеле издвојена је зона одступања у елементима оквира.

У табели се, осим скраћеница наведених у претходној фусноти, користе и скраћенице: Суб – субординирана клауза; Срел – релативна реченица; И – инструментал; ПрилЈ – прилошка јединица.

¹⁶ О валентним моделима говоримо у т. 3 овог рада.

прикрити системски обрасци и трајекторије развојних промена у концептуализацији анализираних ЛЈ. На пример, у реченицама *Дом нема само њоворцинску лейоу, већ и много лейих усйомена*; *Град у коме има њуно усйомена* не налазимо Спознаваоца. Можда би се у реченицама типа: *Мој дом има њуно лейих усйомена* могло претпоставити имплицитно постојање Спознаваоца (*мој дом* – ја), на основу метонимије дом за људе који у њему живе. Међутим, јављање више сличних примера у развојном корпусу указало нам је на то да се овакви примери ипак јасно разликују од примера: *У мојој сѣарој кући имам њуно усйомена*; *У овом сѣану/овде имам њуно лейих усйомена*, са конструкционо условљеним нултим појављивањем спознаваоца¹⁷.

Табела 4: Типови валентних модела/образаца ЛЈ усйомена у развојном корпусу РАКОПС

Тип валентног модела	Разред	Спознавалац	Утисак	Искуство	Истакнути ентитет	Контекст	Место	Објашњење
Конвенционални	3–8	И.Н КНП	–	–	–	ППК[из].Г	–	–
Преклапање успомене и сећања	3. и 6.	И.Н КНП	–	Као-што.Суб Када-Суб Срел Као-нпр.ИЈ ППК[са].И	–	–	–	Јер.Суб
Просторно организована употреба са Спознаваоцем	3–8	И.Н И.Д ПосИ.Н КНП	Прид.Н	–	ППК[на].А ППК[од].Г –	ППК[из].Г –	ППК[у].Л ППК[на].Л Прил.Ј	–
Просторно организована употреба без Спознаваоца	4–8	–	–	–	И.Н –	–	ППК[у].Л	–

Подаци показују да се у ученичкој продукцији значење ЛЈ усйомена не стабилизује одмах у оквиру конвенционалне структуре сећања, већ се током читавог испитиваног периода (3–8. разреда)¹⁸ постепено реорганизује. У анализираним примерима јасно се уочавају тачке стапања значења, што указује на то да значења лексеме усйомена у српском језику – успомена као ментални садржај и успомена као предмет (меморабилуја), у овом узрасту још увек нису у потпуности издиференцирана. Истовремено, показује се да ово стапање није случајно, већ системско, будући да захвата периферне елементе

¹⁷ Сматрамо да је у овим примерима у питању конструкционо условљено НП будући да спознавалац није експлицитан, већ је имплицитно присутан у конгруентном облику глагола – *имам*.

¹⁸ На овај начин обухваћен је (готово) читав период обавезног образовања у Р. Србији, искључујући прва два разреда, у којима се спроводи базично описмењавање.

друге ЛЈ из истог појмовног домена – *сећање* (*recollection*). Ови налази показују да примена Фрејмнета омогућава прецизно уочавање тачака диференцирања и стапања значења, као и праћење развојних трајекторија у организацији значења јединица речника.

Међутим, анализом су издвојени и примери употребе у којима елемент *Месџо* преузима улогу носиоца успомена, која је у конвенционалној употреби, и оквиром ове лексичке јединице резервисана за елемент *Сјознавалац*. У оваквим примерима просторни ентитети функционишу као носиоци успомена, чиме долази до померања у структури оквира. Фрејмнет омогућава да се ови случајеви прецизно идентификују, али његов методолошки апарат не предвиђа аналитичке механизме и средства за описивање оваквих трансформација унутар елемената оквира.

Стога управо овакви примери означавају границу применљивости Фрејмнета као инструмента за праћење лексичког развоја у усвајању ЛЈ. Истовремено, сама анализа показује да управо на тим местима долази до системских померања у начинима концептуализације значења. Фрејмнет, дакле, омогућава да се ова проблемска зона јасно уочи и изолује, али не и да се у потпуности опише, и, последично – објасни. Као што смо поменули у т. 3, постоје начини за обележавање продуктивних и лексикализованих метафора. Ми се овде сусрећемо с динамичким процесима у усвајању вокабулара и развоју значења, док установљени начини подразумевају статичност значења. Управо зато у наставку рада посебно се разматрају примери у којима се ЛЈ *усјомена* концептуализује кроз просторне ентитете, а у којима нема ни формалних ни контекстуалних назнака да је елемент оквира *Сјознавалац* имплицитно присутан.

4. КАДА МЕСТО ИМА УСПОМЕНЕ: ОГРАНИЧЕЊА ФРЕЈМНЕТА. Упркос аналитичкој прецизности коју Фрејмнет обезбеђује у опису конвенционалних односа између елемената оквира, у анализи ученичке продукције издваја се скуп примера који се помоћу њега не могу објаснити. У овим примерима долази до реконфигурације оквира ЛЈ *усјомена*, при чему је елемент *Месџо* врло проминентан, док се сама успомена концептуализује као ентитет повезан са простором. Случајеви у којима *Месџо* има важну улогу не могу се у потпуности описати постојећом номенклатуром елемената оквира, нити се могу поуздано тумачити као случајеви имплицитне присутности елемента *Сјознавалац*. Сprovedена анализа указује на то да је реч о системским померањима у организацији значења, која подразумевају преобликовање односа између елемената оквира на начин који Фрејмнет не предвиђа (čitав оквир подлеже структурним променама: неки централни чланови бивају или неизражени или трансформисани метафором и метонимијом, а на место централних долазе неки периферни). Посебно је значајно то што се у готово свим уоченим типовима померања, у већој или мањој мери, активира управо елемент *Месџо*, чиме постаје централна тачка реконфигурације оквира.

У наставку се представљају репрезентативни примери у којима се уочавају различити облици реконфигурације елемената оквира, при чему посебно

но долази до померања улога између елемената *Месѿо*, *Сѿознавалац* и самог концептуализованог садржаја успомене.

- (16) *Мој дом* има толико лепих успомена.
- (17) *То месѿо* има толико лепих успомена.
- (18) *Дом* нема само површинску лепоту, већ и много лепих успомена
- (19) И *ѿу* су све наше успомене на наш крај.
- (20) *На ѿом дрвеѿу* су све моје успомене.
- (21) *Овај крај* крије свакакве успомене у мени и добре и лоше.
- (22) (...) *моју школу* у којој гајим све лепе успомене.
- (23) Ништа ме не би натерало да се *ѿреселим* из наших успомена.
- (24) *Мој дом, школа, ѿар(к)* пуни су успомена које би се поломиле као стакло кад бих отишла.
- (25) И да иза себе *осѿавимо* оволике успомене, сећања...
- (26) Не треба да *наѿусѿим* све успомене.
- (27) Не желим да *изѿубим* своје другаре и све успомене са ѿима.
- (28) (...) зато што бих морала да *мењам* успомене.

У примерима (16–18) просторни ентитети (*дом*, *месѿо*) јављају се као посесори успомена, што подразумева расподелу улога која није у складу са конвенционалном структуром оквира, у којој се успомене везују за централни елемент *Сѿознавалац*, као посесора успомена. Оваква употреба није ограничена на појединачне лексеме, већ се понавља у различитим контекстима и са различитим просторним ентитетима, што указује на стабилност овог образаца. При томе остаје нејасно да ли се ради о проширењу семантичког опсега елемента *Месѿо* или о његовом укључивању у позицију која је у анализираном оквиру резервисана за други елемент, односно да ли је овакву расподелу могуће описати унутар постојећег система елемената оквира без његовог модификовања.

У примерима (19–23) простор функционише као локус, садржатељ или носитељ успомена, а успомене се концептуализују као ентитети који се „налазе” у простору или су за њега везани. Међутим, ова локализација није увек неутрална: у (20) долази до везивања успомена за појединачни физички објекат (*дрво*), док у (21) просторни ентитет (*крај*) показује особине које превазилазе пуку просторну одредницу („крије”), чиме се његова улога додатно усложњава. У (22) се пак успомене концептуализују као нешто што се „гаји” у оквиру дефинисаног простора, што подразумева одређени степен динамике и контроле, док у (23) успомене постају простор унутар кога се може „налазити” или из којег се може „иселити”. Овакви примери употребе отварају питање да ли се просторни ентитети у овим случајевима могу доследно третирати као локуси унутар оквира или долази до другог типа померања које Фрејмнет не разликује на експлицитан начин.

Примери (24–28) показују да се успомене доследно концептуализују као ентитети који имају предметне особине, као и да могу учествовати у различитим типовима радњи. У (24) успомене се представљају као крхки предмети („ломиле као стакло”), док у (25)–(27) заузимају позицију објеката који се могу оставити, напустити или изгубити. У (28) се појављују као нешто што се може заменити или променити, што коцепту успомене додељује својство заменивости. Оваква расподела улога указује на значајно проширење начина

на који се ЛЈ *успомена* концептуализује у односу на оно што је предвиђено њеним појмовним оквиром. Ипак, остаје отворено питање да ли се ови различити облици употребе могу подвести под јединствени механизам унутар постојећег оквира или захтевају увођење додатних аналитичких категорија.

Као што је представљено, у ученичкој продукцији појављује се читав низ образаца у којима су односи између самих елемената оквира, као и између елемената оквира и циљне речи системски преобликовани, и који се не могу тумачити као изолована одступања од конвенционалне структуре оквира. Стога, у наредној секцији се оваквим примерима употребе приступа из угла концептуалне анализе, са циљем да се прецизно опише природа уочених реконфигурација.

5. МРЕЖА МЕТАФОРИЧКИХ И МЕТОНИМИЈСКИХ ПРОЦЕСА. Као што је речено, уочени обрасци реконфигурације елемената оквира у наставку се испитују из угла концептуалне анализе, са циљем да се утврде главни типови односа који леже у њиховој основи. Полазећи од анализираних примера, издвајају се обрасци у којима се ЛЈ *успомена* концептуализује кроз различите онтолошке категорије, као и они у којима долази до промена у релацијама између елемената, нарочито у вези са елементом *Месџо*. Поред тога, уочавају се и метонимије које се могу довести у везу са општијим концептуалним схемама.

Овако издвојени типови представљају аналитички оквир који омогућава уопштавање различитих појединачних реализација и њихово даље тумачење.

Важно је напоменути да издвојени типови не функционишу као међусобно искључиве категорије, већ да се у анализираним примерима често истовремено остварује више концептуализација. Другим речима, појединачне реализације показују слојевиту структуру у којој се различити обрасци преплићу и надовезују један на други.¹⁹ Управо из тог разлога поједини примери се појављују у оквиру више типова, при чему њихово понављање има за циљ да укаже на вишеструку мотивисаност уочених употреба, а не на њихову редундантност. Посебно је значајно то што се у већини ових случајева, без обзира на тип концептуализације, у различитом степену активира елемент *Месџо*, који тако не учествује само у релацијама експлицитно дефинисаним у оквиру промена у структури оквира већ се јавља и у другим обрасцима концептуализације, чиме се додатно потврђује његова централна улога у организацији значења ЛЈ *успомена* у анализираној продукцији основношколаца.

5.1. ОНТОЛОШКЕ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈЕ ЛЕКСИЧКЕ ЈЕДИНИЦЕ УСПОМЕНА. У овом типу успомена се концептуализује кроз различите онтолошке категорије, најчешће као предмет у ужем смислу²⁰, ређе као биће (животиња или човек).

¹⁹ Однос метафоре и метонимије у литератури се не сагледава једнозначно. Док поједини аутори инсистирају на њиховом раздвајању, све је заступљеније схватање према коме оне чине континуум са бројним прелазним случајевима (RADDEEN 2000; GEERAERTS 1995). У том смислу описује се и њихово системско преплитање – *метафйонимија* (GOOSSENS 1995; TERRY 2020), као и сложенији обрасци у којима метонимија може бити део метафоричке структуре или обратно (RUIZ DE MENDOZA – GALERA-MASEGOSA 2011; KÖVECSES 2013).

²⁰ У ширем смислу у категорију предмета спадају и људи и бића. Поседовање облика је неопходан и довољан услов за чланство у овој категорији, у чијем центру се налазе ентитети

Успомена као предмет може се даље конкретизовати. Најпре ћемо издвојити најопштију концептуализацију успомене, по којој се успомена посматра као појава:

- УСПОМЕНА ЈЕ ПОЈАВА²¹

(29) Све док се не појаве још лепше успомене.

- УСПОМЕНА ЈЕ ПРЕДМЕТ (централни тип). Успомена се концептуализује као предмет у више од две трећине анализираних примера. То ову концептуализацију чини централном, прототипичном. Успомена као предмет има различите конкретизације.

У првом случају, успомена је предмет поседовања, посесум који се налази у кући/стану, на неком месту. У овом случају изражена је веза успомене с местом, најчешће местом становања, ређе и с неким другим местом. Навешћемо тек неколико примера овог типа из корпуса ученичке писане продукције:

(30) [У овом *īragu|īy|ovge*] (И)имам много лепих успомена [у овом *stīanu|y īiom kraju*].

(31) Ја имам јако много (пуно) успомена које *она* (кућа) *чува*.

(32) На *шом дрвешу* су све моје успомене.

Будући да је успомена-предмет везана за одређено место, тај се предмет напуштањем стана/куће/града/краја оставља, напушта; успомена-предмет остаје на том месту, одласком се од њега удаљава:

- УСПОМЕНА ЈЕ ПРЕДМЕТ КОЈИ СЕ НАПУШТА/ОСТАВЉА

(33) И да *иза себе* оставимо оволике успомене, сећања...

(34) Одласком остављаш успомене на *ово место*.

(35) Не бих напустила само *stīan*, него и све успомене на њега.

Слична је и концептуализација по којој је:

- УСПОМЕНА ПРЕДМЕТ КОЈИ СЕ ЗБОГ ПРЕСЕЉЕЊА ЗАБОРАВЉА

(36) Све успомене и сећања и пријатеље да заборави...

(37) Хоћемо ли све те успомене сад да бацимо у пропаст, да их заборавимо, све због веће и лепше куће?

По још једној конкретизацији успомене-предмета, тај се предмет због одласка, селидбе губи (нестанак контроле над посесумом), односно тај предмет због селидбе престаје да постоји, нестаје:

- УСПОМЕНА ЈЕ ПРЕДМЕТ КОЈИ СЕ ЗБОГ ПРЕСЕЉЕЊА ГУБИ

(38) Небих²² волео да све успомене изгубим због мало већег стана.

(39) Не желим да изгубим своје другаре и све успомене са њима.

који су тродимензионални, опипљиви, чврсти, одвојиви од околине: бића, артефакти, затим они с разним комбинацијама ових одлика (КЛИКОВАЦ 2006²: 41–43).

²¹ Појаву не посматрамо као апстрактну, већ као нешто што је доступно чулима. Сличан пример такве концептуализације налазимо у раду Д. Кликовац (КЛИКОВАЦ 2004: 90).

²² Одлучиле смо да реченице наведемо онако како су их ученици писали, без одговарајућих знакова интерпункције ако их сами нису навели, као и са словним и другим правописним

- УСПОМЕНА ЈЕ ПРЕДМЕТ КОЈИ ПРЕСЕЉЕЊЕМ ПРЕСТАЈЕ ДА ПОСТОЈИ, КОЈИ СЕ ЛОМИ (УСПОМЕНА ЈЕ СТАКЛЕНИ, ОСЕТЉИВ ПРЕДМЕТ), КОЈИ СЕ БАЦА

- (40) Зар све те успомене тек тако да нестану.
 (41) Мој дом, школа, пар(к) пуни су успомена које би се поломиле као стакло кад бих отишла.
 (42) Све успомене у старом стану где смо сестра и ја научиле да ходамо рекле прве речи, мама и тата, па до учења слова, бројева ће пасти у воду ако сада се будемо одселили.

По сличној концептуализацији, успомена се може заменити другим предметом или се такав предмет може преместити (понети са собом на друго место):

- УСПОМЕНА ЈЕ ПРЕДМЕТ КОЈИ СЕ МОЖЕ ЗАМЕНИТИ/ПРЕМЕСТИТИ
- (43) (...) зато што би морала да мењам успомене.
 (44) Селидба је премештање успомена из места које си некада сматрао домом, у место које мислиш да ће на пример имати собу која чека на тебе (...).
 (45) Ми смо у тај стан уносили душу, срећу, успомене

Успомене су предмети који се праве, граде:

- УСПОМЕНА ЈЕ ГРАЂЕВИНА/КРЕАЦИЈА
- (46) И тамо ћу моћи да градим успомене, можда чак и лепше.
 (47) (...) јер ћу морати да се одвојим од пријатеља, школе, успомена направљених у месту где сам сада.

Осим што се успомене праве, оне се могу концептуализовати и као предмет, вероватно вредан, који се може стећи:

- УСПОМЕНА ЈЕ ВРЕДАН ПРЕДМЕТ КОЈИ СЕ МОЖЕ СТЕЋИ
- (48) (...) да стекнем још милион успомена које ћу заувек памтити,
 (49) Стекла сам пријатеље и успомене, није лако оставити све ово иза себе.
 (50) (...) све оно што је стекао за свог живота све успомене и сећања и пријатеље да заборави.

У ређим случајевима успомена је концептуализована као живо биће, које захтева негу, односно које нас обузима, које срећемо:

- УСПОМЕНА ЈЕ ЖИВО БИЋЕ (БИЉКА/ЖИВОТИЊА/ЧОВЕК)
- (51) (...) моју школу у којој гајим све лепе успомене, (...)
 (52) Много успомена те спопада и твој срцу је све теже.
 (53) ређе би виђала све своје успомене

5.2. МЕТОНИМИЈСКА КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА УСПОМЕНА. У овој групи примера представимо метонимијске обрасце, саме или у комбинацији с метафором.

- УСПОМЕНА ЗА ДОГАЂАЈ (КОЈИ СЕ ОДИГРАО НА НЕКОМ МЕСТУ²³) КОЈИ СЕ ПАМТИ

грешкама. Подвлачимо само оне речи које су нам битне за концептуализацију; уколико је то морфолошки сложен предикат, подвлачимо само његово лексичко језгро.

²³ Јасно је да се сваки догађај одиграо на неком месту и да је локализација пратећа, али овде наглашавамо да се догађај одиграо на неком месту због важности елемента *Место* у концептуализацији успомене у усвајању ове ЛЈ.

- (54) Легао сам на кревет и покушао да се сетим свих сећања и успомена *која су се десила* у старом стану.
- (55) У нашем стану сам *доживео* много лепих успомена од рођења до данас.
- (56) Све успомене у старом стану *где смо сесџира* и *ја научиле да ходамо рекле њрве речи*, *мама и џаџа*, *ја до учења слова*, *бројева* ће пасти у воду ако сада се будемо одселили.

У пр. 54 срећемо се с таутологијом (*да се сеџим свих сећања и усџомена*). У конвенционалној употреби, доживљаји су оно што се памти, и као такви, упамћени, постају ментални садржаји, сећања и успомене. У говору деце понекад изостаје тај „међукорак” између догађаја који се памти и његовог обликовања у ментални садржај, па се деца сећају успомена (54) или их доживљавају (55).

- УСПОМЕНА ЗА МЕСТО (НА КОМ ЈЕ УСПОМЕНА-ПРЕДМЕТ НАСТАЛА)

- (57) Ништа ме неби натерало да се преселим *из наџих усџомена*
- (58) *Сваки куџак овоџ сџана џредсџавља* неку успомену.
- (59) (...) јер ђу морати да се одвојим од пријатеља, школе, *усџомена најрављених у месџу* *где сам сада*

Успомене, које су у типичном случају концептуализоване као предмети, који се, опет типично, налазе у глави (будући да су ментални садржаји), понекад се метонимијски везују за место на ком су настале, типично стан/кућу или место у ком живи носилац успомена. Дакле, у овој концептуализацији „прескаче” се особа која памти, а која је смештена у простору настанка успомена, па се неко сели из успомена (57), одваја од успомена (59), или успомене види у сваком кутку свог стана (59). Јасно је да у конвенционалној употреби успомене „бораве” у нама и да нас *везују* за неки простор. Напуштањем тог простора, ми не остављамо успомене, носимо их са собом. О томе да успомене, сећања дефинишу простор „*у/на коме се налази оно чега се сећамо*” говори Д. Кликовац (2006²: 201).²⁴

Дом, односно место на ком је неко стварао успомене може се чак концептуализовати и као непосредни посесор успомена, уз изостављање *Сџознаваоца*, као прототипичног посесора успомена. Место-дом тада се јавља као метонимијска замена за посесора успомена – *Сџознаваоца*:

- МЕСТО ЗА ПОСЕСОРА УСПОМЕНА, СПОЗНАВАОЦА КОЈИ ЖИВИ/ПРЕБИВА НА ТОМ МЕСТУ (УСПОМЕНЕ КАО ПОСЕСУМ); овде се срећемо са здруженом метафором и метонимијом; успомене су метафорички концептуализоване као предмети поседовања:

- (60) *Дом нема* само површинску лепоту, већ и много лепих успомена.
- (61) *Мој дом има* пуно лепих успомена
- (62) *То месџо има* толико лепих успомена

Слична претходној је и концептуализација по којој се то место, посесор успомена прецизира као садржатељ успомена:

²⁴ Ауторка помиње још нешто релевантно за наш рад, наиме, да су присећање и упамћивање два процеса концептуализована на исти начин, као долазак предмета у простор сећања, с том разликом што предмети не долазе са истог места у сваком од процеса – кад нешто упамћујемо, долазе „споља”, а кад се нечега присећамо, долазе из нашег менталног складишта, „изнутра” (КЛИКОВАЦ 2006: 201).

- МЕСТО КАО САДРЖАТЕЉ ЗА СПОЗНАВАОЦА, СТВАРНОГ ПОСЕСОРА УСПОМЕНА КОЈИ ЖИВИ У ТОМ МЕСТУ/КУЋИ:

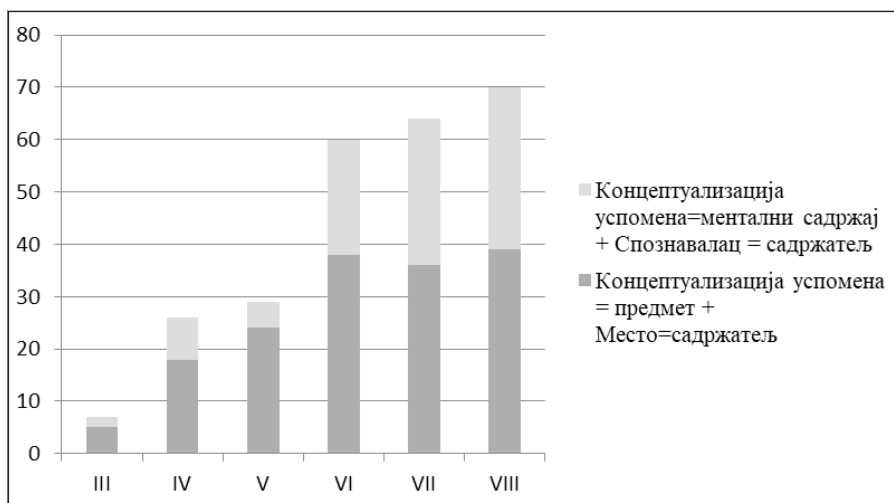
(63) *Зграда у којој итренујно живимо садржи* превише успомена, које су почеле од маминог и татиног пресељавања као момак и девојка, па до данас и на даље.

(64) *У њој се налазе* све успомене.

(65) Пошто и она (кућа) *носи*²⁵ разне успомене.

У Графикону 1 приказан је однос два доминантна типа концептуализације ЛЈ *успомена* током целог испитиваног периода, чиме се омогућава увид у развојне процесе у усвајању ове ЛЈ на појмовном нивоу.

Графикон 1. Дистрибуција доминантних типова концептуализације ЛЈ *успомена* према разредима

6. КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА ЛЕКСЕМЕ УСПОМЕНА НА ОСНОВНОШКОЛСКОМ УЗРАСТУ. Резултати представљени у претходним секцијама показују да се у ученичкој продукцији на основношколском узрасту ЛЈ *успомена* не организује стабилно у оквиру конвенционалне структуре сећања као менталног садржаја, већ показује системска померања у начину концептуализације. Иако Фрејмнет омогућава прецизно уочавање ових померања на нивоу расподеле елемената оквира, сама анализа показује да се њихова природа не може у потпуности објаснити у оквиру постојећег апарата. Концептуална анализа, са друге стране, омогућава да се ова померања не описују само као редистрибуција елемената оквира, већ као резултат системских когнитивних механизма који повезују различите појмовне домene.

Ови налази показују да се семантички развој не може свести на постепено усвајање унапред задатих значењских структура, већ подразумева ре-

²⁵ Иако лексема *носити* указује на релацију ношења, подразумева се да кућа у *себи* носи разне успомене, не на себи.

конфигурацију односа између појмовних домена, која је у великој мери условљена искуственим и просторним чиниоцима.

Најизраженије обележје уочених образаца јесте висока фреквентност елемента *Месѿо*, који се јавља не само у конструкцијама у којима преузима улогу садржатеља успомена већ и у ширем спектру различитих типова концептуализације. Истовремено, изостаје потврда елемента *Сѿиање*, који у конвенционалним описима учествује у структурирању успомене као менталног садржаја. Оваква прерасподела елемената указује на то да семантичка диференцијација између значења успомене као менталног садржаја и успомене-предмета још увек није стабилизована. Уместо јасног разграничавања, уочава се системско мешање ових интерпретативних домена.

Сprovedена концептуална анализа показује да се успомене у великом броју случајева не концептуализују као искључиво менталне репрезентације, већ као ентитети који поседују просторна и предметна својства – успомене се опредељују, и као предмети везују за место. Оваква концептуализација може се прецизније објаснити у оквиру теорије сликовних схема (*image schemas*), пре свега схеме САДРЖАВАЊА (CONTAINER), која потиче из телесног и просторног искуства и структурира разумевање односа између унутрашњости, спољашњости и граница (JOHNSON 1987; LAKOFF 1987). У том смислу, *Месѿо* функционише као иницијални садржатељ искуства, при чему се успомене најпре организују као предмети смештени у простору („у кући” „у крају”, „на дрвету”), пре него што се реконцептуализују као ментални садржаји похрањени у *Сѿознаваоцу*. Ова уочена развојна тенденција може се разумети као процес апстракције у коме се однос спољашњег садржавања постепено премешта ка унутрашњем, менталном домену.

Успомена-предмет везана је за место у највећем броју испитиваних реализација. Тај предмет је посесум, имплицитан или експлицитан; посесор *Сѿознавалац* над њим има контролу. У типичном случају, тај предмет је смештен у месту на ком *Сѿознавалац* живи. Напуштањем тог места због селидбе, над тим предметом се губи контрола: тај предмет се напушта, оставаља, на њега се заборавља, бива изгубљен, престаје да постоји или се баца. У свега два примера контрола се задржава, успомена-предмет преноси се на друго место.

Тек у три примера успомена као предмет у ширем смислу (тродимензионалан покретан ентитет) није експлицитно везана за место, већ је концептуализована као биће које се гаји (мада је и у овом примеру веза с местом, школом имплицитно присутна), које неког спада, односно које се среће, с којим се неко виђа.

Место је доминантно и у метонимијским концептуализацијама. Успомена се јавља као замена за догађај који се одиграо на неком месту, или, слично, за место на ком је настала. Кулминација ове велике важности елемента *Месѿо* огледа се у месту концептуализованом као *Сѿознавалац ѿосесор* и као *Сѿознавалац садржајтељ*. Ови обрасци могу се уопштити као метонимије типа МЕСТО ЗА ДОГАЂАЈ/ИСКУСТВО И МЕСТО ЗА ДОЖИВЉАВАЧА, у којима се просторни домен користи као приступна тачка за структурирање искуственог и менталног садржаја (в. нпр. BARCELONA 2003; KÖVECSES 2010).

Уочљиво је да важност простора није спорадична и случајна, већ да представља стабилан образац, што указује на то да се у овом развојном периоду значење ЛЈ *успомена* организује дуж осе која је ближа домену меморабилије (из оквира *Сећање*) него апстрактном менталном садржају.

Обрађени подаци сведоче да се приликом усвајања ЛЈ *успомена* концептуализује на различите, али кохерентне начине. Односи између места, догађаја и искуства о тим догађајима реорганизују се кроз метонимијске и метафоричке процесе, па простор чак преузима функцију која у конвенционалној структури припада елементу *Спознавалац*. Овакви обрасци не представљају изолована одступања, већ системске когнитивне операције у којима место стоји за *Спознаваоца*, посесора успомена, место-садржалац за акумулирано искуство, а физичко поседовање за психолошку везаност (о овим процесима в. LAKOFF – JOHNSON 1980; KÖVECSES 2010; LITTLEMORE 2015).

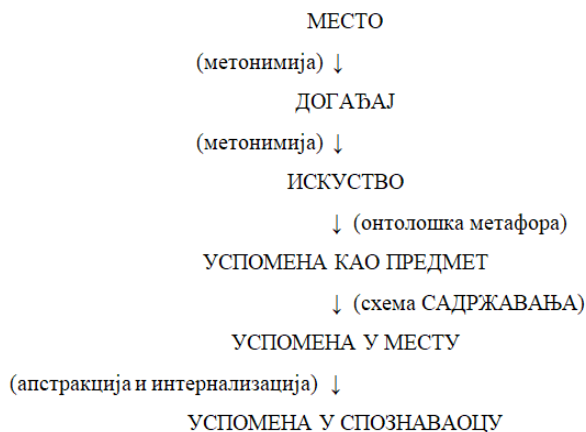
Ови налази су у складу са приступима који истичу утеловљеност значења и искуствену основу концептуализације, према којима се апстрактни појмови организују на основу схема које потичу из телесног и просторног искуства (JOHNSON 1987; BARSALOU 2008; BERGEN 2012), што указује на то да се семантичке представе током развоја формирају кроз непосредно сензомоторно и просторно искуство, а не као апстрактни, амодални садржаји (REGGIN и др. 2023; WELLSBY – PEXMAN 2014). С тим у вези, чињеница да се успомене у ученичкој продукцији готово доследно везују за просторне ентитете и концептуализују као предмети показује да се концепт успомене на основношколском узрасту још увек ослања на структуре из непосредног искуства.

Посматрано из развојне перспективе, ови резултати могу се довести у везу са приступима усвајању језика заснованим на употреби (*usage based*), који показују да се значења и граматичке структуре постепено изграђују кроз употребу и да се апстракција јавља тек након довољне акумулације искуства (TOMASELLO 2003; 2012). У том смислу, уочени обрасци не одражавају „неправилну” употребу, већ фазу у којој се различите семантичке конфигурације још увек преклапају и тек постепено диференцирају.

Коначно, развојни подаци указују на постепену стабилизацију: са узрастом расте учесталост конвенционалних реализација и уједначава се расподела елемената оквира усклађена с оном у стандардној употреби. Ипак, обрасци преклапања значења опстају упоредо са диференцијацијом, што потврђује да развој не подразумева линеаран прелаз од „погрешног” ка „правилном”, већ постепено раздвајање иницијално преклопљених значењских структура. Ово указује на то да апстрактни домени, какво је сећање, у овом случају, у процесу усвајања дуго остају организовани око простора, објеката и односа који произлазе из физичког искуства, пре него што се стабилизују у облику конвенционалних, ментално оријентисаних значења. Другим речима, организација значења у овом периоду ослања се на примарне схеме садржавања и локализације, које претходе потпуној интернализацији искуства као менталног садржаја.

У циљу сажимања уочених образаца и њиховог међусобног односа, представља се следећа развојна схема анализиране ЛЈ.

Графикон 2: Од спољашњег ка унутрашњем садржавању: развојна схема концептуализације ЛЈ *успомена*²⁶

7. ЗАКЉУЧЦИ И ИМПЛИКАЦИЈЕ ЗА УСВАЈАЊЕ ЛЈ. На основу свега приказаног могу се издвојити следећи закључци: (1) значење ЛЈ *успомена* на основношколском узрасту не организује се стабилно и линеарно као ментални садржај; (2) уочава се системско преклапање значења успомене као сећања и успомене као предмета; (3) елемент *Месџо* има централну улогу у реконфигурацији оквира и јавља се у више концептуализација; (4) успомене се концептуализују као опредељени ентитети који су локализовани (па чак и као просторни ентитети); (5) уочени обрасци представљају стабилне концептуалне операције, а не изолована одступања; (6) Фрејмнет није довољан алат за опис значењског развоја без укључивања концептуалне анализе; (7) развој значења одвија се као постепено раздвајање иницијално преклопљених семантичких конфигурација.

Резултати спроведених анализа показују да значење ЛЈ *успомена* у ученичкој продукцији није статично и стабилно у оквиру конвенционалне структуре, већ да пролази кроз системску реорганизацију у којој се преплићу различити појмовни домени. У том процесу елемент *Месџо* постаје носећа оса организације значења, док се успомене доследно концептуализују као опредељени ентитети са израженом локализацијом. Ови обрасци не представљају одступања, већ стабилне начине концептуализације, што истовремено указује и на границе Фрејмнета као аналитичког инструмента у опису динамичних (развојних) значењских структура.

Представљени налази имају значајне импликације за истраживања у области усвајања првог језика. Пре свега, показује се да семантички развој не подразумева једноставно усвајање конвенционалних значења, већ постепено раздвајање преклопљених концептуалних структура, које су снажно утемељене у искуственим и просторним схемама. У раду је представљен дуготрајан процес током ког се једна апстрактна ЛЈ, која спада у општи лек-

²⁶ Предложена схема представља аналитичко уопштавање уочених доминантних образаца, и не треба је тумачити као строго линеаран развојни след, већ као модел који сажима међусобно повезане процесе метонимијске и метафоричке концептуализације.

сички фонд српског језика, концептуализује на различите, али међусобно кохерентне начине. Ово указује на потребу да се у истраживања лексичког развоја у већој мери интегришу увиди когнитивне лингвистике, посебно они који се односе на утеловљеност значења и улогу искуства у концептуализацији. У том смислу, резултати овог рада доприносе бољем разумевању односа између когнитивних механизма, језика и развојних процеса у усвајању ЈЛ. Осим тога, примена теорије семантике оквира у анализи употребе сублексема *успомена* у развојном корпусу и поређење те употребе са стандардном омогућила је сагледавање њеног семантичког развоја. Концептуална анализа у споју са семантиком оквира добила је на целовитости и емпиријској заснованости. Оквири одражавају много више од речничке дефиниције – обухватају читав искуствени контекст, који нам пружа увид у значењски развој.

ИЗВОРИ

РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика* 1–6. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска (1–3), Нови Сад: Матица српска (4–6), 1967–1976.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- АЛЕФИРЕНКО, Н. Ф. *Сторные проблемы семантики*. Москва: Гнозис, 2005.
- БАГИ, М. Синтаксичка и семантичка анализа глагола оштетити и уништити из угла теорије семантике оквира. Jasmina Moskovljević Popović, Ranka Stanković (eds.). *Proceedings of the International Conference South Slavic Languages in the Digital Environment judig*. Belgrade: University, Faculty of Philology, 2025, 181–207.
- ВИТАС, Душко, Ранка СТАНКОВИЋ, Цветана КРСТЕВ. О фамилији корпуса савременог српског језика СрпКор. Jasmina Moskovljević Popović, Ranka tanković (eds.). *Proceedings of the International Conference South Slavic Languages in the Digital Environment judig*. Belgrade: University, Faculty of Philology, 2025, 3–27.
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. Лексика српског књижевног језика данас. *Анали ојранка САНУ у Новом Саду*, број 12 – за годину 2016 (2017): 45–57.
- КРАЈИШНИК, Весна. *Лексички јрисјуй срјском као сјјраном језику*. Београд: Универзитет у Београду – Филолошки факултет, 2016.
- МАРКОВИЋ, Александра, Ранка СТАНКОВИЋ, Наталија ТОМИЋ, Оливера КИТАНОВИЋ. Лексичка база Фрејмнет: неколико примера оквира из домена ризика. *Инфойека: часојис за дијитјалну хуманисјику*, 21(1) (2021): 7–35.
- *
- ATKINS, B. T. Sue, Charles J. FILLMORE, Christopher J. JOHNSON. Lexicographic Relevance: Selecting Information from Corpus Evidence. *International Journal of Lexicography* 16(3) (2003): 251–280.
- BARCELONA, Antonio (ed.). *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 2003.
- BARSALOU, Lawrence W. Grounded Cognition. *Annual Review of Psychology* 59 (2008): 617–645.
- BERGEN, Benjamin. *Louder than Words: The New Science of how the Mind Makes Meaning*. New York: Basic Books, 2012.
- BYBEE, Joan. *Language, Usage and Cognition*. Cambridge University Press, 2010.
- CLARK, Eve V. *The Lexicon in Acquisition*. Cambridge University Press, 1993.
- CROFT, William, Alan D. CRUSE. *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- DINIĆ MARINKOVIĆ, Milica, Aleksandra MARKOVIĆ, Ranka STANKOVIĆ. FrameNet as a Tool for Tracing Semantic Development in FLA. Case of Lexical Unit “uspomena” (eng. ~memory.n) in

- School-Age Children in Serbia. Kristina Š. Despot, Ana Ostroški Anić, Ivana Brač (eds.). *Lexicography and Semantics*. Book of Abstracts of the XXI EURALEX International Congress. Institut za hrvatski jezik, 2024, 59–62.
- FILLMORE, Ch. Frame Semantics and the Nature of Language. *Annals of the New York Academy of Sciences* 280 (1976): 20–32.
- FILLMORE, Charles J. Frame Semantics. *Linguistics in the Morning Calm: Selected Papers from SICOL-1981*. Seoul: Hanshin Publishing Company, 1982, 111–137.
- FILLMORE, Charles J. *Form and Meaning in Language, Vol. 1: Papers on Semantic Roles*. Chicago: University of Chicago Press, 2003.
- GEERAERTS, Dirk. The Interaction of Metaphor and Metonymy in Composite Expressions. René Dirven, Ralf Pörings (eds.). *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. New York: De Gruyter Mouton, 2002 [1995], 435–468.
- GOOSSENS, Louis. Metaphonymy: The Interaction of Metaphor and Metonymy in Expressions for Linguistic Action. Louis Goossens, Paul Pauwels, Brygida Rudzka-Ostyn, Anne-Marie Simon-Vandenbergen, Johan Vanparys (eds.). *By Word of Mouth: Metaphor, Metonymy and Linguistic Action in a Cognitive Perspective*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 1995, 159–174.
- JOHNSON, Mark. *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. Chicago: University of Chicago Press, 1987.
- KLIKOVAC, Duška. *Metafore u mišljenju i jeziku*. Beograd: Čigoja štampa, 2004.
- KLIKOVAC, Duška. *Semantika predloga. Studija iz kognitivne lingvistike*. Beograd: Filološki fakultet, 2006².
- KÖVECSES, Zoltán. The Metaphor–Metonymy Relationship: Correlation Metaphors are Based on Metonymy. *Metaphor and Symbol* 28/2 (2013): 75–88.
- LAKOFF, George, Mark JOHNSON. *Metaphors we Live by*. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
- LITTLEMORE, Jeannette. *Metonymy: Hidden Shortcuts in Language, Thought and Communication*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
- LYONS, John. *Semantics. Vol. 1–2*. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- MOSKOVLEVIĆ POPOVIĆ, Jasmina, Milica DINIĆ MARINKOVIĆ. O razvojnem korpusu pisanog srpskog jezika i mogućnostima primene u praćenju jezičkog razvoja. *Анали Филолошкој факултету* 27/2 (2015): 317–327.
- MOSKOVLEVIĆ POPOVIĆ, Jasmina. Prve reči i kako ih odrediti: teorijsko-metodološki problemi u proučavanju ranog leksičkog razvoja. Rajna Драгићевић (ур.). *Пућевима речи: Зборник у часој проф. др Д. Горјан-Премк*. Beograd: Филолошки факултет, 2017, 143–156.
- MURPHY, M. Lynne. *Lexical Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- NEUMAIR, Patrick A., Felix M. GEHRECKE, Stefan HARTMANN. A Frame-semantic Approach to Conceptual Metaphors in the Domain of Emotion. *Language and Cognition* 17 (2025): 1–18.
- RADDEN, Günter. How Metonymic are Metaphors? Antonio Barcelona (ed.). *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 2003, 93–108.
- REGGIN, Lorraine D., Ligia E. GÓMEZ FRANCO, Olexandr V. HORCHAK, David LABRECQUE, Nadia LANA, Laura RIO, Gabriella VIGLIOCCO. Consensus Paper: Situated and Embodied Language Acquisition. *Journal of Cognition* 6/1 (2023): 1–63.
- RUIZ DE MENDOZA IBANEZ FRANCISCO JOSÉ, Alicia GALERA-MASEGOSA. Going Beyond Metaphonymy: Metaphoric and Metonymic Complexes in Phrasal Verb Interpretation. *Language Value* 3(1) (2011): 1–29.
- RUPPENHOFER, Josef, Michael ELLSWORTH, Miriam R. L. PETRUCK, Collin F. BAKER, Charles J. JOHNSON, Jan SCHEFFCZYK. *FrameNet II: Extended Theory and Practice*. Berkeley: International Computer Science Institute, 2016.
- TERRY, Amanda. Metaphonymies we Die by: The Influence of the Interactions between Metaphor and Metonymy on the X-phemistic Conceptualization of Death. *Lexis* 16 (2020): 1–27.
- TOMASELLO, Michael. *Constructing a Language: A Usage-based Theory of Language Acquisition*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003.
- TOMASELLO, Michael. Cognitive Linguistics and First Language Acquisition. Dirk Geeraerts, Hubert Cuyckens (eds.). *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford: Oxford University Press, 2012, 1092–1112.
- TRTOVAC, Aleksandra, Vasilije MILNOVIĆ, Cvetana KRSTEV. The Serbian Part of the ELTeC—from the Empty List to the 100 Novels Collection. *Infotheca-Journal for Digital Humanities* 21.2 (2021): 7–25.
- UTVIĆ, Miloš. *Izgradnja referentnog korpusa savremenog srpskog jezika*. Doktorska disertacija. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, 2013.

WELLSBY, Matthew, Penny M. PEXMAN. The Influence of Bodily Experience on Children's Language Processing. *Topics in Cognitive Science* 6 (2014): 425–441.
 VIHMAN, Marilyn May. *Phonological Development*. Oxford: Blackwell, 1996.

Milica Dinić Marinković
 Aleksandra Marković

WHEN PLACE REMEMBERS: THE CONCEPTUALIZATION OF THE LEXICAL UNIT USPOMENA IN THE PERIOD OF COMPULSORY EDUCATION

S u m m a r y

This paper examines the development of the meaning of the lexical unit *uspomena* ('memory.n', frame: Remembering_experience) in primary school students' written production in Serbian. The analysis is based on data from a developmental corpus of written texts produced by students from grades 3 to 8 and combines two analytical frameworks: FrameNet and conceptual analysis. The results indicate that, at this stage of development, the meaning of the lexical unit *uspomena* is not yet fully stabilized within its conventional structure but instead is undergoing a process of systematic reorganization.

We determined the core and peripheral frame elements in the conventional usage of this frame in Serbian (in the Serbian reference corpora), as well as their grammatical realizations. The FrameNet-based analysis of the schoolchildren's usage shows that the aforementioned shifts are reflected in the redistribution of frame elements, most notably in the increased prominence of the element *Place*, which does not belong to the canonical frame. Rather than functioning as a peripheral element, *Place* participates in a wide range of configurations and assumes roles that are not predicted by the conventional structure. At the same time, the absence or marginalization of elements associated with internal states further points to an ongoing reconfiguration of the semantic structure of the lexical unit. Conceptual analysis demonstrates that these patterns are systematic and cognitively motivated. In the analyzed data, memories are consistently conceptualized as objects: they can be located in space, possessed, left behind, lost, transferred, or destroyed, and are closely tied to specific places. Spatial relations thus play a structuring role in the organization of meaning, indicating that the concept of memory is grounded in relations between entities, locations, and experiences, rather than exclusively in internal mental representation.

These patterns are shaped through the interaction of metaphorical and metonymic processes, particularly in configurations in which place stands for events, experiences, or experiencers. From a developmental perspective, the findings point to a trajectory of abstraction in which externally grounded, spatially organized representations are gradually reanalyzed and internalized as mental content. The development of meaning thus proceeds not as a linear acquisition of predefined structures, but as a process of progressive reorganization and differentiation of initially overlapping conceptual configurations.

Overall, the results show that the meaning of *uspomena* is organized around stable, spatially grounded patterns of conceptualization that persist throughout the entire period of compulsory education, highlighting the importance of integrating frame-semantic and cognitive approaches in the study of lexical semantic development in first language acquisition.

Милица Динић Маринковић
 Универзитет у Београду
 Филолошки факултет
 Катедра за општу лингвистику
 Центар за примењену лингвистику
 Студентски трг 3, 11000 Београд, Србија
 milica.dinic.marinkovic@fil.bg.ac.rs

(Примљено: 1. априла 2026;
 прихваћено: 19. маја 2026)

Александра Марковић
 Институт за српски језик САНУ
 Ђуре Јакшића 9, 11000 Београд, Србија
 aleksandra.markovic@isj.sanu.ac.rs

Марија Пастор-Кичи

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА ГУСТАТИВНИХ КАТЕГОРИЈА У СРПСКОМ И МАЂАРСКОМ ЈЕЗИКУ

Рад се бави проучавањем појмова и израза везаних за чулни доживљај укуса у српском и мађарском језику. Опажање света око нас представља универзално својство човека; међутим, ментална репрезентација и концептуализација чулних опажања у великој мери зависе од језика изражавања датих појмова. Циљ рада је да се путем контрастивне семантичке анализе испитају најважније сличности и разлике у језичком изражавању густативних појмова 'слатко', 'слано', 'кисело' и 'горко', који се у српском и мађарском језику традиционално сматрају основним укусима. Сходно томе, разматраће се етимологија назива, њихова денотативна и конотативна значења, концептуализација, као и њихова заступљеност у фразеологизмима на оба језика.

Кључне речи: перцепција укуса, густативни појмови, језичка слика света, српски језик, мађарски језик.

The paper examines concepts and expressions related to the sensory experience of taste in the Serbian and Hungarian languages. While the perception of the surrounding world is a universal human capacity, the mental representation and conceptualization of sensory experiences are largely shaped by the language through which these concepts are expressed. The aim of this study is to identify, through contrastive semantic analysis, the key similarities and differences in the linguistic expression of the gustatory concepts 'sweet', 'salty', 'sour', and 'bitter', which are traditionally regarded as basic tastes in both Serbian and Hungarian. The analysis will consider the etymology of these terms, their denotative and connotative meanings, their conceptualization, as well as their occurrence in phraseological units.

Key words: taste perception, gustatory concepts, linguistic view of the world, Serbian language, Hungarian language.

1. Уводна разматрања. Предмет рада јесте посматрање језичког одражавања појмова који су настали услед перцепције укуса у српском и мађарском језику. Чула која представљају основне инструменте опажања света око нас јесу универзално својство људске врсте (ROT 2004; CSÉRE et al. 2007). Сходно томе могло би се очекивати да је и вид њихове концептуализације и језичког изражавања универзалан у свим језицима. Међутим, и поред бројних изражајних еквивалената увек постоје и одређена одступања, пошто сваки језик на својствен начин моделира језичку слику света (BAŃCZEROWSKI 1999, 2008; SIROKA 2012; Алдачић 2016). Дакле, претпоставља се да ће се и у корпусу истраживања, који је састављен помоћу грађе различитих речника српског и мађарског језика (в. списак у одељку Извори), показати да ће, услед просторно-културалних односа српског и мађарског народа, језичка слика примарне перцепције укуса, као и њихова ментална репрезентација у апстрактнијим слојевима језика, бити у приличној мери еквивалентна. Упркос томе очекује се и појава одређених разлика у концептуализацији ових категорија које ће се показати првенствено у етимолошком и фразеолошком оквиру два посматрана језика.

1.1. ПСИХОФИЗИЧКА ПОЗАДИНА И ЈЕЗИЧКА МАНИФЕСТАЦИЈА. Првобитна функција опажања и препознавања укуса (нераздвојиво од осета мириса) била је заштитна и играла је улогу у процени ваљаности и исправности хране. Наиме, мирис штетних (отровних или покварених) намирница махом је одбојан, а њихов укус изазива гађење. У тој фази развоја језичко изражавање густативних квалитета вероватно је било дихотомно, тј. у виду наглашеног поларитета концепта одбојног и привлачног из којег су се затим постепено издвајале нама познате тзв. „основне” категорије укуса (‘слатко’, ‘слано’, ‘кисело’ и ‘горко’) и њихове даље нијансе. Процес диференцијације именовања појединих квалитета вероватно се одвијао на сличан начин као што су то у домену боја установили Берлин и Кеј у својој класичној теорији о називима основних боја и принципима њиховог појављивања у језицима света (BERLIN – KAY 1969 – наводи ANDRIĆ 2011: 134; 2020: 31).

Када се, међутим, говори о концептуализацији осета укуса и њиховом језичком изражавању треба водити рачуна о томе да се свесно разлучи сам механизам психофизичке перцепције густативних надражаја од њихове менталне репрезентације у традицији и културној баштини различитих људских популација широм света. Наиме, савремена психофизичка истраживања су на прелазу између 20. и 21. века експерименталним путем негирала реално постојање тзв. *четири основна укуса* које је почетком 20. века на традиционалним европским основама установио Хенинг (HENNING 1916 – наводи CSÉPE et al. 2007: 303–304; DELWICHE 1996; ERICKSON 2008) и уместо тога показала да се укуси не опажају изоловано, већ у виду одређеног модела¹ у којем се квалитет стимулуса одређује на основу интегралног обрасца деловања свих активираних неурона, а не само једног специјализованог влакна које је задужено за преношење осета одређеног квалитета (ERICKSON 2008). Истовремено, у пољу гастрономије се и даље оперише појмом основних укуса, па је чак присутна и тенденција проширивања њихове палете,² док, с друге стране, још и данас постоје језици у којима је уместо проминентних назива основних укуса присутно одређено стање прелаза између дихотомне категоризације (‘непријатно’ – ‘пријатно’) и појава израза конкретнијег значења. Такав је, између осталог, и језик нганасан из самоједске скупине,³ у којем још није дошло ни до потпуне диференцијације назива укуса и мириса, а конкретни називи се добијају, између осталог, додавањем суфикса за означавање укуса и/или мириса именској основи са значењем ентитета чији се укус или мирис

¹ Такозвани модел укрштених образаца нервних надражаја, у оригиналу: „across-fiber pattern model” (ERICKSON 2008).

² Тако је, на пример, 1985. године у глобалним релацијама прихваћен тзв. умами као пети основни квалитет, чији је назив преузет из јапанског језика (значи ‘пријатан укус’), а својствен је глутаминској киселини (MSG) и поседује специфичне рецепторе на површини језика (Rotkovic 2022). Осим њега, разматрани су и други кандидати (нпр. љуто), међутим неки од њих се не перципирају путем густативних рецептора већ другачијих осета.

³ Самоједски и угро-фински језици представљају две главне гране уралске језичке породице која је почела да се раздваја око 4000. године п. н. е. Језик нганасан припада северносамоједским језицима чији говорници обитавају у Сибиру, док се средњоевропски мађарски језик заједно са обско-угарским (сибирским) језицима хантијским и мансијским убраја у угарски огранак угро-финске породице (A. Jászó 2007: 43).

жели изразити, нпр. *čajhəgə čaj* 'фини чај укуса чаја'; *bahəgə/bahitü* 'арома дивљег ирваса' итд. (SZEVEÉNYI 2009).

У српском и мађарском језику, у свакодневном поимању стварности, заступљене су четири основне категорије укуса ('слатко' – 'édes'; 'слано' – 'sós'; 'кисело' – 'savanyú' и 'горко' – 'keserű') које путем свог концептуалног утемељења у дубљим нивоима репрезентације оцртавају суптилне нијансе специфичних разлика у симболичкој манифестацији ових појмова које овај рад тежи да открије.

1.2. ТЕОРИЈСКА ПОЗАДИНА И МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР. При разматрању постављених питања рад се првенствено ослања на теорију *језичке слике свейџа* (JCC), која своје корене налази у радовима Хумболта и Витгенштајна, као и у радовима америчких истраживача Сапира и Ворфа, који су поставили своју познату хипотезу о међусобном условљавању и одређивању језика и култура.

У савременим лингвистичким истраживањима теорија JCC као тренд ојачала је крајем осамдесетих година 20. века (Алдачић 2016: 396) и у почетку вршила значајнији утицај на оријентацију лингвистичких школа у словенским земљама источне Европе (у Русији, Пољској, Чешкој и Словачкој), и то нарочито на пољу етнолингвистике као научне дисциплине која је у размишљању о језику чврсто повезана са културолошким, антрополошким, психолошким и социолошким наукама (ŠIROKA 2012: 297). Одређену улогу одиграла је и у развоју когнитивне семантике чији су познатији представници у светским размерама Лејкоф, Џонсон, односно Лангакер (BAŃCZEROWSKI 1999).

Овај рад се првенствено ослања на когнитивни приступ JCC-а, који се овде конкретно фокусира на концептуализацију густативних осета у српском и мађарском језику, а који се хипотетички изражавају првенствено кроз термине основних укуса, као и одређених лексема и израза (фразема). У раду се заузима став да JCC није безусловно објективна слика мерљиве стварности, већ много више показатељ колективне субјективне (неретко метафоричке или симболичке) представе о појмовима са којима се чланови заједнице редовно сусрећу.

Методолошки оквир се може окарактерисати као компаративна и контрастивна семантичка анализа која се не ослања на формално-језичке елементе, већ првенствено на појмовно-семантичке еквиваленте и разлике у два језика.

2. КОНЦЕПТУАЛНО-СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА ГУСТАТИВНИХ КАТЕГОРИЈА.

2.1. КАТЕГОРИЈА 'СЛАТКО'. Према ERHSJ⁴, придев *слагак* ('suavis') настао је од предсловенске сугласничке основе **sol-* која је затим путем изведенице **sold-ькѣ* резултирала придевом 'сладак' (као антонимом придеву *јорак*). По свом првобитном значењу означава пријатан, привлачан квалитет укуса који је попут 'укуса меда или шећера', док фигуративно означава 'стања и расположења испуњена задовољством, радошћу, срећом', односно 'доживљаје' који

⁴ Списак скраћеница за коришћене изворе дат је на крају рада.

у сензитивном или емоционалном смислу могу допринети постизању оваквих расположења (нпр. ~ *мирис*, ~ *живој*, ~ *сан*, ~ *шала*). Може такође реферисати и на ‘особу умиљатог изгледа и опхођења’ (нпр. ~ *девојка*, ~ *реч*). Израз *бићи слајке крви* значи ‘бити племенит, добар, саосећајан; бити умиљат, драг’. Међутим, придев *сладак* може указивати и на ‘непримерено задовољство сумњивих моралних вредности’ (нпр. ~ *лаж*, ~ *освећа*), као и у пословицама *слађа смоква преко њлоја* (*нећо она шћо се може убраћи кад човек хоће*) или *нема слађеј меса од краденој*, које бележи Вук Стефановић Караџић (1900). Указује, такође, и на ‘неискрене радње’ када неко својим љубазним опхођењем тежи да стекне одређене предности или да доведе у искушење некога ко може да пружи овакве бенефиције. На наведено се, на пример, односе следећи изрази: *сладак на језику* (‘онај који је претерано љубазан, ласкав, пун лепих речи’); *правии слајко лице* значи ‘улагивати се, додворавати се’.

У мађарском језику категорију ‘слатко’ означава придев *édes*, изведен из речи *íz* (‘укус’) пореклом из уралског прајезика (основног облика **ipsz* или **ipsz*) у којем је, поред густативног значења, вероватно реферисао и на олфакторни феномен (TESZ, EtSzT). Деривација је спроведена помоћу придевског суфикса *-(e)s* значења ‘поседовати квалитет означен основом’. Тако је првобитно настали придев по свему судећи означавао квалитет ‘који поседује (пријатан) укус/мирис’ као антоним квалитета без.

Основно значење овог придева у мађарском језику се иначе подудара са значењем српског придева *сладак*, као и са фигуративним значењима која се односе на пријатне осете и емоције, односно привлачне особине и карактерне црте (нпр. ~ *illat* ‘миомирис’; ~ *álom* ‘сан’; ~ *csók* ‘пољубац’; ~ *szavak* ‘речи’; ~ *remény* ‘нада’; ~ *lányka* ‘девојчица’ итд.) или етички противуречним колокацијама попут (~ *hazugság* ‘лаж’; ~ *bosszú* ‘освета’ итд.). Није, међутим, карактеристично да се овим придевом основног облика упућује на неискрене речи и скривене намере. За то се користе изрази који индиректно упућују на појам слатког квалитета кроз неку намирилицу слатког укуса, нпр. *mézes-mázos beszéd* (*mézesmázos* = досл. ‘са глазуrom од меда’): ‘мед и шећер; бити слаткоречив’ (AND); *elhúzza a mézesmadzagot vki előtt/vkinek az orra [a szája] előtt* (*mézesmadzag* = досл. ‘уже натопљено медом’): ‘заваравати некога лажним обећањима; махати шаргарепама’ (AND); *cukros bácsi* ‘чика са бомбонама, педофил’ (AND).

Иначе, у мађарском језику реч *édes* у домену родбинских веза означава још и ‘релацију непосредног сродства’, нпр. *édesanya* ‘рођена мати’; *édesapa* ‘рођени отац’; *édestestvér* ‘рођени брат или сестра’ (ÉrtSz), што се комплементарно посматрано може поставити у паралелу са српским изразом *девећа вода кисела* при означавању далеког или никаквог сродства (PMC).

2.2. КАТЕГОРИЈА ‘СЛАНО’. Према ERHSJ придев *слан* је (у суштини као и придев *сладак*) настао од предсловенске сугласничке основе **sol-*, која је затим (уместо изведенице на *-d*: **sold-ъкъ* > *сладак*) проширена формантом *-n* (**solnъ*) одакле је настао данашњи придев *слан*. Заједничка етимологија ова два придева у српском језику нам говори о концептуализацији ових квалитета као подједнако привлачних и значајних за чланове језичке заједнице, чак и у не

сасвим повољним ситуацијама, као нпр. у пословици: *Сухој земљи и слана је вода добра*, коју бележи Вук Стефановић Караџић (1900).

Првобитно значење придева *слан* ('salsus') је густативног карактера и означава појам који у себи садржи со или је засићен сољу, односно има карактеристичан укус соли или је припремљен употребом соли (РМС). Према *Речнику српскохрватскога књижевног језика* Матице српске (1967–1974), придев у фигуративном смислу може да значи 'нешто (нпр. особину или понашање) што је духовито, двосмислено, непристојно, простачки обојено' (нпр. ~ *узречице*, ~/*не*~ *вицеви*),⁵ као и 'нешто што је претерано скупо', нпр. ~ (*пре*~) *цене* 'нереално, претерано високе цене' (ОГ).

Слано као 'интелектуални или духовити квалитет' је, на пример, повезан са изреком *Имајти соли у љави* (*џикви*) 'бити при памети, имати памети, бити паметан, разуман' (ОГ), док супротно томе *солијти* [*некоме*] *мозак/џамеј* значи 'наметати некоме своје мишљење, ставове, беспотребно давати некоме савете' (ОГ). Даље, човек без памети, који говори шта му на ум дође јесте *неслан чоек* (Вук), као и безвредан квалитет без изразитих одлика који се оцењује као *ни слано ни прарепо* (МАТ), односно *неслано као џрава* (Вук).

Веза између сланог квалитета и високих цена лежи у чињеници да се у средњем веку веома тешко долазило до соли и да се за њу често плаћала висока цена (царина). Због тога она у изрекама и пословицама фигурира и као 'средство подмићивања', нпр. *џружјити некоме слану руку* 'подмитити чим, дати [или само обећати] награду' (РМС), али и као 'гест гостопримства и пријатељства' при доласку путника намерника или гостију (*гочекајти некога сољу и хлебом*). *Јесјти* [*с неким*] *со и хлеб* значи 'живети с неким у заједници; живети с неким у слози и пријатељству' (ОГ), али *živjeti o soli i kruhu* или *nemati [ni] krštene soli* (МАТ) указује на живот у тешком сиромаштву. Израз *со соли* [*нечеја*] исказује да је нешто 'бит, односно суштина нечега' (ОГ). Није ни чудо дакле да квалитет сланог некад може да буде исто толико 'примамљив као и слатко', нпр. *навалијти* [*најрнујти*, *џојрчајти*] *као овце на солило* 'похлепно похрлити за нечим, дати се на нешто без размишљања' (ОГ); *hrliti kao muhe na med; ići kao pčele na med* (МАТ) 'радо и брзо поћи с одушевљењем на нешто, грабити/отимати се за нечим'.

У мађарском језику придев *sós* 'слано' је дериват именице *só* 'со', који се добија додатком суфикса *-s* значења 'поседовати квалитет означен основом' (TESZ, EtSzT). Иначе, сама именица *só* дели своје порекло са основом придева киселог квалитета *sav-* кроз прастари номен вербум **čaβz* или **čappa* значења 'кисело, киселити'. Одвајање речи за означавање сланог квалитета се по претпоставци одиграло најкасније до 8–9. в. наше ере. Заједничко по-

⁵ Напомена: услед континуираних промена у језику, могуће је да одређене семантичке нијансе речи и израза временом нестану или се делимично промене. То се у знатној мери односи на идиоматске изразе, односно фразеологизме, који су, услед процеса глобализације, нарочито подложни променама употребне вредности и забору. Тако се, на пример, поставља питање да ли су изрази попут *слане узречице* и *слани/неслани вицеви* заиста присутни у савременом српском језику или се већ могу сматрати архаизмима, насупрот изразу *неслане џале*, који је вероватно познат сваком говорнику српског језика. За прецизне одговоре требало би спровести темељна истраживања усмерена на ова и слична питања.

рекло назива ових квалитета поткрепљују изрази који по свом облику означавају други квалитет од очекиваног, нпр. *sóstej* (досл. ‘слано млеко’) у неким крајевима означава кисело млеко, а мађарски назив биљке *кисељак* јесте *sóska* (досл. ‘слана [биљка], сланица’). Опет, израз *megadja a savát-borsát vminek* (досл. ‘дати нечему соли/киселост и бибера/папра’) значи ‘зачинити причу нечим; знати како се ствари раде’ (Fo, Os). Наиме, традиционални (данас већ архаични) аломорф именичке основе *só-* у мађарском управо представља облик *sav-* који је заједнички облик за слани и кисели квалитет, док су се у савременом мађарском језику ови облици већ у потпуности раздвојили. Тако, одговарајући еквивалент израза *со соли [нечећа]* у мађарском јесте *az élet sója* (досл. ‘со живота’), односно *зачин живоћа* (AND).

Може се уочити да се основне густативне одлике овог придева подудајају у два језика, као и већина фигуративних значења. Тако, на пример, у случају концептуалне релације интелектуалних/духовитих потенцијала и сланог квалитета изрека *tudja, mennyi só kell bele* (досл. ‘знати колико соли треба ставити у нешто’) указује на особу која има искуства и зна како треба нешто урадити (Os), док *kevés van a sótartóban* (досл. ‘имати мало у сланику’) значи ‘бити пригласи’ (ONG, Os), односно ‘бити *неслан чоек*’ (Вук). У мађарском језику исти израз (*sótalán ember*) указује на досадног, нерасположеног човека без осећаја за хумор. Опет, израз *több a sava, mint a szava* (досл. ‘више соли него речи’) указује на супротност количине изговорених речи и мудрости у њима, нпр. ‘много збора а никаква створа; где је много приче, мало је рада’ (AND), док је израз *attikai só* (‘атичка со’) дословно повезан са класичном сентенцијом *sal Atticus* и указује на атички (старогрчки) начин досетљивог и духовитог говора. У наведеној сентенцији реч *со* метафорички је повезана са појмом оштроумности и духовитости (ERTSz), слично као у српском изразу *слане узречице* (PMC).

Међутим, релација сланог квалитета и појма вредности у мађарском језику се концептуализује на другачији начин него у српском. Иако је присутан концепт соли као ‘симбол заједничког живљења’: *egy só, (egy) kenyéret eszik [egy són (egy) kenyéren van v. él] vkivel* (‘јести [с неким] со и хлеб’ (ONG), со као ‘симбол добродошлице’ (*гочекаџи наколоа сољу и хлебом*) није присутан у мађарском језику. Уместо тога со некад фигурира као ‘симбол гостопримства’. Тако пословица *kinek savával élsz, főztit megdicsérsz!* (досл. ‘чију со једеш, јело му похвали’) указује на дужно поштовање угошћеног према домаћину (ONG, Os). У својој крајњој конотацији количина поједене соли представља сам ‘животни век’, нпр. изрека *nem eszik meg még egy kilo só* (досл. ‘неће појести још кило соли’) значи да ће особа 1) ускоро отићи; 2) преминути (Os).

Када се посматрају фразеологизми везани за релацију појма *слано* и цена или новца, у мађарском језику се и они донекле разликују. На пример, код израза *elég nehéz a só, ha drága* (досл. ‘прилично је тешка со ако је скупа’) и *könnyű a só, ha olcsó* (досл. ‘лагана је со ако је јефтина’), акценат је стављен више на физичку тежину, него на саму цену намирнице, а изрази указују на ‘спремност суочавања са животним препрекама’ (ONG, Os). Исто-времено изрека *слане цене* у мађарском не фигурише уз слани, већ уз љути

квалитет (BA): *borsos ár* (досл. ‘папрена цена’),⁶ *borsos számla* (досл. ‘папрени рачун’), а појам соли као средство за подмићивање се ни у ком облику не користи. С друге стране, ‘примамљива особина сланог укуса’ присутна је и у мађарском језику, као на пример, у пословици (*a vén kecske is megnyalja a só*t (досл. ‘и матора коза со лиже’) која у српском има еквивалент *и сѿара овца со лиже*, а значи ‘и старијег мушкарца још привлаче жене’ (AND).

Поред наведених, у народу живи још и појам ‘девалвације/обезвредивања’ ове намирнице у изрекама попут *a nyakába szó vkinek vmit*, тј. ‘прикачити/натоварити некоме нешто на врат; утапати некоме нешто’ (AND) (досл. ‘увалити некоме со на врат’) као нешто не толико вредно колико и тешко, а јединствена је у мађарском и реч *sóhivatal* (досл. ‘биро соли’) која чува успомену на доба када је коначно увођење новца као средства за плаћање укинуло раније средњовековне привилегије мењачница („бироа соли”) које су вршиле размену соли за новац, Тако је реч *sóhivatal* постала синоним за ‘бесмислену бирократију’ (BA).

У даљем помаку појма сланог на скали негативних конотација со се јавља још и у виду ‘средства наношења бола’ или ‘кварења, односно уништавања нечега’.

Тако интернационализам *мејњнуѹи (сѹавиѹи/сѹав.ѹаѹи)* соли на живу рану (енг. *rub salt in[to] the wound*; нем. *Salz in jmnnds. Wunden streuen* [Fo])) у значењу ‘подсетити/подсећати некога на нешто непријатно, болно, обновити/обнављати нечије болне, неугодне успомене’ (От) има свој потпуни еквивалент и у мађарском језику у облику *sót hint vkinek a sebére/sebébe vki*.

Истовремено, изрека *elsózza a levest* (досл. ‘пресолити чорбу’) нема свој еквивалент у српском, а значи ‘упропастити/упрскати нешто; оде маст у пропаст’ (AND). Такође, ни пословица *sok szakács elsózza a levest* (досл. ‘много куvara пресоли чорбу’), односно ‘где је много бабица, килава су деца’ (AND) нема свој аналог, али у оба случаја претерано сољење фигурише као чин упропашћивања нечега.

Међутим, од свих конотација најнегативнију носи изрека старозаветног порекла⁷ *sóval hinti be vminek a helyét* (досл. ‘посејати со по месту нечега’), а значи ‘потпуно уништити’, односно ‘ставити/метнути крст на нешто/преко нечега’ (AND).

2.3. КАТЕГОРИЈА ‘КИСЕЛО’. Према ERHSJ придев *кисео* води порекло од прасловенског корена **kys-* значења: 1) ‘постати кисео, скиснути се’; 2) ‘постати мокар, влажан (покиснути)’; 3) ‘раскиснути размекшати’, уз напомену аутора речника да „*sva tri značenja ne nalaze se u svim narječjima*” (ERHSJ: 84). Актuelно густативно значење (‘acidus’) заступљено је у придевској изведеници на *-ел* и *-ѹи*: *кисео* (*-ла*, *-ло*), међутим као и већина назива укуса и *кисело*

⁶ Овде треба напоменути да се у савременом српском језику, као и у мађарском, данас много чешће користи израз *ѹаѹрене цене*, него *слане цене*. Међутим, сам податак да се појам сланог квалитета икада повезивао са концептом скупоће у српском језику, био је вредан помена у овој упоредној анализи, нарочито што се може пронаћи чак у три коришћена извора (Мат; От; РМС).

⁷ „И Авимелех бијаше град цео онај дан, и узе га, и поби народ који беше у њему, и раскопа град, и посеја со по њему” (Суд. 9:45).

поседује и своје олфакторно значење (‘који има оштар воњ, мирис киселине’ нпр. *кисела сјарина*, *кисели мирис* [РМС, РСАНУ]). Иначе кроз флексију корена **kys-* реч ствара семантичку везу и са изведеницама корена облика **kvas-* од којег потичу речи *квасићи* (‘влажити’), *квасина* (‘оцат, сирће’), *квас* (‘кисело пиће од раженог брашна’), *квасац* (‘гљивице које изазивају врење при производњи пива или изради киселог/дизаног теста’) (РСАНУ).

Примарно значење придева може се окарактерисати као нешто што ‘има укус оцта, сирћета, лимуна итд.’ или је ‘вештачки доведен у стање киселости додавањем киселине, стављањем у киселину или гљивичним врењем закишељен, укисељен’, односно има хемијско својство киселине (РМС, РСАНУ).

Фигуративно значење придева реферише на ‘људско расположење’ које одражава незадовољство, зловољу, снуженост (РМС), што указује на то да концептуализација овог квалитета углавном одражава ‘неугодан осећај’ попут туге, безвољности, непријатности (нпр. ~ *осмех*, ~ *жена*). Израз *најправиии кисело лице* значи ‘бити мрзовољан, примити нешто с нерасположењем, јадно изгледати’ (Мат), док се израз *зајрисиии киселу јабуку* тумачи као ‘морати се прихватити неугодна, мучна посла’ (От). Израз *кисело јрожђе* иронично указује на ствар коју би неко желео да има, али својим негативним ставом уверава друге да је она по њему безвредна, као што је случај у велеризму⁸ из Вукове збирке: *Кисело јрожђе не ваља, јџрну зуби од њеја. Казала лисица кад није мојла да ја добије*.

Појам ‘киселог као безвредног’ може се опазити и у изрекама *кисели красџавци* (‘глупост, неозбиљна ствар’), *деветиа вода кисела* (‘врло далеко сродство, далек или никакав род’), а у случају изреке *ни кисео ни весео* исказује се ‘карактер који је потпуно неодређен, безизражајан’ (Мат).

Крајње негативна концептуализација овог квалитета читава се у изреци *јролииии (јревалииии) сирће* што значи ‘учинити нешто лоше, забрљати’ (От) у суштини еквивалентног значења као у споменутој мађарској изреци *elsőzza a levest* (досл. ‘пресолити чорбу’).

Ипак, у збирци Вука Стефановића Карацића (1900) може се пронаћи и позитивнија конотација киселог укуса у пословици *Винце кисело срце весело*, мада овде добро расположење вероватно пре потиче од самог вина него од његовог киселог укуса, као што то потврђује и једна друга његова пословица *Доброј је вина и киселица добра*.

Као што је већ речено, у мађарском језику морфолошке основе назива за *слани* (*só-/sav-*) и *кисели* (*sav-*) квалитет деле своју етимологију (в. 2.2.) путем прастарог номен вербума **čabъ* или **čappa* (TESZ, EtSzT). Тако се назив првобитно односио на оба квалитета, па се затим постепено одигравала спецификација значења. Данашњи облик придева је дериват именичке основе *sav-* додавањем именског суфикса *-(a)ny* (*savanyu* ‘киселина’) и придевског суфикса *-í* (*savanyú* ‘кисео’).

⁸ Велеризам је назив за посебну врсту фразеологизма препознатљивог облика, који се састоји од тврдње праћене референцом на субјекат који је то изговорио. Овај тип фразеологизма се веома добро уклапа у оквиру ироничних, циничних или апсурдних ситуација и нарратива. Фразеологизам је свој назив добио по лику Самуела Велера (Samuel Weller) из романа *Пиквиов клуб* писца Чарлса Дикенса (Charles Dickens).

Основне густативне одлике и овог придева подударају се у оба језика, као и већина фигуративних значења, нарочито у случају концептуалне везе између киселог квалитета и 'нерадо прихваћеног посла' или 'нерасположења'. Тако изрази *savanyú arcot/képet/pofát vág (vmihez)* или *olyan a képe, mint a savanyú uborka* (досл. 'лице му је као кисели краставац') значи исто што и израз *направи́ти кисело лице* (БА, МАТ), а *beleharap a savanyú almába* представља потпуни еквивалент израза *записи́ти киселу јабуку* (БА, ОТ). Постоји и израз *кисело ђрожђе (savanyú a szőlő)* са истом ироничном назнаком за 'недоступне ствари' (ФО, ВУК), док веза киселог квалитета са појмом 'безвредног или штетног' се у нарочитој мери може пронаћи у мађарским фразеологизмима са одредницом *ecet* ('сирће') која је у етимолошком сродству са српском речју *оцаи́*. Тако, на пример, изрека *ecettel fogja a legyet* (досл. 'сирћетом хватати муве') значи 'погрешно започети нешто' (ОС); *ecetre maradt* (досл. 'остати у/на сирћету') односи се на женске особе које су остале уседелице (ОНГ); *ecetbe eszi magát* (досл. 'изјести се у сирћету') значи 'свиснути од туге' или у преносном смислу 'уиселити се од јада' (ОС); док нам пословица *ecet nem változik borrá* (досл. 'од сирћета неће бити вино') говори да од нечег безвредног никада неће настати ништа вредно (ОС).

2.4. КАТЕГОРИЈА 'ГОРКО'. Према ERHSJ реч *їорак* води порекло од прасловенског корена **gor-* значења 'горети' ('ardere'). Прасловенски придев на -*ъk* (*їорак, їорка*) густативног значења 'amargus' настао је од истог корена, а семантичка веза густативног квалитета *їоркої* и глагола *їорейи* даје основ и претпоставци да је придев *їорак* у концептуалној вези и са квалитетом *љуи́иої*. Наиме у неким пределима реч *љуи́* значи и 'врућ', а има семантичку везу и са именицом *жїаравица* (ERHSJ).

Првобитно значење придева *їорак* указује на непријатан, неугодан укус кинина, пелина, док фигуративно значење упућује на 'нешто што је испуњено тешкоћама', 'што се тешко преживљава', што је 'страшно или тешко', односно 'што је помешано с болом или је скупо плаћено'. Отуда изрека *їеси́и їорак хлеб/крух* значи 'имати тежак живот', а *їорка ча́ша* симболизује несрећу и зло (РМС), као што и *їроїуи́иїи їорку їи́лулу* значи 'доживети велику непријатност, неправду или учинити нешто против своје воље' (МАТ). Опет, *їорка уи́еха* или *їорко задовољси́во* означавају душевно стање које је помешано са болом, док *умеси́иїи некоме їорку їоїачу* значи 'ставити некога у тежак положај' (МАТ) и то – могло би се рећи – намерно.

Квалитет *їоркої* (као и у случају *слаи́кої* и *киселої*) такође указује и на 'тоналитет комуникације', као и на нечију 'карактерну особину или расположење'. Тако изрека *искали́иїи/искаљива́иїи жуч на [некоме, нечему]* значи 'веома грубо поступити/поступати према некоме, с нечим, испољити/испољавати крајње негативан став према некоме, према нечему, погрдним речима напасти/нападати некога, нешто како би се дало одушка љутњи, гневу, бесу или неком свом незадовољству' (ОТ) где реч *жуч* попут пелина и кинина фигурише као типичан представник горког квалитета. Човек горког расположења је неко ко је, с једне стране, туробан, намрштен, а услед тога и заједљив и увредљив, односно *жучан*. Класична ознака *колери́чкої* темперамента управо указује на тип човека код којег је флуид жучи доминантан. Отуда кад

се некеме *йокрене жуч*, значи да се разљутио (МАТ), а Вукова пословица *и у бухе жуч има* указује на то да се и наизглед безначајне особе могу разљути-ти/ујести.

У мађарском језику придев *keserű* ('горак') је изведеница угарске основе **kðčz* значења 'горак' додатком придевског суфикса **-rz*. По облику је сличан вогулској (мансијској) основи *kwāškértaxt-* значења 'оно што има кисели, горак укус', односно естонској⁹ основи *kwosértaxt-* значења 'оно што има љут, опор, горак укус или мирис'. Апсолутне основе ових речи (*kwāš-* и *kwos-*) у видној мери су сличне словенском корену **kvas-* (превоју од **kys-*) где је сличност могућа последица ареалних контаката међу уралским и индоевропским језицима, а свакако поткрепљује хипотезу да су се називи за поједине укусе постепено издвајали из јединственог назива који је првенствено интегрално означавао мање привлачне (одбојне, непријатне) квалитете као што су *љушо*, *ојоро*, *торко* или *кисело* без обзира на то да ли припадају густативном или олфакторном модалитету.

Основне густативне одлике и у случају придева *iorak/keserű* подударaju се у оба посматрана језика, као и већина фигуративних значења, а нарочито у случају концептуалне везе између горког квалитета и 'емоционалног стања', односно 'начина опхођења' према партнерима у комуникацији. Тако и у мађарском језику постоје изрази који *iorak* укус повезују са тешким животом, лошом судбином, невољним задацима. На пример, колокације *~ kenyér* ('~ хлеб'), *~ falat* ('~ залогај'), *~ pirula* ('~ пилула'), *~ pohár* ('чаша/калеж горчине/жучи'), *~ igazság* ('~ истина') имају идентично значење као у српском. Изрека *keserű az orvosság, de muszáj bevenni* (досл. 'лек је горак али се мора узети') указује на потребу подношења непријатних ситуација које у свом крајњем исходу решавају проблем и чине човека отпорнијим (ÉRTSz+), а у свом значењу је делимично еквивалентна српским изрекама *йуџаџи/йројуџаџи* *iorку* *йилулу* или *искаџиџи/йоџиџи* (*йиџи*) *iorку* *чаџу* (МАТ).

Постоје такође и фразеологизми у којима *жуч* (мађ. *epe*) симболише колерички темперамент и адекватан тон заједљиве комуникације. Тако *az epe beszél vkiből* ('то жуч из некога проговара' [AND]) значи да неко из зловоље или мржње говори неке нешто (ONG); *felforr az epéje/forr az epe vkiben* ('узаврела/прорадила је коме жуч' [AND]) казује да се неко крајње разљутио и да се једва суздржава у показивању беса (ONG, BĀ, Fo), док нам *epét okád (vkire/vmire)* ('излити/пролити своју жуч на некога/по нечему' [AND]) говори да неко крајње злонамерно говори о некоме или га немилосрдно исмева (ONG, Os).

Као антоним наведених изрека у мађарском језику постоји израз *galamb-epéje van* (досл. 'имати жуч голуба' [BĀ]), а у значењу 'бити кротак/питом као овца/голуб' (AND). Такође, за изражавање питомог/кротког карактера живе изреке попут *nincs epéje* (досл. 'немати жучи' [Os]); *epéje sincs, mint a*

⁹ Као што је претходно речено, вогулски (мансијски) језик заједно са остјачким (хантијским) језиком припада обско-угарском огранку угро-финске (уралске) породице и на тај начин се унутар угарске гране сматрају најближим језичким сродницима мађарског језика. Естонски језик се такође убраја у угро-финску грану уралске језичке породице, а унутар ње у балто-фински огранак (A. Jászó 2007: 43).

galambnak (досл. ‘немати ни жучи попут голуба’ [Os]); *oly szelíd, hogy epéje sem keserű* (досл. ‘бити питом да (му) ни жуч нема горчине’ [ONG]).

Свакако треба споменути још и изреке које у себи носе антонимију горког и слатког квалитета као у Његошевој крилатици из *Горској вијенци*: „Чашу меда јошт нико не попи што је / чашом жучи не загрчи / чаша жучи иште чашу меда, смијешане / најлакше се пију”, која нам поручује да живот са собом подједнако носи и пријатне и непријатне обрте. Свака радост у себи носи тугу, као и свака туга своју утеху. А ове крајности се само помешане дају поднети.

Најближе овоме у мађарском језику стоји пословица *aki sok mézet nyal, (sok) keserűt is fal* (досл. ‘ко много меда полиже, поједе и много горког’ [ONG]), а значи да се прекомерно уживање извесно плаћа патњом. Слично томе пословица *édest keserűvel elegyít a világ* (досл. ‘свет слатко с горким спаја’ [ONG]) говори нам да су пријатне ствари у животу обично праћене непријатнима, док *aki az édeset választja, a keserűt kapja* (досл. ‘ко бира слатко добија горко’) поручује да избор лакшег решења у животу често доводи до пораза.

3. ЗАКЉУЧАК. Концептуално-семантичка анализа лексема и језичких израза везаних за густативне појмове у српском и мађарском језику показала је да ове категорије у јасној мери оцртавају језичку слику стварности везану за посматране појмове у два језика, чак и у суженом оквиру какав један рад овог типа омогућава.

Најбитнији закључак јесте да се на нивоу менталне репрезентације категорије укуса концептуализују и поларизују првенствено по хедонистичком принципу (‘непријатно/одбојно’ – ‘пријатно/привлачно’) где крајње поларитете у оба језика представљају категорије ‘горко’ и ‘слатко’, док категорије ‘слано’ и ‘кисело’ показују делимичан помак из аспекта вредновања у два језика. Тако се у српском категоријама ‘слано’ помиче на скали вредности према привлачнијем полу које означава категорија ‘слатко’ што се читава и у њиховом заједничком корену **sol-*, док у мађарском језику појмовну и етимолошку блискост у већој мери деле категорије ‘слано’ и ‘кисело’ што резултира и релативном неутралношћу ових категорија наспрам граничних категорија, иако се у интервалу ‘кисело’ примећује сличан принцип концептуализације у домену емоционалних конотација у оба језика.

Осим тога, етимолошко поређење назива укуса такође поткрепљује претпоставку о постепеном издвајању појединих категорија из дихотомног концепта густативних квалитета.

ИЗВОРИ

РСАНУ: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, 1–. Београд: Институт за српски језик САНУ, 1959–.

Вук: Вук Стефановић Караџић. *Српске народне приповјестке, зајонейке и пословице*. Књига друга: *Пословице и у обичај узетије ријечи*. Београд: Српска краљевска државна штампарија, 1900. <<https://www.antikvarne-knjige.com/elektronskeknjige/assets/uploads/Vuk-Karadzic-Poslovice.pdf>> 26. 07. 2023.

От: Ђорђе Оташевић. *Фразеолошки речник српског језика*. Нови Сад: Прометеј, 2012.
 РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*. I–VI. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1974.

*

AND: ANDRIĆ Edit. *Magyar–szerb frazeológiai szótár. Mađarsko-srpski frazeološki rečnik*. Novi Sad: Izdavački zavod „Forum”, 2024.
 ÉRTSZ: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1959–1962.
 BÁ: BÁRDOSI Vilmos. *Magyar szólások, közmondások adatbázisa*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2012.
 <https://baranyilaszlzosolt.com/pciskola/TAMOP-4_2_5-09_Magyar_szolasok_kozmondasok_adatbazisa.pdf> 15. 05. 2023.
 TESZ: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* I–III. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1976.
 ÉRTSZ+: *Értelmező szótár*+. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2007.
 FO: FORGÁCS Tamás. *Magyar szólások és közmondások szótára*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2004.
 MAT: Josip MATEŠIĆ. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: IRO „Školska knjiga”, 1982.
 ONG: O. NAGY Gábor. *Magyar szólások és közmondások*. Budapest: Gondolat, 1966.
 ERHSJ: Petar SKOK. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV. Zagreb: JAZU, 1971–1974.
 OS: SZEMERKÉNYI Ágnes. *Szólások és közmondások*. Budapest: Osiris Kiadó, 2009.
 ETSZT: *Etimológiai szótár*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2006.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

АЛДАЧИЋ, Дејан В. Ауторски текстови и реконструкција језичке слике света. Стана Ристић, Ивана Лазић Коњик, Ненад Ивановић (ур.) *Лексиколођија и лексикографија у свейу савремених њписујућа*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2016, 395–408.

*

A. JÁSZÓ Anna. *A magyar nyelv könyve*. Budapest: Trezor Kiadó, 2007.
 ANDRIĆ, Edit. A piros és a vörös színnevek szerb megfelelői. *Hungarológiai Közlemények* XLII/3 (2011): 134–145.
 ANDRIĆ, Edit. *Tanulmányok a magyar és szerb színnevekről. Studije o nazivima boja u mađarskom i srpskom jeziku*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, 2020.
 BAŃCZEROWSKI, Janusz. A világ nyelvi képe mint a szemantikai kutatások tárgya. *Magyar Nyelv* XCV/2 (1999): 188–195. <https://epa.oszk.hu/00000/00032/00001/EPA_00032_magyar_nyelv_1999_02_banczer.html> 28. 06. 2024.
 BAŃCZEROWSKI, Janusz. *A világ nyelvi képe*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2008.
 BERLIN, Brent, Paul KAY. *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1969.
 CSÉPE Viktória, GYÖRI Miklós, RAGÓ Anett. *Általános pszichológia* 1–3. – 1. Észlelés és figyelés. Budapest: Osiris Kiadó Kft. 2007.
 DELWICHE, Jeaninne F. Are there ‘Basic’ Tastes? *Trends in Food Science & Technology* 7 (Dec. 1996): 411–415.
 ERICKSON, Robert P. A Study of the Science of Taste: On the Origins and Influences of the Core Ideas. *Behavioral and Brain Sciences* 31 (2008): 59–105. <<http://people.psych.cornell.edu/~jec7/pubs/erickson.pdf>> 12. 07. 2023.
 HENNING, Hans. Die Qualitätenreihe des Geschmacks. *Zeitschrift Psychologie* 74 (1916): 203–19.
 ROT, Nikola. *Opšta psihologija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2004.
 ROTKOVICZ, Miri. What is Umami? A Guide to Umami Taste, History, and Umami Foods. (2022). <<https://www.thespruceeats.com/what-is-umami-1664724>> 04. 08. 2023.
 SIROKA, Danka. A Linguistic Picture of the World and Expression of Emotions Through the Prism of Expressive Lexis. *Journal of Education Culture and Society* 2 (2012): 297–308. <https://www.researchgate.net/publication/307725800_A_linguistic_picture_of_the_world_and_expression_of_emotions_through_the_prism_of_expressive_lexis> 15. 06. 2023.
 SZEVEŘÉNYI Sándor. A nganaszan íz- és szaganevek rendszere. *Nyelvtudományi Közlemények* 106 (2009): 210–226.

Marija Pastor-Kiči

CONCEPTUALIZATION OF GUSTATORY CATEGORIES IN SERBIAN AND HUNGARIAN LANGUAGES

Summary

This paper examines concepts and expressions related to the sensory experience of taste in the Serbian and Hungarian languages. The senses, which constitute the primary means of perceiving the world around us, are a universal characteristics of mankind. Accordingly, one might expect the forms of their conceptualization and linguistic expression to be universal across languages. However, recent psychophysical research on taste perception shows that there is no isolated sensation of “pure” basic tastes. Rather, taste perception emerges from an integrated pattern of the “across-fiber pattern model”, which challenges the objectivity and stability of basic taste categories. Consequently, a uniform representation of gustatory concepts across languages cannot be assumed. The study is grounded in the cognitive theory of the linguistic view of the world, according to which each language models the experience of its speakers in a distinct way. Methodologically, the research adopts a comparative and contrastive semantic approach that focuses on conceptual-semantic correspondences and differences rather than formal linguistic structures. The corpus was compiled from a range of Serbian and Hungarian dictionaries. The conceptual-semantic analysis of lexemes and expressions related to taste indicates that these categories clearly reflect the linguistic view of the world in both languages, even within the limited scope of this study. The main finding is that, at the level of mental representation, taste categories are structured primarily along a hedonic axis (‘unpleasant/repulsive’ vs. ‘pleasant/attractive’). In both languages, the polar extremes of this axis are represented by ‘bitter’ and ‘sweet’. However, the categories ‘salty’ and ‘sour’ differ in their evaluative positioning. In Serbian, ‘salty’ shifts toward the more positively evaluated domain associated with ‘sweet’, a tendency also reflected in their shared root **sol-*. In Hungarian, by contrast, ‘salty’ and ‘sour’ display closer conceptual and etymological affinity, resulting in their relatively neutral evaluative status compared to the polar categories. Nevertheless, within the ‘sour’ category, both languages show similar patterns of emotional connotation. Finally, the etymological comparison of taste-related terms supports the assumption that individual taste categories gradually emerged from an originally more dichotomous conceptualization of gustatory qualities.

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за хунгарологију
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
manyi@ff.uns.ac.rs

(Примљено: 1. априла 2026;
прихваћено: 19. маја 2026)

Дејан Марковић

ТЕЛЕСНО ЗАСНОВАНЕ МЕТАФОРЕ И СЕМАНТИЧКО ПРОФИЛИСАЊЕ У КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈИ ИСКУСТВА: СРПСКО-РУСКА ПЕРСПЕКТИВА

Рад се бави квалитативном анализом телесних метафора у српском и руском језику, са циљем испитивања језичке концептуализације егзистенцијалног искуства. Анализа се заснива на ограниченом корпусу лексичких и фразеолошких јединица, релевантних за уочене метафоричке оријентације. Посебна пажња посвећена је концептуализацији патње, емоција, унутрашњих стања и односа субјекта према спољашњим околностима и пролазности. У оба језика присутни су сродни концептуални модели, али се у српском чешће истиче динамика кретања, док се у руском наглашавају подношење, стабилизација и унутрашња регулација искуства.

Кључне речи: телесне метафоре, концептуализација искуства, утеловљеност (embodiment), утеловљена спознаја (embodied cognition), когнитивна лингвистика, српски језик, руски језик.

The paper deals with a qualitative analysis of body-based metaphors in Serbian and Russian, with the aim of examining the linguistic conceptualization of existential experience. The analysis is based on a limited corpus of lexical and phraseological units relevant to the observed metaphorical orientations. Particular attention is devoted to the conceptualization of suffering, emotions, internal states, and the subject's relation to external circumstances and transience. Similar conceptual models are present in both languages, but Serbian more frequently emphasizes the dynamics of movement, whereas Russian places greater emphasis on endurance, stabilization, and the internal regulation of experience.

Key words: body-based metaphors, conceptualization of experience, embodiment, embodied cognition, cognitive linguistics, Serbian language, Russian language.

0. Увод. У раду се термин *телесна метафора* користи у значењу метафоричких израза заснованих на телесном искуству, који се у руским лингвистичким изворима разматрају у оквиру ширег концепта утеловљености (*embodiment*), односно утеловљене спознаје (*embodied cognition*), развијеног у оквиру когнитивнолингвистичке теорије Џорџа Лејкофа и Марка Џонсона (LAKOFF, JOHNSON 1980).

На тај начин, термин *телесна метафора* у овом раду функционише као аналитичка категорија за означавање израза у којима се апстрактни домени концептуализују посредством телесно заснованих шема, као што су кретање, положај тела, равнотежа и оптерећење, без ограничења на класичне соматизме. Телесност се притом разуме као структурни, а не искључиво лексички принцип организације значења.

Овакво одређење омогућава да се телесне метафоре анализирају не само као појединачни језички изрази, већ и као показатељи начина на који се у језику профилише однос субјекта према искуству. У том оквиру, утело-

вљеност се не тумачи искључиво као когнитивни механизам концептуализације апстрактних појмова, већ и као један од могућих аналитичких оквира за разумевање односа између телесног искуства, значења и облика субјективног доживљаја.

Рад се заснива се на квалитативној компаративној анализи одабраних лексичких и фразеолошких јединица у српском и руском језику, са циљем да се уоче могући обрасци концептуализације искуства који се могу довести у везу са ширим културним и егзистенцијалним моделима.

Анализа је интерпретативна, а примери се не третирају као исцрпна репрезентација језичког система, већ као репрезентативни за поједине појаве у оквиру анализираног корпуса и као основ за уочавање различитих начина концептуализације.

У појединим случајевима може се уочити постојање семантички блиских или функционално еквивалентних израза у оба језика, што упућује на потребу опрезног тумачења уочених разлика и избегавања строгих бинарних опозиција. Ипак, иако постоје бројни изрази са глаголима који су слични у руском и српском језику (нпр. рус. *встать на защиту* и срп. *устати у заштити*), истовремено се могу уочити и различите конструкције које одражавају специфичне културне и егзистенцијалне стратегије.

Полазна претпоставка рада јесте да се језичка артикулација стварности у великој мери ослања на телесно и историјски проживљено искуство, због чега лексичке и фразеолошке разлике између језика могу указивати на различите културне и егзистенцијалне оријентације.

У руској лингвистици идеја телесне метафоре језика тесно је повезана са когнитивном лингвистиком и антропоцентричним приступом. Иако сам термин *embodiment* потиче из западне традиције, у руској науци се појам „телесна метафора” понекад користи, али се чешће разматра у оквиру ширег скупа појмова као што су „антропоцентризам”, „наивна слика света”, „сензомоторно искуство”, „фразеолошка соматика” и „концептуална метафора”. У том смислу, телесна метафора представља интерпретативни оквир утеловљене концептуализације значења.

У оквиру ове традиције посебно се издвајају радови Јелене Самуиловне Кубрякове, пре свега *Језик и знање* (Кубрякова 2004), у којој се језик разматра као когнитивни механизам заснован на телесном и перцептивном. Вероника Николајевна Телија у *Руској фразеологији* (Телија 1996) показује да су соматизми и фразеолошке јединице носиоци културно утемељених образаца искуства. Јуриј Дереникович Аapresјан, у радовима из лексичке семантике и у оквиру *Новой ексилантиорной речника руској језика* (Аapresјан 2017), развија концепт тзв. „наивне анатомије”, показујући да се апстрактни појмови у великој мери заснивају на телесним шемама. У оквиру руске семантичке школе значајан допринос дају и истраживања Ј. В. Падучеве и Ј. Н. Караулова, који истражују однос језика, индивидуалног искуства и културно условљених модела мишљења.

Разлика између приступа Џорџа Лејкофа и Марка Џонсона с једне стране и руске когнитивно-лингвистичке традиције с друге стране пре свега лежи у степену радикализације улоге тела. Западни аутори полазе од тезе да је људско мишљење у основи телесно утемељено и да се апстрактни појмови

граде на универзалним телесним шемама, при чему су концептуалне метаfore основни механизам мишљења.

Руски когнитивно-лингвистички приступ, који се развија у радовима Јелене Кубрјакове, Нине Телије и других аутора, мање инсистира на универзалности телесних шема, а више наглашава улогу језика као активног система који заједно са културом обликује концептуализацију стварности. Уместо редукције на тело, истиче се тројство језик–култура–искуство.

Због тога се код Лејкофа и Џонсона метафора тумачи као фундаментални механизам мишљења, док у руској традицији она представља један од елемената ширег језичко-културног система.

Овај приступ блиско је повезан и са феноменолошким схватањем тела као примарног медијума искуства. Морис Мерло-Понти (MERLEAU-PONTY 2010: 67–70) тело не схвата као објекат, већ као начин бивствовања у свету кроз који се непосредно конституишу простор, време и смисао. У том смислу, утеловљеност у језику није стилска фигура, већ артикулација проживљеног искуства.

Циљ овог рада јесте да се, на основу анализе телесних метафора у српском и руском језику, укаже на могуће културно условљене интерпретације трпљења, временске пролазности и односа субјекта према спољашњим околностима. Одабрани феномени анализирани су јер омогућавају увид у различите облике односа субјекта према искуству – ограничење, пролазност, регулацију и прилагођавање – који се у оба језика у значајној мери артикулишу посредством телесно заснованих метафора.

Компаративни приступ ослања се на увиде културне семантике, која полази од претпоставке да језици кодирају културно специфичне начине мишљења и доживљавања света. У радовима Ане Вјежбицке (WIERZBICKA 1991; 1999) показано је да основне семантичке и метафоричке структуре одражавају културно утемељене обрасце значења, односно „културне скрипте” које усмеравају мишљење и перцепцију. Истраживања руске семантичке школе (КАРАУЛОВ 1987; ЗАЛИЗНЯК и др. 2005; ПАДУЧЕВА 2010) указују, са друге стране, на специфичне концептуалне домene руског разумевања емоција, патње и издржљивости.

Оваква анализа може имати примену у настави страних језика, психолингвистици и компаративним истраживањима словенских језика, посебно у проучавању односа језика, телесног искуства и културно условљених егзистенцијалних модела.

1. ТЕОРИСКИ И МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР. Истраживање се заснива на квалитативној анализи лексичких и фразеолошких јединица у српском и руском језику, ексцерпираних према унапред дефинисаним критеријумима из релевантних лексикографских извора. Корпус је формиран на основу систематске ексцерпције из *Малој сръској фразеолошкој речника* Ђорђа Оташевића (2007) за српске примере и историјско-етимолошког речника *Руска фразеологија* (Бирих и др. 2005), као и *Фразеолошкој речника руској књижевној језика* (Федоров 2008) за руске примере. Руско-српски и српско-руски речници коришћени су као допунски извор за проверу значења и успостављање међујезичких односа. Поред јединица ексцерпираних из наведених речника, у анализу су у ограниченом броју укључени и појединачни илустративни примери из

шире језичке употребе, који не чине део основног корпуса, већ служе искључиво као допунска илустрација у интерпретацији.

Основни корпус обухвата 111 лексичких и фразеолошких јединица српског и руског језика и представља затворен и аналитички дефинисан скуп података за потребе истраживања. У корпус су укључене јединице које садрже експлицитну или имплицитну телесну компоненту (нпр. положај тела, кретање, равнотежа, оптерећење) и које се користе за концептуализацију апстрактних феномена као што су деловање, трпљење, емоционална стања и егзистенцијални процеси. Корпус је стога формиран као тематски и семантички усмерен узорак, а не као статистички репрезентативан пресек фразеолошког фонда.

Критеријуми избора били су: (1) семантичка транспарентност телесне метафоре, (2) потврђеност у релевантним лексикографским изворима, (3) постојање функционалних или делимичних еквивалената у другом језику и (4) релевантност за анализиране концептуалне домene. При избору јединица настојало се да буду заступљени различити типови телесно заснованих метафора, како би се омогућило уочавање варијација у семантичком профилисању.

Овако формиран корпус омогућава уочавање појединих метафоричких образаца, при чему добијени резултати важе у оквиру дефинисаног узорака и не претендују на исцрпан опис језичког система у целини. Избор грађе условљава расподелу уочених образаца, те се резултати тумаче у оквиру постављених аналитичких критеријума.

Анализирани домени – трпљење, временска пролазност и однос субјекта према спољашњим околностима – изабрани су као релевантне сфере за ово истраживање, у којима се телесне шеме пројектују на апстрактно искуство. Избор ових домена условљен је њиховом високом учесталošћу у фразеолошком фонду оба језика, као и њиховом значајном улогом у концептуализацији егзистенцијалног искуства. Лексичке и фразеолошке јединице које се односе на патњу, временску пролазност и однос према околностима у оквиру анализираних материјала показују изразиту склоност ка телесно заснованим метафоричким моделима, што их чини погодним за анализу у оквиру утеловљене концептуализације. Поред тога, ови домени су у литератури когнитивне лингвистике и културне семантике препознати као области у којима се јасно испољавају односи између језика, искуства и културно условљених образаца значења.

Анализа се спроводи као квалитативна и интерпретативна обрада корпуса која обухвата идентификацију јединица са телесном компонентом, анализу телесних шема које се у њима активирају и њихову пројекцију на апстрактне домene искуства. На тој основи врши се компаративно тумачење српских и руских примера, при чему се аналитичке категорије реконструишу индуктивно и имају описни карактер. Пажња је посвећена и контрапримерима и алтернативним језичким решењима, а упоредна анализа заснива се на функционалним и семантичким аналогијама, без претпоставке строге парности.

Иако корпус није формиран са циљем квантитативне репрезентативности, његова систематична ексерпција из лексикографских извора и јасно дефинисани критеријуми избора омогућавају методолошки утемељену анализу у оквиру квалитативног приступа. Резултати стога имају карактер уоче-

них тенденција, чија би се валидност могла даље испитивати на ширем корпусно заснованом материјалу.

Теоријско полазиште рада утемељено је у хумболтовској концепцији језика као погледа на свет (*Weltansicht*), према којој језик не одражава стварност, већ активно учествује у њеном обликовању (HUMBOLDT 1999: 59). У том оквиру, језик се не схвата само као инструмент комуникације, већ као значајан фактор у обликовању начина на који се стварност доживљава и концептуализује. Шири теоријски контекст рада ослања се и на традицију антрополошке лингвистике и руске семантичке школе (уп. DURANTI 1997; FOLEY 1997; Зализняк и др. 2005).

У делу *Metaphors We Live By* (LAKOFF – JOHNSON 1980), аутори показују да концептуалне метафоре нису реторички украси, већ основни когнитивни механизми путем којих људско биће структурише апстрактна искуства ослањајући се на телесно и просторно искуство. У њиховом приступу истиче се да је „наш уобичајени појмовни систем, у оквиру којег и мислимо и делујемо, у својој суштини метафоричке природе” (LAKOFF – JOHNSON 1980: 4). Овим се језик не посматра као секундарна репрезентација искуства, већ као један од кључних механизма његове организације.

Телесна метафора подразумева повезивање апстрактних појава са телесним и просторним искуством. Лексичке и фразеолошке јединице које означавају положај тела, кретање, терет или издржљивост функционишу као трагови различитих искуствених модела, укључујући стања напора, ограничења и трајања. Тако изрази попут *носићии ширејии, йоднейии нещиио, држайии се, йасћии духом* или *йрејусћиийии се* сугбини показују како се телесне шеме користе за концептуализацију психичких и егзистенцијалних стања.

Телесне позиције у језику не представљају само описе физичког стања, већ важне оријентационе обрасце кроз које се може анализирати концептуализација искуства. Категорије као што су хоризонталност и вертикалност, мировање и напор, препуштање и издржљивост могу се користити као аналитички оквири за описивање различитих аспеката односа субјекта према искуству.

Полазећи од тога да језик учествује у концептуалном обликовању стварности, могуће је разматрати његову улогу у структурирању искуства. Овај приступ близак је феноменолошкој позицији Мориса Мерло-Понтија, који у предговору *Феноменологије перцепције* истиче да „истина не обитава у унутрашњем човеку”, јер се човек сазнаје у свету (MERLEAU-PONTY 2010: xi; уп. 407). У том смислу, језичке структуре могу се тумачити као посредници између телесног искуства и концептуализације.

2. ОДАБРАНИ ПРИМЕРИ И АНАЛИЗА. Српски и руски језик пружају погодан материјал за испитивање начина концептуализације искуства. У наставку рада приступа се анализи одабраних лексичких и фразеолошких јединица ових језика, кроз које се испољавају модели телесног и егзистенцијалног оријентисања. Циљ анализе није да пружи исцрпну слику језичких система, већ да идентификује поједине метафоричке обрасце који могу указати на различите начине концептуализације искуства у српском и руском језику. Посебна пажња усмерена је на јединице које концептуализују трпљење, временску

пролазност и однос субјекта према спољашњим околностима. Истовремено, у разматрање су укључени и примери који указују на варијације и преклапања између анализираних језика, како би се избегло једнострано тумачење.

Пре детаљније разраде појединачних случајева, корисно је указати на шири спектар телесно заснованих метафора у дефинисаном корпусу. Ради прецизнијег увида у разноврсност ових појава, у наставку се даје избор фразеолошких и сродних јединица који омогућава увид у различите начине концептуализације искуства. Изабрани примери су репрезентативни за уочене метафоричке обрасце и засновани на типичним и семантички транспарентним случајевима унутар појединих категорија. У табеларни приказ укључене су јединице различитог степена идиоматизованости – од устаљених фразеологизама до шире употребљених лексикализованих израза – који се у анализи разматрају као носиоци телесно заснованих метафоричких шема.

Табела 1: Избор српских примера (према Оташевић 2007)

Категорија	Доминантна метафоричка оријентација	Примери	Могући семантички нагласци
1. Стабилизација и вертикалност	усправност, ослонац, равнотежа	стати на своје ноге; стати на лопту; дићи главу; држати корак; човек на своме месту; не одступити ни за педаљ; држати се; одржати равнотежу; изгубити тло под ногама; избацили из равнотеже	стабилност, контрола, одржавање равнотеже
2. Терет и интериоризација	ношење, притисак, оптерећење	носити главу у торби; ставити главу на пањ; навући беду на врат; скинути терет с врата; натоварити нешто на леђа; пасти на нечија леђа; подметнути леђа; носити терет; издржати притисак; сломити се под теретом; пасти под притиском; поднети нешто	искуство као терет, одговорност, оптерећење
3. Кретање и пролазност	кретање кроз простор, промена стања	пасти на ниске гране; прећи на нечију страну; ићи с ноге на ногу; скитати се; ићи натрашке; дати петама ветра; провлачити се кроз живот; ићи даље / гурати даље; кренути својим путем; скренути с пута; вратити се на прави пут; провући се; извући се из проблема; заобићи; измигољити се; проћи без последица	динамика, променљивост, пролаз кроз стања
4. Дезоријентација и губитак контроле	поремећај равнотеже, губитак оријентације	јурити као без главе; не иде ми у главу; окретати се у зачараном кругу; стајати као громом погођен; бити одсутан духом	когнитивна/ емоционална блокада, губитак контроле
5. Притисак и угроженост тела	напад на тело, угроженост	ставити нож под грло; ставити главу у торбу; ставити нешто на душу; клипови под ноге; натерати у хошак	принуда, опасност, егзистенцијални притисак
6А. Контрола и утицај (телесна интервенција)	интервенција у телу / соматска манипулација	ставити бубу у главу; утерати страх у кости; натрљати нос; узети у своје руке	емоционални и телесни утицај, директна манипулација
6Б. Контрола и стратегијска адаптација	когнитивно управљање ситуацијом	сналазити се како знаш и умеш; окренути ситуацију у своју корист; наћи начин; извући максимум; дочекати се на ноге	стратегија, адаптација, управљање исходима

Материјал је груписан према доминантним метафоричким оријентацијама које се у примерима из дефинисаног корпуса могу уочити, те табела не представља квантитативни однос појава у језичком систему. Сходно томе, табела не представља исцрпну нити строго разграничену класификацију, већ аналитички пресек одабраног материјала.

Табела 2: Избор руских примера (према Бирих и др. 2005; Федоров 2008)

Категорија	Доминантна метафоричка оријентација	Примери	Могући семантички нагласци
1. Стабилизација, вертикалност и уређивање	усправност, ослонац, довођење у ред	встать на ноги; держаться на ногах; стоять на своём; держать равновесие; привести себя в порядок; во главу угла ставить	стабилност, контрола, структурирање, унутрашња организација
2. Терет и интериоризација	ношење, притисак, унутрашње оптерећење	нести на своих плечах; взвалить на плечи; повесить на шею; снять груз с души; камень на душе; лежит на душе; по душе; сломаться под тяжестью	одговорност, психички терет, афективна оријентација
3. Кретање и пролазност	кретање кроз простор и искуство	идти своей дорогой; сбиться с пути; бежать сломя голову; выбраться из положения; пройти через ад; пережить ад; выйти из игры	динамика, искуство као процес, издржљивост
4. Дезоријентација и губитак контроле	когнитивна и телесна дестабилизација	терять голову; голова идёт кругом; не укладывается в голове; как громом поражён; быть вне себя	шок, когнитивна блокада, губитак контроле
5. Пасивност и неактивност	телесна позиција као одсуство деловања	сидеть сложа руки; стоять как вкопанный	неактивност, блокада, одсуство ангажмана
6. Притисак, угроженост и контрола	напад на тело, спољашњи надзор	нож к горлу; прижать к стенке; загнать в угол; держать на прицеле; поставить на колени	принуда, контрола, ограничење деловања
7А. Контрола и утицај (соматска интервенција)	директна манипулација телом/психом	вбить в голову; вселить страх (в сердце); действовать на нервы; держать в руках; водить за нос; брать за горло	манипулација, емоционални утицај
7Б. Контрола и стратегијска адаптација	саморегулација и управљање ситуацијом	взять себя в руки; держать себя в руках; выкрутиться; найти выход; выжать максимум	стратегија, самоконтрола, адаптација
8. Реакција тела и дезоријентација	телесна реакција као знак стања	раскрыть рот; кровь стынет; мороз по коже; бросает в жар; потерять почву под ногами	изненадна реакција, афективни одговор, губитак контроле
9. Емоције као телесна стања	тело као носилац емоција	сердце болит; душа радуется; сжимается сердце	емоционална интензивност, интериоризација
10. Комуникација као телесни чин	говор као телесна активност	держать язык за зубами; язык не поворачивается; развязать язык; говорить сквозь зубы	контрола говора, експресија
11. Перцепција и знање као телесни процес	чулност и когниција	не верить своим глазам; бросаться в глаза; держать в голове; не видеть дальше носа	перцепција, когнитивна ограничења

Као и у случају српског материјала, категорије имају аналитички карактер и не представљају строго разграничене класе, будући да се поједини изрази могу тумачити у више интерпретативних оквира.

Како показују табеларни прикази, у оба језика присутни су сродни типови телесно заснованих метафоричких оријентација, иако се они реализују кроз различите лексичке и фразеолошке изборе. Категорије нису у потпуности симетричне, већ одражавају доминантне тенденције у анализираном материјалу и начину његове организације: поједини аспекти (нпр. пасивност или неактивност) у руском материјалу издвајају се као засебне категорије, док су у српском чешће интегрисани у шире семантичке оквире. Увид у структуру издвојених категорија у оба језика указује на извесне разлике у расподели метафоричких нагласака. У српском материјалу уочљива је релативно већа разуђеност и бројност израза који припадају категорији кретања и пролазности (кат. 3), као и стратегијске адаптације (кат. 6Б), при чему се искуство често концептуализује као кретање кроз простор, провлачење или измицање унутар датих околности. Насупрот томе, у руском материјалу, поред такође присутних динамичких образаца (кат. 3 и 7Б), израженије су заступљене категорије стабилизације, вертикалности и унутрашње организације (кат. 1), као и интериоризације и психичке регулације (кат. 2, 9), што указује на чешће профилисање субјекта у односу на одржавање стања, контролу и унутрашње уређивање. Ови односи не представљају квантитативно прецизне показатеље, већ указују на различите семантичке нагласке унутар анализираног корпуса, при чему су поједини модели присутни у оба језика. При томе, у представљеном српском материјалу категорија кретања и пролазности обухвата један од најразвијенијих и најрепрезентативнијих скупова примера.

2.1. Живот као позиција тела. Језички обрасци који описују начине сналажења у животу могу указати на различите начине концептуализације искуства у српском и руском језику. Глаголи који означавају „сналажење” и „прилагођавање” показују како се у језику моделује однос субјекта према околностима, структури и притиску.

У анализираним примерима могу се идентификовати конкретне телесне шеме које служе као основа метафоричке пројекције. Глаголи *сналази́и́и се* и *и́провлачи́и́и се* активирају просторну шему кретања кроз ограничен простор, у којој се субјекат концептуализује као тело које се креће између препрека. Ова шема се затим пројектује на апстрактни домен животних ситуација, где означава практично деловање у условима ограничења, уз нагласак на импровизацију и флексибилност.

Насупрот томе, глаголи *устраива́и́и се* и *приспосаблива́и́и се* упућују на шему позиционирања и стабилизације унутар шире структуре, при чему се субјекат концептуализује као ентитет који налази одговарајуће место у датом систему. У овом случају, нагласак није на кретању кроз препреке, већ на успостављању функционалног односа са постојећим условима.

Ова разлика не тумачи се као системска особина језика, већ као варијација у семантичком профилисању у оквиру анализираних примера.

У корпусу српских примера поједини аспекти егзистенцијалног искуства се концептуализују кроз динамичке и просторне шеме, као што су кретање,

избегавање препрека, одржавање равнотеже и ношење терета. Примери као што су *йровлачийи се кроз живой, извући се из йроблема, носийи йтерей, сийайи на ноје* или *сналазийи се како знаш и умети* показују да се апстрактне ситуације језички структурирају путем телесно заснованих образаца. Ова запажања односе се искључиво на анализирани корпус и не могу се генерализовати на језик у целини, већ указују на релативно изражен модел концептуализације у оквиру датог материјала.

За разлику од српског, руски глаголи *устраиваться* и *приспосабливаться* указују на другачији тип субјективности. Субјект се овде позиционира унутар дате структуре, при чему је акценат на интеграцији у систем и на постављању себе у постојеће друштвене и егзистенцијалне услове. У анализираним примерима живот се може сагледати као процес организације и стабилизације, а сналажење подразумева стицање искуства и овладавање конкретним ситуацијама.

Овај тип деловања доводи се у везу са самоусмереношћу радње: глаголи овог типа означавају активност коју субјект врши у сопственом интересу (*для себя*), при чему та компонента није експлицитно исказана у самом глаголу, већ се реконструише на нивоу значења. Ова семантичка група повезује се са појмовима као што су *сноровка* и *сноровиться*, који упућују на практичну умешност, навикнутост и способност делотворног сналажења у датим околностима.

Примери: *Он быстро устроился на новом месте* ('брзо се снашао/уклопио на новом месту'), *Мне пришлось приспособливаться к новым условиям* ('морао сам се прилагодити новим условима') указују на процес адаптације и стицања оперативне компетенције у конкретној ситуацији.

У интерпретативном кључу, ови обрасци могу се довести у везу са различитим метафоричким моделима концептуализације адаптације. У анализираним српским примерима уочава се нагласак на кретању, флексибилности и практичној импровизацији, док се у руским примерима тежиште помера ка стабилизацији, унутрашњој организацији и функционисању унутар постојећих оквира. Ове разлике треба разумети као аналитичке интерпретације засноване на ограниченом корпусу, а не као фиксне или суштинске културне супротности.

Табела 3: Живот као позиција тела

Димензија	Српски језик	Руски језик
Глагол	сналазити се, провлачити се	устраиваться, приспособливаться
Тип активности	кретање, провлачење, импровизација	уређивање, постављање у структуру
Однос према околности	флексибилан, избегавање притиска	стабилан, унутрашње усаглашен
Стратегија преживљавања	динамичка, адаптивна	статичка, дисциплинована

2.2. Однос ПРЕМА ОБАВЕЗИ И ТЕЖИНИ. У српском и руском језику искуство обавезе, кривце и психолошког притиска може се концептуализовати и посредством метафоре терета, али се семантичка структура и прагматички фокус ових израза значајно разликују.

У појединим анализираним примерима српског језика психолошки терет, осећај кривице или обавезе изражава се конструкцијама које упућују на њихово задржавање у унутрашњем доживљајном простору субјекта. Тако, на пример, у изразима *лежи ми на души*, *имати нешто на души* или *носити нешто на души*, терет се представља као нешто што је трајно присутно и што оптерећује субјекта. Семантички фокус у овим конструкцијама није на промени стања, већ на његовој континуираности: психолошки притисак се доживљава као стабилан и продужен, а субјект као онај који га подноси. При томе, лексема *душа* функционише као средство за означавање унутрашњег, емоционалног или доживљајног плана, а не као телесна категорија.

Слична конструкција постоји и у руском језику (*лежит на душе* ‘мучи, оптерећује’), што указује на заједнички словенски начин изражавања психолошког оптерећења. Међутим, уочљив је и наглашенији аспект активног односа према датом стању, нарочито у глаголским конструкцијама које означавају адаптацију и саморегулацију (*устраиваться, приспособливаться*). Док наведени српски изрази у овим примерима профилишу стање оптерећености као трајно присуство, руски глаголи овог типа чешће усмеравају пажњу на процес прилагођавања и деловања унутар датих услова.

У интерпретативном кључу, ова разлика може се описати као различит распоред семантичких тежишта: у анализираним српским примерима може се уочити перспектива трпљења и задржавања стања, док се у руским примерима уочљивије профилише аспект активног односа према околностима и постепене адаптације.

Насупрот томе, израз *џао ми је камен са срца* не означава примарно сам терет, већ чин његовог уклањања. Тежина је присутна само имплицитно и ретроспективно, док је у фокусу промена унутрашњег стања – прелазак из оптерећености у олакшање.

Овде можемо приметити да је сличан руски израз *отлегло на душе* (у значењу: рус. наступило успокоение, облегчение ‘дошло је до смирења, олакшања’)¹ семантички и функционално ближи српском изразу *џао ми је камен са срца* него конструкцији *лежи ми на души*. У оба случаја тежина није представљена као стабилан и трајан притисак, већ као стање које је већ ослабљено или превазиђено, при чему се фокус помера са самог терета на унутрашње растерећење.

Ова тенденција може се уочити и у употреби руског изрази *мне стало легче* (‘постало ми је лакше’), у којем се извор оптерећења не именује, већ је у првом плану само унутрашње стање субјекта и његова промена. За разлику од конструкција у којима се психолошки терет представља као трајно присутан, овде је нагласак на динамици стања, односно на његовом ублажавању.

При томе, употреба безличне конструкције указује на то да субјект није представљен као активни носилац промене, већ као онај који промену доживљава. Стање се, дакле, не приказује као резултат свесне контроле или намерне трансформације, већ као процес који се одвија унутар субјекта и који он региструје.

¹ https://phraseology.academic.ru/8116/Отлегло_на_душе.

Разлика у односу на изразе типа *лежи ми на души* може се описати као разлика између профилисања трајности стања и профилисања његове промене, без нужно имплицирања активне улоге субјекта у том процесу.

Ова разлика може се интерпретирати као различито распоређивање семантичких тежишта у оквиру доступних језичких средстава: у анализираним српским примерима може се уочити профилисање трајности и присутности оптерећења, док се у руским примерима истиче динамика унутрашњег стања и промене. Овакво тумачење, међутим, треба разумети као аналитичку реконструкцију, а не као општу карактеристику језичких система у целини.

2.3. РАД И СВАКОДНЕВНО ИСКУСТВО КАО ТЕЛЕСНИ ОДНОС. У анализираном материјалу јавља се српски израз *не лежи ми (лежи ми) њај њоао*, док у руском постоје конструкције попут *эта работа мне не подходит (подходит)* или *не по душе (по душе)*. На први поглед, српски израз може деловати као телесно заснована метафора, будући да глагол *лежати* имплицира стање мировања и природног положаја тела. Међутим, овде се не ради о дословном „уклапању” посла у тело субјекта, већ о метафоричкој процени погодности која се концептуализује као стање удобности, одсуства отпора и психофизичке напрегнутости у делатности.

С друге стране, руски глагол *подходить* етимолошки је повезан са глаголима кретања и означава „приближавање”, „прилажење”, одакле се развија значење подударности или прикладности. У овом случају погодност се концептуализује динамички, као однос у којем се одређена активност „приближава” субјекту и успоставља са њим усклађеност. Израз *по душе* додатно помера фокус ка унутрашњем, афективном критеријуму процене погодности.

Према томе, у разматраном материјалу се разлика између српског и руског модела не заснива на једноставној опозицији „телесно – психолошко”, већ на различитим метафоричким основама: у српском се наглашава стање комфора и напрегнутости (статичка концептуализација), док се у руском активира динамичка метафора приближавања и усклађивања, уз истовремено присуство унутрашње, афективне процене.

2.4. ЗАТВОР И КАЗНА. Један од илустративних примера који може указати на различите начине метафоричке концептуализације јесте начин на који се у српском и руском језику именује издржавање затворске казне.

У анализираним примерима српског језика јављају се изрази *лежати у затвору*, *одлежати казну* и *издржавати казну затворца*, док се у руским јављају облици *сидеть в тюрьме* и *отбыть срок*. Требало би напоменути да и у српском постоји израз *седећи у затвору*, али се он ређе користи.

Ови примери показују како се иста ситуација може различито профилисати кроз телесно засноване метафоре. У српским изразима (*лежати у затвору*, *одлежати казну*) активира се телесна шема хоризонталности и пасивне позиције тела, у којој се казна концептуализује као стање телесне непокретности и временског трајања које се „одлежава”. Ова шема се метафорички пројектује на апстрактни домен издржавања казне, при чему се наглашава аспект трајања и пасивног подношења.

У руским примерима (*сидеть в тюрьме*, *отбыть срок*) активира се шема статичке, али вертикалне позиције тела, која не подразумева исту врсту

телесне пасивности, већ неутралније стање боравка у ограниченом простору, са нагласком на чињеници трајања и формалног извршења казне.

У показаним српским примерима, ова шема наглашава аспект телесне пасивности и временског трајања, док је у руским примерима нагласак чешће на боравку или институционално дефинисаном временском периоду. Ипак, и у српском постоји и израз *одслужити казну*, који не упућује на пасивност, већ на формално испуњење прописаног временског оквира. Стога се може закључити да српски језик обухвата више концептуалних модела – и пасивност и институционално одслужење.

Глаголи који означавају телесну позицију (*лежати*, *седећи*) могу се повезати са различитим аспектима ограниченог деловања, у зависности од контекста употребе. У анализираним српским примерима затвор се концептуализује као нешто што се „одлежи” – као казна, као терет, као време које мора да прође, док је у руском затвор пре свега простор у коме се борава под контролом, односно институционално дефинисана ситуација.

Сличан однос може се уочити и у пару *лежати на робији* и *проводити време в заключении*. И у овим примерима српски израз наглашава пасивно трпљење, док руски указује на провођење времена у оквиру административно дефинисаног издржавања казне.

Наведени примери се тумаче као показатељи могућих разлика у семантичком профилисању, а не као исцрпна репрезентација система.

2.5. ИЗДРЖАВАЊЕ ПАТЊЕ. У српском језику за означавање проласка кроз тежак и стресан животни период јављају се изрази као што су *проћи кроз њакао* и *проћи њолноу*, док се у руском језику срећу облици *пережить ад* и *вынести страдания*. Ови примери упућују на различите начине концептуализације патње: у једном случају она се представља као кретање кроз простор, а у другом као процес унутрашњег подношења.

Истовремено, у оба језика постоје и делимично преклапајући модели. Тако се у српском јављају и изрази као што су *преживети/проживети њакао* и *издржати муке/њалноу*, док у руском постоји и конструкција *пройти через ад*. Ово указује на то да уочене разлике не представљају искључиве обрасце, већ тенденције у оквиру анализираног језичког материјала.

Занимљиво је да унутрашња форма глагола *вынести* имплицира не само трпљење, већ и извесну усмереност ка споља, што отвара могућност за даља истраживања односа између унутрашњег доживљаја и активног односа према патњи.

У интерпретативном кључу, ови модели могу се описати као различити начини профилисања односа субјекта према патњи: у анализираним српским примерима наглашена је динамика проласка кроз искуство, док се у анализираним руским примерима у већој мери профилишу подношење, унутрашња регулација и издржљивост.

Ове разлике могу се условно довести у везу са ширим културним и историјским искуствима, који се временом могу одразити и у језичкој концептуализацији одређених феномена, али таква тумачења превазилазе домен ове анализе и захтевају додатну емпијску потврду. И овде се уочени обрасци могу разумети као варијације у семантичком профилисању унутар анализираног материјала, а не као суштински супротстављени културни модели.

Табела 4: Аналитички модел концептуализација патње

Димензија	Српски језик (у анализираним примерима)	Руски језик (у анализираним примерима)
Патња	простор кроз који се пролази	процес подношења / терет који се носи
Позиција субјекта	онај који се креће кроз искуство	онај који подноси / издржава
Основна метафора	пут / пролаз	тежина / напор
Типичан израз	„проћи кроз пакао”	„пережить ад”
Однос према исходу	нагласак на проласку кроз искуство	нагласак на издржавању искуства

Табела 5: Време, фокус и трајање патње

Време	Српски језик	Руски језик
Трајање патње	пролазно стање	испит издржљивости
Фокус	после ће бити лакше	морам да издржим сада
Лек	време	смисао

2.6. ЕМОЦИЈЕ И УНУТРАШЊЕ СТАЊЕ. Употреба језика у артикулацији емоција и унутрашњих стања открива одређене разлике у моделима егзистенцијалне оријентације српског и руског језика. Ове разлике не треба схватати као апсолутне, већ као прототипске и културно нормиране начине концептуализације емоционалног искуства.

У српском језику се емоције у појединим случајевима представљају као стања кроз која субјект пролази, што упућује на телесно утемељено разумевање унутрашњих процеса. Изрази као што су *преболећи* (*некоја*) или *проћи кроз тежак период* указују на схватање емоционалног искуства као процеса који има своје трајање и динамику. У тим случајевима емоционално стање није статично, већ се доживљава као нешто што се временом мења и што субјект проживљава.

Треба, међутим, разликовати емоционална стања од болести: глаголи попут *одболовати* или *одлежати* односе се превасходно на телесна стања и не могу се директно тумачити као емоционалне категорије, иако метафорички могу бити повезани са ширим искуством трпљења.

Поред тога, у српском језику постоје и изрази који упућују на саморегулацију емоција, као што су *сабраћи се* или *држати се*, који се управо користе у ситуацијама узнемирености или емоционалне напетости. То указује на постојање различитих начина концептуализације емоционалног искуства, од телесног проживљавања до свесне контроле.

Стога се може рећи да поменути примери пре указују на различите аспекте односа према емоцијама него на јединствен модел, при чему се нагласак у појединим случајевима ставља на трајање и проживљавање, а у другом на регулацију и контролу емоционалног стања.

У анализираним руским примерима емоционална стања се у појединим случајевима концептуализују као процеси које субјект подноси, савладава или регулише. Изрази као што су *пережить страх*, *пережить утрату*, *вынести страдания*, али и *преодолеть страх* или *держать себя в руках*,

указују на различите аспекте односа према емоционалном искуству – од његовог проживљавања до активне саморегулације. У тим случајевима нагласак може бити како на унутрашњој издржљивости, тако и на способности субјекта да дисциплинује и структурише сопствено стање.

Међутим, слични модели присутни су и у српском језику, што показују изрази попут *савладајти страх* или *држати се*, као и *сабрајти се*, који управо упућују на покушај очувања унутрашње стабилности и спречавања распада емоционалног стања. То указује да се ни у једном од посматраних језика не може говорити о искључивој доминацији једног модела.

Разлике се стога могу сагледати пре као питање релативног нагласка у појединим примерима, а не као јасно разграничени културни обрасци. Док неки изрази у руском језику могу експлицитније профилисати аспект контроле и самодисциплине, други указују на проживљавање искуства, што је уочљиво и у српском. Анализирани примери указују на то да се у српском језику у појединим случајевима наглашава пролазност и телесно проживљавање емоционалних стања, док се у руском у одређеним примерима експлицитније профилишу аспекти контроле, издржљивости и унутрашње регулације емоције. Међутим, ове разлике не треба тумачити као супротстављене и искључиве моделе, већ пре као различите начине артикулације емоционалног искуства који су присутни у оба језика.

У том смислу, ови обрасци могу се разумети као комплементарни начини реаговања на психолошки и егзистенцијални притисак: један који наглашава динамику проживљавања и проточност искуства, и други који истиче стабилизацију, контролу и унутрашњу организацију. Оваква интерпретација у складу је са налазима когнитивне лингвистике, према којима телесне метафоре представљају важан елемент у обликовању начина на који се искуство концептуализује и језички артикулише (LAKOFF – JOHNSON 1980; KÖVECSES 2005; BARCELONA 2002).

И српски израз *довести се у ред* може се тумачити као пример усмерености ка стабилизацији након узнемирујућег искуства, при чему се значење може односити како на унутрашње стање, тако и на спољашњу уређеност. Слично томе, у руском језику израз *привести себя в порядок* најчешће се повезује са довођењем у спољашњи ред, али у одређеним контекстима може обухватити и шире значење саморегулације.

Ови примери указују на то да разлике између два језика не треба схватати као строго разграничене, већ пре као варијације у семантичком нагласку и типичној употреби појединих израза.

2.7. ПОКРЕТ И ОРИЕНТАЦИЈА. Телесне позиције у српском и руском језику могу указати на различите начине концептуализације односа субјекта према акцији, отпору и егзистенцијалном напору. Ови модели нису само опис физичког положаја тела, већ метафорички оквири кроз које се приказује однос субјекта према притиску стварности, времену и неизвесности.

У анализираним руским примерима у појединим случајевима може се уочити профилисање вертикалне и активне оријентације тела, која се може повезати са представама унутрашње мобилизације и издржљивости. Изрази као што су *стоять на посту*, *держаться на ногах*, као и *стоять до конца*,

не падать духом и *держать удар*, указују на субјекта који настоји да очува стабилност и функционалност под притиском. У тим случајевима телесна усправност добија и метафоричко значење, које се може довести у везу са идејама истрајности и одржавања унутрашње равнотеже.

Поред тога, слични изрази постоје и у српском језику, као што су *не кло-нутии духом* или *издржати*, што указује да се ни овај модел не може сматрати искључиво својственим једном језику.

Стога се наведени примери могу тумачити пре као показатељи одређе-них семантичких нагласака у појединим употребама него као стабилни и јасно разграничени културни обрасци.

С друге стране, у анализираним српским примерима уочљива је упо-треба израза који се могу повезати са хоризонталнијим и прилагодљивијим телесним оријентацијама. Изрази попут *прећурати*, *преживети*, *цусишии да прође*, *не шаласати*, *савиши се* или *повући се* указују на различите стра-тегије реаговања на притисак – од активног савладавања, преко проживља-вања, до избегавања сукоба и прилагођавања околностима.

При томе, ове стратегије не подразумевају нужно пасивност: глагол *прећурати*, на пример, упућује на активан напор да се тешкоћа превазиђе. С друге стране, у српском језику постоје и изрази као што су *гржати се* или *не клонутии духом*, који наглашавају стабилност и унутрашњу издржљив-ост, што указује да се ни овај модел не може свести на једну доминантну оријентацију.

Анализирани примери указују на то да постоји више различитих на-чина артикулације односа према притиску – од прилагођавања и избегавања до активног отпора и одржавања стабилности – при чему се телесне метафо-ре користе за изражавање различитих аспеката искуства, а не за конструи-сање јединственог обрасца.

Може се уочити да покрет у анализираним српским примерима у поје-диним случајевима има карактер измицања, померања или континуираног кретања кроз ситуацију, док се у руском материјалу у одређеним примери-ма јављају и обрасци стајања, држања и задржавања форме. Компаративно посматрано, ово може указати на различите семантичке нагласке: у српским примерима се у појединим случајевима истиче динамика проживљавања и телесног прилагођавања, док се у руским примерима може уочити артику-лација стабилизације и унутрашње издржљивости.

Ипак, ове разлике не треба тумачити као стабилне културне моделе, већ пре као варијације у начинима концептуализације искуства, које су при-сутне у оба језика у различитим облицима и контекстима.

3. Телесност и дисциплина као језичке стратегије преживљавања. Упо-редна анализа српског и руског језика указује на то да у анализираним при-мерима постоје разлике у начинима концептуализације односа субјекта пре-ма притиску, патњи и деловању, али се оне не могу свести на једноставну бинарну опозицију пасивности и снаге. Уместо тога, чини се оправданим говорити о различитим семантичким нагласцима у оквиру доступних језич-ких средстава.

У анализираном материјалу српски примери артикулишу искуство кроз обрасце кретања, пролазности и телесно заснованог проживљавања (нпр. „проћи кроз”, „прегурати”, „преживети”), док се у анализираним руским примерима профилишу обрасци унутрашње стабилизације, издржљивости и саморегулације (нпр. „выдержать”, „вынести”, „держаться”). Међутим, ове разлике не представљају искључиве моделе, будући да су и алтернативни обрасци присутни у оба језика.

Може се условно говорити о различитим метафоричким оријентацијама: у једном случају наглашени су аспекти динамике, кретања и прилагођавања, док се у другом истичу стабилизација, одржавање унутрашње равнотеже и контрола. Ове оријентације не треба тумачити као чврсте културне типове, већ као аналитичке конструкције које омогућавају описивање уочених тенденција у оквиру анализираног материјала.

Такође се може се уочити да поједини језички обрасци у српским примерима омогућавају концептуализацију субјекта који се са притиском суочава кроз кретање, пролазност и телесно проживљавање искуства, док одређени обрасци у руским примерима омогућавају артикулацију субјекта који нагласак ставља на унутрашњу стабилизацију, издржљивост и одржавање интегритета у условима притиска. Међутим, оваква интерпретација има ограничен домет и односи се искључиво на анализиране примере.

4. ЗАКЉУЧАК. На основу квалитативне и интерпретативне анализе одабраних лексичких и фразеолошких јединица из дефинисаног корпуса српског и руског језика може се закључити да телесно засноване метафоре представљају значајан механизам концептуализације апстрактних аспеката искуства, као што су трпљење, временска пролазност и однос субјекта према спољашњим околностима. Анализа показује да се ови домени у оба језика артикулишу посредством телесно заснованих шема, укључујући кретање, положај тела, оптерећење и унутрашњу регулацију.

Уочене тенденције указују на то да се у српском језику искуство чешће концептуализује као динамички процес кретања кроз стања, док се у руском језику чешће профилише као процес унутрашње стабилизације и регулације. У анализираном корпусу српски примери чешће активирају динамичке и просторне шеме (кретање, пролазак кроз стања, избегавање препрека), док се у руским примерима у већој мери истичу обрасци одржавања позиције, стабилизације и унутрашње регулације. Ова разлика не представља бинарну опозицију, већ различите доминантне стратегије у оквиру заједничког метафоричког потенцијала, чија је расподела условљена избором анализираног корпуса.

Резултати анализе показују да се трпљење може концептуализовати као пролазак, подношење терета или унутрашња регулација, док се временска пролазност и однос према околностима артикулишу кроз метафоре трајања, промене, прилагођавања и стабилизације. Уочене разлике могу се стога описати као варијације у профилисању односа субјекта према искуству у оквиру анализираног корпуса, без претензије на шире типолошке генерализације.

У ширем теоријском смислу, резултати показују да телесно засноване метафоре не функционишу искључиво као рефлекси телесног искуства, већ као средства профилисања односа субјекта према искуству. Овај увид допри-

носи прецизнијем разумевању утеловљености не само као когнитивног механизма, већ и као аналитичког оквира за испитивање начина на који се у језику артикулишу облици субјективног доживљаја. Тиме се отвара простор за даља истраживања на ширем корпусно заснованом материјалу.

ИЗВОРИ

- БИРИХ, А. К., В. М. МОКИЕНКО, Л. И. СТЕПАНОВА. *Русская фразеология. Историко-этимологический словарь*. Москва: Астрель: АСТ; Люкс, 2005.
- ОТАШЕВИЋ, Ђорђе. *Мали српски фразеолошки речник*. Нови Сад: Прометеј, 2007.
- Руско-српски речник* (55.000 речи), ред. Богољуб Станковић. Нови Сад: Будућност – Матица српска, 1998.
- ФЕДОРОВ А. И. *Фразеологический словарь русского литературного языка*. Москва: АСТ : Астрель, 2008.
- Фразеологический словарь русского литературного языка*. <<https://phraseology.academic.ru>> 03.02.2026.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- АПРЕСЯН, Ю. Д. *Лексическая семантика: синонимические средства языка*. Москва: Наука, 1995.
- АПРЕСЯН, Ю. Д. (ур.). *Новый объяснительный словарь синонимов русского языка*. Москва: Языки славянской культуры, 2017.
- ЖУРАВЛЕВ, А. П. *Звук и смысл*. Москва: Просвещение, 1991.
- ЗАЛИЗНЯК, А. А., И. Б. ЛЕВОНТИНА, А. Д. ШМЕЛЕВ. *Ключевые идеи русской языковой картины мира*. Москва: Языки славянской культуры, 2005.
- КАРАУЛОВ, Ю. Н. *Русский язык и языковая личность*. Москва: Наука, 1987.
- КУБЯКОВА, Е. С. *Язык и знание*. Москва: Языки славянской культуры, 2004.
- ПАДУЧЕВА, Е. В. *Семантические исследования: семантика времени и вида в русском языке; семантика нарратива*. 2. изд. Москва: Языки славянской культуры, 2010.
- ТЕЛИЯ, В. Н. *Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты*. Москва: Языки русской культуры, 1996.

*

- BARCELONA, Antonio. *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 2002.
- DURANTI, Alessandro. *Linguistic Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- FOLEY, William A. *Anthropological Linguistics: An Introduction*. Oxford: Blackwell Publishers, 1997.
- HUMBOLDT, Wilhelm von. *On Language: On the Diversity of Human Language Construction and its Influence on the Mental Development of the Human Species*. New York: Cambridge University Press, 1999 [1836].
- KÖVÉCSÉS, Zoltán. *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- LAKOFF, George, Mark JOHNSON. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
- MERLEAU-PONTY, Maurice. *Phenomenology of Perception*. Trans. D. A. Landes. London: Routledge, 2010 [1945].
- WIERZBICKA, Anna. *Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 1991.
- WIERZBICKA, Anna. *Semantics, Culture, and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations*. Oxford: Oxford University Press, 1992.
- WIERZBICKA, Anna. *Emotions across Languages and Cultures: Diversity and Universals*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Dejan Marković

BODY-BASED METAPHORS AND SEMANTIC PROFILING
IN THE CONCEPTUALIZATION OF EXPERIENCE: A SERBIAN–RUSSIAN PERSPECTIVE

S u m m a r y

This paper examines selected lexical and phraseological units in Serbian and Russian in order to explore the conceptualization of abstract experiential domains through body-based metaphors. Drawing on cognitive linguistics, the analysis focuses on domains such as endurance, temporal progression, and the subject's relation to external circumstances. The study is based on a qualitative analysis of a limited, analytically defined corpus excerpted primarily from lexicographic sources. The analysis suggests that Serbian examples conceptualize experience as a dynamic process of movement through states more frequently, whereas Russian examples tend to profile experience through patterns of stabilization and internal regulation. These differences are treated not as properties of the language in general, but as tendencies observable within the selected corpus. The results indicate that body-based metaphors function not only as reflections of bodily experience, but also as a means of profiling the subject's relation to experience, thereby contributing to a more precise understanding of embodiment as an analytical framework in linguistic research.

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за руски језик и књижевност
Улица Ћирила и Методија 2, 18000 Ниш, Србија
dejan.markovic@filfak.ni.ac.rs

(Примљено: 16. марта 2026;
прихваћено: 19. маја 2026)

Гордана Ивковић

ГОВОРНИ ЧИН УПОЗОРЕЊА У ТЕКСТОВИМА О ЗДРАВЉУ НА СРПСКОМ И ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ КРОЗ ТЕОРИЈУ УЧТИВОСТИ: КОНТРАСТИВНА АНАЛИЗА

Циљ овог рада је утврдити како се говорни чин упозорења испољава у научно-популарним текстовима о здрављу на српском и енглеском језику. Поред синтаксичке форме, утврђују се и стратегије учтивости употребљене у говорним чиновима упозорења, при чему се два језика упоређују. Обраћа се пажња и на културолошке факторе који могу утицати на употребу говорног чина упозорења у оба језика. Резултати показују да између два језика нема значајних разлика сем чињенице да је у српском највише упозорења дато директно, док је у енглеском најчешћа индивидуалистичка стратегија. Употребљене синтаксичке форме и подврсте стратегија учтивости такође се минимално разликују у два језика.

Кључне речи: говорни чин, упозорење, учтивост, српски језик, енглески језик.

This research aims to determine how the speech act of warning can be expressed in health-related texts from the genre of popular science in Serbian and English. Besides the syntactic forms, the aim is to also determine the politeness strategies used in the warning speech acts, thus comparing and contrasting the two languages. The cultural factors that may affect the use of the warning speech act in both languages are considered as well. The results show that there are no significant differences between the two languages except for the majority of warnings in Serbian being given directly, while, in English, the negative strategy is the most dominant one. The employed syntactic forms and sub-categories of politeness strategies differ minimally in the two languages.

Key words: speech act, warning, politeness, the Serbian language, the English language.

1. Увод. У најширем смислу, медицински дискурс представља „дискурс у и о оздрављењу, лечењу или терапији; изражавању патње; и релевантним језичким идеологијама” (WILCE 2009: 199). У овом истраживању пажња је усмерена на употребу медицинског дискурса у научно-популарним чланцима (енг. *popular science articles*) који, иако се баве специјализованим темама, информације чине разумљивим и лако доступним мање стручној публици (BELLÉS-FORTUÑO 2016: 56). Овакви чланци, на пример, могу понудити чињенице о некој болести, искуства из прве руке из угла пацијената или лекара, групе за подршку, па чак и онлајн апотеке и саветовања (LOCHER 2010: 44). Прагматички приступ текстовима о здрављу омогућава откривање когнитивних процеса и професионалних, друштвених и културолошких ограничења, попут ограничења заснованих на моћи, заправо, свега онога што утиче на употребу језика у различитим врстама медицинског дискурса (MARTIN 2014: 494).

Основни циљ овог истраживања је утврдити како се све говорни чиновни упозорења могу јавити у чланцима о здрављу на интернету, на српском и енглеском језику. Анализираће се синтактичка структура, као и примењене стратегије учтивости у упозорењима у два језика, који ће се затим упо-

редити. Примениће се подела стратегија учтивости П. Браун и С. Левинсона (BROWN – LEVINSON 1987), која укључује директну и индиректну стратегију, интегративну и индивидуалистичку учтивост као и избегавање говорног чина. Одабир једне од најистакнутијих теорија учтивости заснива се на чињеници да, према ауторкином сазнању, упозорења у научно-популарним текстовима о здрављу на српском и енглеском језику до сада нису анализирана из угла учтивости. Стога, упозорења у оваквим текстовима прво ваља анализирати кроз познату и устаљену теорију учтивости, што касније оставља простора за анализу кроз новије приступе учтивости. С обзиром на чињеницу да се у овом случају користе писани текстови, претпоставља се да избегавања говорних чинова неће бити уочљива због саме природе корпуса изабраног за анализу. Очекује се да ће анализа упозорења дати увид у то: 1) које су стратегије учтивости и синтаксичке форме употребљене у оба језика; 2) које су сличности и разлике између ова два језика и 3) да ли и који културолошки фактори утичу на могуће разлике између два анализирана језика. Анализа ће се, уместо преводних еквивалента, заснивати на *tertium comparationis*-у, односно на заједничкој основи погодној за поређење.

У другом делу рада биће представљен теоријски оквир истраживања, узимајући у обзир дефиницију говорног чина упозорења и теорије учтивости, као и опис неких претходних истраживања у области нашег интересовања. У оквиру трећег дела биће представљени резултати анализе говорног чина упозорења у два језика. Коначно, одговори на истраживачка питања биће разматрани у четвртм делу рада.

2. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

2.1. ГОВОРНИ ЧИН УПОЗОРЕЊА. Теорија говорног чина заснива се на чињеници да се језик не употребљава само за описивање, већ је могуће деловати речима, као што је наведено у наслову збирке Остинових предавања (AUSTIN 1962). Стога, говорни чин се дефинише као радња која се може извршити уз помоћ исказа (енг. *utterance*) (YULE 1996: 47). Што се тиче поделе говорних чинова, најчешће се наводи Серлова функцијска таксономија, настала на основу измена и допуна Остинове поделе. Тако можемо разликовати следеће групе говорних чинова: *репрезентативи* (асертиви), *директиви*, *комисиви*, *експресиви* и *декларативи* (SEARLE 1976: 10–13).

Говорни чин упозорење има двојаку сврху. Наиме, он информише публику о могућој опасности, док је истовремено одвраћа од неке несигурне радње која би иначе била извршена (WOGALTER – LAUGHERY 1996: 33). Из прагматичког угла, све ово се односи на перлокуциони циљ говорника – са једне стране, мора да убеди публику да је пропозиција, у овом случају упозорење, тачна, али и да је примора да предузме нешто (VIACHESLAVIVNA 2019: 59). Упозорење представља неку врсту сложеног или хибридног говорног чина. Стога, упозорење се истовремено може третирати и као репрезентатив и као директив, јер са једне стране упозорава да ће се нешто десити, али и истиче да је неопходно нешто предузети поводом тога (LEECH 1983: 208; VIACHESLAVIVNA 2019: 59). Џ. Серл (SEARLE 1969: 67) наводи да при упозоравању говорник верује да ће се неки догађај догодити и да тај догађај није у интересу слушаоца, тј. публике.

Говорни чин упозорења може бити изражен експлицитно или имплицитно, при чему се обе или само једна компонента, односно репрезентатив или асертив, изражавају имплицитно (VIACHESLAVIVNA 2019: 60).

2.2. ТЕОРИЈА УЧТИВОСТИ. Разумевање учтивости које нуде П. Браун и С. Левинсон (BROWN – LEVINSON 1987: 61) заснива се на појму *образа* (енг. *face*)¹, о коме говори и Е. Гофман (GOFFMAN 1967). Образ је, на тај начин, „нешто што се улаже емоционално, што се може изгубити, одржати или појачати, и о чему се константно мора водити рачуна у интеракцији“ (BROWN – LEVINSON 1987: 61).² Заправо, образ представља јавну слику себе којој сваки појединац тежи. Да би се губитак образа избегао неопходно је да постоји сарадња на обе стране. Наиме, ако нека особа угрози било чији образ, онда је и та особа у опасности да и њен образ буде угрожен. Стога је одржавање образа (енг. *maintenance*) у најбољем интересу свих укључених страна (BROWN – LEVINSON 1987: 61). Образ чине две повезане компоненте, *индигуалистички* (енг. *negative*) и *интегративни* (енг. *positive*) образ³. Индивидуалистички образ не означава ништа негативно, већ се односи на жељу појединца да га нико не спутава у ономе што ради. Интегративни образ подразумева да барем неко треба да прихвати и има исте жеље као појединац.

С обзиром на то да постоје случајеви у којима се образ слушаоца и/или говорника може угрозити (енг. *face-threatening acts*), као што се може десити и са говорним чином упозорења, одређене стратегије се могу применити да би се претње по саговорников образ умањиле или у потпуности избегле (BROWN – LEVINSON 1987: 65–68). Треба прво споменути *крајње директну ситраију* (енг. *bald on-record*), када говорник тежи да оно што изговара буде ефикасније и главни интерес не лежи у избегавању или умањивању претње по саговорников образ. Директни императиви су најјаснији примери ове стратегије (BROWN – LEVINSON 1987: 95). *Интегративна учтивост* подразумева да се жеље саговорника, па стога и радње, одлуке или вредности, оцене као пожељне. Интегративна учтивост може се постићи уз помоћ петнаест различитих подстратегија, које, између осталог, укључују обраћање пажње на интересовања и жеље саговорника, преувеличавање интересовања, одобрења, саосећања, избегавање неслагања, шалу и оптимистичан став (BROWN – LEVINSON 1987: 103–129). *Индивидуалистичка учтивост* предузима се да би се испунила саговорникова жеља да се његове радње и намере не спутавају. Учтивост у западним културама управо се заснива на индивидуалистичким стратегијама (BROWN – LEVINSON 1987: 129–130). Неке од десет подстратегија индивидуалистичке учтивости укључују песимистичан став, питања, ограничавање и извињавање (BROWN – LEVINSON 1987: 129–211). *Индиректна ситраија* (енг. *off record*) се употребљава када говорник, на неки начин, жели да избегне одговорност угрожавања образа саговорника, па оставља саговор-

¹ Т. Прћић (PRČIĆ 2010: 409) предлаже два превода термина *face*: *лице* и *образ*. У овом раду се користи термин *образ*, како не би дошло до забуне јер се у српском језику термин *лице* користи и за означавање граматичке категорије лица.

² Ауторкин превод.

³ Према предложеним преводима термина у Т. Прћић (PRČIĆ 2010: 409).

нику могућност да одлучи како да протумачи оно што је речено. И индиректна стратегија се ослања на петнаест подстратегија, које могу укључивати давање наговештаја, реторичка питања или неодређеност (BROWN – LEVINSON 1987: 211–227).

2.3. ПРЕТХОДНА ИСТРАЖИВАЊА. Иако се највећи број истраживања медицинског дискурса заснива на интеракцији лекара и пацијената, постоји и одређен број радова који се бави научно-популарним медицинским текстовима у физичком или електронском облику. Тако, на пример, С. Галардо (GALLARDO 2005) анализира одељак о здрављу из популарних аргентинских новина. Према добијеним резултатима показало се да је за остваривање основних циљева оваквих чланака, који подразумевају прихватање савета и предузимање неке акције у том смеру, неопходно да аутори пруже образложење информација, ослањајући се често и на реч стручњака. Што се тиче електронских текстова о здрављу, један од анализираних примера је саветодавна колумна о здрављу, *Луси одговара* (енг. *Lucy Answers*). Показало се да, иако ову колумну пишу стручњаци, њена популарност и поверење које добија могу се објаснити чињеницом да се овде савети дају кроз јединствену персону, Луси, кроз једноставан, неформални вокабулар, проткан хумором, емпатијом и подршком (LOCHER 2006; 2010; LOCHER – HOFFMANN 2006).

Било је такође и истраживања која се односе на употребу упозорења у медицинским текстовима. Један од примера је и анализа упозорења Министарства здравља Саудијске Арабије током пандемије ковида 19. Резултати показују да се упозорења, и директна и индиректна, могу сврстати у три групе у зависности од њихове јачине, што се може запазити и у употребљеним глаголима (ALNABUONI 2021). Слично томе, постојало је и интересовање за индиректна упозорења британског премијера током исте пандемије. Према резултатима, индиректна упозорења много су чешћа од директних и најчешће се ослањају на стратегију наговештаја (AHMED – MAHMOUD 2022). Што се тиче анализе говорног чина упозорења у медицинском дискурсу кроз феномен учтивости, према ауторкиним сазнањима, оваква истраживања до сада нису спроведена. Међутим, битно је напоменути да је медицински дискурс до сада много пута анализиран из угла теорије учтивости – на пример, у разматрању говорног чина савета у онлајн-радионици која укључује пацијенте са артритисом. У овом случају, било је доста ослањања на индиректне стратегије, али и интегративну учтивост (HARRISON – BARLOW 2009).

3. АНАЛИЗА

3.1. МЕТОДОЛОГИЈА. Ово истраживање се заснива на примерима говорног чина упозорења у текстовима о здрављу на српском и енглеском језику. Примери упозорења на српском језику преузети су из дела портала *eKlinika* насловљеног *Здравље*. Примери на енглеском језику пронађени су на британском порталу *Medical News Today*, у секцији са најновијим вестима. Текстовете на оба портала написали су новинари са искуством у темама о здрављу, с тим што су текстове са портала на енглеском језику додатно проверили одгова-

рајући стручњаци. Оба портала наглашавају да су информативног карактера и да, ни на који начин, не пружају индивидуалне медицинске савете, већ наводе да је у хитној ситуацији неопходно потражити стручну помоћ.

Ова контрастивна анализа се заснива на *tertium comparationis*-у, тј. на некој заједничкој основи која омогућава поређење, што, у овом случају, чине текстови из сличних извора и са сличном структуром. Како би се осигурало да се резултати из корпуса на два језика могу лакше контрастирати, циљ је био да поткорпуси буду слични и по величини. Стога је са оба портала преузето по 40 текстова о здрављу, укупно 80 текстова, који су у време истраживања, у јуну 2025. године били најновији. Прескочени су текстови који се не баве директно темама о здрављу, већ служе као најаве за различите догађаје или као извештаји са тих догађаја. Укупан број речи у српском поткорпусу износи 31.433, док се испоставило да су текстови на енглеском дужи, па је тако укупан број речи овог поткорпуса 45.278. Ових 80 текстова понудило је укупно 349 примера говорног чина упозорења, 180 у српском и 169 упозорења на енглеском језику.

3.2. УПОЗОРЕЊА НА СРПСКОМ ЈЕЗИКУ. Показало се да је у 40 текстова о здрављу на српском језику говорни чин упозорења чест, са 180 различитих примера. То би значило да се, у просеку, у сваком тексту јавља четири до пет упозорења. У њима су употребљене директне и индиректне стратегије учтивости, као и индивидуалистичка и интегративна учтивост, чија се бројност и процентуални удео у поткорпусу на српском језику могу видети у табели 1.

Табела 1: Бројност и процентуални удео стратегија учтивости у српском поткорпусу

Стратегија учтивости	Број примера	Проценат
Директна стратегија	93	51,7%
Индивидуалистичка учтивост	79	43,9%
Индиректна стратегија	6	3,3%
Интегративна учтивост	2	1,1%
Укупно	180	100%

Као што се може уочити у табели 1, директно изречена упозорења чине готово половину свих упозорења из поткорпуса на српском језику. Следећа су упозорења у којима се аутори ослањају на стратегије индивидуалистичке учтивости. Ове две групе стратегија чине више од 90% свих упозорења у српском језику. Индиректне стратегије и интегративна учтивост јављају се веома ретко, што се може закључити на основу табеле 1.

За сваку од четири групе стратегија учтивости уочено је по неколико подврста, у зависности од примењених синтаксичких и лексичких средстава. Треба напоменути да се класификација подврсти стратегија учтивости дата у овом раду може разликовати од класификације коју би понудили други аутори. Стога ће свака подврста стратегија учтивости споменута у овом раду бити пажљиво образложена. Детаљни подаци о свим подврстама стратегија учтивости у српском језику дати су у табели 2.

Табела 2: Подврсте стратегија учтивости у српском поткорпусу

Стратегија	Подврста стратегије	Број
Директна стратегија	Обавештајна реченица	58
	Императив	18
	Модални глагол	15
	Инфинитив	2
	Укупно	93
Индивидуалистичка учтивост	Модални глагол	50
	Позивање на стручњака/истраживање	29
	Укупно	79
Индиректна стратегија	Реторичко питање	3
	Обавештајна реченица	3
	Укупно	6
Интегративна стратегија	Употреба првог лица множине (маркер припадности)	2
	Укупно	2
	Укупно упозорења	180

Иако би говорни чин упозорења, па самим тим и директна стратегија упозорења у центру имала форму која садржи експлицитно изражени перформатив (*упозоравам те/вас да/на*), у овом раду, у директне стратегије упозорења укључене су и форме које немају експлицитне перформативе, али се из њих јасно може видети да се ради о упозорењима без ограђивања. Такође, овакви примери често су подвучени и подебљани у изворним текстовима, што додатно упућује читаоце да овакве реченице треба схватити као упозорења. Још једном, могуће је да би се други аутори одлучили за другачију класификацију. У нашем корпусу нема примера који се ослањају на перформативе као директну стратегију учтивости. Перформативи се појављују једино у примерима у којима се аутори позивају на упозорења стручњака. Позивање на речи стручњака пак представља другачију стратегију учтивости, о чему ће касније бити речи. Када говоримо о директним стратегијама, највећи број упозорења структурно-функцијски реализован је као изјавна обавештајна реченица, попут следећег примера:

- (1) Nedostatak sna takođe negativno utiče na naše mentalne sposobnosti i emocionalno stanje. [O3087]⁴

При давању директних упозорења, аутори углавном користе основну синтаксичку структуру, тј. структуру у којој је субјекат обично праћен глаголом у презенту, објектом и другим комплементима, ако је то потребно. На тај начин, аутор наглашава управо оно што има на уму, без икаквих околишања или претпоставки. Међутим, овде су укључена и упозорења са мало другачијом структуром, што се може видети из примера који следи:

- (2) Ako se javi otežano disanje, temperatura ili mučnina zajedno sa bolom u grudima neophodna je hitna medicinska pomoć. [O3051]

⁴ Сви текстови из поткорпуса на српском језику у оригиналу су написани латиничним писмом. Стога је одлучено да се и сви наведени примери задрже у свом изворном облику.

Реченице са структуром сличном примеру (2), које се ослањају на изразе попут *важно је, најбоље је, неопходно је*, и сл., различити аутори дефинишу на различите начине. Чини се да је главни проблем дефинисање функције структуре након споменутих израза. Тако, на пример, П. Пипер и И. Клајн (2013: 227–228) говоре о модалним изразима (*иће*шко је, *лако је*, *иће*ића је, итд.) и изразима непотпуног значења (*биће*но је, *важно је*, *лавно је*, итд.) који су обично праћени инфинитивом или *да*-конструкцијом и представљају врсту модалних аналитичких предиката. М. Ковачевић (2024: 91–92) се слаже са овом дефиницијом, али додаје, ослањајући се на М. Стевановића (1989: 39), да структуре које прате овакве изразе непотпуног значења, обично у инфинитиву или са *да*-конструкцијом, представљају допуну предиката. С друге стране, П. Мразовић (MRAZOVIĆ 2009: 525) сматра да оно што следи након оваквих израза врши функцију субјекта у реченици, без обзира на то што се обично ради о допунским реченицама и конструкцијама са вредношћу зависне реченице, које се, заправо, и називају субјекатским реченицама.

Корпус је показао да се директна упозорења у српском језику изражавају и употребом императива, попут примера (3):

(3) Ako pušite, prestanite. [O3048]

Како П. Браун и С. Левинсон (BROWN – LEVINSON 1987: 95–96) наводе, директни императиви су прави примери употребе директне стратегије учтивости и у таквим случајевим обично се ради о хитним ситуацијама у којима би парафраза кроз неку од осталих стратегија учтивости само смањила ефикасност говорног чина упозорења.

Када говоримо о употреби модалних глагола за исказивање директних упозорења, у овом случају се пре свега мисли на глаголе *морати* и *иће*баићи. Оба глагола, било у личном или неличном облику, изражавају нужност (личну или објективну), неопходност, па чак и налог другог лица (MRAZOVIĆ 2009: 184). П. Пипер и И. Клајн (2013: 165) називају ову употребу глагола *иће*баићи *геонтичком*. Стога је одлучено да се упозорења у овом облику третирају као део директне стратегије. Пример оваквих упозорења може бити:

(4) Ako osoba sumnja da ima pankreatitis, treba se odmah obratiti lekaru. [O3053]

Директна упозорења се могу дати и уз помоћ инфинитива, што потврђује и П. Мразовић (MRAZOVIĆ 2009: 132), наглашавајући да се инфинитив може употребити за изражавање говорних чинова попут упозорења, па чак и забрана. Један од примера употребе инфинитива као упозорења у овом корпусу је:

(5) Ako se pojave takvi simptomi nakon povrede, odmah potražiti hitnu pomoć. [O3057]

Анализа корпуса показала је да су директна упозорења често дата као зависносложене реченице са условном клаузом, што је случај и са примерима од (2) до (5). Управо условне клаузе одређују релевантност ситуације у којој се овакви примери могу разумети као упозорења. Без оваквог услова, ови примери представљали би директивне говорне чинове, а не упозорења. Иако се употреба зависносложених реченица са условном клаузом заиста може

дефинисати као стратегија учтивости, у овом раду, оваква конструкција третира се као средство за реинтерпретацију директивних говорних чинова у (превентивна) упозорења. У овом случају, при класификацији стратегија учтивости, предност се даје синтаксичким и лексичким средствима кроз која су упозорења изражена, попут инфинитива, или модализованих конструкција које изражавају нужност или неопходност.

Што се тиче примене стратегија индивидуалистичке учтивости, највише упозорења дато је уз помоћ модалних глагола, и то, у овом случају глагола *моћи*. Како наводи П. Мразовић (MRAZović 2009: 182), овај глагол означава могућност која потиче од сопствене воље или зависи од објективних чиналаца. П. Браун и С. Левинсон (BROWN – LEVINSON 1987: 165–166) наводе да је у неким језицима могућа употреба модала за оглађивање (енг. *hedging*)⁵, што се чини да је случај и у српском. У ову групу стратегија укључени су и примери са изразом *моуће је*, јер се њихово значење не разликује много од значења глагола *моћи*, што је случај у следећем примеру:

(6) *Moguća je alergijska reakcija na kamilicu.* [O3069]

У оквиру индивидуалистичких стратегија укључени су и примери упозорења у којима се аутори позивају на неког стручњака, или претходно истраживање или студију. Чини се да се на тај начин аутори такође оглађују, чинећи да упозорења не долазе од њих, па, стога, не утичу директно на образ читалаца. Треба нагласити да је у овим примерима експлицитно наведено да упозорење потиче од неког другог лица или из неке студије. Уколико се пак ради о наведеним речима, али није директно наглашено да их је изрекао или написао стручњак или су део неке студије, онда су упозорења груписана у друге категорије. Упозорење у коме се аутор позива на речи стручњака може се видети у наредном примеру:

(7) *Dr Schulz smatra da „depresija koja je dugotrajna i nelečena izgleda da predstavlja rizik“.* [O3113]

У оквиру упозорења која се позивају на стручњаке може се наићи и на неке друге стратегије. Али пошто се овде, пре свега, ради о навођењу речи стручњака, а не о директним речима аутора, овакви примери су укључени у категорију *позивања на стручњака/испиривање*.

Индијектна упозорења, иако ретка, дата су користећи две подврсте стратегија учтивости, реторичка питања и обавештајне реченице из којих упозорење није одмах уочљиво. Упозорење кроз реторичко питање представљено је у следећем примеру:

(8) *Da li ste znali da odlazak na spavanje kasno uveče može biti razlog zašto stalno žudite za hranom više nego inače?* [O3027]

Овакво питање, када се схвати као упозорење, заправо, предочава да одлазак на спавање касно у неким случајевима доводи до веће потребе за

⁵ Оглађивање (енг. *hedging*) представља једну од стратегија индивидуалистичке учтивости у којој аутор испољава чињеницу да је свестан да говорним чином може прекршити конверзацијске максиме и тако утицати на образ читалаца. За више информација о оглађивању, видети Јула (YULE 1996: 38–39).

храном него иначе, али је представљено на такав начин да читалац не може бити сигуран да ли се овде ради о упозорењу или не. Ово је један од начина на који аутор може смањити негативан утицај на образ читалаца. И употреба обавештајних реченица, у којој упозорење ни на који начин није обележено, попут примера (9) може подразумевати упозорење.

- (9) Ali, ono na šta bih ja možda najviše skrenula pažnju to je da pacijenti, naročito sa teškom astmom, vrlo često uzimaju samostalno oralne kortikosteroide. [O3155]

Иако се, у почетку, чини да се овде ради само о запажању, након улагања додатног интерпретативног напора, може се закључити да је реч и о упозорењу.

Најмањи број упозорења у текстовима о здрављу у српском језику ослања се на интегративну учтивост. У овом поткорпусу могуће је уочити једино подврсту интегративне учтивости која се заснива на употреби маркера припадности, тачније, на примени првог лица множине. На тај начин се истиче и жеља читаоца за интегративним образом која се огледа у потреби да његове жеље буду препознате и признате. Ово се може уочити у примеру (10).

- (10) Zato je važno da znamo šta da pratimo i na šta je potrebno obratiti pažnju. [O3078]

Оно што привлачи пажњу код ове реченице јесте да је она пример упозорења у коме се истовременом могу јавити различите стратегије учтивости. У овом случају, то су маркери припадности и модализоване конструкције које изражавају неопходност, у овом раду дефинисане као директне стратегије. Стога, овакав пример би се могао окарактерисати као хибридни исказ. Међутим, ради једноставније класификације, у овом раду, хибридни искази нису разматрани, што не значи да их не треба даље анализирати. Код примера (10), предност је дата подстратегiji интегративне учтивости која се заснива на маркерима припадности јер су они одговорни за веће ограђивање аутора него што је то случај са модализованим конструкцијама.

3.3. УПОЗОРЕЊА У ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ. У 40 текстова о здрављу на енглеском језику уочено је укупно 169 упозорења. Треба, међутим, имати у виду да су прикупљени текстови на енглеском нешто дужи од оних на српском језику. У овом истраживању се показало да су упозорења у текстовима на енглеском ређа него у српском, иако су текстови на енглеском дужи. Међутим, не може се са сигурношћу тврдити да ће ово увек бити случај, јер ваља узети у обзир чињеницу да су текстови написани на енглеском језику, због структуралних одлика овог језика, као и због морфофонолошког правописа српског језика, по правилу дужи од текстова на српском по броју словних знакова. Једино истраживања много ширег опсега од овог истраживања могу дати увид у то да ли се упозорења заиста јављају ређе у енглеском језику у поређењу са српским. Иако су уочене све четири групе стратегија учтивости, у табели 3 се може видети како се њихова дистрибуција разликује у односу на српски језик:

Табела 3: Бројност и процентуални удео стратегија учтивости у енглеском поткорпусу

Стратегија учтивости	Број примера	Проценат
Индивидуалистичка учтивост	102	60,3%
Директна стратегија	61	36,1%
Интегративна учтивост	5	3%
Индиректна стратегија	1	0,6%
Укупно	169	100%

Из табеле се може уочити да су аутори највећи број упозорења дали ослањајући се на стратегије индивидуалистичке учтивости. Значајан број упозорења дат је и директно, без икаквих ублажавања. Слично српском, и у енглеском поткорпусу забележено је само неколико примера упозорења која се ослањају на интегративну учтивост или су дата индиректно.

И у текстовима на енглеском језику пронађено је по неколико подврста за сваку од четири групе стратегија учтивости, а њихова бројност се може видети у табели 4:

Табела 4: Подврсте стратегија учтивости у енглеском поткорпусу

Стратегија	Подврста стратегије	Број
Индивидуалистичка учтивост	Позивање на стручњака/истраживање	66
	Модални глагол	36
	Укупно	102
Директна стратегија	Обавештајна реченица	51
	Императив	6
	Модални глагол	4
	Укупно	61
Интегративна учтивост	Употреба првог лица множине (маркер припадности)	3
	Шала	2
	Укупно	5
Индиректна стратегија	Обавештајна реченица	1
	Укупно	1
Укупно упозорења		169

Највећи број упозорења аутори дају ослањајући се на претходне студије или реч стручњака из области којом се проучени текстови о здрављу баве. Често се наводе и резултати различитих здравствених организација, попут Светске Здравствене Организације (енг. World Health Organization). Треба још једном навести да су у ову групу сврстани само они примери у којима је експлицитно изражено да се ради о позивању на туђе речи, а не о ауторовим речима. Један овакав пример на енглеском језику укључује:

- (11) Routhenstein noted that these saturated fats can potentially promote insulin resistance as well. [O3210]

‘Рутенштајн је уочио да ове засићене масти могу потенцијално повећати и инсулинску резистенцију.’⁶

⁶ Све примере је са енглеског језика превела ауторка.

У енглеском се упозорења кроз индивидуалистичку учтивост изражавају са два пара модалних глагола, *can/could* и *may/might*. Ови модални глаголи, како наводи Д. Бајбер са сарадницима (BIBER et al. 1999: 485), означавају неку могућност, па су тако најближи српском модалном глаголу *моћи*. Разлика између глагола *can* и *could* и *may* и *might*, поред употребе варијанти *could* и *might* за изражавање прошлог времена, огледа се и у томе да облици за прошло време служе за још веће ограђивање аутора. Наиме, ове варијанте модалних глагола *can* и *may* у енглеском језику често се односе на хипотетичке ситуације, виши ниво учтивости, додатно значење или оклевање (BIBER et al. 1999: 485), попут следећег примера:

- (12) Telomere shortening might increase the risk of death and certain diseases. [O3303]
 ‘Скраћивање теломера може повећати ризик од смрти и одређених болести’

И директне стратегије се у значајном броју јављају у текстовима на енглеском језику, пре свега, у облику обавештајних реченица.

- (13) Just like any medication, GLP-1 drugs have possible side effects and complications. [O3218]
 ‘Као и сваки други лек, лекови из групе ГЛП-1 имају могуће нежељене ефекте и компликације.’
- (14) Before starting any new exercise program, especially if there are pre-existing health conditions, it’s crucial to consult a doctor. [O3201]
 ‘Пре него што се започне нови програм вежбања, посебно уколико постоје претходна обољења, кључно је посаветовати се са лекаром.’

И у енглеском постоји неколико примера који су слични примерима из српског језика заснованим на модалним изразима. У енглеском су, међутим, овакви изрази у мало другачијем облику, попут примера (14). У овом случају, у енглеском се, за разлику од српског, употребљава празан (енг. *dummy*) субјекат у облику подударном са заменицом у трећем лицу јединине да нагласи субјекат који ће се јавити касније у реченици (енг. *anticipatory subject*) (BIBER et al. 1999: 332).

Иако у малом броју, директна упозорења у енглеском језику, тј. у прикупљеним текстовима о здрављу, дата су и употребом императива, попут примера (15).

- (15) Don’t gamble with your health – take care. [O3332]
 ‘Не коцкајте се својим здрављем – чувајте се.’

Конечно, може се говорити и о употреби одређених модалних глагола при директном изражавању упозорења у енглеском језику. У овом корпусу се у оваквој употреби јавља једино глагол *should*. Овај глагол припада групи модалних глагола који означавају неку обавезу или нужност (BIBER et al. 1999: 485), па је на тај начин најближи српском глаголу *требати*. Сходно томе, упозорења са овим глаголом сврстана су под директну стратегију. Један од оваквих примера је и пример (16):

- (16) If any new changes in vision occur while taking these medications, patients should promptly inform their doctor and be referred to an ophthalmologist for further assessment. [O3223]

‘Уколико дође до нових промена у виду док се узимају ови лекови, пацијенти треба што пре да обавесте свог лекара и да добију упут за офталмолога ради даљег прегледа.’

У прикупљеним текстовима о здрављу на енглеском језику појављује се и неколико примера примене интегративне учтивости при упозоравању. Уз употребу првог лица множине као маркера припадности уочљива је и подврста ове стратегије која се није појављивала у српском поткорпусу, а то је употреба шале, коју и П. Браун и С. Левинсон (BROWN – LEVINSON 1987: 124), наводе као једну од стратегија интегративне учтивости, што се може видети у следећем примеру.

- (17) There’s no ‘one-size-fits-all’ when it comes to dietary patterns – unless it’s a kitchen apron. [O3295]

‘Не постоји универзална величина када се ради о дијететским обрасцима – осим ако се не ради о кухињској кецељи.’

На основу добијених резултата, чини се да се упозорења у енглеском језику веома ретко дају индиректно јер је пронађен само један пример са обавештајном реченицом:

- (18) Now, a new study recently published in the journal JAMA Neurology has found a link between certain midlife vascular risk factors — specifically high blood pressure, diabetes, and smoking — and risk for dementia. [O3198]

‘Сада, нова студија која је скоро објављена у часопису *JAMA Неурологија* пронашла је везу између одређених фактора ризика за васкуларни систем који се јављају у средњем добу – пре свега високог крвног притиска, дијабетеса и пушења – и ризика од деменције.’

Оваква реченица се не може одмах схватити као упозорење, већ као податак о чињеници да се дошло до некаквих резултата. Након улагања додатног интерпретативног напора, читалац може разумети овакав податак као упозорење.

4. Дискусија. Резултати анализе научно-популарних текстова о здрављу на српском и енглеском језику донекле су дали увид у употребу говорног чина упозорења у оба језика. Анализа је, пре свега, омогућила увид у податке који могу дати одговоре на наша истраживачка питања. Да подсетимо, прво питање тиче се стратегија учтивости које су употребљене у оба језика. Резултати су показали да се у оба језика јављају четири категорије учтивости које спомињу П. Браун и С. Левинсон (BROWN – LEVINSON 1987), директне и индиректне стратегије, као и стратегије индивидуалистичке и интегративне учтивости, чија се детаљна дистрибуција може видети у трећем делу овог рада.

Друго питање тиче се сличности и разлика између два језика када је реч о употребљеној стратегији учтивости у говорном чину упозорења. На основу добијених резултата, чини се да се говорни чин упозорења са становишта учтивости употребљава на веома сличан начин у оба језика. Пре свега, све четири групе стратегија учтивости јављају се у оба језика, тако делећи и већину подврста сваке од стратегија. Такође, у оба језика највише

упозорења дато је уз помоћ директних стратегија и стратегија индивидуалистичке учтивости, док су преостале две стратегије нешто ређе. Међутим, овде се могу уочити и разлике између два поткорпуса. Тачније, у српском језику, највећи број упозорења, тј. скоро половина, дато је директно, док је индивидуалистичка учтивост за неколико процената мање заступљена. У енглеском, с друге стране, највише упозорења се заснива на примени индивидуалистичке учтивости, готово 60%. Скоро упола мање упозорења дато је директно. Између преостале две врсте стратегија нема значајних разлика, с тим што се може уочити да су у текстовима на српском индиректна упозорења чешћа. Још једна разлика између два језика јесте да се поједине подврсте стратегија учтивости јављају само у једном језику. Тако се у српском језику може говорити о употреби инфинитива за давање директних упозорења, као и примени реторичких питања за индиректна упозорења, док се у енглеском могу уочити шале као једна врста интегративне учтивости. При анализи корпуса уочена је још једна разлика која није директно повезана са оним што нас је конкретно интересовало у овом истраживању. Наиме, чињеница је да се упозорења у енглеском језику јављају ређе него у српском, посебно што су сви текстови о здрављу на енглеском језику дужи. Овакав резултат свакако не би требало третирати као правило због тога што је ово истраживање рађено на релативно малом корпусу. Потребна су опширна истраживања која би утврдила да ли су упозорења у енглеском језику заиста по правилу ређа него у српском.

Коначно, могуће је донети одређене закључке о могућим културолошким карактеристикама два проучавана језика које утичу на сличности и разлике између њих. Наиме, како О. Панић-Кавгић (PANIĆ-KAVGIĆ 2014: 296) наглашава, српска култура, као део средњоевропског, источноевропског и медитеранског модела, претежно се уклапа у интегративну друштвену матрицу. Тако, С. Перовић (PEROVIĆ 2009: 214) наводи да ако би се српски угледао на изражавање учтивости у енглеском, са већим степеном индиректности, онда би то снажно имплицирало дистанцу међу саговорницима, што није у складу очекиваним моделом понашања говорника српског језика. Чини се да је баш ова директност и разлог зашто је највећи број упозорења изречен директно, док у енглеској индивидуалистичкој култури аутори воде рачуна да применом индивидуалистичке учтивости сачувају независност читалаца. С. Перовић (PEROVIĆ 2009: 214–215), такође додаје да се при поређењу ова два језика не може говорити о разликама у степену учтивости, већ у степену индиректности. Свему овоме треба додати и чињеницу да П. Браун и С. Левинсон (BROWN – LEVINSON 129–130) наводе да, када се говори о западним културама, укључујући, у овом случају, и британску, индивидуалистичка учтивост се чини доминантном, што је потврђено и у овом истраживању.

5. ЗАКЉУЧАК. Резултати овог истраживања показали су да се говорни чин упозорења често употребљава у текстовима о здрављу на српском и енглеском језику. Тачније, пронађено је укупно 349 примера упозорења, 180 на српском и 169 на енглеском језику у корпусу од по 40 текстова на оба језика. Што се тиче употребљених стратегија, у оба језика могу се запазити све четири групе стратегија учтивости, пре свега директне стратегије и индиви-

дуалистичка учтивост, али и интегративна учтивост, као и мали број примера са индиректним упозорењима. Најупечатљивија разлика код упозорења у ова два језика огледа се у чињеници да се у српском највише упозорења даје директно, док се у енглеском у највећем броју упозорења примењује индивидуалистичка учтивост. Већина подврста стратегија учтивости такође је иста у оба језика, али се појављују и неке стратегије карактеристичне само за један језик, попут примене шале за постизање интегративне учтивости у енглеском језику. Објашњење за овакве разлике међу језицима може се наћи у и разликама између две културе.

Треба, наравно, напоменути да ово истраживање свакако има одређена ограничења. Пре свега, рађена је анализа релативно малог корпуса преузетог из веома спецификованог дела медицинског дискурса, искључиво научно-популарног. Самим тим, неке од препорука за даља истраживања могу укључивати анализу упозорења у много већим корпусима и у различитим аспектима медицинског дискурса на више језика или само на једном, као и само једну групу стратегија учтивости. Без обзира на недостатке, резултати овог истраживања могу бити корисни онима који се интересују за феномен говорног чина упозорења, и то не само ограниченог на медицински дискурс и на појмовно-терминолошки оквир учтивости.

ИЗВОРИ

- Пр. 1: Ст. М., S. Koliko sna vam je zaista potrebno? Vodič po starosnim grupama, 2025. <<https://eklinika.telegraf.rs/zdravlje/158432-koliko-sna-vam-je-zaista-potrebno-vodic-po-starosnim-grupama>> 24.06.2025.
- Пр. 2, 4, 5: Р., Ма. Bol ispod levog rebra: Kada je bezazleno, a kada znak za uzbunu, 2025. <<https://eklinika.telegraf.rs/zdravlje/158610-bol-ispod-levog-rebra-kada-je-bezazleno-a-kada-znak-za-uzbunu>> 24.06.2025.
- Пр. 3: Ст. М., S. Kako smanjiti rizik od moždanog udara: 7 ključnih faktora na koje možemo uticati, 2025. <<https://eklinika.telegraf.rs/zdravlje/158528-kako-smanjiti-rizik-od-mozdanog-udara-7-kljucnih-faktora-na-koje-mozemo-uticati>> 24.06.2025.
- Пр. 6: Ст. М., S. Opekotine od sunca mogu da izazovu dugoročne posledice: 7 prirodnih lekova koji trenutno smiruju bol i sprečavaju oštećenja, 2025. <<https://eklinika.telegraf.rs/zdravlje/158679-opekotine-od-sunca-mogu-da-izazovu-dugorocne-posledice-7-prirodnih-lekova-koji-trenutno-smiruju-bol-i-sprecavaju-ostecenja>> 24.06.2025.
- Пр. 7: Ст. М., S. Demencija može početi i 20 godina pre prvih simptoma: Rani znaci koje većina ljudi previdi, 2025. <<https://eklinika.telegraf.rs/zdravlje/157900-demencija-moze-poceti-i-20-godina-pre-prvih-simptoma-rani-znaci-koje-vecina-ljudi-previdi>> 24.06.2025.
- Пр. 8: Ст. М., S. Kasno odlazanje na spavanje može naneti više štete nego što mislite, 2025. <https://eklinika.telegraf.rs/zdravlje/158606-kasno-odlazenje-na-spavanje-moze-naneti-vise-stete-nego-sto-mislite> 24.06.2025.
- Пр. 9: V., I. Teška astma ne treba da se leči oralnim kortikosteroidima jer oni mogu da dovedu do nastanka drugih udruženih i teških bolesti, poručuje dr Sanja Hromiš, 2025. <<https://eklinika.telegraf.rs/zdravlje/157200-teska-astma-ne-treba-da-se-leci-oralnim-kortikosteroidima-jer-oni-mogu-da-dovedu-do-nastanka-drugih-udruzenih-i-teskih-bolesti-porucuje-dr-sanja-hromis>> 24.06.2025.
- Пр. 10: Ст., V. Skriveni simptomi bolesne jetre: Kako prepoznati da nešto nije u redu na vreme, 2025. <<https://eklinika.telegraf.rs/zdravlje/158487-skriveni-simptomi-bolesne-jetre-kako-prepoznati-da-nesto-nije-u-redu-na-vreme>> 24.06.2025.
- Пр. 11: BERMAN, R. 'Unhealthy' plant-based diets may significantly raise heart disease risk, 2025. <<https://www.medicalnewstoday.com/articles/unhealthy-plant-based-diets-may-significantly-raise-heart-disease-risk>> 25.06.2025.

- Пр. 12: FREEBORN, J. Vitamin D supplements may slow aging by preserving telomere length, 2025. *Medical News Today*. <<https://www.medicalnewstoday.com/articles/vitamin-d-supplements-may-slow-biological-aging-preserve-telomere-length>> 25.06.2025.
- Пр. 13, 16: PELC, C. More research links GLP-1 drugs to potentially blinding eye diseases, 2025. <<https://www.medicalnewstoday.com/articles/more-research-links-glp-1-drugs-semaglutide-tirzepatide-potentially-blinding-eye-diseases-vision-loss>> 25.06.2025.
- Пр. 14: PELC, C. Your brain health may benefit more from cycling than walking, study finds, 2025. <<https://www.medicalnewstoday.com/articles/brain-health-may-benefit-more-cycling-walking-dementia-alzheimers-study>> 25.06.2025.
- Пр. 15: PELC, C. Could a Mediterranean plant extract help treat IBD?, 2025. <<https://www.medicalnewstoday.com/articles/could-a-mediterranean-plant-extract-help-treat-ibd>> 25.06.2025.
- Пр. 17: PELC, C. Mediterranean and keto diets may help weight loss, lower blood pressure: study, 2025. <<https://www.medicalnewstoday.com/articles/mediterranean-keto-diets-may-help-weight-loss-lower-blood-pressure-study>> 25.06.2025.
- Пр. 18: PELC, C. Diabetes, hypertension, and smoking linked to higher dementia risk, 2025. <<https://www.medicalnewstoday.com/articles/diabetes-hypertension-smoking-linked-higher-dementia-risk-vascular-health>> 25.06.2025.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- КОВАЧЕВИЋ, Милош. М. Типови модалних израза у сложеном глаголском предикату. *Српски језик* 29/1 (2024): 71–101.
- ПИПЕР, Предраг, Иван КЛАЈН. *Нормативна грамајка српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2013.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. *Савремени српскохрватски језик II: Синтакса*. Београд: Научна књига, 1989

*

- AHMED, Samara, Hiyam Yousif MAHMOUD. A Pragmatic Study of Indirect Warning in Boris Johnson's Speeches on COVID 19. *Journal of Tikrit University of Humanities* 29/9 (2022): 67–84.
- ALHABUOBI, Thanaa Abdulrazzaq. Levels of Warning in the Text Messages Sent by the Saudi Ministry of Health During Covid-19 Pandemic. *Arab Word English Journal* 12/4 (2021): 366–386.
- AUSTIN, John Langshaw. *How to Do Things with Words*. Oxford: Oxford University Press, 1962.
- BELLÉS-FORTUÑO, Begoña. Popular Science Articles vs Scientific Articles: A Tool for Medical Education. Pilar Ordóñez-López, Nuria Edo-Marzá (eds.). *Medical Discourse in Professional, Academic and Popular Settings*. Bristol – Buffalo – Toronto: Multilingual Matters, 2016, 55–78.
- BIBER, Douglas, Stig JOHANSSON, Geoffrey LEECH, Susan CONRAD, Edward FINEGAN. *Longman Grammar of Spoken and Written English*. Harlow: Longman, 1999.
- BROWN, Penelope, Stephen C. LEVINSON. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- GALLARDO, Susana. Pragmatic Support of Medical Recommendations in Popularized Texts. *Journal of Pragmatics* 37/6 (2005): 813–835.
- GOFFMAN, Erving. *Interactional Ritual: Essays in Face-to-Face Behavior*. New York: Doubleday, 1967.
- HARRISON, Sandra, Julie BARLOW. Politeness Strategies and Advice-Giving in an Online Arthritis Workshop. *Journal of Politeness Research* 5/1 (2009): 93–111.
- LEECH, Geoffrey. N. *Principles of Pragmatics*. London – New York: Longman, 1983.
- LOCHER, Miriam A. *Advice Online: Advice-Giving in an American Internet Health Column*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2006.
- LOCHER, Miriam A. Health Internet Sites: A Linguistic Perspective on Health Advice Columns. *Social Semiotics* 20/1 (2010): 43–59.
- LOCHER, Miriam A., Sebastian HOFFMANN. The Emergence of the Identity of a Fictional Expert Advice-Giver in an American Internet Advice Column. *Text & Talk* 26/1 (2006): 69–106.
- MARTIN, Gillian. Pragmatics and Medical Discourse. Klaus. P. Schneider, Anna Barron (eds.). *Pragmatics of Discourse*. Berlin – Boston: Mout de Gruyter, 2014, 491–524.
- MRAZOVIC, Pavica. *Gramatika srpskog jezika za strance* (2. izd.). Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009.

- PANIĆ-KAVGIĆ, Olga. *Jezički ispoljena učtivost pri slaganju i neslaganju sa sagovornikom: uporedna analiza engleskih, srpskih i prevedenih filmskih dijaloga*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Novom Sadu, 2014.
- PEROVIĆ, Slavica. *Jezič u akciji*. Podgorica: CID, Institut za strane jezike Podgorica, 2009.
- PRČIĆ, Tvrtko. Mali englesko-srpski rečnik pragmatičkih termina. Vera Vasić (ur.). *Diskurs i diskursi: Zbornik u čast Svenki Savić*. Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, 2010, 399–415.
- SEARLE, John. R. *Speech Act: An Essay in Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 1969.
- SEARLE, John. R. A Classification of Illocutionary Acts. *Language in Society* 5/1 (1976): 1–23.
- VIACHESLAVIVNA, Krupkina Tetiana. Implicit Warning Speech Acts in the Modern German Dialogical Discourse. *Scientific Bulletin of KSU Series Germanic Studies and Intercultural Communication* 1 (2019): 59–64.
- WILCE, James M. Medical Discourse. *Annual Review of Anthropology* 38 (2009): 199–215.
- WOGALTER, Michael S., Kenneth R. LAUGHERY. WARNING! Signs and Label Effectiveness. *Current Directions in Psychological Science* 5/2 (1996): 33–37.
- YULE, George. *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press, 1996.

Gordana Ivković

THE SPEECH ACT OF WARNING IN HEALTH-RELATED TEXTS
IN SERBIAN AND ENGLISH THROUGH THE LENS OF POLITENESS THEORY:
A CONTRASTIVE ANALYSIS

S u m m a r y

This research aims to determine the ways of expressing the speech act of warning in Serbian and English in health-related texts. Namely, besides the syntactic forms, the politeness strategies utilized in the warning speech acts are also observed, thus allowing for the two languages to be contrasted. A selected corpus of 80 health-related texts from the genre of popular science, 40 in each language, is analyzed to answer the following research questions: 1) Which syntactic forms and politeness strategies are used in both languages? 2) What are the similarities and differences between these two languages? and 3) Do cultural factors affect the choice of politeness strategies in the two languages? This analysis is not based on translation equivalents, but on *tertium comparationis* – the above-mentioned textual genre as a common basis for contrasting the two languages. The results show that there are no significant differences between the two languages, besides the fact that Serbian most often relies on direct strategies, while English mostly uses negative politeness. Additionally, as regards the difference in the sub-categories of politeness strategies of the two languages, only a few peculiarities were noted, such as, for example, using jokes as a positive politeness strategy appearing only in English.

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет (докторанд)
Ђирила и Методија 2, 18101 Ниш, Србија
g.ivkovic-20467@filfak.ni.ac.rs

(Примљено: 3. марта 2026;
прихваћено: 19. маја 2026)

UDC 2-5:612.39(=163.41)(497.113)(082)(049.32)

UDC 2-5:612.39(=163.41)(498.5)(082)(049.32)

https:

ORCID: 0009-0000-7593-6063

БОЉЕ ДА ПРОПАДНЕ СЕЛО НЕГО ОБИЧАЈ*

Софија Милорадовић (прир.). *Исхрана у ојлегалу обредне ѱраксе Срба у Војводини и румунском Банатју: етнолингвистички ѱранскрипци и коментари* (са картом истражених пунктова у прилогу). Нови Сад: Матица српска, Одељење за књижевност и језик 2024, 550 стр.

Говорник-приказивач, рецензент ове књиге без заслуга, можда не без утицаја у време заснивања пројекта (*Култура исхране у Војводини кроз обредну ѱраксу*) на дужности секретара Одбора за књижевност и језик, прошао је ивићевску Новосадску лингвистичку школу, уз „заразни”, професионални и лични утицај Велимира Михаиловића, који нас је увукао у шири смисао традиционалне лексике као архикултуре. (Он је годину дана био наш, тада с.-х., „овлашћени“ учесник у етимолошком тиму Трубачова.) Тај смер истраживања (видљив и у књизи о којој данас говоримо) прва је применила, може се рећи и засновала у Новом Саду рано преминула колегиница Гордана Вуковић. Видике нам је проширивало учешће у раду на лингвогеографским пројектима (Општесловенском лингвистичком атласу, Општекарпатском дијалектолошком атласу, Српскохрватском дијалектолошком атласу → Српском дијалектолошком атласу, делом и европском).

Добри дијалектолози-лингвисти јесу и етнолингвисти и образовањем, њима етнолингвистика и сличне спецификоване етикете нису права новина. Цвијић је дијалектолозима стајао готово у истој равни са Белићем (Вук као родоначелник за обе струке). У сваком озбиљном раду дијалектолози су Цвијићем и цвијићевцима озбиљне прилоге започињали, водили „радњу” Белићем и Ивићем и њиховим ученицима, уплићући једне и друге када им се год учинило да проблеми то захтевају. С једне стране смо имали и Милићевића и Елезовића и Филиповића и Павловића и Јовићевића и Шоћа и Барјактаревевића и Арсенијевића, а са друге Павла Ивића, Ивана Поповића, Јована Вуковића, Митра Пешикана, Михаила Стевановића, Бранка Милетића, Берка Николића, Александра Лому, Марту Бјелетић, Јасну Влајић-Поповић, Драгану Мршевић-Радовић... до Драгољуба Петровића и даље. Историчаре неправедно изостављам, а они се у свим нашим пословима подразумевају као прва литература.

Површним увидом, можда и еснафски себичним, чини ми се да су лингвисти бивали запостављенија страна у овом природном „браку” двеју научних

* Текст делом изговорен на промоцији књиге у Матици српској 3. новембра 2025, за ову намену дат уз мале допуне и измене, више стилске него садржајне природе.

дисциплина. Зашто би етнологзи превиђали (или заобилазили у цитирању) наше добре монографске дијалектолошке описе, две Ивићеве *дијалектологије* (универзитетске приручнике највишег ранга) и његову кулtnу књигу *Српски народ и његов језик*, *Речник* САНУ, више дијалекатских речника из југоисточне Србије, *Речник српских јовора Војводине* (за последњим ће често посезати они којима ће књига коју представљамо бити почетни извор за разноврсна истраживања; у њему ће, на пример, наћи и *верѿей* и *верѿейашие* и специфично значење речи као *селен*, *сѿрека* и др.) или изванредан (инспиративан и изванлингвистичким пасажима) предговор проф. Ивића банатским говорима?... Зато се радујем списку сарадника на овом пројекту, јер многе једва да бих могао по стручно-научним формацијама сврстати. Горе, на пример, нисам случајно изоставио Љубинка Раденковића, јер не знам где бих га сврстао. Он је унео више светла у разумевање загонетног света наше и словенске митологије.

Аутори (у једном или два случаја само приређивачи) прилога у овој књизи су: носилац пројекта Софија Милорадовић *Реч ѿприређивача* (текст који би заслуживао да буде прочитан од речи до речи уместо оног што ћете од нас овде чути); Милина Ивановић-Баришић *Обредна исхрана у Војводини*, транскрипт *Сѿајар* и *Добановци*; Софија Милорадовић *Свечари у Параѿа – ѿородишна ѿрича* и *еѿинодијалектолошке црѿице*, транскр. *Параѿе* и *Ердевик*; Љиљана Недељков *Линѿвокулѿуролошки ѿрисѿуѿ рѿиѿуалној кулинарској лексици*; транскр. *Каћ* и *Нови Сланкамен*; Драгана Радовановић *Обредна храна у еѿинодијалекатѿским заѿисима из северној Банатѿа*, транскр. *Мокрин* и *Санаг*; Драгана Радојичић – Бранкица Марковић, транскр. *Тѿѿел* и *Моровић*; Биљана Сикимић *Долово на марѿинама ѿѿеренској рада*, транскр. *Долово* и *Сефкерин*; Миљана-Радмила Радан Ускату *Приказ ѿѿеренских исѿираживања и ѿрикуѿљање ѿрађе*, трнскр. *Дињаѿи* и *Кеѿѿѿел*; Бранкица Марковић, транскр. *Рудна*. Три последња истраживана пункта су из румунског дела Баната.

Ауторски текстови (уводни уз записе) некад су општијег карактера, такав је наравно уводни приређивачки, други су методолошки, трећи мање-више овлашно коментаришу конкретне записе које прилажу (извесно рачунајући на потпунији садржај у планираном дигиталном издању), неки опет доносе скраћене податке о историји места, о пореклу становништва, о историјској и савременој етничкој слици.

Ко има искуства у раду са упитницима, као ови истраживачи, њих користи као корисно приручно помагало, али радозналци и znalци, крећући се у назначеним оквирима, упитник проширују (за себе, понекад и за цео тим), а најважније новине знају да остану као маргинални извантематски записи. Такав један сјајно обрађује Биљана Сикимић, с упориштима – књижевноисторијским, и словенским и локалним етнологским: магијско платно, амајлија, која треба да заштити војника, а то је „платно које девет удовица опреде, оснује и изатка за једну ноћ.” На свега двома странама (404–406) добили смо изванредан етноисторијски оглед.

Упитник и истражени део покрива једну област, али, што се на једном месту и изричито помиње, рачуна се, уз подразумеване дораде, и на друге српске и балканске терене. Издвојио сам за ову прилику детаљ-два у којима

се можда само наслућују дубљи, скривени додирни моменти на ширим балканским просторима.

Покушају да уз немали ризик преселим те детаље (стр. 35) далеко на југ, до Роваца колашинских у Црној Гори, наравно слободније трансформисане: у главној улози је чобанин *geda Ђука* из записа из Стапара.

Ако сам добро разумео, у Стапару вертепаша је било петорица: они носе *верџиј* („црквицу“) у којој гори свећа воштаница. Вертепаши („четири цара“) обучени су у бело кажу два информатора, један додаје *црвено...* *Ирод* испред свих. Овде је *цар Мархиор*, *цар Валиџазар*...напољу је *Ђука...чобан Ђука...geda Ђука*, *улази са изврнућом бундом или некад и ојаклијом...изврнућом...са шубаром, са великом буџом – оним чобанским шџајом...* *Звоно овчије и његов реџијал је џако комичан: Добро вече, домаћине, ево мене са џланине, моје сџадо...* (Подвлачења и назнаке прекида текста су моје.)

Епитет *сџари* у значењском смислу је прозиран, *сџарац* је већ етноисторијски комплекснији (нпр. везивање за богумиле и друге јеретике, у хришћанству неучвршћени и „лак плен“ за пријем ислама и др.). Релација *сџарац – ged(a)* нисам сигуран колико је бивала проблематизована. Вођени овим правцем размишљања извесно морамо се ослонити пре свега на ономастику као драгоцен споменик народног памћења. Зато призивам називе од *Сџаре џланине* до планине *Сџарац* и горњоморачког села *Сџарче* (следећи историцара, академика Бранислава Ђурђева о *џеријџоријализацији* старих катуна, прозирног је порекла и значења), изнад два катуна у колашинској општини су високе стене с називом *Роџођег* (у подножју једног је катун *Вучје*), више катуна у истом подручју носе име *Ђегов го*. И на осредње детаљисаној карти на балканским теренима нашли бисмо више примера сличних назива летњих полуномадских станишта.

Али *Ђука* је у центру наше пажње. У чобанским играма (чобанске игре и смицалице знају бити сурове) он је из антропонимијског појмовника трансформисан у апелатив. Наиме, *ђука* је најслабији (*најсџорији*, *најнесџрејџији*) у неколико чобанских игара (једна се зове *џра маџарац*). Ако се неко скоро устали у улози оног који мора да „ваља“ лоптицу (направљену од олињане говеђе длаке) која прелази из једне у другу рупицу, а играч у чијој јамици се она заустави, покушава њоме да погоди разбежану чобанчад – рећи ће се да се *зађуканио* и зваће га или *ђукан* или *маџарац*. Пренело се то и на тамошње картарошке игре. У многим је у најнеповољнијем положају онај који дели карте, а у улози делиоца остаје онај који је најслабије пласиран. И он је *ђукан*, и он се *зађуканио*.

Етнолози у *Ири вукова*, забележеној у околини Колашина (у подбјеласичком селу Речине), препознају елементе балканског *сџирнчарења* (усмено саопштење познатог етнолога проф. др Мирка Барјактаревића поводом прилога у књизи *Говор околине Колашина*).

Прилог сам насловио *Боље да џројадне село неџ обичај* и онда, супротно у први мах импровизованим ламентирањима – противуречећи самом себи и првој намери, да не бих оштетио ауторе, одлучио сам се да најпре говорим о књизи подацима. Пројектовано сам оставио да као резервно у скраћеном виду изговорим. Наиме, можда је квалификација *џројадане* и у једном и у другом смислу прејака, јер су промене неумитне, цивилизацијске. Подсетило

ме је ово на један интервју проф. Павла Ивића у коме на питање-констатацију, интонирану као брижну, да је убрзано потискивање и губљење изворне физиономије дијалеката, он одговара (интерпретирам по сећању и, наравно, с извесним „дописивањем”, верујући да се о дух професоровог одговора не огрешујем): процес је природан, па чак и пожељан, ако се дијалекат функционално не употреби. Међутим, говорио је да је професионална обавеза ових генерација да оно што је до нас доспело у одговарајућој форми забележимо, опишемо и протумачимо у складу са нашим садашњим знањима, а једнако важно је да записано оставимо у одговарајућој форми генерацијама које долазе, које ће у овоме видети оно што сада пролази мимо нас. Да ли ће у томе бити и научних сензација, можда ми из ове перспективе то и не видимо. Део текстова и из ове књиге је већ историјски, тачније – били су то и у време бележења зрнаца сећања из ненаписане историје.

Лично виђење неколико детаља у којима „ратују” обичај и време: Бадње вече у солитерима, са паркетима и радијаторима, све чешће и са подним грејањем, на њима се не може разастрети слама, уместо правог бадњака у дом уносимо букетић храстових гранчица, по правилу купљеним на пијаци, увезан црвеним концем и са уденутим крстом; наравно на његово паљење не може се ни помишљати, а онда се након божићних празника премишљамо (снебивајући се распитујемо се): после колико дана и где бадњак склонити. Или – за славу се знало ко код кога иде, како се у кућу улази, где ће ко да седне за трпезом, која се јела спремају, којим редом се изнесе... Пре неколико година гледам и слушаам на те-веу, уз хвалу домаћина колико је гостију угостио, на питање где поседају – с поносом изјављује да се обред организује у виду „шведског стола”!

У више војвођанских села (с дијалектолошким упитником) обављао сам задатак на земљаном поду (сећам се Ранчева код Гакова у сомборском крају), у једном другом селу недељу дана сам преседео пресамићен на хоклици (с упитником на коленима и оловком у руци) поред оградице у којој је сиромашак грејао обичном сијалицом једнедељне пилиће, у неколико домова сам се грејао седећи на кожуху уз пећ, која је уграђена у зид (ложиште за убацивање кукурузовине било је са дворишне стране); у Риђици сам са домаћином „скидао вино с клегера” (пијуцкајући и цвокоћући) и успут бивао опоменут од домаћина да сутрадан код њега не долазим ако одем у кућу преко, јер су они били повлашћени у ропству... у Александрову (Шандору), поред цесте, која ми се чинила булеваром који води до Суботице, имао сам срећу да уђем у газдачки дом у којем су сви добро чували аутентични говор, а дечкић (једва школарац) понекад је исправљао деду. Газда, на булевару, с кућом у центру, скоро уз цркву и надомак Суботице, уверљиво природно живи у својој слободи: да цару цареву, с вером у Бога живи од свог рада, са сачуваним стаменим менталитетом и веродостојним идентитетом.

Скицирао сам прилог уз ранојутарње гледање репризе сјајног Боре Отића у којем најживље живи стара Војводина. Овом Отићевом подухвату скоро да домашају многи добри аутентични ТВ записи из разних наших крајева. Понадајмо се да ћемо их знати сачувати; макар у форми тих записа, наравно дигитализованим и доступним на интернету и другим специјализованим платформама.

*

Могући правци истраживања, директно на овој грађи и њој сличнима (које би требало дигитализовати), за ову прилику импровизујући наводим:

1. Словенска архикултура (у контексту истраживања којима је правац дао руски и наш Никита Толстој и његови сарадници у Полесју).

2. Сусрети култура (у обредној лексици).

3. Хришћанско, учено, теолошко, осмишљено и укореењено у наталоже-ном паганском; посебно је занимљив комплекс табуа, с подсећањем на књигу *Мишкови и веровања балканских Влаха сџочара* Арсенијевића или прилог Благоја Марковића *Оља се не оља се* на грађи из Враке код Скадра.

4. Теорије о месту и времену словенске прапостојбине – перспективе словенских кретања: север → југ или југ → север или Порфириогенитова теорија клина.

5. Перспективе (имајући у виду и ову грађу) у релацијама: *ценџар* – *џе-риферија*.

6. Лингвогеографска и етнолингвистичка ареална истраживања.

7. Карпатско-балкански комплекс и поједини сегменти српске културе...

Могло би се даље ређати, али боље да то наставе упућенији у потпунију и разноврснију грађу, примењујући методолошки примереније поступке.

Мајмо Пижурица (професор у пензији)

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Одсек за српски језик и лингвистику

Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија

matopizurica@eunet.rs

Научни скуп „Материјална и духовна култура Срба
у мултиетничким срединама и/или периферним областима”
(17–18. октобра 2025. године, Ниш, Србија).

Од 17. до 18. октобра 2025. године на Филозофском факултету у Нишу одржан је XI научни скуп „Материјална и духовна култура Срба у мултиетничким срединама и/или периферним областима”.¹ Организатори су били Филозофски факултет Универзитета у Нишу, односно Департман за србистику, Филолошки, Историјски и Теолошки факултет Западног универзитета у Темишвару и Савез Срба у Румунији, односно Центар за научна истраживања и културу Срба у Румунији (Темишвар). Дати скуп је замишљен као место на којем ће истраживачи једном годишње представљати резултате својих истраживања српског културног блага у српским периферним и/или мултиетничким областима, при чему ће нарочита пажња бити посвећена српској периферији у Румунији, пре свега румунском Банату. С истим циљем је покренут и часопис *Исходишћа*, у којем се објављују радови представљени на скупу (Радан 2015).

Ове године скуп је окупио преко шездесет истраживача из Србије, Румуније, Републике Српске, Северне Македоније и Црне Горе који су се српском периферијом (и не само периферијом) бавили из угла лингвистике, етнографије, књижевности и историје, те са интердисциплинарног становишта. Посебна пажња посвећена је дијалектолошким истраживањима поводом обележавања јубилеја – „120 година српске дијалектологије”.²

На отварању скупа поздравне речи упутили су проф. др Михаило Антовић, продекан за научноистраживачки рад Филозофског факултета у Нишу, проф. др Михај Н. Радан, проф. др Горан Максимовић и проф. др Александра Јанић Митић, управник Департмана за србистику. Након отварања скупа проф. др Михај Н. Радан и проф. др Горан Максимовић представили су 11. број часописа *Исходишћа*, а потом су уследила пленарна излагања проф. др Слободана Реметића, академика АНУРС – „Сто двадесет година српске дијалектологије”, и проф. др Михаја Н. Радана – „Кућна слава у Карашевака”. Рад скупа се даље одвијао кроз седам секција: 1. „Наука о језику”, 2. „Историја и историографија”, 3. „Фолклористика”, 4. „Књижевност и културни контекст”, 5–7. „120 година српске дијалектологије”. С обзиром на профил

¹ Дати скуп представљамо на основу личних забелешки, објављеног *Програма Скупа и књиже резимеа* (Максимовић и др. 2025), те вести о скупу објављених на веб-сајту Филозофског факултета у Нишу (*Одржан 11. научни скуп „Материјална и духовна култура Срба у мултиетничким срединама и/или периферним областима”; Обележен значајан јубилеј – 120 година српске дијалектологије*).

² Мисли се на период модерних проучавања дијалеката српског језика којима је темеље ударио Александар Белић својом студијом *Дијалекти источне и јужне Србије* (1905).

часописа у којем представљамо дати скуп, издвојићемо излагања из језичких секција.

Секција „Наука о језику” обухватила је следеће радове: проф. др Марина С. Јањић – „Мотивациона и когнициона улога боја у настави српског језика у иностранству”, др Биљана Сикимић, научни саветник – „Истраживање српских говора у Румунији: до терена и назад”, проф. др Александра А. Јанић Митић – „Употреба маскулинатива и фемининатива међу новијим англицизмима у српском језику: корпусни приступ”, проф. др Маца Џаран Андрејић, проф. др Јан Губани – „Спољни језички утицаји као иницијатор српско-румунског билингвизма у румунском Банату”, доц. др Александар М. Новаковић – „Статус српског језика у уџбенику *Наш језик* америчког универзитета Колумбија”, проф. др Слободанка Пртија – „Латинизми у језику штампе некад и сад”.

У првој секцији „120 година српске дијалектологије” нашли су се следећи радови: др Бранкица Марковић, научни сарадник – „Сто двадесет година дијалектологије на страницама *Српској дијалектолошкој зборника*”, проф. др Татјана Г. Трајковић – „Дијалектолошка истраживања на Филозофском факултету у Нишу као допринос српској дијалектологији”, др Марина Јуришић, виши научни сарадник – „Глагол *жеиши* у говорима југоисточне Србије”, др Зоран Симић, научни сарадник – „Проминална редупликација у српском говору Пољадје у Румунији”, доц. др Нина Љ. Судимац Јовић, проф. др Александра Р. Лончар Раичевић – „О фонетско-фонолошким особеностима српских говора у румунском делу Баната”, мср Миљана Чопа, истраживач-сарадник – „Акценатске особине у говору Српске Пожежене – теренска запажања”, проф. др Васил Дрвошанов – „Прилози Миливоја Павловића о македонским дијалектима објављивани у листу *Скојски љасник*”, проф. др Данка Вујаклија – „Погледи Милојка Веселиновића на словенске дијалекте Македоније, западне Бугарске и источне Србије”, проф. др Надежда Д. Јовић – „*Лесковачки зборник* као путоказ за проучавање језичке прошлости југоисточне Србије у XVIII и XIX веку”.

Другу дијалектолошку секцију чинили су следећи радови: доц. др Бојана Вељовић Поповић – „Дијалектизми у уметничком стваралаштву Виолете Јовић”, др Биљана М. Савић, научни сарадник – „Поредбене конструкције са значењем еквативности у роману *Шайаши Мале Влашке* Славице Гароње”, проф. др Дијана Црњак – „Консонантизам у роману *Шайаши Мале Влашке* Славице Гароње”, др Ана Савић-Грујић, виши научни сарадник – „Лексика народних обичаја југоисточне Србије у контексту културолошких промена”, др Тања Милосављевић, научни сарадник – „Лековито биље у призренско-тимочкој лингвокултури”, мср Милица Михајловић – „Народна клетва у призренско-тимочкој области: дијалектолошки аспект”, проф. др Мирјана Илић – „Дијалекатски речник и лингвокултурологија”, проф. др Драгана Станковић, проф. др Милица Ристић – „Концептуализација доброг и лошег у језичкој слици света Врањанаца (на материјалу врањских пословица Хади Тодора Димитријевића)”, доц. др Јелена Стошић – „Језичке одлике тефтера бакалнице у Врању (XIX век)”.

Трећа дијалектолошка секција објединила је следеће радове: др Мирјана Петровић-Савић, виши научни сарадник – „Ономастички потенцијал

Речника косовско-метохијског дијалекта Григорија Елезовића”, проф. др Слађана Цукот – „Микротопоними Шипова као одраз гласовних дијалекатских особина”, проф. др Зоран Спасовски – „Дијалектологија у топонимији”, др Јелена Д. Капустина, научни сарадник – „Хидроним Морава: преглед етимолошких хипотеза”, др Душан Р. Стефановић – „Типови женских личних надимака са Косова и Метохије”, др Сандра Савић, истраживач-сарадник – „Из ономастике Заплања – женска лична имена с краја 19. века”, мср Анђела Митић, истраживач-приправник – „Могућности примене вештачке интелигенције у дијалектолошким истраживањима”, проф. др Марина С. Јањић – „Језичке формуле дијалектолошког хумора (на примеру говора села Загуљање)”.

Значајан јубилеј српске дијалектологије на скупу је обележен и одржавањем округлог стола под називом јубилеја у просторијама Огранка САНУ у Нишу, а у организацији Департмана за србистику Филозофског факултета у Нишу и Института за српски језик САНУ. Округли сто је отворен представљањем *Малог речника села Бучума*, чији је аутор проф. др Недељко Богдановић. О речнику су говорили проф. др Слободан Реметић, академик АНУРС, проф. др Рада Стијовић и др Марина Јуришић. Затим су поздравне речи упутили проф. др Софија Милорадовић и академик Љубинко Раденковић, након чега је уследило десет излагања: проф. др Слободан Реметић, академик АНУРС – „Сто двадесет година *Српског дијалектолошког зборника*”, проф. др Радивоје Младеновић – „Српски дијалекатски корпус 120 година после *Дијалеката и источне и јужне Србије* – стање и перспектива”, проф. др Рада Стијовић – „Златни век српске дијалекатске лексикографије”, проф. др Јордана Марковић – „Ономастички подаци као грађа за дијалектолошка проучавања”, проф. др Михај Радан – „Синтетички приказ утицаја румунског језика на говоре Карашевака са посебним освртом на синтаксички и лексички сегмент”, проф. др Васил Дрвошанов – „Дијалектите во светлината на ареалната лингвистика”, проф. др Срето Танасић, академик АНУРС – „Дијалектолошка екскурзија Александра Белића у Херцеговину”, проф. др Драга Бојовић – „Дијалектологија у Црној Гори у свијетлу српске дијалектологије”, проф. др Драгана Радовановић – „Српска дијалектологија данас – између традиције, модерних методологија и савремених технологија”, проф. др Дијана Црњак – „Етнодијалекатски текст: неке могућности ишчитавања”.

Другог дана скупа одржан је састанак учесника пројекта *Истраживање историје и културе Срба у Румунији*, чији је покретач Центар за научна истраживања и културу Срба у Румунији. Након завршетка радног дела скупа организован је обилазак археолошког налазишта „Медијана”.

Из изложеног се да закључити да је лингвистички део скупа био изразито дијалектолошки оријентисан обухватајући истраживања и синтезе досадашњих истраживања дијалеката српског језика, као и испитивања њиховог уметничког потенцијала, на различитим језичким нивоима и с различитих теоријско-методолошких становишта. Скуп је био прилика да се преиспита данашње стање ове дисциплине и размотре правци њеног даљег развоја, те је дао подстицај за даља проматрања датих питања, која ће, верујемо, наћи места на наредној конференцији. Очекујући још квалитетнији програм следеће године, организаторима желимо срећан рад, уз честитке на напредовању

њиховог гласила – *Исходистица*, чији се једанаести број на листи категорисаних часописа за 2025. годину коју је утврдило Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије нашао у вишој категорији – М51.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- МАКСИМОВИЋ, Горан и др. (ур.). *Научни скуп „Материјална и духовна култура Срба у мултиетничким срединама и/или периферним областима” / „Cultura materială și spirituală a Sârbilor din regiunile multietnice și/sau periferice”*. Програм Скупа и књига резимеа. Ниш: Филозофски факултет, 2025. <<https://izdanja.filfak.ni.ac.rs/zbornici/2025/materijalna-i-duhovna-kultura-srba-u-multietnickim-sredinama-iili-perifernim-oblastima-cultura-materiala-si-spirituala-a-sarbilor-din-regiunile-multietnice-sisau-periferice>> 30.03.2026.
- РАДАН, Михај (Миља) Н. Предговор. *Исходистица* 1 (2015). <<https://izdanja.filfak.ni.ac.rs/casopisi/2015/ishodista-1-2015>> 30.03.2026.

Данка Вујаклија

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
dankaur@ff.uns.ac.rs

Рајна Драгићевић (прир.). *Будућносћ српске описне лексикографије*.
Београд: Филолошки факултет, 2025, 325 стр.

Колективна монографија под насловом *Будућносћ српске описне лексикографије*, коју је приредила Рајна Драгићевић, објављена је 2025. године у едицији *Монографије – језик* Филолошког факултета Универзитета у Београду. Књига окупља 18 истраживања лексикографске проблематике, проистеклих из докторских дисертација, израђених под менторством проф. др Рајне Драгићевић. Посебан део поменутих дисертација представља сегмент о рефлектовању истраживане лексиколошке тематике на лексикографски план. У овој су књизи издвојени управо ти делови, који су уједначено и систематично устројени, те су својом садржином и формом органски повезани и на тај начин методолошки чврсто увезани у готово једну целину. Посебно је значајно то што је штампана књига доступна и електронски,¹ чиме је корисницима олакшан приступ овој публикацији, којом се српска теоријска лексикографија уводи у савремене светске токове и помера границе традиционалних учења.

Након *Садржаја* следи *Предговор* Рајне Драгићевић (стр. 7–8), у којем се наговештава основни циљ монографије, потреба за таквим профилом књиге, те теме и закључци истраживања у њој. На самом почетку исказана је поштовања књиге једној од наших најистакнутијих посленица и научница на пољу лексикологије и лексикографије – проф. др Даринки Гортан Премк, да би се закључило да су сва истраживања у књизи „повезана везивним ткивом једне школе мишљења о семантици језичких јединица коју је утемељила проф. др Даринка Гортан Премк”. Потврда за овакву тврдњу јесте чињеница да међу 300 цитираних радова у збиру више од десетине (35) чине управо професоркине књиге и истраживања. Како је Р. Драгићевић отворила монографију, тако ју је и заокружила, завршивши је *Прилоом* – Излагање на представљању зборника *Пућевима речи*, у част проф. Даринки Гортан Премк (стр. 307–310), поводом њеног осамдесетог рођендана, објављеног у издању Филолошког факултета у Београду 2017. године. Као саставни део научне апаратуре монографије на крају су дати индекси: *Индекс имена* (стр. 311–314), *Индекс кључних појмова* (стр. 315–320) и *Индекс аутора* (стр. 321–325), који служе и као референтни апарат за даља истраживања.

Уједначеност структуре приложених истраживања подразумева да свако од њих из угла своје теме на почетку сагледава актуелно стање у домаћим описним речницима – *Речник српскохрватскога народног и књижевног језика*

¹ На сајту Филолошког факултета, у одељку Монографије – Језик: <https://www.fil.bg.ac.rs/sr/biblioteke-i-izdavastvo/izdavacka-delatnost/monografije-jezik>

(РСАНУ), шестотомни *Речник српскохрватскога језика* Матице српске (РМС) и једнотомни *Речник српскога језика* Матице српске (РСЈ), што као резултат даје пресек стања у погледу микроструктуре, тј. уређености речничког чланка, доследности у дефинисању, празнина, квалификатора, хијерархизације значења, те свих елемената полисемантичке структуре и семантичких трансформација. Следи преглед истраживане проблематике у страним једнојезичким и/или двојезичким, штампаним или електронским речницима, пре свега у свету славистичке лексикографије, као и других – енглеске, немачке, француске, италијанске итд. (у зависности од теме и доступности података у речницима). Осим речничке грађе, коришћени су и електронски корпуси, базе података, претраживачи, с циљем сагледавања актуелног стања испитиваног феномена. Синтеза се даје на крају као критички осврт на забележено стање у домаћим и страним речницима, из чега се изводе закључци и дају предлози за боље устројство речничког чланка, пре свега у погледу доследности. Овако организовани радови и њихови резултати својеврстан су одговор на констатацију нашег врсног лексикографа проф. др Д. Гортан Премк, а коју као мото књиге наводи Р. Драгићевић: „Лексикографска решења претходе нашим теоријским знањима, те узрок лексикографским несналажењима треба пре тражити у спорости наших теоријских сазнања него у лексикографској невичности” (Гортан Премк 2004: 67). Тако се овом монографијом прави природан заокрет – од лексикографске теорије ка пракси, да би се ова синергија даље вратила на узајамно подупирање.

Истраживања (или овде поглавља) могу се груписати према обрађиваној проблематици, из угла обраде у речницима, на следеће целине: (а) *йарадиџмајски и синџајмајски лексички односи* – антонимија, паронимија, фразеологија (као и синонимија, хиперонимија, холонимија у контексту истраживања; нпр. синоними као сегмент дефиниције значења и сл.); (б) *семантичка и џворбена обележја лексичких јединица* – вишезначност, апстрактност, збирност, партитивност, емоционалност; префикси, више префикса; (в) *раслојавање лексикона*: експресивна лексика, пејоративи, фразеологизми; застарела лексика, застарели фразеологизми; лексема *крсиј*; (г) *џемајске лексичко-семантичке џрује* – кулинарство, превозна средства, животиње, боје. Надаље ће се предочити кратак преглед закључака аутора радова оним редоследом који је дат у *Сагржају*.

Весна Николић у испитивању *Обрада џаронима у оџисним речницима српског језика* (стр. 9–26) креће пажњу на то да је овај комплексни парадигматски однос „потпуно лексикографски маргинализован” (стр. 20), што се може утврдити прегледом апсолутно неуједначених квалификатора и ознака (*в.*, *исџ.*, =, *син.* итд.), те предлаже да се уведе скраћеница *џар.* или доследно *уџ.* или *исџ.* (ауторка разликује парониме и њихове прелазне варијанте – паросинонимијске или синопаронимијске везе). Друго важно опажање В. Николић тиче се домена употребе, тј. потребе да се пароними контекстуализују, нпр.: *извршитель (обично судских одлука, џресуда, решења и сл.)* : *извршилац (обично каквог џосла, злочина, кривичног дела и сл.)*.

Милена Јакић Шимшић ауторка је студије под насловом *Обрада антионима у оџисним речницима савременог српског језика* (стр. 27–40). Након подробне анализе антонима у другим речницима, ауторка закључује да би

антоними у будућем описном речнику српског језика требало да добију формалну ознаку – *лексички, љави, конјексиуални* антоним, што би олакшало претрагу, нарочито у електронској форми речника. Осим тога, ауторка уочава да би антонимске варијанте требало наводити према степену употребљивости (нпр. *лењ* – вредан, марљив, радан).

Ана Миленковић обавила је истраживање под насловом *Обрада емоционалних глагола у описним речницима савременог српског језика* (стр. 41–56). Ауторка закључује да су лексикографске дефиниције емоционалних глагола у РМС и РСАНУ описне и да садрже обавезне елементе – каузатор или носилац емоције, трајање и интензитет емоције, интенција, усмереност, експресија итд. Увидом у друге речнике, предлаже три метадефиниције – емоционално-*пасивних*, емоционално-*активних* и емоционално-*експресивних* глагола (нпр. *волећи* значи *осећаћи* љубав; *илацијати* значи *изазивати* у коме страх; *јадаћи се* значи *осећаћи* и *испољавати* тугу и бол).

Вања Миљковић у раду *Обрада глаголских префикса у описним речницима српског језика* (стр. 57–78), након спроведене детаљне анализе, уочава изразиту неуједначеност и у количини и у типу информација у вези с обрадом префикса у речницима, као и у самој структури чланка. Предлаже да се метајезик дефиниције детаљно разради (а све у складу с когнитивистичким полазиштем). То најпре подразумева да се у дефиницији префикса не користи да он *значи* или *означава*, него да се формулише: „(префикс који) код префиксалних глагола показује да ситуација коју префиксал означава представља”¹ (стр. 72). Аутор предлаже да се уведу прелазни нивои сегментације, различито означени (римски број – *први ниво сејменације* – творбени подсистем; арапски број – *други ниво сејменације* – хиперонимска значења префикса; слово – *подзначења, конкретизација кроз глаголске групе*), што је илустровао предлогом обраде префикса у-

Милица Стојановић приложила је рад под насловом *Обрада глагола са више префикса у описним речницима савременог српског језика* (стр. 79–92), у којем долази до следећих закључака: (а) код двоструко префиксираних глагола као најпогодније показале су се аналитичке дефиниције (творбена парафраза и садржај глагола без префикса којој се додаје информација за прецизирање глагола); (б) елементи структуре ових глагола у дефиницији се могу исказати прилозима или другим средствима с прилошким значењем: „много/често, дуго, поново”, „мало”, „делимично”; „до сита / до миле воље”, „кратко времена”, а временске или квантитативне компоненте значења могу се исказати и глаголима „почети”, „завршити”, „задовољити се / издовољити се вршећи радњу”; (в) код глагола са више актаната, нпр. *поизразболевати се, поизумирајући, поискавајући* примереније је као граматичку информацију наводити 1. л. мн., што излази из класичне идентификације глагола, али семантичко-синтаксички критеријум овде је ограничење за уобичајено навођење 1. л. јд.

Бојана Тодић Санковић у студији *Обрада њартикуларизација садржавачког типа у описним речницима српског језика* (стр. 93–108) у којем упоређује дефинисање изабраних тзв. лексема-садржавача (нпр. *бокал, кушија, чаща* и сл.) и њихово позиционирање у речничком чланку у описним реч-

¹ Истицање подвлачењем – аутор (В. Миљковић).

ницима српског језика са стањем у речницима руског и енглеског језика – да ли је доследно спроведен поступак навођења ових примера са значењем *количина нечега што сјаје у њу (шакву) њосуду* – одмах из предметног значења, одвојено тачком и запетом. Закључује да се овакве лексеме не обрађују уједначено у речницима српског језика, за разлику од руских и енглеских речника. Ауторка предлаже да се озбиљније анализирају овакви примери синтагми са партикуларизаторима садржавачима јер ће семантичка позиција условити разлике у значењима током обраде.

Наташа Миланов у истраживању насловљеном *Обрада вищезначних лексема у описним речницима савременог српског језика* (стр. 109–124) обрађује лексикографски аспект једног од кључних лексичких својстава – способност да се реализује у више значења (метафором, метонимијом, синегдохом, платисемијом), на примерима лексема *глава, ошворити (се), велик*. Након прегледа стања у домаћим и страним речницима – руски, бугарски, енглески, долази до закључка да је врло тешко установити системско правило за овако комплексну појаву. Поред јасних и описаних правила бележења сегментованих значења постоји знатан број случајева код којих је врло изражена разуђеност значења (нпр. глаголи и категорија валентности). Ауторка скреће пажњу и на важност фреквенције употребе реализованог значења и повезаности значења с прототипом приликом уједначавања бележења постојећих семантичких реализација. Важно је и њено следеће запажање: „*Дијалектација речника* и примера употребе умногоме ће убрзати и олакшати овај посао. Будућа лексикографска пракса *може се несмешано ослањати на раније усвојена добра решења [...]*” (стр. 121; курзив Ј. Д.).

Јована Јовановић у раду *Обрада њејоратива којима се именује човек у описним речницима српског језика* (стр. 125–142) бави се конотативном компонентом значења лексема из тематске групе човек и посматра како се бележи негативна конотација, која може бити погрдна, презрива, подругљива или иронична. Врло флуидна категорија експресивности подложна је субјективној процени при одређењу оваквих значења и бележи се, како ауторка наводи, различитим квалификаторима – *њеј.*, *њојрг.*, *њрезр.*, *њогр.* и *ир.*, као и *њеј.*, при чему се овај потоњи неретко бележи уз семантичке реализације добијене метафором (нпр.: *вештица, тамаг, туска, Јуда* итд.). За уједначавање обраде овако неухватљивог значења Ј. Јовановић предлаже следеће: (а) *њеј.* треба употребљавати када је погрдно значење производ афиксације; (б) треба да постоји могућност употребе двају квалификатора (нпр. *глумчина* ‘ауџм. и *њеј.* или *лауд.* од глумац’); (в) пејоративност настала као резултат метафоричких и метонимијских трансформација бележити квалификатором *њојрг.* или *њрезр.*; (г) сведено – довољно је примењивати два квалификатора – *њеј.* – за маркирање погрдног значења које је производ афиксације и *њојрг.* – за маркирање погрдног значења које проистиче из семантичке деривације.

Драгана Цвијовић у истраживању *Лексикографска обрада збирних именица у описним речницима савременог српског језика* (стр. 125–142) запажа да је у речницима српског језика категорија збирности углавном доследно обрађена. Уочава спорадичне недоследност при употреби квалификатора зб. и упозорава на то да треба пажљивије приступати обради оваквих именица. Препоручује употребу квалификација *sing. tant.* или *само у јг.* код именица на *-аg* и *-је*.

Ана Петровић Дакић спровела је испитивање апстрактних именица у речницима под насловом *Обрада ајсџиракџних именица у ојисним речницима савременој српској језика* (стр. 143–156) у којем закључује да су дефиниције у домаћим речницима дате исцрпно, покривена су значења којима би се задовољиле потребе просечног образованог читаоца. Предлаже да се у перспективи, у дигитализованој грађи, користе и резултати асоцијативних тестова, који би олакшали претрагу.

Слободан Новокмет у својој студији *Обрада назива животиња у ојисним речницима савременој српској језика* (стр. 157–170) анализира лексикографску обраду назива животиња, који припадају и терминосистему и општем лексичком фонду. Аутор посматра методолошке принципе обраде у домаћим и страним речницима (енглеског, руског, словеначког, бугарског и пољског језика). Примећује, најпре, да ови називи у домаћим описним речницима имају терминолошку вредност – *зоол.* или *биол.* Даље, секундарна значења није лако распоредити јер носе и културолошку компоненту значења, тј. постоје семе колективне експресије (нпр. *јуска*). Након увида у речнике страних језика, С. Новокмет закључује да се прототипични представник врсте наводи као примарно, а терминолошко значење као секундарно. Скреће пажњу на то да би овај принцип требало поштовати и доследно спровести у будућим речницима, јер бележи случајеве у постојећим домаћим речницима код којих се не примењује овај принцип (нпр. различито су обрађене лексеме *коза* и *коњ* у РСАНУ).

Милан Ивановић има рад под насловом *Обрада назива превозних средстава у ојисним речницима савременој српској језика* (стр. 171–184), прецизније – назива возила, пловила и летелица. Образац који запажа у домаћим и страним речницима исти је – у питању су хипонимијске дефиниције, сачињене од хиперонима и разликовних семантичких обележја. Попис хипонима и прикључених обележја, уочава аутор, ни у једном анализираном речнику није идеалан. Надаље наглашава да и не може бити јединствен попис наведених елемената, постоји само њихов инвентар, а избор је условљен ванјезичким факторима. Аутор на крају истраживања нуди модел лексикографске обраде именице *воз*.

Данијела Радоњић прилаже истраживање под насловом *Обрада кулинарске лексике у ојисним речницима савременој српској језика* (стр. 203–218), који је следећи у низу анализе обраде једне лексичко-семантичке групе. Слично аутору С. Новокмету, који се бавио називима животиња обрађених у речницима, и Д. Радоњић утврђује да називи из домена кулинарства имају обележја термина и апелатива и, у том смислу, постоји извесна недоследност у обради, како у домаћим, тако и у страним речницима (енглески и француски језик). Констатује да се ова лексика дефинише описно, упућивачки или комбиновано (описно и синонимима), те да се квалификатор *кув.* налази махом уз називе јела. Утврђује, такође, изостанак новијих позајмљеница којима се именује јело (нпр. *јасџачо*, *јвакамоле*, *бузара*, *кускус*, *јене*, *риџајони*, *суфле*, *хумус*, *чили*, *суџи*). Међу важне смернице за побољшање обраде ове лексике ауторка наводи: навођење правилног облика броја именице (*ђуфџа* : *ђуфџе*); бележење правилне етимологије; коришћење ширег дијапазона извора.

Мирјана Илић написала је рад под насловом *Обрада хромајске лексике у ојисним речницима савременој српској језика* (стр. 219–236), у којем по-

сматра називе за боје у речницима српског, енглеског, француског и италијанског језика. Правило је, како наводи ауторка, да је ова лексика у речнику устројена „по принципу скупа семантичких микропоља, где се у улози хиперонима микропоља налази нека основна боја (*бела, црвена, љава, љубичаста...*), а у улози хипонима и кохипонима налазе се нијансе (*млечна, бисерна, боја беле кафе...; бордо, ђимизна, рујна...*)” (стр. 222) и закључује да „у речницима српског језика постоји прилична уједначеност у лексикографској обради и то све у духу београдске лексикографске школе” (стр. 224). У дефиницијама важну улогу има прототип, тј. когнитивна фокална тачка (реалија из природе), што културолошки, али и субјективно, не мора бити усклађено, што потврђују и речничке дефиниције. М. Илић уочава и немали број нових назива за нијансе, нестабилних у погледу укорееености у лексички систем српског језика, али нужних за савременог корисника. У том смислу, ауторка даје предлог да се називи за нијансе наводе уз основну боју (нпр. *наранџасиј, -сија, -сијо*; нијансе: *боја брескве, боја кајсије* итд.).

Ружица Левушкина у истраживању *Обрада лексеме крст у описним речницима савременог српског језика* (стр. 237–252) анализира лексикографску обраду лексеме *крст* и пореди је с речничким чланцима лексема *кресит* и *cross, croix* и *крџит*. Лексема *крст* има веома богату полисемантичку структуре (15 семантичких реализација и 38 значења у РСАНУ) и културолошки је маркирана. Ауторкини закључци односе се на следеће: хијерархизација значења у речничком чланку; квалификаторе *рл.* и *хришћ.*; богатију илустрацију значења примерима; увођење нових колокација (уз *часни крст* и *најрсни* ~, *врајни* ~, *водични* ~, *водичарски* ~ итд.), као и паремиолошких израза (нпр. *бити у крсту* – ‘бити хришћанин’; *као у златан крст* – ‘прецизно, апсолутно’; *крст ми ђојеје* – ‘много ме секира’ или ‘досадио ми је, дозлогрдио ми је’ итд.).

Ивана Маринковић-Мандић у раду *Обрада засијареле лексике у описним речницима српског језика* (стр. 253–268) анализира лексику с квалификаторима *засиј.*, *исиј.* и *арх.* (али и *цсл.*, *рсл.*, *ссл.*, *сијкњ.*) и указује на добра решења, али и на недоследности обраде застареле лексике, те даје смернице за уједначавање њене речничке обраде. Посебну пажњу поклања анализи понародњених облика (*благодарење*) и славенизама (*благодареније*), те двострукој квалификацији лексема – *арх.* и *засиј.*, односно *засиј.* и *исиј.*, што би требало избацити из праксе, уједначити тако да *сијкњ.* квалификују славенизме и славеносрбизме, а *засиј.* да буде резервисано за понародњене облике у пасивном фонду.

Биљана Никић испитивала је речничку обраду фразеологизама и за ову монографију написала је рад под насловом *Обрада фразеологизама у описним речницима савременог српског језика* (стр. 269–290). Анализу спроводи у три општа речника – РМС, РСЈ и РСАНУ, два фразеолошка речника – Јосипа Матешића (*Фразеолошки рјечник хрватског или српског језика*) и Ђорђа Оташевића (*Фразеолошки речник српског језика*), у једнојезичким речницима енглеског и руског језика, као и у двојезичким фразеолошким речницима. Предмет истраживања јесте обрада лексема с богатом фразеологијом – лексеме *око* и *љава*. Ауторка уочава неуједначеност код коришћења квалификатора и навођења варијаната фразеологизма, а као посебан проблем идентификује то што већина речника (осим тезауруса) углавном не наводи примере употребе

бе фразеологизама. Ово се показало као проблем неизворним, али и изворним говорницима српског језика. „Сви ови проблеми, као и појава нових фразеологизама, могу се решити састављањем електронских речника, који би били отворени за измене и допуне” (стр. 269) – констатује ауторка.

Маријана Ђукић у истраживању *Обрада застарелих фразеологизама у описним речницима савременог српског језика* (стр. 269–290) анализира дефиниције (синонимске, описне, комбиноване и упућивачке), квалификаторе, примере застарелих фразеологизама у домаћим описним речницима и у општим и фразеолошким речницима пољског, руског и бугарског језика, с циљем да утврди степен уједначености њихове обраде. Закључује следеће: застаревају они фразеологизми у чијој се структури налази компонента која је у самосталној употреби застарела (нпр. *не вреди ни трошца*; *исује као амалин*); постоји пак и група фразеологизама који су у активној употреби иако имају компоненту која је у самосталној употреби застарела (нпр. *дошерајши (цара) до дувара*; *очишћати некоме буквицу* и сл.).

Монографија *Будућност српске описне лексикографије* богата је и вредна збирка истраживања готово свих аспеката који се тичу речничке микроструктуре. Сва истраживања заснована су на релевантној и рецентној литератури (у збиру је заступљено преко 300 референци), али и на изворима који излазе из оквира српске лексикографије – речници других словенских језика, као и других светских језика, електронски корпуси, велике базе података и други доступни претраживи релевантни извори. Овом се монографијом преошћује велики јаз између невеликог броја појединачних истраживања наших истакнутих лексикографа, с једне стране, и савремених лексикографских токова, који су усклађени и са савременим лингвистичким учењима и са технолошким развојем, с друге стране. На тај начин, монографија *Будућност српске описне лексикографије* постаће чврст теоријски темељ за даљи рад на српским речницима. Осим тога, сазнања изнета у овој књизи могу послужити и као уџбеник за будуће студенте србистике, из којег се може научити много више од онога како се традиционално схвата лексикографија. И, коначно, теоријским решењима која су овде понуђена, осим саме праксе, у добити су и будући корисници, били они језички стручњаци или не. Зато ова књига представља једно од темељних дела наше теоријске лексикографије, али и шире – науке о језику, речничке и опште културе.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка (2004). *Полисемија и организација лексичког система*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Јасмина Дражић

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
jasmina@ff.uns.ac.rs

Тијана Ашић. *Ойциџа линџисџика (језик у џеорији и уџоџреби)*.
Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књиџарница
Зорана Стојановића, 2025, 410 стр.

Написати уџбеник из опште линџистике у време када су линџистичка истраџивања толико разграната и у теоријском и у методолошком смислу да је практично незамисливо компетентно описати све релевантне приступе и теорије и представити их разноликој читалачкој публици – студентима филологије, линџистима, али и свим другим радозналим читаоцима – готово да је равно подвигу. Као мало ко од њених претходника, др Тијана Ашић, редовни професор на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу (ФИЛУМ-у), успела је у свом науму још 2014, када је у издању Завода за уџбенике из Београда објавила уџбеник из опште линџистике под насловом *Наука о језику*, који је представљао проширену верзију првог издања истоимене књиџе коју је ауторка објавила три године раније. Још тада је било јасно да је домаћа уџбеничка продукција добила значајно дело које не само да даје увид у основне линџистичке концепте и теорије, превазилазећи до тада неприкосновен *Увод у ойциџу линџисџику* Ранка Бугарског, него представља и незаобилазно штиво за савременог линџистички радозналог читаоца. Најновија књиџа др Тијане Ашић, *Ойциџа линџисџика (језик у џеорији и уџоџреби)*, представља нову, не само проширену него и прилично измењену верзију њене *Науке о језику* из 2014. године. У односу на *Науку о језику*, која је имала девет глава, ова најновија књиџа Тијане Ашић има четрнаест, што сведочи не само о потреби да се претходна књиџа допуни него и знатно прошири новим садрџајима.

У првој глави *Ойциџе линџисџике*, „Еволуција човека и језика” (стр. 13–41), разматра се порекло и еволуција човека и језика, као најсавременијег средства за комуникацију које је не само омогућило опстанак људске врсте у суровом природном окружењу него је променило и начин живота хомо сапијенса, омогућивши његову еволуцију у интелектуалном, а самим тим и у технолошком смислу. Овде се представљају и најсавременије еволутивне и генетичке теорије о неопходним условима за појаву тзв. протојезика, те за његово прерастање у језик какав данас познајемо и каквим данас говоримо. Друга глава, „Особине и функције језика” (стр. 42–57), посвећена особинама и функцијама језика, показује шта језик чини јединственим у односу на системе за комуникацију других (животињских) врста. Као основне функције језика издвојене су когнитивна и социјална, при чему се указује и на шесточлану поделу функција језика. Трећа глава, „Папралинџистичка и анимална комуникација” (стр. 58–75), говори о паралинџистичкој и анималној комуникацији те њиховим разликама у односу на људски језик. Ауторка указује на суштинску разлику између анималне и људске комуникације, а то је чињеница да је једино људски језик нераскидиво повезан са мишљењем као најсофистициранијем елементом људске когниције. Овде је посебно зани-

мљиво објашњење „говора” код пчела. Четврто поглавље, „Језик и гласови” (стр. 77–101), посвећено је природи гласова у људском језику, како физичкој тако и апстрактној, функцијама и комбинацијама гласова, начинима њихове артикулације и перцепције, као и питањима прозодије. Посебно се анализира статус фонеме као најмање апстрактне дистинктивне јединице, уз опис њених темељних особина заснованих на дистинктивним обележјима, међу које се уврштавају и она прозодијског типа. У том смислу читаоцу се јасно предочавају суштинске разлике између две међусобно повезане лингвистичке дисциплине, фонетике и фонологије. У петом поглављу, „Историја писма” (стр. 103–131), представља се историја писма, са посебним освртом на разлике између сликовних и гласовних система, као и феномен масовног описмењавања. Говорећи о историји писма, Тијана Ашић представља особине сумерског, египатског, јапанског, корејског и алфабетских писама. Ауторка посебно наглашава да „као што су лингвисти напустили појам прогресивне еволуције језика, при чему су се неки језици рангирани као примитивнији од других, тако су и историчари писања почели да третирају постојеће правописе као одговарајуће језицима које представљају”. Шесто поглавље, „Реч: морфологија и творба” (стр. 132–153), посвећено је морфологији, тј. структури речи, њиховој творби, облицима и променама, при чему је посебан нагласак на морфеми као најмањој значењској јединици и основној јединици морфологије. Овде је посебно значајан увид у то да је разумевање механизма творбе речи, као и односа међу речима, један од предуслова дубљег разумевања онога што Александар Белић зове „језичком природом” и „језичким развојем”. Седмо поглавље, „Лексикологија” (стр. 154–167), природно се надовезује на претходно, будући да нас уводи у домене проучавања лексикологије и лексикографије, али и основних питања рачунарског превођења и његовог даљег усавршавања. Радећи на овом поглављу, ауторка, безмало пророчки, предвиђа револуцију коју ће, најпре на језичком, а затим и у другим доменима, донети развој нових језичких модела заснованих на вештачкој интелигенцији, као што су конверзациони четботови (ChatGPT, Gemini, Claude итд.). Ово поглавље упознаје нас и са основним принципима лексикографије, етимологије и, што је данас посебно актуелно, са питањима аутоматског превођења. У осмом поглављу, „Речи, синтагме, реченице – синтакса” (стр. 168–196), дати су основни принципи синтаксе, као и кратак опис развоја генеративне граматике од њених почетака до појаве Минималистичког програма. Девето поглавље, „Реч, реченица, значење – семантика” (стр. 197–233), показује како се све може анализирати значење речи и реченица. Овде ауторка представља најсавременије школе и правце, као што су структуралистичка, когнитивистичка и формалносемантичка. У десетом поглављу, „Моћ исказа – прагматика” (стр. 235–252), читалац се упознаје са прагматиком, што је логично, будући да су зачетници савремене семантике били логичари и аналитички филозофи (пре свега Фреге и Расел), док је друга генерација аналитичких филозофа, почевши од Стросна преко Остина до Грајса, а касније и лингвиста, покренула питања која су данас предмет прагматике као лингвистичке дисциплине. У овоме се поглављу представљају различите функције исказа у комуникацији, тј. језик какав се говори (а не некакав идеални језик каквом су тежили аналитички филозофи прве генерације) и указује се на то да савре-

мене прагматичке теорије, као модели интерпретације исказа у живој комуникацији, подразумевају и правила друштвено прихватљивог изражавања. Једанаесто поглавље, „Језик и мишљење” (стр. 254–279), анализира однос језика и мишљења, најпре кроз проблематику усвајања језика, а потом и кроз теорије о утицају матерњег језика на конципирање ванјезичке реалности. Дванаеста глава, „Мозак, језик и неуролингвистика” (стр. 280–303), посвећена је неуролингвистици, односно можданим структурама и неуролошким процесима који су у основи произвођења и разумевања говора. Тринаесто поглавље, „Језичка разноликост и језичко раслојавање” (стр. 304–338), бави се језичком разноликошћу, указује на број живих језика у свету, затим питањима њиховог настанка и класификовања, али и језичким универзалијама, тј. одликама које су им заједничке. Најзад, у последњем, четрнаестом поглављу, „Кратка историја лингвистике” (стр. 339–367), Тијана Ашић даје преглед историје лингвистике како на Западу, тако и у источним цивилизацијама, у којима су најважнија лингвистичка питања постављана чак и пре више хиљада година. Овде се указује и на тесну везу између филозофије и лингвистике.

Читалац не мора лично познавати Тијану Ашић, ауторку ове несумњиво најкомплетније књиге посвећене општој лингвистици на нашим просторима, али и шире, да би констатовао да је ауторка велики зналац области којом се бави, да је то неко ко са посебном посвећеношћу и жаром проучава језик и његове интеракције с другим феноменима, а пре свега с људском когницијом и друштвом. Пажљив читалац не може а да не констатује, већ при читању првих редова ове обимне књиге (од око 400 страна), да ауторка с невероватном лакоћом и без превеликог терминологизирања, на јасном и разумљивом језику објашњава веома комплексне лингвистичке концепте и теорије. А оно што ову књигу, по мом мишљењу, посебно издваја у односу на приручнике исте или сличне тематике јесте жеља да се књига ишчита у једном даху, уз очекивање да се дође до одговора и на она питања о језику и његовој природи која човека вековима заокупљају.

Веран Сџанојевић

Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за романистику
Студентски трг 3, 11000 Београд, Србија
veranva@gmail.com

Јасмина Дражић. *Речи с мајине*.
Андрићград: Андрићев институт, 2025, 283 стр.

1. Књига Јасмине Дражић *Речи с мајине* објављена је 2025. године као 21. књига у едицији Библиотека *Знамен србистике* Одјељења за језик Андрићевог института у Вишеграду. Како јој и сам наслов најављује, ауторка у центар истраживања ставља лексику која (више) није у активној употреби у савременом српском језику – лексику која је *на мајини*. Било да је реч о лексемама које су непознате (или само делимично познате) млађој генерацији, било да је реч о фразеологизмима непрозирним из перспективе савременог човека, или пак о синтаксичким конструкцијама са суженим доменом употребе, а на крају, чак и о структурама које тек продиру у српски језик, чијој експанзији данашњи говорник српског језика сведочи – све њих повезује позиционираност на периферији лексичког система српског језика, а ауторка, искусан лексиколог (али и лексикограф),¹ на нешто мање од 300 страна текста, даје врло детаљну и проницљиву лексичко-семантичку анализу одабраних језичких појава, намењену како стручњацима из домена лексикологије и лексикографије, етнолингвистике, лингвокултурологије и фолклористике, тако и широј читалачкој публици.

2. У краткој *Уводној речи* (стр. 7–13), написаној и потписаној о Савиндану 2025. године, ауторка пружа сажет, али врло информативан приказ једнаест прилога која сачињавају ову књигу – по неколико реченица о сваком од њих, таман онолико колико је довољно да се читалац заинтересује и стекне општу слику о темама које ће се наћи у фокусу књиге.

Један од главних повода за овакву врсту истраживања, према речима ауторке, јесте „готово алармантно стање када је у питању врло сиромашан вокабулар млађих генерација, ученика у основној школи” (стр. 7), што потврђују и анкете спроведене у школама широм Србије.² У уводу се наводе и основни циљеви истраживања: поред стручне лексичко-семантичке анализе *застарелих* лексике, како је ауторка назива, то је и „мотивација и подстицај за ревитализацију лексике с периферије лексичког система и похрањивање

¹ Поред ауторкине богате библиографије која се тиче домена лексикологије и лексикографије, укључујући и бројна истраживања о застарелој лексици, која се овом приликом неће наводити, ипак је неизоставно споменути пројекат чији је Ј. Дражић руководилац, а који је од изузетног значаја за наставак ове књиге – пројекат израде *Школског речника заборављених речи* (2021–). Пројекат се реализује у оквиру Одељења за књижевност и језик Матице српске, а финансира га Покрајински секретаријат за високо образовање и научноистраживачку делатност.

² Анкете су спроведене током 2023. године, у оквиру горепоменог пројекта израде *Школског речника заборављених речи*, а тицале су се разумевања значења изабраних речи из корпуса прикупљеног за овај речник (из читанки за 5. и 6. разред основне школе, чији је издавач Завод за уџбенике и наставна средства). Анкете су биле сачињене од отворених и затворених питања, те понуђених одговора у виду вишеструког избора, а подељене су ученицима 7. и 8. разреда основних школа у Србији (узорак је обухватио око 900 испитаника).

у пасивни део менталног лексикона младих, повезивање с материјалном и духовном културом Срба, као неодвојивим делом идентитета” (стр. 7). У књизи се примењују методе које су прикладне за етнолингвистичка и лингвокултуролошка истраживања – компоненцијална и концептуална анализа, теорија прототипа, те асоцијативне методе. О ауторкиној креативности сведоче наслови једанаест поглавља, који већ при прегледу *Садржаја* књиге (стр. 5–6) привлаче пажњу; наиме, сваки је наслов сачињен из два дела – *главног* наслова и *наднаслова*, који је дат у виду цитата – стиха, пословице, фразеологизма и сл., а пружа тек толико да се може наслутити каква ће се лексика описивати на наредним страницама, те да читаоца врати у времена у којима је таква лексика била немаркирана и свакодневна.

2.1. Тако наслов првог поглавља *Лексика на размеђи активне и пасивне употребе* садржи и наднаслов *‘Чардак ни на небу ни на земљи’* (стр. 15–48), који, с лексемом *чардак*, засигурно не тако честом у говору савременог човека, не само да призива нека старија времена, већ и сликовито представља позицију лексике која се испитује у овом, првом, али и у осталим поглављима – баш као и чардак из народне бајке, и ова лексика лебди *ни на небу, ни на земљи*. У првом истраживању кратко су предочени ванјезички и језички фактори који утичу на удаљавање лексике од центра лексичког фонда, с описом процеса *заборављања* речи, те списком термилолошких одређења застареле лексике, па би се могло рећи да у извесном смислу прво истраживање наткриљује она која ће за њим следити.

Речи на периферији, *сџаре*, *сџарије*, *засџаревајуће* односно *поједино засџареле речи* у литератури се називају *архаизмима*, *исџоризмима*, *речима из сџарије књижевности*, *засџарелом лексиком* (у речницима обележене квалификаторима *арх.*, *исџ.*, *сџкњ.*, *засџ.* итд.), с могућношћу и друкчијих термилолошких решења који наглашавају раслојеност у историјском развоју језика, при чему се сва периферијска лексика може распоредити у замишљене концентричне кругове, мање или више удаљене од централног, базичног дела лексичког фонда. Овакву лексику, хиперонимски, ауторка одређује у првом реду као *засџаревајућу*, чиме се указује на континуитет процеса њеног потискивања на периферију, али и на њену актуелност у савременој књижевности.

У овом поглављу дају се кратки осврти на теоријска одређења застарела лексике релевантних домаћих аутора (М. Радовић-Тешић, И. Маринковић, П. Пипера и др.), а занимљиве су (три) ауторкине дигресије, па и опомене у вези са потребом да се младим читаоцима приближи конкретан, апстрактан свет њихове културе и идентитета. (1) Једна дигресија тиче се назива коња – тј. турцизма *кулаш* ‘коњ сивопепељасте боје, коњ боје олова, мишје боје’, који се појављује у песми *Женидба Душанова* (у читанци за 5. разред). Наиме, како се наводи, коњи су од најранијих времена код Словена, као сточарског народа, заузимали важно место у животу човека, те је постојала читава лепеза назива за коње, који су данас „заувек отишли на маргину лексичког фонда” (стр. 21). Из перспективе једанаестогодишњег ђака, значење ове лексеме може тек да се наслути, из контекста, и то свођењем на њен хипероним – *коњ*. (2) Друго се разматрање односи на културу затварања и

отуђености, што представља универзалну појаву – „млађе генерације се све више удаљавају од животне средине и природног начина живота због разних фактора – урбанизације, индустријализације, употребе савремених технологија и ‘денатурализације’” (стр. 23), те тако млађи говорници последично могу променити начин на који концептуализују, категоришу свет око себе.³ (3) Као посебна дигресија наводи се и један фрагмент из есеја *Варијације на средњоевропске теме* Д. Киша, насталог 1990. године, који се завршава емотивном закључницом у којој Киш образлаже зашто не жели да пише на француском језику – „јер они не знају да је писцу језик судбина, и да је сваки покушај спољне интервенције, свако насиље над том судбином попут неке тешке операције или мутације гена из којих се не излази читав, не излази исти” (стр. 20).

Други део првог поглавља бави се *семантичким архаизмима* – речима чије је једно од значења потиснуто на периферију и користи се по изузетку, с посебном стилском или каквом другом функцијом. Након осврта на истраживања у руском језику, у којима се пореде значења архаизама и историзама у старијем руском језику (од 11. до 17. века) са савременим руским језиком, Ј. Дражић приказује *семантичке архаизме* (и/или њихове кандидате) ексерпираних из текстова у читанкама од 5. до 8. разреда, при том проверавајући значења датих речи у *Речнику српског језика Мајице српске (РСЈ)*. Уочено је да међу њима највише има глагола, и то пре свега глагола кретања или какве акције која укључује кретање (нпр. *наместити* се ‘населити се’, *настиавити* ‘поставити, наместити на ватру, приставити’, *кренути* (која) ‘поћи с неким усмеравајући му правац кретања’, уп. *ја крене овце и њође у њаг*), али и каквих других (нпр. *ојравити* се ‘обући се (лепо); припремити се’). Уочавају се, потом, и именице и придеви (нпр. *карта* ‘разгледница’, *рукопис* ‘спис, документ’, *јошов* ‘спреман’ и сл.). Будући да се у овом истраживању у центар поставља савремени (млади) корисник српског језика, ауторка закључује да семантичким архаизмима треба посветити пажњу у настави српског језика и књижевности, при чему од ученика треба тражити да претпостави значења, а не давати му готова решења (тзв. *OHE: observation – hypothesis – experiment*, према М. Левису). Поред наведеног педагошког модела, ауторка даје модел како приступати овим лексемама и у лексикографији, односно у стручним радовима.

2.2. Друго поглавље, под насловом *Застарели називи за делове тела: семантички и педагошки аспекти*, с наднасловом ‘*Чим миришћу негра твоја?*’ (стр. 49–70), бави се анализом *соматизама*, а ауторка фокус ставља на три лексеме – *бедра*, *негра* и *иљена*; наиме, ослањајући се на већ споменути анкету, Ј. Дражић даје податак да је разумевање значења ове три застареле/застаревајуће лексеме присутно само у опсегу испод 30% ученика 7. и 8. разреда, иако се све три налазе у читанкама за 6. разред (стр. 56). Наведене лексеме

³ Како ауторка наводи, до ових закључака долази и М. Лутин, у истраживању енглеског вокабулара о природи, спроведеном 2007. године – код деце млађег узраста бележи се пад фреквентности употребе речи које именују ентитете природе (нпр. *blackberry* ‘купина’, *otter* ‘видра’ и сл.), док се уочава фреквентнија употреба речи које се тичу затворених простора и нових технологија (нпр. *chatroom*, *cut-and-paste* и сл.).

ауторка испитује и са лексикографског аспекта – провером речничких одредница у Вуковом *Рјечнику*, у *РСЈ*, а потом и у *Етимолоијском рјечнику* П. Скока, где се потврђује њихово прасловенско порекло, бележећи при том и њихова појављивања у *СрпКор*-у, а затим анализира њихово семантичко-деривационо гнездо (забележено у *Семантичко-деривационом речнику – Човек: делови тела*, св. I).

(1) Лексема *бедро* у Вуковом *Рјечнику* дефинисана је упућивањем на лексему *буји*. У савременом српском језику овај део тела – ‘део човечеје ноге изнад колена’, номинован је од турског *but*, те је данас у том значењу активан аугментатив – *бујина*. У *СрпКор*-у се лексема *бедро* региструје искључиво у књижевним делима. (2) Лексема *негра* спрам себе има блискозначнице *џрса* (*џрси*) и *џруди*. Данас су ове три лексеме само стилски диференциране, те сужене на немаркирану лексему *џруди*. Што се пак тиче деривације, ауторка долази до неколико закључака, од којих ће се овде навести само поједини: лексеме *џруди* и *џрса* паралелно творе придеве *џрудџи* (*џрудџиости*) и *џрсџи* (*џрсџиости*), док ово изостаје код именице *негра*, у чијем је пак семантичко-деривационом гнезду активна лексема *изнедриши*; код лексеме *џрса* уочава се неколико деривата значења ‘део одеће’: *џрслук*, *џрслуче*, *џрслучић* и др., а код лексеме *џруди* само две: *џрудник* и *џрудњак* (при чему је *џрудњак*, а тако и *џршњак*, првобитно означавао ‘вуном или крзном постављен прслук без рукава’); лексема *џруди* даје и експресивне, метафоричке деривате, позитивно или негативно обележене: *широкоџруд*, *ускоџруд*. Лексема *негра*, како показује *СрпКор*, жива је у (савременим) књижевним делима, а ауторка закључује да је највише стилски маркирана у односу на све три, те да садржи компоненте позитивног субјективног набоја. (3) За лексему *џлећа* у речницима се наводе чак три форме – поред наведене, и *џлеће* и *џлећи*, док *РСЈ* као хомоним наводи и лексему *џлећка*, с квалификатором *џокр*.⁴ Као што је случај и с именовањем горњег предњег дела тела (*џрса/џрси*, *џруди*, *негра*), тако се и именовање горњег задњег дела тела може исказати трима лексемама – *лећа*, *џлећа/џлеће/џлећи*, *крсића*, што може упућивати на ранију потребу прецизнијег разграничења одређених сегмената трупa.

На основу закључака добијених овим истраживањем, ауторка даје смернице за увежбавање обраде значења приказаних лексема, као модел по којем се могу усвојити значења и других застаревајућих лексема (нпр. 1. *Најицијије шџио више речи изведених од назива за делове тела и суфикса -ост које значе особину*; 2. *Најицијије речи које значе ‘одевни џредмеи’ изведене од речи од којих моју да насџану џакве речи: џруди, негра, џрса, џлећа, бедра, кожа*), као и предлог за израду речничког чланка у речнику који би био намењен млађим нараштајима (нпр. БЕДРО ср. род *део ноје од кука до колена код човека; бујина*. Онда прислони руке на бедра: слуша гласан сркут надничарских уста. (Д. Ћ.)). Циљ је богаћење ученичког лексичког (пасивног) фонда, чиме би се „стицала шири свест о језичком потенцијалу српског језика, али и продубљивало знање о материјалној и духовној култури Срба” (стр. 66).

2.3. У трећем, етнолингвистичком, фолклористичком истраживању – *Именовање биља у Вуковом Рјечнику*, с наднасловом ‘У ђевојке црне очи како

⁴ (6) *део животињској џруџа између враџа и џредњих ноју* (стр. 64).

маиње' (стр. 71–91), анализира се мотивација за именовање флоралне лексичко-семантичке групе експерпираних из другог издања Вуковог *Рјечника* (1852) и утврђују се механизми генерисања њених народних назива. Циљ рада је идентификација корелације *култура – језик*, те одређивање улоге биља кроз његово именовање у животу и мишљењу човека у прошлости. Ауторка полази од антропоцентричне теорије – основна је хипотеза да ће човек за именовање мање познатог контекста – биљака, као изворишта користити ближи и познатији контекст – делове тела, животињску морфологију, просторну околину и сл., при чему ће сакрална сфера преносити позитивну, односно негативну квалификацију.

Друго издање *Рјечника* бележи преко 900 лексема са значењем биљног света (стр. 72), а мотивацију за њихову номинацију Ј. Дражић дели у неколико група: (1) боја, величина и облик (нпр. *бјелица*, *бјелоџраб*, *врањи лук*, *зеленкада*, *жутиокора*, *златица*, *златиолав*, *црвењача*, *црноџраб*, *цареника* итд.) – при чему је најчешћа мотивација боја, с фокусом на дихотомији *бело/свејло* – *црно/шамно*; (2) додир, мирис, укус и звук (нпр. *бодљача*, *бодљика*, *мекача*, *меко жићо*, *жара*, *смрдљика*, *џрчица*, *љућика*, *меденица*, *сладун*, *зукваја*⁵ итд.) – при чему се, када је реч о додиру, често разграничавају оне које су *џријайне* – *неџријайне* за човека; (3) духовна сфера (нпр. *Бојородичина џрава*, *Божја џлахица*, *Госињо биље*, *Госињина влас*, *бојица*, *вилина коса*, *џојина кайица*, *царев цвијећ*, *бабино ухо*, *мајкина дуџица* итд.) – флорално окружење је персонификовано, а изворни домен је биће, и то човек (крвне везе – нпр. *баба*, *мајка*), божанство или демон, који поседују биље – посесор; овде су сврстане и биљке именоване према својствима и радњама особеним човеку (нпр. *сџидак*, *чуचाвац*, *срчика*, *џљуца* итд.); (4) време (нпр. *зимњача*, *зимолисџ*, *мразовник*, *ноћурак* итд.) – у номинацији се примат даје једном од чланова опозиције *зима* – *лејџо*, *ноћ* – *дан* или пак временским приликама; (5) животиње (нпр. *воловски језик*, *врањино око*, *мачков брк*, *орлови нокџи*, *жабља џрава*, *коњски босиљак*, *маџина џрава* итд.) – при чему се уочава корелација са животињским деловима тела, али се животиње перципирају и као посесори биљке; на именовање је често утицала и симболика животиња и (6) имагинарни свет (*здравац*, *костолом*, *враџолом*, *враџић/враџиц*, *којићњак*, *ивањско цвијеће*, *видовњача* итд.) – овде су сврстане биљке којима се приписују својства опијата, магијских моћи, те оне које су у корелацији са народним празницима и свецима.

При опису начина настанка назива биља, ауторка даје информације о веровањима, обичајима и обредима приказаним у Вуковом *Рјечнику*, као и податке које проналази код многих других аутора који се баве словенском етимологијом и народним веровањима (В. Чајкановића, Љ. Раденковића, Н. Толстоја и др.). Како Ј. Дражић закључује, „лексика која именује биљке [...] добар је показатељ човекових спознајних процеса и културних вредности датог времена” (стр. 88).

⁵ „Некаква јабука слатка у које сјеме звечи кад се тресне њоме” (Вуков *Рјечник*). Овакве податке Ј. Дражић наводи и о многим другим испитиваним биљкама, што ће у овом приказу, због ограниченог простора, изостати.

Ауторка даје поделу пословица у четири тематске групе, на основу концепата који се у пословицама издвајају, испитујући при том евентуалну амбивалентност датих концепата: (1) *сипицање* материјалних добара; (2) *располајање* имовином и однос према њој; (3) богатство / сиромаштво и *сиромашни*; (4) богатство / сиромаштво и *Бој*. У првој групи издвајају се две аксиологеме: (1.а) ‘Само правовремени труд и рад имају резултате’ (уп. *Како њосијеш, онако ћеш и њожњети; Како угробиш, онако ћеш и кусати*); те (1.б) ‘Правилан је искључиво чуваран однос према имовини’ (уп. *Лакше је сипети нећо сачувати; Крпјеж и шрпјеж њо свијетла држе*) – у овој подгрупи пословица примећује се да се штедња оцењује као дуготрајан и тежак процес. У другој групи, која се односи на располагање имовином, ауторка издваја неколико аксиологема: (2.а) ‘Треба бити задовољан оним што се има’ (уп. *Боље је и шипа нећо нишипа; Ко хоће веће, изгуби (и оно) из вреће*) – вредност која доминира јесте скромност; (2.б) ‘Добро је помагати другима, делити с другима’ (уп. *Бе моју двојица може и шрећи (н. њ. јесипи)*), с тим што се овај суд релативизује, те се уочава амбивалентност оваквог концепта (уп. *Ко мноћо дијели, скоро ће шројасипи*), а треба разграничити својину, свој интерес од интереса свих других (па и блиских) људи (уп. *Ако смо ми браћа, нијесу нам кесе сесипре*); (2.в) ‘Новац је сигурност и стабилност’ (уп. *Боље је са сипарим ѡипипи нећо с младим ѡлакаипи*); и (2.г) ‘Памет се не може купити’ (уп. *Да шипи каја фали, куипи бих шипи је, али ѡамеип не моју*). У трећој групи, која се односи на сиромаштво, издвајају се пословице које се тичу односа сиромаштва и глади, те односа сиромаштва и моралних вредности; тако се бележе следећи судови: (3.а) ‘Глад је велика мука’ (уп. *Грђа је ѡлад од куће; Гладно око не сипава*); (3.б) ‘Сиромаштво је пожељно стање / сиромаштво је предуслов за моралан живот’ (уп. *Збој сиропи сунце сјаје*); (3.в) ‘Вредно је само поште-но стечено имање’ (уп. *Боље је ѡипићење у сиромашипву нећо бојипсипво без ѡипићења*), с тим што се овде уочавају и опозитни ставови (уп. *Ко зна ѡипиће-но, њему један, а ко не зна њему два. Гледај: ко има образа, добро живи, а ко нема, још боље*); (3.г) успоставља се веза сиромашних с надом, утехом (уп. *Иза ѡладне јодине доће и сипи*); (3.д) а последња подгрупа богатог човека при-казује као незаситог, непоузданог, тврдицу (уп. *Мрпав да је а за новце да чује, скочио би*). Четврта група односи се на Бога, који се приказује као пра-ведно онострано биће, с родитељским атрибутима (уп. *Кад бој даје (срећу, он) не шипи чаји си син; Бој не да сваком чоѡку сва добра*). Ауторка закључује да је садржај концепта богатства и сиромаштва комплексан, прожет темама хра-не, морала, Бога, живота / смрти, пријатеља, родбине и сл.

2.5. Пето поглавље – *Човек као одраз биљној свету у Вуковом Српском рјечнику*, с наднасловом ‘*Ојоравио се као лија у њрољеће*’ (стр. 111–132), тематски и корпусно представља наставак трећег поглавља – и у овом етнолингвистичком истраживању утврђује се регистар флоралног лексичког слоја у Вуковом *Рјечнику*, с циљем да се илуструју значења лексема из ове тематске групе, с тим што се значења овога пута посматрају у затвореним спојевима – фразеологизмима и другим клишеираним формама, „која представљају језички уобличене трагове старог начина живота и веровања” (стр. 113); посматра се њихова сакрална и профана улога, као и друга семантичка, асоцијативна и експресивна значења.

Ауторка уочава устаљена поређења, у којима се објективне особине биљака преносе на особине и понашање човека (нпр. *мек као њамук, као да се бунике најео*), док се опште истине представљају широм сликом, уз присуство симболичких обележја биља (нпр. *у сваком живићу има кукоља*, с концептуализацијом опозитног односа добра и зла). Даље, ауторка издваја различита семантичка поља на која се односе фразеолошки изрази – најдоминантније је *њемјорално* (нпр. *кад врба њрожњем роди; и смрекиње вријеме њрогаје*); њима се обележава и *квантификација* (нпр. *досија је кујуса њојео*⁶; *њо је на врби свирала*); те *каузалност* и *консекутивност* (нпр. *неће њром у којриве*). У вези с наведеним изразима, у раду се дају подаци о веровањима везаним за *врбу* и њену неплодност, те о симболици *винове лозе*; о магијској функцији *којриве*, чија је етимологија заснована на особини да жари и пали (*крај-ива* = врела вода), као и о симболици *кујуса*, који, иако представља једно од главних намирница нашег народа, није лишен симболичких и магијских елемената.

Као посебна група фразеологизама издвајају се *њолуфразеологизми* (према термину Н. Толстоја), који улазе у сакралну сферу, представљајући тзв. *њолуобред* – њима се исказују добре жеље, проклетства, ритуални императивни подстицаји, забране и сл. Трећина грађе фразеологизама из Вуковог *Рјечника* представљају управо овакве формуле, а ауторка анализира четири таква изрази: *На њују му броћ и њлово њрње!* (изговара се у одбрани од злих сила); *На њубицу мајко! / У свој домак, мајко!* (говори се роју пчела, а има функцију императивног призивања); *Бора ми!* (у заклињању); *Ја кад вићех зелен дријен, њредадох му вас мој дријем и лијен!* (изговара „онај који хоће да му се љети не дријема”). У настанку ових формула важну улогу има симболика *броћа*, *бора*, *љубице* и *дрена*, која се у овом поглављу исцрпно приказује.

На основу анализе одабраних фразеологизама ауторка још једном потврђује да флора има високо рангирану позицију у перцепцији света.

2.6. У шестом прилогу – *Лексикографски њосиујак у Вуковом Српском рјечнику*, с наднасловом ‘*Субојиа њачка бубојиа*’ (стр. 133–155), тумаче се основни принципи лексикографске обраде речи у Вуковом *Рјечнику* (1818). Ауторка најпре издваја неколико одломака из релевантне литературе, који сведоче о томе да се *Српски рјечник* с правом може одредити као револуционарна, лексикографска мајсторија која надилази границе традиционалне

⁶ Време се концептуализује као квантитет конзумиране намирнице.

Одређујући различите слојеве лексеме *браћ*, ауторка подвлачи разлику између *iprotoitijia*, најјаснијег репрезентанта врсте, и *stereotijia*, сатканог од различитих уверења, процена једног етоса. Можда изненађују запажања о вишеслојности и немонолитности ове лексеме – *браћ* има и друштвену и породичну улогу, а његов однос према другима креће се од крајње позитивног до изразито негативног. Тако Вуков *Рјечник* под одредницом *браћ* наводи

следећа четири примера следећим редоследом: „оно ми је *брай* ко ми је до-
бру рад”; „А. Ко ти је око извадио? Б. *Брай*. А. Зато је тако дубоко.”; „Нема
љета без Ђурђева дана, / Нити *брайа* док не роди мајка”; „Имам на дом мили
девет *брайа*”, а различити слојеви (позитивни – неутрални – негативни) уоча-
вају се и у Вуковим *Пословицама*.⁷ Репрезентативне епске народне песме
често садрже и мотив ‘сукоба међу браћом’, с различитим разлозима сукоба,
при чему је примарни разлог наследство, док се мотив ‘трагичног сукоба’,
(приказан и у бугарштини *Марко Краљевић и брај му Андријаш*, чији је стих
у наслову овог поглавља),⁸ може сматрати универзалијом (каиновски гнев,
као вечни и непревазиђени порив). Ј. Дражић на крају поглавља, у потпогла-
вљу *Брай и сесџра данас*, даје резултате упита *Подела имања између брайа
и сесџре* на претраживачу Гугл, који показују негативна искуства женске
деце, сестара, које су остале без свог дела наследства. Тиме се показује да
је патријархална средина, која је формирала потребу за приматом у кући, у
насељу, у држави, а тај примат по закону моћи може имати атрибуте аутокра-
те и себичности, на извешан начин актуелна и данас.

2.8. Предмет осмог прилога – *‘Кад сједнемо за сџолове злайе, Ти навали
шеџер и ракију’* – *Један ѿиџенцијални ѿрамаџички архаизам* (стр. 173–204)
јесте конструкција за + *инсџруменџал*, при чему се именицом у инструмен-
талу означава радња скривена механизмом мишљења – метонимијом ПРЕДМЕТ
ЗА РАДЊУ (нпр. *биџи за књџом* ‘читати, учити’; *биџи за воланом* ‘возити’ и сл.).
Будући да је ова структура у литератури квалификована као идиоматизова-
на и ограничена само на одређене именице, те да има сужен домен употре-
бе, може се сматрати потенцијалним кандидатом за повлачење из активног
лексичког фонда, што је био разлог да њена анализа заузме место у овој књи-
зи. Даје се приказ тематских група именица које се јављају у овој структури,
при чему се описује и њен прагматички потенцијал. Према традиционалном
учењу, овом предлошко-падежном конструкцијом означава се неодређена
посредна просторна локализација, а ауторка је анализира применом полази-
шта когнитивне лингвистике. Тако се уочава да ова конструкција почива на
идеји *исџакнуџџи објекџа, локализаџора*, а да се објектом с предлогом за
исказује *акџивносџи*, те се цела структура може разумети као резултат пој-
мовне метонимије која се наслања на примарне две метафоре: АКТИВНОСТ ЈЕ
ВЕЗАНОСТ ЗА ОБЈЕКАТ РАДЊЕ И ВИДЉИВО ЈЕ ВАЖНО. Издвојене су три метонимије,
од којих се прва даље дели у четири подгрупе: (1) АПАРАТ ЗА АКТИВНОСТ НА
АПАРАТУ (1.1. ИНСТРУМЕНТ ЗА АКТИВНОСТ НА ИНСТРУМЕНТУ: за *клавиром, хармо-
ником*, а успоставља се веза с глаголом *свираџи*; 1.2. ОРУЂЕ ЗА АКТИВНОСТ НА
ТОМ / У ТОМ ОРУЂУ: за *џреслицом, џџоретџом, џџафелаџом*, а денотирају се
радње *сџвараџи, џравџи*; 1.3. ДЕО МАШИНЕ ЗА АКТИВНОСТ НА ЦЕЛОЈ МАШИНИ: за
воланом, кормилом, џлуџом, а везују се за глагол *уџрављаџи*; 1.4. МАШИНА ЗА
ПРОИЗВОД / САДРЖАЈ НА МАШИНИ: за *маџином (џиваџом, џисаџом)*, за *комџју-*

⁷ Уп. *Бе је браће џу је и диџела* (позитивно); *Деветџ браће (а) једне џаће* (неутрално); *Нема
раџа без браџа* (негативно).

⁸ Благ и брат Андријаш ни на самрти не жели да ражалости мајку истином о братоубици
– Марку Краљевићу, него га саветује да јој одговори на питање о крвавој сабљи горенаведеним
стиховима.

ишером, а везују се за глаголе *обрадиџи*, *израдиџи*); (2) текст за когнитивну активност (за *књиџом*, а значења глагола су *учиџи*, *чиџаџи*, *џамџиџи* и сл.); и на крају (3) истакнуто место за истакнути говор (за *каџеџром*, *џоворниџом*, *олиџаром*, а везују се за глагол *џовориџи*, *џроџоведџаџи*, *информисаџи* и сл.). Иако број именица није велик, уочава се *реџуларносџи*, као основно обележје метонимије, при чему се свака група доводи у логичку везу са истим глаголом или групом глагола. Заједничко својство свих примера јесте и *сџаџиџичносџи акџера* (седеџи или стојеџи положај), а често и дуготрајна везаност за објекат – *дураџиџивносџи радџе*, неретко с последично негативним утицајем на актера, односно, с уношењем донекле непожељне конотације, што изостаје код једнолексемских еквивалената (уп. *џо џео дан је за џиџореџџом*; *сџаџиџно је за комџиџуџером*). На основу спроведене анализе, Ј. Дражић закључује да се и синтаксичке јединице (успешно) могу испитивати применом когнитивистичке апаратуре (стр. 200).

2.9. Девети одељак – *Једна нова несџандардна форма: с џериферије у ценџар сисџема*, с наднасловом *‘Леџа је за изџубиџи џамеџи’* (стр. 205–222), за разлику од свих осталих, периферијску лексику посматра ‘обрнуто’, анализирајући продор и експанзију нестандартне конструкције *за + инфиниџив*. Посматрају се ванјезички разлози за ширење ове конструкције, као и семантичке особености и синтаксичке позиције дате форме. У раду се најпре даје исцрпан преглед ставова о предлошком инфинитиву, те о инфинитиву уопште, при чему се сагледава и дијахронијски и синхронијски аспект. Корпус истраживања чини око 300 примера предлошког инфинитива, ексцерпираних из *СрџКор*-а, као и из других интернетских извора, а грађа је класификована према формалним обележјима управне речи: најчешће су то (1) *имениџе*, углавном /живо-/ , а предњаче оне из тематске групе ‘храна и пиће’, пре свега с глаголом *џонетџи*⁹ (*каџа за џонетџи*, *салаџа за џонетџи*, *џакониџе за џреџрисџи*), али и друкчије именичке лексеме (*комџиџуџер за џонетџи*; *иџраџка за џо-заџмиџи*; (*сјаџан*) *филм за џоџледаџи*); управне речи могу бити и (2) *џрилоџи* и *џридеџи* (*леџо за видеџи*; *џеџжак за разумеџи*); као и (реџе) (3) *џлаџоџи* – углавном глагол *биџи*, уз какав когнитивно-перцептивни глагол (*за џреџиџосџавиџи је*; *за очекиваџи је*; *за не вероваџи је*). Ауторка проналази и евентуална конкурентна средства ових форми – релативна реченица (*иџраџка за изнаџмиџи* → *иџраџка коџа се изнаџмљује / може изнаџмиџи*) и допунска реченица (*леџо за видеџи* → *леџо да се види*), беспредлошки инфинитив (*лоџично је за џреџиџосџавиџи* → *лоџично је џреџиџосџавиџи*), прилог (*за очекиваџи* → *очекивано (је)*) и др., истичући да су нека од средстава ретко у употреби због своје структурне сложености, а да често нема потпуне еквиваленције.

Констатује се да је предлошки инфинитив моћно средство кондензације услед своје сажете форме, апстрактне семантике и могућности обезличавања исказа – наиме, врло економичном формом уносе се додатне семантичке и прагматичке компоненте: модалност и консекутивност (уп. *сјаџан филм за џоџледаџи* → *џоџоџко сјаџан филм да џа џреба џоџледаџи*), дистанцираност

⁹ Ауторка у вези с тим даје коментар: „Ово имплицира постојање једног релативно новог ванјезичког ситуационог оквира који подразумева конзумирање намирница ван простора у којем се припремају” (стр. 211).

(уп. за *йреїїйосїавїїї је*), препорука и сл. Иако се сматра супстандардном формом, јер српски језик не предвиђа спојивост предлога и глаголског облика, ауторка закључује да би било „оправдано имати флексибилнији став према овој конструкцији у оквиру норме” (стр. 219), поготово у одређеним врстама текстова, нпр. у насловима и рекламама.

2.10. У десетом одељку – ‘*Сїари лалошки валс*’ – *Сїаринско и йоеїско у йесмама Ђорђа Балашевића* (стр. 223–238) испитује се лексика војвођанског поддијалекта у Балашевићевим песмама. Ауторка уочава да ова лексика има посебну стилску функцију, будући да је њена заступљеност већа у песмама које за предмет имају Војводину у најширем смислу (а уже, Бачку, Нови Сад и Салајку), него у онима које се баве друкчијим темама – тако ова лексика представља прави алат за грађење слике живота и обичаја ове регије.¹⁰

Ексерципирани лексеме класификоване су у пет основних семантичких скупина, које се потом *йемаїски* деле у подгрупе: (1) акција (обухвата ‘забаву’, ‘музику’, ‘покрет’ и ‘превозна средства’: *бирїїїја, шенлучиїїї; бећарац; шїїацїрунї, каруце*); (2) квантитет (‘временски период’, односно ‘интензитет, колочина’: *једаред, навек; фрїїаљ, йолиїїра*); (3) живи свет (обухвата ‘биљке’, ‘животиње’, ‘занимања’, ‘човека’, ‘становане’, ‘тело’ и ‘традицију’: *ринїлов; їаров, кера; свирац, їримаци; бећаруша, шмизла; басамак, оїшоман; насикираїїї; свечари*); (4) материја (‘јело и пиће’ и ‘одећа’: *бундеваре, шненокле, фрушїїук, кавурма; роїозан шещир, циклам косїїм*); (5) односи (обухватају ‘интеракцију’, ‘ословљавање’, ‘називе према узрасту’ и ‘сродничке и партнерске односе’: *вересија, моба, кибицоваїїї; бачи, снаша; геран; браца, баба*). Најбројније су лексеме које припадају тематској подгрупи ‘јела и пића’, које су посебно фреквентне у песми *Ал се некад добро јело*. Ј. Дражић класификује лексеме и према *йореклу*, уочавајући да су многе од њих страног порекла, претежно турског, немачког и мађарског (нпр. тур.: *авлија, сокак*; нем.: *кибицер, шварїла*; мађ.: *беїеш, шоїор*), а потом и према *сїїилском* ефекту који се њима постиже. Према учесталости појављивања, значајно место заузима и лексема *враї*, а традиционална култура Војводине, обичаји и веровања приказани су и лексемама којима се представља временски оквир за смештање догађаја: *Госїоїина, Свейїи Јован, Преображење* и др., док су бројни и топоними и микропоними: *Шїїранг, Дунавска, Рибља їїїјаца, Бечкерек, Сенїїомацї*; лична имена и презимена: *Пићука, їосн’ Чеге, Меланија Маїїїћ*; те називи река: *Дунав, Тиса, Тамицї*.

Како ауторка на крају овог одељка закључује, „[Балашевић] нам оставља поезију која засигурно јесте и остаће документ једног времена, једног простора, његовог народа, обичаја, културе и језика, посебно оног језичког слоја који полако нестаје” (стр. 237).

2.11. Последње поглавље ‘*Поезија је меланхолична до їраница издржљивосїїї*’ – *Семантика їраничносїїи у срїском језику* (стр. 239–264) издваја се

¹⁰ Осим лексичког слоја, ауторка даје осврт и на фонетске и уопште граматичке црте у Балашевићевој поезији (нпр. начин артикулације [ш] и [ж], преношење акцената на проклитику, редукција вокала – *ил’*, *ал’*, губљење гласа *х*; чување неких старих падежних наставка – *на їїаїїа*, предлози *со, сас*, уместо *с(а)*, наставак *-ем* у 1. л. јдн. презента глагола *волем*, наставак *-иду* у 3. л. мн. презента – *їравиду* и др.).

по томе што донекле излази из оквира анализе лексема на периферији; на-
име, у њему се испитује семантика именица *їраница*, *ивица* и *їраї*, при чему
се може уочити да се све три лексеме могу довести у везу са замишљеном
позицијом периферијских лексема. Посматра се реализација ових именица
у секундарном значењу, те њихов спој с придевима (нпр. *їорња їраница*,
сїтаросна їраница, *наїнижи їраї*) и именицама (нпр. *ивица нерава*, *їраница*
їрисїїїносїи, *їраї бола*), с циљем да се утврди концепт граничности у срп-
ском језику, тј. да се идентификују појмовне метафоре (и метонимије), засно-
ване на примарно просторним односима.

Утврђено је да је у корпусу *Sr.Wac* далеко најфреквентнија лексема *їра-
ница*, док је највише именичко-именичких и придевско-именичких веза
апстрактног значења регистровано с лексемом *їраї*. Висок пресек заједнич-
ких колоката указује на закључак да се диференцијалне значењске компо-
ненте у знатној мери губе, те да у секундарном значењу остаје само значење
крајње мере каквог стања, феномена, особина, али разлике у значењу споје-
ва ипак постоје (уп. *їраница* / *ивица* / *їраї сїїрїљења*). Ауторка идентифику-
је три семантичке групе именица: (1) људска стања, позитивна и негативна
(нпр. *їраница лудила*, *їраница издржљивосїи*; *ивица їлача (суза)*, *ивица еїзи-
сїенције*); (2) међуљудски односи (нпр. *їраница їїолеранције*; *їраї револуције*);
(3) ентитети подложни евалуацији, мерењу, такмичењу (нпр. *їраница норма-
ле*, *їраница їїунолейсїива*; *їраї зрелосїи*). Идентификоване су и две метафо-
ре: лоше стање је понор и добро стање је издигнута површина (уп. *биїи на*
ивица їлача (суза) / *на ивици развода* – с именицом *ивица* реализују се зна-
чења момента пред било какву пропаст, елиминацију постојећег).

Ауторка запажа да се оваквом врстом семантичких испитивања омо-
гућује разумевање нематеријалних феномена, „чиме се даје на значају бољем
упознавању механизма когнитивних процеса и смештању испитиваних
ентитета, појава, процеса у категорије познатог, просторног, чулима доступ-
ног окружења” (стр. 262).

3. Ова занимљива књига о периферијској лексици у српском језику бо-
гата је проицљивим запажањима, поткрепљеним ставовима релевантних
домаћих и страних аутора, из области лексикологије и лексикографије, семан-
тике, етнолингвистике, фолклористике, али и синтаксе. Анализиран је изу-
зетно велик број примера (лексема, колокација, фразеологизама, пословица,
предлошко-падежних, али и предлошко-глаголских конструкција), ексцер-
пираних из електронског корпуса (*СрїїКор*, *Sr.Wac*, *Гуїл*), те из народне књи-
жевности – из читанки за основну школу, из Вукових *Пословица* (1849) и
Рјечника (1818, 1852), као и из других једнојезичних, етимолошких, дијале-
катских и семантичко-деривационих речника. Иако ову студију одликује
систематично устројство, те доследно, јасно и прецизно спроведена анали-
за испитиваних структура, при чему су сви тематски подељци увезани
заједничком централном темом – застаревајућом лексиком, она се не мора
нужно читати као целина, ‘по реду’, већ читаоцу пружа могућност избора
само одређеног садржаја који га у датом тренутку занима, с обзиром на то да
је свако поглавље (истраживање) конципирано као целина за себе – са уводом,
представљеном методологијом, анализом и закључком. Овакво устројство

књигу чини доступном не само језичким стручњацима, него и свакоме кога би заинтересовала одређена тема – из културе, етимологије, (словенске) митологије, фолклора, историје, књижевности, односно истраживачима из других хуманистичких и друштвених наука. Вишеслојна је вредност ове студије – осим што се испитивањем лексике на маргини откривају човекови спознајни процеси и културне вредности датог времена, резултати приказани у њој дају допринос не само лексичкој семантици, него и дериватологији, методици наставе, те лексикографској пракси, док се применом когнитивистичке апаратуре при анализи синтаксичких структура даје модел једног не тако честог приступа у синтакси – приступа који анализиране структуре сагледава из перспективе мишљења и повезује са сродним феноменима на основу знања које је енциклопедијско, неодвојиво од употребе, прагматике, стила и дискурса.

Марина Шафер

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
marina.safer@ff.uns.ac.rs

UDC 811.111'373(049.32)
ORCID: 0000-0002-6957-5852

Tvrtko Prčić. *Agentivna sufiksacija u engleskom jeziku*.
Novi Sad: Filozofski fakultet, 2025, 333 str.

Монографија *Агентивна суфиксација у енглеском језику* професора Твртка Прчића објављена је 2025. године у виду електронског издања Дигиталне библиотеке Филозофског факултета у Новом Саду¹. Њена специфичност лежи у томе што је, иако се бави трајно актуелном темом агентивне суфиксације, написана још пре три деценије, и то у виду ауторове докторске дисертације под насловом *Агентивни суфикси у савременом енглеском језику. Морфосинтактички и семантички аспекти*. Иако су неки делови ове тезе у међувремену претворени у научне радове или поглавља у књизи, целокупан текст дисертације се, у садржински непромењеном облику, по први пут објављује тек у виду ове монографије, и то на тридесетодишњицу њене одбране.

Књига се састоји из седам поглавља – 1. *Општи размишљања*, 2. *Основни појмови (I): полазна синтакса и приула њеног посматрања*, 3. *Основни појмови (II): номинализација субјекта*, 4. *Формални аспекти агентивне суфиксације: енкодирање лексема*, 5. *Садржински аспекти агентивне суфиксације: декодирање лексема*, 6. *Један формални и садржински аспект агентивне*

¹ <https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2025/978-86-6065-898-4>

суфиксације: *йпродуктивносѝ*, и 7. *Закључна разматрања*. Осим наведених поглавља која чине централни део књиге, монографија садржи и уводне и завршне делове који омогућавају не само дубље разумевање агентивне суфиксације у енглеском језику, већ и бољу спознају ауторове идеје да докторат објави тридесет година након његовог настанка.

На самом почетку налазе се *Ајсѝпракѝ* на српском и енглеском језику, као и *Реч унајред* и *Предговор*, који служе као посебна врста академског времеплова. Наиме, у *Речи унајред*, написаној 2024/2025. године, аутор сагледава потребу за накнадним публиковањем целовите дисертације ради свеобухватнијег увида у ову тему, и то из угла редовног професора и врсног стручњака у пољу лингвистике, док у *Предговору*, написаном 1994/1995. године, аутор проматра значај ове теме у контексту творбе речи, и то из угла некадашњег докторанда и младог истраживача у области језика.

У оквиру полазног поглавља под називом *Ојѝѝа разматрања* (стр. 17–43), с циљем постепеног довођења читалаца до главне теме рада, аутор је најпре смешта у шири теоријски оквир. Како се појава агентивне суфиксације испитује у енглеском језику, битно је напоменути да се терминологија и методологија у раду превасходно односе на енглески језик. У првом одељку *Предмеј и месѝо лексиколоѝије у ојѝсу језика* (стр. 17–26), комбинујући приступе различитих аутора, Прѝић даје своје виђење лексикологије и њој релевантних појмова попут језика, језичких јединица и језичких нивоа, уз одређивање тачног опсега лексикологије и појашњење њеног односа са другим језичким дисциплинама.

У другом одељку *Творба речи као саставни део лексиколоѝије* (стр. 26–38) фокус се ставља на најзначајније аспекте творбе речи као уже области интересовања овог рада. Аутор полази од дефинисања творбе речи и предмета њеног истраживања, те објашњења шта је то основа и какви све типови њене морфолошке модификације постоје, при чему предлаже термине адитивна, суптрактивна, мешовита и нулта модификација. Узимајући у обзир разматрања различитих аутора, Прѝић пружа преглед опште типологије поступака творбе речи, на основу које идентификује прототипску творбу речи и даје поделу на примарну и секундарну творбу речи.

Након тако систематично постављеног теоријског темеља у прва два одељка, трећи одељак *Ајенѝивна суфиксација: одређење ѝеме и досадаѝњи ѝрисѝуѝи* (стр. 38–43) описује тему рада, што би биле агентивне именице које настају додавањем агентивних суфикса на глаголске основе (нпр. *reader*, *cyclist*, *resident*), што аутор, по узору на Бауера (1983), назива поступком номинализације субјекта. У циљу појашњења теоријско-методолошких основа, Прѝић се укратко осврће на постојеће приступе творби речи, истичући да ће у раду бити изложен модел који је инспирисан експликативним приступом, где се творба речи посматра као динамички процес у којем изведена лексема представља производ трансформације одређене синтактичке јединице. По речима аутора, модел примењен у раду еклектичке је природе јер комбинује гледишта различитих оријентација, међу којима су свакако доминантни структурализам, генеративизам и когнитивизам.

У складу са већ појашњеном основном идејом рада да све изведене лексеме настају од одговарајуће синтактичке јединице, Прѝић друго поглавље

Основни појмови (I): *полазна синтагма* и *три ула њеној посмајрања* (стр. 44–59) посвећује опису основних појмова у вези са синтактичком јединицом као почетном структуром у процесу творбе речи, коју назива полазном синтагмом (скраћено, п-синтагма). У првом одељку *Структура и елементи полазне синтагме* (стр. 44–48) она се најпре дефинише као специфичан тип реченице који служи као основа за процес номинализације субјекта. Што се тиче структуре полазне синтагме, коју аутор ради бољег разумевања приказује и помоћу дијаграма, она садржи субјекат (СУБЈ) и предикат (ПРЕД) као два обавезна комплементарна елемента (где предикат сачињавају глагол (ГЛАГ) и модалитет (МОД) као још два обавезна елемента), те допуну као условно факултативни елемент који може бити у виду објекта (ОБЈ) и/или адвербијала (АДВ). У зависности од тога који су елементи искоришћени, постоје четири могућа типа п-синтагме, објашњена у виду својеврсне формуле и поткрепљена примерима: СУБЈ + (ГЛАГ МОД) (*One dances*), СУБЈ + (ГЛАГ МОД) + ОБЈ (*One drives a bus*), СУБЈ + (ГЛАГ МОД) + АДВ (*One walks in his sleep*), СУБЈ + (ГЛАГ МОД) + ОБЈ + АДВ (*One opens tins with it*). Како је за свеобухватније схватање полазне синтагме неопходно истражити њена синтактичка, семантичка и комуникативна својства, овим аспектима баве се наредна три одељка.

У оквиру одељка *Синтактичка својства елемената полазне синтагме* (стр. 48–51) обрађује се синтактички статус субјекта, глагола, модалитета, објекта и адвербијала као елемената п-синтагме. Субјекат се реализује, унутар именичке групе, личним заменицама *one* и *it* које представљају лексичке јединице најшире референцијалности. Док субјекат заузима крајњу леву позицију у п-синтагми, глагол следи одмах с његове десне стране, и од њега зависи да ли ће п-синтагма садржати допуну у виду објекта или адвербијала. Сам глагол одређен је модалитетом, још једним обавезним елементом који обухвата глаголско време и глаголски вид. Глагол и модалитет се заједно реализују, унутар глаголске групе, било којим лексичким глаголом у личном облику. Објект се јавља само са прелазним глаголом, на позицији десно од глагола, и реализује се у виду именице, у саставу именичке групе, осим кад је имплицитан, те се не реализује. Адвербијал заузима крајњу десну позицију у п-синтагми, и реализује се у виду предлошке групе, прилошке групе или прилога, осим кад је имплицитан, те остаје нереализован.

Наредни одељак *Семантичка својства елемената полазне синтагме* (стр. 51–58) потом се детаљно бави њиховим семантичким функцијама. Глагол изражава две основне категорије значења – динамичко значење, које се реализује глаголима радње (*One sings*), као и статичко значење, које се остварује искуственим глаголима (*One believes*) и релационим глаголима (*One owns a ship*). Од типа ситуације израженог глаголом зависе и семантичке функције субјекта – субјекат може имати функцију <Agent> (симбол <A>), када упућује на особу која активно учествује у вршењу радње (*One reads*), затим <Experiencer> (симбол <E>), када се односи на особу која доживљава стање означено глаголом (*One suffers*), те <Beneficiary> (симбол), када означава особу која се налази у стању бивања или имања означеним глаголом (*One possesses*). Због превеликог обухвата функције <Agent>, Прџић уводи њену даљу поделу на функцију <Agent other-oriented> (симбол <Ao>),

када субјекат иде уз прелазни глагол и усмерен је ка другом ентитету (*One picks apples*), као и функцију <Agent self-oriented> (симбол <As>), када субјекат стоји уз непрелазни глагол и усмерен је инхерентно ка самом себи (*One swims*). Објекат увек има функцију <Patient> (симбол <P>), односно представља пацијенса, али се, опет у зависности од типа ситуације, функција даље класификује на <Patient affected> (симбол <Pa>), када иде уз глагол радње (*One sells books*), затим <Patient effected> (симбол <Pe>), када се комбинује са глаголом радње са семантичким обележјем стварања (*One writes songs*), као и <Patient neutral> (симбол <Pn>), када стоји уз искуствени или релациони глагол стања (*One loves music*). Што се тиче адвербијала, он може вршити неколико функција – у питању су <Place>, када означава место одигравања радње (*One goes to church*), <Time>, када упућује на време дешавања радње (*One walks in his sleep*), <Goal>, када изражава циљ или сврху вршења радње (*One fights for freedom*), <Manner>, кад се односи на начин одвијања радње (*One thinks freely*), <Patient affected> (симбол <Pa>), кад подразумева ентитет над којим се врши радња (*One deals in cars*), и, напоследку, <Instrument> (симбол <I>), када означава средство вршења радње (*One kills pain with it*).

Четврти одељак *Комуникативна својства елемената полазне синтагме* (стр. 58–59) укратко објашњава комуникативну вредност п-синтагме, односно способност њених елемената да пренесу одређене информације. Осим што представљају два обавезна комплементарна елемента у синтактичко-семантичком смислу, субјекат и предикат су од суштинског значаја и за успостављање комуникативне динамике – субјекат типично одговара теми порuke, што значи да преноси већ познату информацију и има релативно малу комуникативну вредност, док предикат одговара реми, односно преноси нову информацију и садржи већу комуникативну вредност.

Након детаљно појашњене полазне синтагме, у следећем поглављу *Основни појмови (II): номинализација субјекта* (стр. 60–73) прелази се на процес њене трансформације у одговарајућу лексичку јединицу. У првом одељку *Појам и постојање* (стр. 60–66) излажу се основне поставке номинализације субјекта. Како се процес трансформације п-синтагме у лексичку јединицу назива номинализацијом п-синтагме, добијена лексичка јединица означава се термином номинализована синтагма (скраћено, н-синтагма). Облик н-синтагме зависи од тога који се елемент п-синтагме номинализује – тај елемент се може сматрати темом, а остали елементи ремом н-синтагме. Међутим, Прћић појашњава да се теме п-синтагме и н-синтагме не морају увек поклапати, што га доводи до закључка да се н-синтагма не изводи директно из п-синтагме, већ да овде посредну улогу игра нова синтактичка јединица за коју се уводи назив тематизована синтагма (скраћено, т-синтагма). Најпре поступком тематизације долази до издвајања теме п-синтагме, која у т-синтагми заузима почетну позицију. То издвајање врши се или њеним простим истицањем, ако се ради о <A>, <E> или , или претходним брисањем теме п-синтагме и померањем намеравање теме н-синтагме на почетну позицију, уколико је то <I>. Обе верзије поступка тематизације доводе до стварања т-синтагме као јединице изведене из п-синтагме, са темом која се увек поклапа са синтактичким статусом субјекта. Тек се потом, поступком номинали-

зације субјекта т-синтагме који може упућивати на <A>, <E>, и <I> (скраћено, номинализација субјекта), добија н-синтагма као коначни резултат. У циљу бољег разумевања овог комплексног поступка, аутор на самом крају одељка даје рекапитулацију процеса номинализације субјекта и још једном концизно дефинише његове три етапе, како би отклонио евентуалне нејасноће око изложеног модела.

Наредни одељак *Номинализатори субјекта* (стр. 66–68) даље залази у структуру н-синтагме, објашњавајући да се, при трансформацији т-синтагме у н-синтагму, лексичка јединица којом се у т-синтагми реализује субјекат замењује лексичком јединицом којом се у н-синтагми реализује номинализатор субјекта. Под номинализатором субјекта подразумева се синтагматски елемент чијим се додавањем на глагол изводи нова именица, и који се реализује лексичким јединицама *-er*, *-or*, *-ant*, *-ent*, *-ist*, *-ee*, што је поткрепљено и дијаграмом са примерима (тематизована *One learns :: learn* + номинализатор субјекта *-er* → номинализована *learner*). Како ове лексичке јединице представљају суфиксе, и како се њиховим додавањем добијају именице које упућују на <A>, <E>, или <I>, међу којима је свакако најдоминантнија категорија <A>, аутор нас доводи и до централне теме рада, те наведену групу суфикса означава термином агентивни суфикси, њима изведене именице термином агентивне именице, а сам процес термином агентивна суфиксација.

Како се номинализација субјекта може извршити не само агентивном суфиксацијом, него и поступком конверзије, њему је посвећен трећи одељак, *Конверзија као њосиуиак номинализације субјекта* (стр. 68–70), где се под конверзијом подразумева поступак настанка лексеме путем преласка из једне морфосинтактичке класе у другу, али без видљивих промена, што би у случају номинализације субјекта била рекатегоризација лексеме из класе глагола у класу именица ($\text{guide}_{\text{гл}}::\text{guide}_{\text{им}}$).

Последњи одељак трећег поглавља, под називом *Циљеви номинализације субјекта* (стр. 70–73), објашњава разлоге за креирање лексема путем номинализације субјекта, који се махом заснивају на потреби да се на ванјезичке ентитете или њихове категорије упућује краће, лакше и једноставније, односно лексемом уместо реченицом. Дајући кратак увид у основне категорије агентивних именица које настају номинализацијом субјекта помоћу агентивне суфиксације, аутор најављује њихову детаљнију класификацију у наставку рада.

Четврто поглавље *Формални аспекти агентивне суфиксације: енкодирање лексема* (стр. 74–99) обрађује облике и функције лексичких јединица релевантних за агентивну суфиксацију. На самом почетку, у склопу првог одељка *Уводне напомене* (стр. 74–75), аутор појашњава да се енкодирање лексема односи на њихове формалне аспекте у творби речи јер се при преношењу поруке од енкодера до декодера тежиште ставља на уобличавање облика лексичких јединица као кода којим се порука преноси.

У другом одељку *Морфолошка структура лексеме* (стр. 75–84) најпре се дефинишу најважнији термини у области морфологије, након чега се прелази на морфолошке обрасце који настају применом творбеног правила за номинализацију субјекта. Општи облик творбеног правила за номинализацију субјекта гласи $\text{ЛЕКСЕМА}_{\text{им}} = (\text{ОСН}_{\text{им/пр}} +) \text{ОСН}_{\text{гл}} + \text{СУФ}_{\text{аг}} (+ \text{ОСН}_{\text{пр}})$,

где је лексема у виду именице излазна лексичка јединица, а глаголска основа и агентивни суфикси, као обавезни елементи, односно именичка и прилошка/предлошка основа, као условно факултативни елементи, представљају улазне лексичке јединице. Из овог облика изводе се четири морфолошка образаца за номинализацију субјекта, која аутор приказује у виду дијаграма и илуструје примерима. Први морфолошки образац И одређује форму изведене лексеме ($\text{ОСН}_{\text{ГЛ}} + \text{СУФ}_{\text{АГ}}$, нпр. *driv•er, particip•ant, cycl•ist*), која настаје поступком суфиксације. Други морфолошки образац С односи се на форму сложене лексеме ($\text{ОСН}_{\text{ИМ}} + \text{ОСН}_{\text{ГЛ}} + \text{СУФ}_{\text{АГ}}$), која настаје применом поступака суфиксације и композиције, односно додавањем агентивног суфикса на просту глаголску основу (основа₁), а затим припајањем још једне основе (основа₂) која може бити проста (скраћено, ПрО, нпр. *bird-watch•er*), изведена (скраћено, ИзО, нпр. *cigar•ette-light•er*) или сложена (скраћено, СлО, нпр. *air•craft-carri•er*), и која заузима крајњу леву позицију у лексеми. Трећи и четврти морфолошки образац одређују форму фразне лексеме, која настаје применом поступака суфиксације и композиције, односно додавањем агентивног суфикса на просту глаголску основу (основа₁), а затим припајањем допунске прости основе (основа₂). Уколико допунска проста основа заузима крајњу леву позицију у лексеми, ради се о морфолошком обрасцу Φ^1 ($\text{ОСН}_{\text{ПР}} + \text{ОСН}_{\text{ГЛ}} + \text{СУФ}_{\text{АГ}}$, нпр. *on-look•er*), а ако заузима крајњу десну позицију у лексеми, ради се о морфолошком обрасцу Φ^2 ($\text{ОСН}_{\text{ГЛ}} + \text{СУФ}_{\text{АГ}} + \text{ОСН}_{\text{ПР}}$, нпр. *pass•er-by*).

Пре понирања у још детаљнија разматрања формалних одлика агентивне суфиксације, аутор у трећем одељку *Корпус: структура и извори* (стр. 85–87) наводи основне критеријуме и изворе за ексцерпирање корпуса на којем се истраживање базира. У састав корпуса ушле су лексеме чији се ортографски облик може синхронно тумачити као номинализација субјекта у једном од четири наведена типа п-синтагме, извршена једним од шест агентивних суфикса, *-er, -or, -ant, -ent, -ist* и *-ee*. Корпус се може поделити на основни фонд, који чини 890 систематски ексцерпираних одредница из речника *Collins COBUILD English Language Dictionary* (1987), као и допунски фонд, који чини нешто мањи број несистематски ексцерпираних лексема из више различитих извора, укључујући неколико речника, компјутерску текстуалну базу података *Survey of English Usage*, те текстове штампе, радија и телевизије.

Четврти одељак *Типологија дистинктивних својстава агентивних суфикса* (стр. 87–99) почиње ауторовим појашњењем потребе за сагледавањем дистинктивних својстава агентивних суфикса као података који одређују њихов идентитет. Излажући неколико различитих типологија дистинктивних својстава, Прћић се одлучује за Бауеров модел (1983) који се овде допуњује и проширује. Предложени модел обухвата осам својстава агентивних суфикса, где графологија, фонологија, комбинаторност, синтакса и семантика спадају у примарна својства јер суштински одређују формални и садржински идентитет самог суфикса, стилистика и продуктивност (у домену морфологије и семантике) представљају секундарна својства јер условљавају могућност извођења и интерпретације нових лексема, док етимологија чини терцијарно својство јер, у корелацији са секундарним својствима, за-

окружује слику о одређеном суфиксу. Аутор напомиње да се ова типологија може применити и на остале лексичке јединице, али уз изостављање комбинаторности и продуктивности. У наставку текста се у посебним пододељцима обрађују наведена дистинктивна својства за свих шест агентивних суфикса понаособ.

Након темељно истражених формалних аспеката агентивне суфиксације у четвртом поглављу, у петом, уједно и најопширнијем, поглављу *Сагргински асјектн ајентивне суфиксације: декодирање лексема* (стр. 100–236) прелази се на значења и употребе лексичких јединица значајних за агентивну суфиксацију. У првом одељку *Уводне најомене* (стр. 100) сагледава се повезаност декодирања лексема са њиховим садржинским аспектима у творби речи, јер се при пријему поруке од стране декодера тежиште ставља на тумачење кода и анализу значења поруке.

Други одељак *Семантичка структура лексема* (стр. 100–118) уводи читаоце у тему значења лексема и објашњава да се под семантичком структуром лексема подразумевају и ванјезичке и унутарјезичке појаве везане за лексему. Прћић потом у склопу пододељка *Врснје и основне карактеристике значења* (стр. 102–118), ослањајући се махом на теорије Лајонса (1968, 1977, 1981) и Палмера (1981), наводи пет значењских дистинкција – на лексичко и речничко, дескриптивно и асоцијативно, дословно и пренесено, системско и текстуално, те намеравао и протумачено значење. Након приказаних дистинкција, говори се и о опсегу примене лексема, што зависи од комуникативног потенцијала лексема и ограничења у погледу лексичке селекције. Ова два чиниоца даље доводе до стратификације лексикона, односно постојања два контрастна типа лексема – општих и специјализованих, где су прве асоцијативно необележене, бројније, са ширим опсегом примене и вишом фреквенцијом, а друге асоцијативно обележене, мање бројне, са ужим опсегом примене и нижом фреквенцијом.

По завршеном прегледу наведених врста значења, аутор се у наставку петог поглавља бави различитим аспектима дескриптивног значења као главном компонентом лексичког значења. У трећем одељку *Лексичко значење: традиционални присјуи* (стр. 119–122) укратко се излажу основни принципи традиционалних приступа значењу, почевши од најстарије теорије именовања, преко нешто новије теорије означавања, па све до стандардног модела концептуализма, уз дискусију о њиховим мањкавостима, те потребом за савременијим приступом чија разрада следи у наредном одељку.

Комбинујући различита усмерења, аутор у четвртом одељку *Лексичко значење: савремени присјуи* (стр. 122–158) предлаже модел садржинске анализе лексема, који обухвата пет елемената – лексему, смисао, денотацију, асоцијацију и референцију. У циљу јасније илустрације међусобне повезаности елемената, они су схематски приказани унутар лексиколошког квадрата, где лексема, смисао, денотација и референција, зауевши по један угао квадрата, представљају основне елементе, док асоцијација, смештена између денотације и референције, чини допунски елемент. Лексема као први елемент представља мономорфемску или полиморфемску, семантичку или функцијску, јединицу, која има утврђену фонолошку и графолошку форму,

као и морфосинтактичку функцију. Осталим елементима лексиколошког квадрата посвећени су посебни поделеђци. Смисао чини уређен скуп довољног броја дескриптивних обележја којима се дефинише извесна класа ванјезичких ентитета. У зависности од тога колико су дескриптивна обележја семантички релевантна, аутор уводи разлику између дијагностичких обележја (краће, ДгО), која одражавају типична својства ванјезичког ентитета и стога сачињавају прототип извесне класе ванјезичких ентитета, и недијагностичких обележја (краће, неДгО), која изражавају додатна, редундантна, својства ванјезичког ентитета. Денотација представља однос између лексеми и извесне класе ванјезичких ентитета на које се лексема може правилно применити, док је референција однос између конкретно употребљене лексеми и неког тачно одређеног ванјезичког ентитета, који тиме бива издвојен из целокупне класе утврђене денотацијом. Као додатни елемент лексиколошког квадрата наводи се асоцијација, која представља сплет асоцијативних обележја којима се одређује асоцијативно значење.

У наставку петог поглавља, предложени модел семантичке анализе лексеми примењује се на агентивну суфиксацију. У одељку *Темајизована и номинализована синјјајма: садржинске сличности и разлике* (стр. 158–167) Прђић најпре понавља најважније одлике структуре т-синтагме и н-синтагме, након чега појашњава да узајамне семантичке функције елемената н-синтагме, настале применом одговарајућег творбеног правила, условљавају развој такозваног творбеног значења лексеми. На темељу пет основних семантичких образаца (<Ао>, <Ас>, <Е>, <В>, <И>), аутор предлаже укупно тринаест семантичких образаца агентивне суфиксације – <Ао> + <Па> (*instructor*, *car-dealer*), <Ао> + <Пе> (*painter*), <Ас> (*swimmer*), <Ас> + <Place> (*sun-bather*), <Ас> + <Time> (*sleep-walker*), <Ас> + <Goal> (*freedom-fighter*), <Ас> + <Manner> (*dry-cleaner*), <Е> (*believer*), <Е> + <Pn> (*music-lover*), <В> (*inhabitant*), <В> + <Pn> (*office-holder*), <И> + <Па> (*pain-killer*), <И> + <Пе> (*calendar-creator*). Поред објашњења и илустровања сваког обрасца понаособ, Прђић у виду дијаграма такође приказује њихову корелацију са четири раније наведена морфолошка обрасца творбеног правила за номинализацију субјекта.

Систематизација односа између морфолошких и семантичких образаца агентивне суфиксације омогућила је сагледавање случајева двозначности, чиме се бави следећи одељак, *Двозначност номинализованих синјјајма и проблеми њеног разрешавања* (стр. 168–181). У случају агентивне суфиксације, уочавају се структурна двозначност (нпр. *shop-lifter* <Ас> + <Place> и *weight-lifter* <Ао> + <Па>) и лексичка двозначност (нпр. *cleaner* <Ао> + <Па> и <И> + <Па>), због чега аутор поставља питање на који се начин постиже подударност намераваног значења енкодера и протумаченог значења декодера. Како би одговорио на то питање, Прђић разрађује посебан модел комуникације везан за енкодирање и декодирање лексичких јединица као нижих језичких јединица, због чега овај модел назива лексиколошким моделом микрокомуникације и приказује га схематски у виду дијаграма. Из перспективе енкодера, почетак микрокомуникације представља референт, а лексема њен завршетак, што би у случају декодирања било обрнуто. Између ове две крајње компоненте налазе се комуникативна намера, тј. циљ који енкодер жели

да постигне код декодера, затим знање о језику, односно познавање језичких јединица и правила о њиховој употреби, те знање о свету као познавање устројства укупне стварности око нас, и, на крају, примена знања као актуализација потребних сегмената знања о језику и знања о свету. До примене знања долази у оквиру комуникационе ситуације, која представља интеракцију између ванјезичког и језичког контекста. Иако постоји могућност различитих интерпретација значења једне исте лексеме, прагматичка плаузибилност представља ону интерпретацију која има највиши степен вероватноће. Аутор предложени модел илуструје на примеру лексеме *record-breaker*, закључујући да за успешно декодирање није довољан само језички контекст, већ да се он увек мора посматрати у интеракцији са ванјезичким контекстом.

Седми одељак *Језичка димензија декодирања лексема* (стр. 181–193) бави се анализом лексеме у апстрактном семантичком систему језика, односно усредсређује се на системско значење, које је махом предвидљиво и не зависи од језичког и ванјезичког контекста. У пододељку *Денотација ајентивних именица* (стр. 181–184) уводи се дистинкција између шире денотације, која обухвата хетерогену класу особа, животиња, биљака, предмета и апстракција, и уже денотације, која обухвата само једну од наведених класа. У наредном пододељку, *Смисао ајентивних именица: семантички ајект* (стр. 184–193), аутор наводи да се утврђивање смисла агентивних именица темељи на принципу семантичке композитивности, односно да смисао изведене и/или сложене лексеме чини комбинација смисла морфема које, применом творбеног правила, улазе у њен састав. Нови смисао је, дакле, предвидљив датим правилом, а новонастала лексема сматра се рашчлањивом, прозирном и самообјашњивом. Језгро смисла нове агентивне именице представља смисао глаголске основе, на који се надовезује смисао агентивног суфикса. Скрећући пажњу на непостојање свеобухватне дефиниције смисла агентивних суфикса у постојећој литератури, Прћић нуди пуну спецификацију смисла агентивних суфикса у облику ‘*subject, referring to <Ao>, <As>, <E>, , <I>, of the verbal base*’, а, на основу ње, и пуну спецификацију смисла агентивних именица – ‘*one that verbs, is verbing, or has verbed (...)*’, где три тачке унутар заграда указују на евентуалну допуну (ОБЈ или АДВ).

За разлику од претходног одељка, осми одељак *Ванјезичка димензија декодирања лексема* (стр. 194–219) укључује анализу конкретно употребљене лексеме, те се фокусира на текстуално значење, које је махом непредвидљиво и зависи од језичког и ванјезичког контекста. У пододељку *Референција ајентивних именица* (стр. 194–195) појашњава се улога референције у раздвозначавању денотације агентивних именица, те у ублажавању могућих нејасности њиховог смисла, до чега долази услед активирања адекватног скупа ДгО. Наредни пододељак *Смисао ајентивних именица: прајматички ајект* (стр. 195–219) додатно се бави дијагностичким обележјима, која Прћић дели на интринзична обележја (краће, ИО), која су предвидљива, наслеђена од п-синтагме и произилазе из принципа семантичке композитивности (нпр. *speaker* [ANIMATE], [HUMAN], [CONCRETE], [DUAL], [HABITUAL]), и екстринзична обележја (краће, ЕО), која су непредвидљива, надилазе принцип семантичке композитивности и чине прираштај самообјашњивог смисла (нпр.

composer [MUSIC]). Док су лексеме које садрже само интринзична обележја самообјашњивог смисла јер су у складу са принципом семантичке композитивности, лексеме које садрже екстринзична обележја залазе у домен семантичке петрификације, чиме се означава процес постепеног удаљавања од принципа семантичке композитивности, те смисао изведене и/или сложене лексеме више не чини проста комбинација смисла морфема у њеном саставу. Нови смисао није предвидљив датим правилом, а новонастала лексема, упркос рашчлањивости, сматра се непрозирном. Аутор даље разликује два типа семантичке петрификације, које назива инкременталним и декременталним типом. Инкрементални тип обухвата додавање обележја, и то по правилу екстринзичних, на предвидљиви смисао, док декрементални тип подразумева одузимање обележја од предвидљивог смисла, што се испољава најчешће кроз губљење интринзичних обележја. Код оба типа долази до сужавања денотације која би се у складу са принципом семантичке композитивности могла очекивати. У наставку одељка се оба типа петрификације детаљно разматрају на примерима релевантних денотација (особа, предмета, животиња, биљака, апстракција), да би се на крају успоставила скала прозирности агентивних именица, где лексеме чија су денотација особе, без икаквих ЕО, представљају прототип прозирне агентивне именице.

Пето поглавље се завршава одељком *Семантичко-прагматичка категоризација агентивних именица* (стр. 219–236), где аутор најпре наводи дијагностичка обележја којима се дефинише прототип агентивности, на основу чега закључује да се прототип описује као особа која својевољним деловањем узрокује настанак промене на неком другом ентитету. Као најважнија својства прототипске агентивне ситуације истичу се каузативност (узрочност) и транзитивност (прелазност), где се каузативност даље може разложити на покретачки, стварни и непосредни узрок. Прћић потом разрађује модел семантичко-прагматичке категоризације агентивних именица у десет рангова, у зависности од природе сличности са прототипом. Модел је приказан у виду дијаграма, а затим и детаљно описан по ранговима. Првих пет рангова обједињује аниматне ентитете (особе и животиње), чија је заједничка особина самосталност током посматране ситуације, док преосталих пет рангова обухвата инаниматне ентитете (помагала и апстракције) које повезује заједничка одлика несамосталности током посматране ситуације. У наставку дискусије о предложеном моделу, аутор обрађује и појаву семантичке асимилације, по којој се један ванјезички однос, у циљу језичког енкодирања, третира као други, што се уочава на примеру семантичке функције <I> која се, у позицији субјекта, може посматрати и као <Ao>. Ова појава објашњава се чињеницом да језик располаже ограниченим специјализованим суфиксима за енкодирање сваке појединачне семантичке функције, те агентивни суфикси представљају номинализаторе субјекта са свих пет семантичких функција, што аутор назива функцијском конвергенцијом агентивних суфикса.

Шесто поглавље *Један формални и садржински аспект агентивне суфиксације: продуктивност* (стр. 237–280) изучава способност агентивних суфикса да буду употребљени за извођење нових лексема. У склопу одељка *Уводне напомене* (стр. 237) наводе се теме које ће бити обрађене у поглављу,

након чега се у другом одељку *Општиа њиџања ѡпродуктивносџи* (стр. 238–250) скреће пажња на најважније термине у вези са појавом продуктивности. Продуктивност се најпре дефинише као својство језичког система које учесницима у комуникацији омогућава да енкодирају и декодирају бесконачан број језичких јединица, а потом се контрастира са креативношћу и аналогизмом као другим расположивим средствима за проширивање језичког система. Такође, уводи се дистинкција између синтактичке (граматичке) продуктивности, која се односи на стварање нових реченица, и морфолошке (лексиколошке) продуктивности, која се тиче стварања нових лексема. Пре разматрања продуктивности агентивних суфикса у лексикону савременог енглеског језика, аутор посебни пододељак, под називом *Успројсџво лексикона и њѡво генеративни ѡпѡнцијал* (стр. 242–250), посвећује управо лексикону, чију структуру приказује у виду дијаграма. Лексикон се састоји из два слоја – улазног лексикона, који обухвата све расположиве основе и афиксе који се могу комбиновати у нове лексеме или идиоме, и излазног лексикона, који чини инвентар свих остварених лексема. Између ова два слоја налазе се творбена правила, која одређују могуће комбинације морфема, чиме се пројектују оствариве лексеме у оквиру примарне творбе речи, као и творбене рестрикције, које намећу језичке и ванјезичке запреке на оствариве лексеме, чиме одвајају остварене лексеме од нестварених. Поред тога, следећи Бауерова разматрања (1983), Прђић дискутује о три дијахроне етапе развоја лексема – лексемизацији, односно чину стварања нове лексеме, консолидацији, тј. прихватању лексеме од стране језичке заједнице након вишеструко поновљене употребе, и петрификацији, односно чину у којем лексема поприма својства непредвидљива датим правилом, те одступа од принципа композитивности. Указује се и на двојност статуса нових лексема, односно на њихову ваљану уобличеност и прихватљивост – свака лексема настала применом неког творбеног правила сматра се ваљано уобличеном, али не мора увек бити прихватљива, што зависи од просуде учесника у комуникацији.

Трећи одељак *Продуктивносџи у ѡспѡуџку аѡентивне суфиксације* (стр. 250–270) најпре се бави општим својствима творбених правила, да би се потом фокус ставио на творбено правило за номинализацију субјекта и његову продуктивност. Посматрајући продуктивност као синхрону и градијентну појаву, аутор предлаже њену тростепену скалу, која обухвата високу продуктивност, ограничену продуктивност и слабу продуктивност. Скала се може применити и на творбена правила, али и на морфолошке и семантичке обрасце у оквиру творбених правила, као и на афиксе у оквиру образаца. Док се творбено правило за номинализацију субјекта лако може сврстати међу правила високе продуктивности, сагледавање продуктивности образаца је нешто тежи задатак, где различити морфолошки и семантички обрасци показују различити степен продуктивности. У пододељку *Конкурентносџи аѡентивних суфикса* (стр. 260–270) разматра се и продуктивност самих суфикса, где се даје оквирни приказ својстава свих шест агентивних суфикса, на основу којег се закључује да суфикс *-er*, као једини суфикс са широким опсегом примене, може бити назван прототипом агентивног суфикса у енглеском језику. Преостали агентивни суфикси се, одступањем од прототипских

особина, удаљавају од прототипа, те би њихове вероватне позиције на скали продуктивности, у опадајућем редоследу, након *-er*, биле *-or*, *-ant*, *-ee*, *-ist*, *-ent*.

Након разматрања творбених правила у трећем одељку, четврти одељак *Рестрикције у јосиуку аџивне суфиксације* (стр. 270–280) пажњу преусмерава на творбене рестрикције, које ограничавају хипергенеративност творбених правила. Аутор разликује две врсте рестрикција – језичке, које проистичу из језичког система, и ванјезичке, које се односе на његову употребу, након чега дискутује о морфолошким, синтактичким, семантичким и прагматичким запрекама кроз које се наведене рестрикције испољавају, и то из перспективе агентивне суфиксације. Поред тога, истиче се постојање запреки и над прототипским суфиксом *-er*, који се може аутоматски очекивати у извођењу нових лексема агентивном суфиксацијом све док га не предухитре последице деловања одређених језичких и/или ванјезичких околности. Другим речима, нова лексема са суфиксом *-er* неће се усталисти ако у језику већ постоји лексема са истоветном формом или садржином, што Прћић назива преклузијом. Под хомонимском преклузијом подразумева се поклапање форме, односно фонолошког и/или графолошког облика нове и раније лексеме (нпр. *liver*; ‘one who lives’ наспрам *liver*; ‘bile-secreting organ’), док синонимска преклузија представља поклапање садржине, односно потпуну синонимију нове и раније лексеме и по дескриптивном и по асоцијативном значењу (нпр. *typewriter* наспрам *typist*).

У последњем поглављу *Закључна разматрања* (стр. 281–289) понављају се кључне тачке целокупног излагања, са посебним освртом на најважније резултате, међу којима се свакако истичу предложени модел номинализације субјекта, установљена типологија дистинктивних својстава агентивних суфикса, разрађени лексиколошки квадрат, утврђени морфолошки и семантички обрасци агентивне суфиксације, примењена семантичко-прагматичка категоризација агентивних именица према прототипу, успостављена дистинкција између високе, ограничене и слабе продуктивности у агентивној суфиксацији, као и многи други. Поглавље се завршава могућим перспективама за даља истраживања.

На самом крају монографије налазе се *Литература* са списком коришћених референци, као и *Корџус: основни фонд*, те *Корџус: дојунски фонд – синонимне лексеме*, са пописом анализираних лексема, али и два додатка који на посебан начин заокружују слику о тридесетогодишњем постојању овог дела. У питању су *Извештај комисије за љрељед и оџену докџорске дисерџације (реџродукција)*, који читаоцима пружа увид у процену рада из перспективе комисије пред којим је одбрањен, као и *Проф. др Ранко Буљарски (1.1.1933 – 13.8.2024): једно лично сећање*, које аутор ове монографије на врло дирљив начин посвећује свом ментору.

Како се истиче у извештају комисије, опис агентивних суфикса у енглеском језику у овом раду узима се само као полазиште за „знатно амбициозније промишљање улоге творбе речи у лексикону, лексичке структуре у структури језика, и лексикологије у лингвистици” (стр. 320), чиме монографија представља велики допринос проучавању првенствено творбе речи, али и лексикологије уопште, што је, потребно је посебно истаћи, у потпуности релевантно и три деценије након што је написана. Прћић читаоце органи-

зовано води кроз поглавља и одељке, постепено повезујући све делове у кохерентну целину, уз критички приступ разматраним постојећим теоријама, те нуђењем сопствених иновативних решења. Ауторов јасно структуриран начин излагања, са мноштвом илустративних примера и дијаграма, те честим рекапитулацијама најважнијих закључака, омогућавају лако праћење сложене материје. Сходно томе, вишедимензионалност анализе и ванвременски допринос језичким истраживањима, у комбинацији са прегледним начином излагања прилагођеним читаоцима, чине ову монографију вредним штивом за све лингвистичке стручњаке – наставнике и истраживаче, као и мастерске и докторске студенте, нарочито у области англистике и опште лингвистике.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- BAUER, Laurie. *English Word-Formation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
 LYONS, John. *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1968.
 LYONS, John. *Semantics*, 1–2. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
 LYONS, John. *Language and Linguistics. An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.
 PALMER, Frank Robert. *Semantics. Second Edition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.

Александра Кардош Ситојановић

Универзитет у Новом Саду
 Факултет техничких наука
 Департман за опште дисциплине у техници
 Трг Доситеја Обрадовића 6, 21000 Нови Сад, Србија
 sandra.kardos@uns.ac.rs

UDC 811.163.41'23(049.32)
 ORCID: 0000-0002-2807-8171

Страхиња Степанов. *Огледи из језика у примени:
 од текстуалне до критичке анализе.*

Нови Сад: Филозофски факултет, 2024, 228 стр.

Монографија *Ogledi iz jezika u primeni: od tekstualne do kritičke analize* Страхиње Степанова, објављена 2024. године у издању Филозофског факултета у Новом Саду, представља значајно и свеобухватно дело посвећено савременим лингвистичким приступима – од лингвистике текста и прагматике до критичке анализе дискурса. Рукопис монографије, не рачунајући предговор и литературу, подељен је на десет поглавља која чине заокружену методолошку целину. Ова студија је плод дугогодишњег истраживачког рада, чији су поједини сегменти претходно верификовани кроз излагања на научним скуповима и радове у стручној периодици, те у њој примењен приступ гарантује методолошку утемељеност и научну зрелост изнетих ставова.

Након „Predgovora” (стр. 7–8), књига доноси десет тематских поглавља, затим „Literaturu” (стр. 209–220), „Bibliografsku belešku” (стр. 221–222) и резимее на српском (стр. 223–224), руском (стр. 225–226) и немачком језику (стр. 227–228). Већ сам преглед поглавља открива прегнантну структуру дела, које се креће од теоријског утемељења ка конкретним анализама, да би се након читања оно показало као једна методолошки веома доследна и емпиријски више него богата студија. Иако књига носи помало уопштен, могли бисмо рећи и непретенциозан наслов – за шта разлог може лежати и у професионалној скромности њеног аутора – помнијим увидом у њен садржај читаоцу се открива као дело које на прави начин попуњава празнину која постоји када је у питању синтетички монографски приказ односа који постоје између анализе дискурса, прагматике и лингвистике текста.

Прво поглавље, „Uvod: predmetna i disciplinarna podvajanja i stapanja od teksta – preko diskursa – ka kritičkoj analizi”, са својих 36 страница (стр. 9–45), заједно с подједнако дугачким десетим поглављем, најобимније је у монографији и представља теоријски оквир читаве монографије. Аутор полази од сложене проблематике дефинисања појмова дискурса и текста, дајући исцрпан преглед литературе и јасно указујући на разлике, али и на додирне тачке међу њима. С. Степанов потом уводи читаоца у теоријске оквире, методе и приступе прагматике, лингвистике текста, анализе дискурса и функционалне стилистике. Посебна вредност овог, уводног поглавља огледа се у инсистирању на *инијегрирацији* ових дисциплина, која се показала као нужна за дубље разумевање језичке праксе. Ипак, аутор не остаје само на теоријском нивоу: кроз функционалностилску анализу, на примеру једног графита из угла прагматике и на примеру постера из периода пандемије ковида-19, илуструје како се постављени теоријски оквири могу применити. Посебно је значајно детаљно представљање критичке анализе дискурса кроз различите приступе – пре свега Ферклафову методологију, те Ван Дајков социокогнитивни приступ, Водаков дискурсно-историјски приступ, уз помињање утицаја Фукоовог дела. Овај теоријски плурализам, уз методолошку доследност, представља један од кључних квалитета монографије. Томе у прилог иде и чињеница да С. Степанов своје анализе и закључке заснива на заиста импресивном списку литературе (235 јединица!), при чему с том литературом критички комуницира, показујући своју научничку зрелост, али и дајући ваљан путоказ млађим истраживачима.

У другом поглављу, насловљеном „Iz tekstualne pragmatike: primeri novinskog uvodnika” (стр. 47–62), примењени су комбиновани приступи тексту. Наиме, Степанов спроводи текстуално-прагматичку анализу редакцијског коментара полазећи од теорије говорних чинова. Методолошки иновативно поступање огледа се у рашчлањивању текста на илокуционе сегменте и објашњавању начина на који се они уланчавају у илокуциону сложену јединицу. Циљ је да се утврди централна илокуција – односно глобални циљ поруке којом се усмерава читаочева пажња и изазива жељена реакција.

„Referenca i referencijalni odnosi u reklamnom tekstu (pseudo)medicinskog sadržaja” (стр. 63–78) наслов је трећег поглавља, које доноси анализу рекламних порука објављених у женским часописима на немачком и српском језику.

Аутор разматра како се, употребом стручне терминологије, позивањем на ауторитете и претпостављено знање, референцијални односи користе за манипулисање перцепцијом читалаца, стварајући привид кредибилитета и научне подлоге. Ово поглавље убедљиво показује како језички избори могу обликовати интерпретацију текста, истичући важност критичког приступа читању оваквих садржаја.

Четврто поглавље, „Konceptualizacija ekonomske krize u novinskim tekstovima” (стр. 79–94), представља студију о томе како се економска криза представља у медијском дискурсу. На корпусу новинских коментара, аутор издваја три најзаступљенија модела – економска криза је насилан човек, она је природна непогода или пак болест (тј. узрочник болести) – што прати и коришћењем различитих подмодела. Кроз синтаксичко-семантичку и прагматичку анализу, употпуњену критичком анализом дискурса, Степанов указује на идеолошку и манипулативну употребу метафоре. Посебно је значајно запажање да се криза у медијима приказује као својеврстан ентитет за себе, стихија, због чега људи (наравно, превасходно они који би по природи ствари требало то да буду) нису криви за њу, што доводи до деагентизације и скривања стварних узрочника економске кризе.

Пето поглавље, „O uokviravanju događaja u novinama (novinska 'alternativna' izveštavanja o protestu taksista)” (стр. 95–109), анализира 25 новинских чланака из *Вечерњих новостии*, *Политике* и *Данаса* о протестима таксиста у Београду 2019. године. Аутор објашњава појам оквира (*frame-a*) у социологији, комунологији и семантици, а затим показује да су у свим медијима присутни опресивно-инхибиторни оквири: нимало неочекивано, најизраженије у *Вечерњим новостима* – док се, опет очекивано, афирмативни оквир протеста највише истиче у дневном листу *Данас*. Ово поглавље представља узорну студију медијског уоквиравања и идеолошке функције новинског дискурса.

Шесто поглавље, под насловом „Novinski politički strip kao sredstvo rekontekstualizacije” (стр. 111–124), бави улогом политичког стрипа у интерпретацији актуелних друштвених тема. С. Степанов разматра како стрип кроз хумор, сатиру и визуелну нарацију представља сложене политичке идеје. Анализом Стрипформера у таблоиду *Информер*, Степанов објашњава на који начин је вербални елемент изворног догађаја реконтекстуализован и због чега је та реконтекстуализација попримила одређени облик.

Седмо поглавље, „Teorija diskursnih prostora (TDP) i proksimizacija: primer govora o migrantima” (стр. 125–138), бави се политичким дискурсом о мигрантима. На корпусу интервјуа и саопштења Српске народне партије и њеног председника Ненада Поповића (новембар 2016 – мај 2017), аутор примењује теорију дискурских простора и модел проксимизације. Резултати показују како се језичким и когнитивним средствима мигранти представљају као претња која надире на физички простор, али и на метафоризоване вредности друштва – историјски, социјални и етнички идентитет. У овом поглављу Степанов убедљиво илуструје то како се ствара осећај хитности и оправданости политичких акција.

Осмо поглавље, „Обићни људи // Durchschnittsmenschen – iz ugla kritičke analize diskursa” (стр. 139–157), доноси компаративну семантичку и дискурсну

анализу колокације *обичан човек / обични људи* у српском и сложенице *Durchschnittsmensch(en) / Durchschnittsleute* у немачком језику. С. Степанов показује да ови изрази имају две ситуационе употребе – у идентификацији и аутоидентификацији, обе повезане с карактеролошко-бихејвиоралним својствима појединца и доменом његовог (друштвеног) деловања. Закључак да је обичан човек референтна тачка на друштвено-категоризационој скали, која служи као основ за поређење и процену појединаца – методолошки је изведен и интеркултурално релевантан.

Девето поглавље, „Multimodalna analiza u političkom diskursu: predizborni plakat” (стр. 159–170), анализира визуелне и вербалне елементе политичких плаката. Полазећи од теоријских оквира системско-функционалне лингвистике и социосемиотике, Степанов примењује три метафункције језика – идеацијску, интерперсоналну и текстуалну, како би указао на кореспонденцију визуелних и вербалних елемената као равноправних носилаца поруке.

Десето поглавље, „Моћ funkcionalne transformacije i hibridizacije žanra (primer tzv. pseudosmrtnica)” (стр. 171–207), представља концептуално и аналитички најобимније поглавље. Аутор најпре појмовно-терминолошки одређује псеудосмртницу као урадак који се, по форми и мултимодалним карактеристикама, лажно издаје за смртницу, али који то по садржају и поруци, заправо, није. При томе он издава четири типа: антисмртнице (у којима се износи негативан став према преминулој особи), лажно оглашавање особе мртвом, одавање почasti неживом ентитету те оптуживање одговорних за смрт преминулог. Ова типологија и комуникациона схема представљена на крају поглавља – чине оригиналан и значајан прилог проучавању жанровских хибрида.

Из овог кратког осврта на монографију Страхине Степанова јасно је да она представља вредан и научно утемељен допринос проучавању језика у примени, не само зато што попуњава празнину када је у питању синтетички монографски приказ односа између анализе дискурса, прагматике и лингвистике текста. Њена вредност, наиме, лежи и у доследном спајању теоријске рефлексije и емпиријске анализе, те у методолошкој експлицитности коју аутор спроводи кроз сва поглавља. Иако то по свој прилици није била ауторова намера, сматрамо да монографија као целина, а нарочито њен уводни део, већ сада може испунити и улогу приручника за одговарајуће универзитетске курсеве, те да има потенцијала да буде својеврстан заматак првокласног универзитетског уџбеника. Поголавља која представљају микро-студије случаја из нашег окружења, у којима се веома вешто и стручно анализирају новински написи и политички плакати, додатно сведоче о дидактичким и методичким капацитетима књиге. При томе, монографија открива и свога аутора као лингвисту који се не устручава да се ухвати укоштац с темама и материјом које се могу сматрати једном од (нај)изазовнијих области србистике и лингвистике уопште. Начин пак на који он то ради – систематично, детаљно, и надасве висококвалитетно, пишући језиком коме се не може замерити ни на граматичком ни на стилском ни на правописном плану – показује да иза овако устројене књиге стоји научник првог реда иза кога су године преданог бављења (и) анализом дискурса, прагматиком и лингвистиком текста. Стога и не чуди чињеница да је ова монографија већ имала од-

јека у научним круговима, а не сумњамо да ће тако бити и надаље те да ће послужити као узоран модел за будућа истраживања језика у медијском и политичком дискурсу.

Милан Ајџановић

Hankuk University of Foreign Studies
College of Central and East European Studies
Department of South Slavic Studies
HUFS Global Campus, 81 Oedae-ro, Mohyeon-eup, Cheoin-gu, Yongin-si, Gyeonggi-do, 17035,
Republic of Korea
ajdzanovic@hufs.ac.kr

UDC 811.163.41(082)(049.32)
UDC 811.16'362(082) (049.32)
ORCID: 0000-0002-4441-4884

*Творба, њромена и норма у језичком сисџему.
Зборник радова у часопису професору Божи Ђорићу.*
Београд: Савез славистичких друштава Србије – Завод за
унапређивање образовања и васпитања, 2025, 453 стр.

Зборник *Творба, њромена и норма у језичком сисџему*, који су приредили проф. др Александар Милановић, проф. др Рајна Драгићевић, проф. др Вељко Брборић и др Ана Маџановић, објављен је у част професору Божи Ђорићу, чији је вишедеценијски научни и наставни рад обележио развој српске дериватологије, лексикологије и историјске граматике. Зборник одражава ширину Ђорићевог удела у науци, те је подељен на више целина: уводни део са биографијом и библиографијом, који је приредила Катарина Беговић (стр. 15–29), други део посвећен је научном доприносу Боже Ђорића (стр. 33–115), трећи део доноси нове закључке дериватолошких истраживања (стр. 119–342), четврти део чине дијахронијска истраживања (стр. 345–396) и, на крају, дата су морфолошка и лексичко-семантичка истраживања (стр. 399–453).

Други део Зборника, „Допринос Боже Ђорића српској славистици”, представља Ђорићев наставни и научни рад у области синхроније и дијахроније. Александар Милановић у раду „Боже Ђорић као историчар српског језика” (стр. 33–46) издваја и анализира његове студије и монографије у којима је примењен дијахронијски приступ истичући научну вредност ових текстова, као и повезаност синхроног и дијахроног приступа у појединим радовима. Део прилога истиче Ђорићев научни рад посвећен универзитетској настави, стављајући акценат на његова предавања као и менторства која су допринела изради многих дипломских, мастерских, магистарских и докторских радова, а потом и монографија. Рајна Драгићевић написала је прилог „Научни допринос професора Боже Ђорића у Комисији за словенску творбу речи Међународног Славистичког комитета” (стр. 47–56), у којем су наведене конфе-

ренције овог славистичког тела у којима је Ћорић учествовао, као и зборници у којима је објављивао своје чланке (осам значајних истраживања), те је дат критички осврт на поједина питања којима се проф. Ћорић бавио у својим радовима. О Ћорићевим теоријским поставкама у оквиру творбе речи, те њиховом значају и његовом научном доприносу на утемељењу модерне дериватологије у србистици пише Ана Мацановић у раду „Божо Ћорић као дериватолог” (стр. 57–67). У прилогу „Правописне лингвомаргиналије Боже Ћорића” (стр. 69–81) Вељко Брборић указује на правописна питања назначена у Ћорићевим радовима, те инспирисан њима, значајнији део рада посвећује нормативним недоумицама у именовању етника, ктетика и назива држава у Европи. Јелена Јовановић Симић у раду „Стилска хармонија енциклопедијског израза Боже Ћорића” (стр. 83–95) разматра стилске поступке Боже Ћорића у структурном и смисаоном обликовању одреднице *српски језик* у „Лексикону српског средњег века” (1999: 698–703). Ауторка истиче „да је Божо Ћорић у свом енциклопедијском чланку, и поред просторних ограничења које поставља лексиконска врста издања – постигао стилску хармоничност текста и ефицијентну компресију информација” (стр. 83). Ненад Ивановић прилаже рад „Лексикографски допринос Боже Ћорића на изради речника језика Иве Андрића (1982)” (стр. 97–106), наглашавајући да је Ћорићев лексикографски рад веома значајан за будућа истраживања Андрићевог језика. У тексту „Значај *Повеље бана Кулина* Боже Ћорића у универзитетској настави” (стр. 107–115), Катарина Беговић представља вредност и значај ове књиге, која је, захваљујући Божи Ћорићу, уврштена у списак обавезне литературе на предметима историје језика на Филолошком факултету у Београду.

Трећи, најобимнији део Зборника носи наслов „Дериватолошка истраживања”, што илуструје заслуге Боже Ћорића за развој дериватологије. Радови обухватају дериватолошка питања у словеначком, руском, белоруском, украјинском, бугарском, пољском и српском језику, што овом зборнику даје међународни карактер. Рад Александра Лукашанеца „Словаўтваральныя гнёзды лічэбнікаў у беларускай мове: структура і склад” (стр. 119–132) посвећен је проучавању творбених гнезда бројева у белоруском језику, с циљем да се утврди корпус творбених гнезда бројева, анализира њихова структура и врсте речи које се јављају као модели за творбу мотивисаних речи у оквиру бројевних гнезда. О стварању социјалних фемининатива у словеначком језику пише Ирена Страмлић Брезник у прилогу „*Besedotvorne zadrege pri tvorbi ženskospolskih vzporednic v slovenščini*” (стр. 133–143) фокусирајући се на грађење ових именица, те узроке које доводе до њиховог повећаног стварања. Дијакхронијским истраживањем творбе речи у пољском језику бави се Жежи Сјероћук (Jerzy Sierociuk) у раду „*Zróżnicowanie słowotwórcze gwarowych nazw ekspresywnych – na przykładzie określeń ‘tego, który wszystko robi lewą ręką’*” (стр. 145–154). Јевгенија Карпиловска у тексту „Типологія суфіксальних одиниць у словах сучасної української мови” (стр. 155–162) класифікује суфіксалне јединице у речима савременог украјинског језика према њиховом облику, значењу и функцији. Кристина Клешчова у прилогу „*Przemiany w klasie polskich deminutywów*” (стр. 163–171) указује на то да је кроз читаву историју пољског језика суфикс *-k-* представљао основни формант категорије деминутивности, при чему су његови облици варирали у складу са грама-

тичким родом. Ауторка пише да историјска континуираност овог форманта показује да је дошло до постепене неутрализације деминутивне вредности и лексикализације, што указује на смањење његове изворне функције у савременом језику. У раду „По вџпроса за суфикс *-(e)ciw(o) //-stv(i) -(c)tv(i)* в бџлгарския и чешкия език (с оглед и на други славјански езици)” (стр. 173–180), Цветанка Аврамова усмерава пажњу на утврђивање тачног састава суфиксалног форманта са фонемским низом *-ciw- //-stv- / -(c)tv-*, који се у бугарском и чешком језику користи за творбу апстрактних именица из категорија *nomina essendi* и *nomina actionis*. „О префиксално-суфиксалној творби ријечи у српском језику: теоријско-методолошки проблеми” (стр. 181–188) наслов је прилога Горана Милашина, који указује на различите приступе грађењу речи које се могу мотивисати предлошко-падежном везом (нпр. *йойкровље*) и речи образованих тако што су основи истовремено додати префикс и суфикс (нпр. *раздобље*). На основу анализе, аутор предлаже да се примери из прве скупине интерпретирају двојачо – и као речи настале комбинованом, синтаксичко-суфиксалном творбом, и као префиксално-суфиксалне творенице, а да се примери из друге скупине сврстају у речи настале префиксално-суфиксалном творбом. На крају, разматрајући термилошка питања указује на то „да нема потребе за увођењем вишезначних термина циркумфикс/конфикс, циркумфиксација/ конфиксација и др. у српску дериватологију када се говори о префиксално-суфиксалној творби јер су традиционални називи за овај начин грађења ријечи и средства која у њему учествују сасвим адекватни” (стр. 186). Радмилу Н. Маројевић у раду „Српски антропонимски именослов с дериватолошког становишта” (стр. 189–199) разматра српске антропонимске категорије у њиховом историјском развоју с аспекта генезе и морфемске структуре фокусирајући се на примарна значења мушких и женских личних имена, преображај патронима (и матронима) у презимена, као и на племенска имена настала на бази посесива и патронима. О увођењу вештачке интелигенције у творбу речи пише Бранко Тошовић у раду „Виртуелни дериватор” (стр. 201–210). Резултати истраживања показују да вештачка интелигенција може бити у улози дериватолога и дериватора, у стању је „да генерише творенице у оним врстама ријечи које представљају затворену категорију (такви су бројеви, замјенице, везници, ријечце па и узвици), понуди нова творбена средства (афиксе), предложи своје деривационе термине, претвори стране ријечи у домаће, преобликује синтагме у појединачне ријечи, трансформише реченице у монолексеме, измисли нове скраћенице, образује деминутиве, хипокористике, аугментативе, оживи застарјеле ријечи, створи графодеривате итд.” (стр. 209). Резултати анализе у раду „Творбени критеријуми при састављању лексикографске дефиниције у српској описној лексикографији” Владава Јовановића (стр. 211–222) показују да у описним речницима српског језика творенице настале одређеним начином творбе повезује не само конкретан процес грађења речи и постојање општег значења унутар одговарајућег творбеног типа већ и примена утврђених поступака приликом њиховог дефинисања. Соња Ненезић радом „Творбени потенцијал повратно-присвојне замјенице *свој*” (стр. 223–231) указује на то да заменица *свој* има јак творбени потенцијал и разгранато творбено гнездо, али да највећи број деривата у њеном гнезду није више у употреби или је ограничене употребне вредности.

Наташа Миланов у раду „Прилог опису семантичко-деривационог потенцијала придева *йривајџан*” (стр. 233–240) представља промене у значењу речи *йривајџан*, *йривајџизовајџи* и *йривајџизирајџи*, које су настале услед променљивих друштвених околности. Резултат тих промена је да се глагол *йривајџизовајџи* доминантније користи, док је глагол *йривајџизирајџи* застарео. Милица Стојановић се у раду „Изведенице са суфиксом *-авина* у српском језику” (стр. 241–248) осврће на мање запажену групу твореница насталих додавањем суфикса *-авина*, те представља њихове творбене карактеристике, као и њихову употребу у савременом српском језику. Творбено-семантичком анализом бави се и Драгана Цвијовић у прилогу „Творбено-семантичка анализа збирних именица на *-сйџво* у српском језику” (стр. 249–257), разматрајући значења овог типа збирних именица и издвајајући их у лексичко-семантичке групе. О томе на који начин је лексема *селџи* интегрисана у српски језик пише Слободан Новокмет у тексту „Лексема *селџи* као извор нових неолошких и творбених тенденција у српском језику” (стр. 259–268), дајући творбену и семантичку анализу ове распрострањене лексеме. „Именице на *-ијага* у језику медија” (стр. 269–278) предмет су истраживања Весне Ђорђевић. Резултати квантитативне и квалитативне анализе 220 именица на *-ијага* показују да су оне генерално ретке у корпусу Serbian Web Corpus PDRS 1.0, односно да нису фреквентне у језику медија, те да се могу уврстити у неколико семантичких поља према значењу основинске речи. Ове именице претежно се користе да означе какво такмичење, манифестацију или скуп, што је назначено у ранијим истраживањима а потврђено и овим испитивањем. Јована Јовановић у раду „Пејоративи са суфиксом *-уџа* у савременом српском језику (творбено-семантички и лингвокултуролошки осврт)” (стр. 279–291) анализира изведенице са суфиксом *-уџа* којима се у савременом српском језику именују и квалификују жене. Творбено-семантичка анализа указује на три општа творбена модела, одређена различитом категоријалном припадношћу мотивне лексеме (именичка/глаголска/придевска основа + *-уџа*), и потврђује полазну претпоставку да је моциона функција суфикса *-уџа* донекле у повлачењу у творбеном систему, уступајући место експресивно-квалификативној функцији. Лингвокултуролошка анализа „потврђује да се жена у српској култури позитивно вреднује према одговарајућим етичким и естетским параметрима, те да се негативно евалуира и погрдно именује уколико у домену сексуалности одступа од пожељног патријархалног модела и традиционално прихваћеног идеала смерне, чедне, кротке жене” (стр. 290). Данијела Радоњић у раду „Творба именица у семантичком пољу назива за јела у српском језику” (стр. 293–302) испитује творбена средства и механизме који учествују у деривацији наведених именица. Утврђено је да су оне углавном изведене, те да су деривати најчешће мотивисани начином припреме јела или главним састојком, а знатно ређе физичком особином (изгледом, обликом) јела. Анета Спасојевић у раду „Стојан Новаковић као дериватолог” (стр. 303–311) доноси ширу слику традиционалне дериватологије представљајући појмовно-терминолошки апарат и методолошке поступке описане у поглављу „Наука о основама” *Српске јрамајџике* Стојана Новаковића. Весна Николић творбено-семантички анализира „Нове речи са суфиксом *-аџи* у савременом српском језику” (стр. 313–322), указујући на то да „највећи број

нових лексема са суфиксом *-аџи* припада домену друштвенополитичких односа или сфери савремених технологија; да је највећи број нових образовања са суфиксом *-аџи* негативно маркиран, односно ове лексеме стилски су обележене као пејоративне и подругљиве и њима се људи на различите начине омаловажавају”; истиче се „семантичка компонента ‘претераности’, било да је реч о претераној загрижености за нешто или склоности ка нечему, претераној заслепљености одређеном идејом, личношћу, производом или пак о претераном вршењу неке радње” (стр. 320). Ана Петровић Дакић у раду „Мовирани фемининуми у јавном дискурсу у Србији и корпусна истраживања творбе речи” (стр. 323–331) даје поједине закључке о фемининумима на *-(к)иња*, *-ка* и *-ица*, али указује и на проблеме који проистичу из рада на корпусу. Валентина Илић у прилогу „Новије (суп)стандардне елативне творенице са префиксом *йре-* у српском језику” (стр. 333–342) указује на то да је поред глагола и придева забележен и велики број елативних именица. Продуктивност наведених творбених типова ауторка приписује потреби за „експресивизацијом, интезификацијом, онеобичавањем, уношењем емоционално-вредносних компонената у израз и претеризмом, што ову лексику чини изразито маркираном” (стр. 340).

Четврта целина Зборника, насловљена „Дијахронијска истраживања”, започиње радом Диане Иванове „Книжовноезиковата реформа на Вук Караџић и отгласът њ у бугарската правописна практика през Възраждането” (стр. 342–352). Предмет рада јесте прецизирање утицаја језичке и правописне реформе В. Карацића на ставове творца језика и ортографске моделе створене у епоси бугарског препорода. Љиљана Суботић и Исидора Бјелаковић у раду „Кулинарске послastiце на српском митрополитском двору прве половине 18. века (лингвокултуролошки кроки)” (стр. 353–364) анализирају посластичарску лексику посведочену у кухињским дневницима, тефтерима, евиденцијама о приходима и расходима који су вођени у периоду од 1720. до 1735. године на двору Београдско-карловачке митрополије, а чувају се у Архиву САНУ у Сремским Карловцима. Ауторке указују на семантичку разуђеност грађе, као и њеног порекла, те закључују да је 18. век донео нов талас српском посластичарству. Истраживање је засновано на методолошким поставкама историје језика, лингвокултурологије и контактне лингвистике, а спроведено је у жељи да се утврди у којој мери регистрована грађа може послужити у реконструкцији једног дела културне историје митрополитског двора током прве половине 18. века. Владимир Вукомановић Растегорац аутор је прилога „Суфиксалне изведенице у поезији за децу и младе предзмајевског периода” (стр. 365–374), у којем указује на творбено-семантичке моделе који се јављају у одређеним текстовима предзмајевског периода. Анализа је показала високу фреквентност деминутива и хипокористика, али и неочекивано значајну употребу апстрактних именица и умерено присуство конкуренције именичких суфикса. Анализирајући творбени аспект застареле лексике, Ивана Маринковић-Мандић у раду „О неким творбеним особеностима застареле лексике у описним реченицама српског језика” (стр. 375–386), уочава доминантне творбене форманте који се јављају у деривацији именичких лексема (*-ишељ*, *-сџво*, *-ије*), те указује на потенцијалне узроке који ову лексику чине пасивном. Маријана Ђукић у раду „Инвентар творбено-семантичких катего-

рија у Вуковом делу о творби именица у српском језику (1828)” анализира именичке изведенице из Вуковог дела „Главна свршивања суштествителни и прилагателни имена у српском језику” (1828).

Последњи део Зборника носи наслов „Морфолошка и лексичко-семантичка истраживања”. Прво је истраживање Онджеја Блаха који у раду „Lexical borrowings from Serbian into Czech” (стр. 399–405) издваја 36 лексема српског порекла које се јављају у савременом чешком језику, те указује на то да се позајмљенице из српског језика чешће јављају у научном стилу него у новинарском. У раду „Енантисемија у српском језику” (стр. 407–416) Милорад Дешић указује на специфичности обраде енантисемичних лексема у речницима (типови дефиниција, однос према другим значењима исте лексеме и др.). Он предлаже да би у оваквим „примјерима боље било да се за свако значење наводи дефиниција: узјамити – 1. узети на зајам. 2. дати на зајам (као што се поступило са глаголом позајмити)”. Душка Кликовац у раду „О семантици повратне заменице *себе*” (стр. 417–428) указује на сложеност семантике повратне заменице настале перспективизацијом, те предлаже речничку дефиницију за ову заменицу: „именичка повратна заменица (тј. именичка заменица за свако лице), која упућује на појам (обично особу) означен субјектом, односно на његов део или аспект” (стр. 426). Бојана Томић у прилогу „Дублетни облици плуралија тантум у српском језику (дублетност у роду)” (стр. 429–439) разматра дублетне облике категорије *pluralia tantum* у српском језику. Мотивисана лексика којом се именује човек у савременом српском сленгу анализирана је у раду „Типови семантичке мотивације у лексици сленга – случај назива за људе у савременом српском сленгу” Вање Миљковића (стр. 441–453). На основу богате грађе (преко 300 јединица ексцерпираних из *Речника српској жаргону* Б. Герзића или уочених на платформи Вукајлија), аутор издваја шест група овакве лексике, према типу мотивације: „1) лексичка метонимија (нпр. гузица „особа са великом задњицом”); 2) лексичка метафора (нпр. хобит „ниски, непривлачни мушкарац”); 3) лексичка метафтонимија (нпр. гроб „изразито ружна особа”); 4) творбена метонимија (нпр. збуњола „особа која се лако збуњује”); 5) творбена метафтонимија (нпр. дркош „фрустрирана, незадовољна особа”); 6) уписивање (мотивација заснована на формалној сличности, нпр. носферату „особа са великим носем”, прженица „особа која се лако узбуди, пржи”)” (стр. 441).

Зборник по свом садржају и обиму представља веома значајан научни допринос србистици и славистици, али и достојан омаж професору Божи Ћорићу. Књига не само да представља Ћорићев научни пут него и сведочи о ширини научних области којима је својим истраживањима дао значајан допринос. Као такав, Зборник ће засигурно бити референтна литература за будућа истраживања у областима творбе речи, историјске граматике, лексикографије и нормативистике.

Милица Рабреновић

Институт за српски језик САНУ
Одсек за стандардни језик
Кнеза Михаила 36/1, 11000 Београд, Србија
milica.rabrenovic@isj.sanu.ac.rs

УПУТСТВО ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА ЗА ШТАМПУ

Часопис *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* објављује изворне научне радове, научну критику и приказе, хронику и библиографију из области филолошких и лингвистичких проучавања. Радови који су већ објављени или понуђени за објављивање у некој другој публикацији не могу бити прихваћени за објављивање у *Зборнику Мајице српске за филологију и лингвистику*. Ако је рад био изложен на научном скупу у виду усменог саопштења, податак о томе треба да буде наведен у посебној напомени при дну прве странице чланка. Рад који је настао делимично на основу одбраћене докторске дисертације може обухватати до 30% њеног садржаја (не *verbatim*), уз упућивање на докторску дисертацију.

Језици рада су српски језик, остали словенски језици, енглески, немачки и француски. Радови на српском објављују се ћирилицом и за њих се примењује *Правилник српског језика* Митра Пешикана, Јована Јерковића и Мата Пижурице (Нови Сад: Матица српска, 2010).

Аутор је обавезан да поштује научне и етичке принципе и правила приликом припреме рада, у складу са међународним стандардима. Предајом рада аутор гарантује да су сви подаци у раду тачни, како они који се тичу самога истраживања, тако и подаци о литератури која је коришћена, те наводи из литературе.

У *Зборнику Мајице српске за филологију и лингвистику* објављују се радови који имају једног или два аутора.

1. ПРЕДАЈА РУКОПИСА

Електронску верзију рукописа у Word и PDF формату послати на адресу: mkulic@maticasrpska.org.rs. У електронској верзији не наводити податке о аутору, већ их дати у тексту електронске поруке (назив и седиште установе, електронска адреса аутора). Ако је аутора више, за свакога навести тражене податке. Верзија рукописа у PDF формату може бити замењена штампаном верзијом коју треба послати на адресу: Уредништво *Зборника Мајице српске за филологију и лингвистику*, Матица српска, Улица Матице српске 1, 21 000 Нови Сад, Србија.

Рокови за предају радова су 1. април (за прву свеску) и 1. септембар (за другу свеску).

2. ПРОЦЕС РЕЦЕНЗИРАЊА

По пријему рада Уредништво, узимајући у обзир тему и опсег истраживања, у року од недељу дана одлучује да ли рад одговара профилу часописа и да ли ће бити послат на рецензирање. Радове рецензирају два квалифи-

вана рецензента. Поступак рецензирања је анониман у оба смера. На основу рецензија уредништво доноси одлуку да ли се рад: 1) одбија, 2) прихвата за објављивање или 3) прихвата уколико аутор изврши неопходне измене и преправке рада, у складу са примедбама рецензента. Уколико се две рецензије разликују, Уредништво може затражити и мишљење трећег рецензента. Ревидирана верзија рада шаље се рецензентима/рецензенту на поновни увид и оцену или је, у случају мањих исправки, прегледа главни уредник (или један од чланова Уредништва) и након тога Уредништво доноси одлуку о објављивању.

У року од два месеца од пријема рукописа аутор се обавештава о томе да ли је рад прихваћен за објављивање и даје му се рок за евентуалну прераду или допуну рада. Рок за објављивање прихваћених радова је 12 месеци од предаје коначне верзије рукописа. Аутор је дужан да у року од 5 дана уради коректуру рада, када то буде од њега затражено.

3. СТРУКТУРА РАДА

Рад садржи: име и презиме аутора, наслов, сажетак и кључне речи на српском, сажетак и кључне речи на енглеском, основни текст, списак цитиране литературе, резиме, афилијацију и електронску адресу аутора. Дужина рада треба да буде до једног ауторског табака. У зависности од тематике рад може, у договору са Уредништвом, бити дужи.

Обавезан редослед елемената рада:

а) име и презиме аутора: у изворним и прегледним радовима изнад наслова уз леву маргину, у приказима и хроникама испод текста уз десну маргину, италиком; назив и број пројекта/програма у оквиру којег је чланак настао наводи се у подбелешци, везаној звездицом за наслов рада;

б) наслов рада: верзалом, центриран;

в) сажетак, који укратко представља проблем, циљ, методе и резултате истраживања (до 8 редова): а) на језику основног текста, без ознаке *Сажетак*; и б) на енглеском језику; лева маргина увучена 1,5 cm у односу на основни текст;

г) *Кључне речи* (до 5): а) на језику основног текста; и б) на енглеском језику; лева маргина увучена 1,5 cm у односу на основни текст;

д) основни текст;

ђ) ИЗВОРИ; ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА: центрирано;

е) резиме (сажет опис садржине рада, тј. проширени сажетак, до 1/10 обима основног текста): име аутора уз леву маргину, наслов рада (верзалом, центрирано), испод наслова Р е з и м е (центрирано и спационирано), текст резимеа; уколико је рад на српском језику, резиме може бити на енглеском, немачком, руском или француском; уколико је рад на страном језику, резиме је на српском; ако аутор није у могућности да обезбеди резиме на одговарајућем језику, треба да га напише на језику рада, а Уредништво ће обезбедити превод;

ж) назив и адреса установе у којој је аутор запослен и електронска адреса аутора, уз леву маргину (у приказима уз десну); називи сложених организација треба да одражавају хијерархију њихове структуре, један испод другог.

Структура изворног научног рада мора бити таква да се у уводу јасно представе: научни контекст проблема, уз осврт на релевантне резултате

претходних истраживања, корпус, методе и циљеви истраживања, те да се, након анализе истраживаног проблема, у закључку јасно представе резултати.

Прегледни рад, који не садржи оригиналне резултате истраживања, треба да пружи целовит и критички приказ одређеног проблема и релевантне литературе, нову синтезу научних информација, да укаже на сличности, разлике и недостатке у постојећој литератури и др. Прегледни рад треба да садржи и теоријски заснован став аутора.

4. ФОРМАТ

а) стандардни: A4; маргине 2,5 cm;

б) фонт: Times New Roman; друге фонтове употребљене у тексту послати као посебан фајл; за црквенословенски текст користити фонт Монах (аутори га могу добити обраћањем на електронску адресу mkulic@maticasrpska.org.rs);

в) величина слова: основни текст 12 pt, а сажетак, кључне речи, подножне напомене, извори, цитирана литература, резиме, назив и адреса установе и електронска адреса аутора 10 pt;

г) размак између редова: 1,5;

д) напомене: у дну стране (footnotes, а не endnotes), искључиво аргументативне; први ред увучен 1,5 cm у односу на основни текст;

ђ) за наглашавање се користи *иџалик* (не **болд**);

е) наслови појединих сегмената рада дају се малим верзалом, увучени за 1,5 cm и интегрисани у почетне параграфе; пожељно је да буду нумерисани (**1.**, 1.1., 1.2., 1.2.1. итд.); параграфи **1.**, **2.** итд. одвајају се од претходног параграфа једним празним редом, а параграфи 1.1., 1.2. итд. размаком од 6 pt;

ж) илустративни примери се дају издвојени из основног текста; увучени су за 1,5 cm у односу на основни текст и од њега одвојени размаком од 6 pt; величина фонта 11pt.

5. ЦИТИРАНЕ ФОРМЕ

а) наслови посебних публикација који се помињу у раду штампају се италиком;

б) цитати се дају под двоструким знацима навода (у раду на српском „...”, у радовима на другим језицима у складу с одговарајућим правописом), а цитат унутар цитата под једноструким знацима навода (‘...’); пожељно је цитирање према изворном тексту (оригиналу); уколико се цитира преведени рад, у одговарајућој напмени навести библиографске податке о оригиналу; доследно се придржавати једног од наведених начина цитирања;

в) краћи цитати (2–3 реда) дају се унутар текста, дужи цитати се издвајају из основног текста (увучени), са извором цитата датим на крају;

г) пример се наводи италиком, а његов превод под једноструким знацима навода (‘...’).

6. ЦИТИРАЊЕ РЕФЕРЕНЦИ ИНТЕГРИШЕ СЕ У ТЕКСТ, НА СЛЕДЕЋИ НАЧИН:

а) упућивање на студију у целини: (Грицкат 1975);

б) упућивање на одређену страну студије: (Веџерка 1961: 59–60);

- в) упућивање на одређено издање исте студије: (РАДОВАНОВИЋ 1986²: 66);
- г) упућивање на студије истог аутора из исте године: (БУГАРСКИ 1986а: 55), (БУГАРСКИ 1986б: 110);
- д) упућивање на студију два аутора: (ГАМКРЕЛИДЗЕ – ИВАНОВ 1984: 320–364);
- ђ) студије истог аутора наводе се хронолошким редом: (HALL 1959; 1962);
- е) уколико библиографски извор има више од два аутора, у парентези се наводи презиме првог аутора, док се презимена осталих аутора замењују скраћеницом и др./et al.;
- ж) страна имена се у тексту на српском језику транскрибују; у парентези се наводе у оригиналној графици;
- з) ако је из контекста јасно који је аутор цитиран, у парентези није потребно наводити његово презиме, нпр.

Ради се, очигледно, о социолингвистичким параметрима комуникације, које детаљно разматра и образлаже М. Радовановић (1986: 67–69).

- и) ако се упућује на радове двају или више аутора, податке о сваком следећем раду одвојити тачком и запетом, нпр. (БЕЛИЋ 1958; СТЕВАНОВИЋ 1968);
- ј) рукописи се цитирају према фолијацији (нпр. 2а–3б), а не према пагинацији, изузев у случајевима кад је рукопис пагиниран.

7. ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

У текстовима писаним ћирилицом најпре се наводе (према азбучном реду презимена аутора) радови објављени ћирилицом, а затим (према абecedном реду презимена аутора) радови објављени латиницом; у текстовима писаним латиницом редослед је обрнут; сви редови осим првог увучени су за 1,5 cm употребом тзв. „висећег” параграфа; презиме аутора дати малим верзалом; у радовима на енглеском, немачком и француском референце ћирилицом се могу транслитеровати латиницом.

Литература се наводи на следећи начин:

а) књига (један аутор):

ГРИЦКАТ, Ирена. *Студије из историје српскохрватског језика*. Београд: Народна библиотека Србије, 1975.

б) књига (више аутора):

RADDEN, Günter, René DIRVEN. *Cognitive English Grammar (Cognitive Linguistics in Practice 2)*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2007.

в) рад у часопису:

HAHN, Adelaide. Verbal Nouns and Adjectives in Some Ancient Languages. *Language* 42/2 (1966): 378–398.

г) рад у зборнику радова:

ПИПЕР, Предраг. О когнитивнолингвистичким и сродно усмереним проучавањима српског језика. Предраг Пипер (ур.). *Когнитивнолингвистичка проучавања српског језика*. Београд: САНУ, 2006, 9–46.

д) речник:

ESJS: *Etymologický slovník jazyka staroslověnského* (red. Eva Havlová), 1–. Praha: Academia, 1989.

ђ) фототипско издање:

Ивић, Милка. *Значења српскохрватској инсџруменџала и њихов развој (синџаксичко-семанџичка сџудџија)*. Београд, 1954. Београд: Српска академија наука и уметности – Београдска књига – Институт за српски језик САНУ, 2005.

е) рукописна грађа:

Николић, Јован. *Песмарица*. Темишвар: Архив САНУ у Београду, сигн. 8552/264/5, 1780–1783.

ж) публикација доступна on-line:

VELTMAN, K. H. *Augmented Books, Knowledge and Culture*. <<http://www.isoc.org/inet2000/cdproceedings/6d/6d.>> 02.02.2002.

CONTENTS

ORSAT LIGORIO: Scr. *tornjati se* ‘get lost, off you go’ (Towards an Alternative Etymology of a “Venetian” Loanword)). NATAŠA DRAGIN. Three Hilandar Inscriptions as a Representation of the Linguistic Situation in the Seventeenth Century. MARINA ŠAFER. Conditional Clauses with an Identificational Relationship in Serbian. DUŠANKA VUJOVIĆ. Digital Infrastructure of the Dictionary of Contemporary Serbian. MILICA DINIĆ MARINKOVIĆ, ALEKSANDRA MARKOVIĆ. When Place Remembers: The Conceptualization of the Lexical Unit *uspomena* in the Period of Compulsory Education. MARIJA PASTOR-KIČI. Conceptualization of Gustatory Categories in Serbian and Hungarian Languages. DEJAN MARKOVIĆ. Body-Based Metaphors and Semantic Profiling in the Conceptualization of Experience: A Serbian–Russian Perspective. GORDANA IVKOVIĆ. The Speech Act of Warning in Health-Related Texts in Serbian and English through the Lens of Politeness Theory: A Contrastive Analysis . CHRONICLE. REVIEWS.

Зборник Матице српске за филологију и лингвистику
Издаје Матица српска
Излази двапут годишње
Уредништво и администрација: Нови Сад, Улица Матице српске 1
Телефон: 021/6622-726
e-mail: mkulic@maticasrpska.org.rs
www.maticasrpska.org.rs
Редакција LXIX/1 књ. Зборника Матице српске за филологију и лингвистику
закључена је 19. маја 2026.
За издавача: проф. др Драган Станић, председник Матице српске
Стручни сарадник Одељења: Милена Кулић
Технички уредник: Вукица Туцаков
Штампање завршено јуна 2026.
Компјутерски слог: Владимир Ватић, ГРАФИТ, Петроварадин
Штампа: Сајнос, Нови Сад
Штампање ове свеске Зборника омогућило је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије
и
Покрајински секретаријат за
високо образовање и научноистраживачку делатност

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад
80/81(082)

ЗБОРНИК Матице српске за филологију и лингвистику –
Archivum philologicum et linguisticum / главни и одговорни уред-
ник др Јасмина Грковић-Мејџор. – 1984/1985, књ. 27/28–. – Нови
Сад : Матица српска, Одељење за књижевност и језик, 1985–.
– 24 cm

Наставак публикације: Зборник за филологију и лингвистику
ISSN 0352-5724
COBISS.SR-ID 9630978

